Олесь Бердник

ДІТИ БЕЗМЕЖЖЯ

Роман-феєрія

«Дніпро»,
Дніпропетровськ — 1964

Худ. Г. С. Ковпаненко.

«Діти Безмежжя» — це повість, написана О. Бердником у 1959–1964 рр. Твір — це мрія про грядущу Людину, яка стане правдивою дитиною Безміру, про творчі можливості Людини майбутнього, згармонізованого світу. Це гімн нашим нащадкам, які, здолавши привидів страху, жорстокості та ненависті, стануть новими Титанами, щоб творити нову Землю.

Олесь Бердник
Діти Безмежжя

Слово до читача

Людино, ти воістину прекрасна!

Поглянь — навколо спадщина твоя. Поля безмежні, гори сніжно-білі, і синь морів, і тихий шум лісів. Усе — твоє багатство і оздоба, і ти — господар дивної краси. Іди, заквітчаний, до Сонця й до зірок, неси у серці вогняні дарунки, складай їх радо на олтар Безмежжя.

Якщо ж тебе в дорозі запитають, хто ти і звідки йдеш, — відповідай: «Я є Безмежжя Вогняного Син! Із праху встав амебою німою, із вод правічних виповзав на сушу, рослиною, твариною ставав, щоб, зрештою, підняти погляд вгору...

Природо-Мати! Привітай мене. Я твій єдиний син і спадкоємець. І був, і єсть, і вічно буду жить. Каміння на шляху, колючі терни, і тьма в серцях, і битви за свободу — усе це віхи пошуків моїх.

Позаду — глянь — мільярди років бою, смертей, любові, розпачу і мук. А спереду — я бачу знову простір, а в ньому обрії, казкові, незбагненні. Вони мене хвилюють, кличуть, ждуть. Безмежжя! Не спинюся я ніколи! Дитя твоє, я знову йду вперед, оновлений, могутній і безсмертний!»

Так скажеш ти сміливо. Ці слова ти маєш право вимовити. Чуєш?

Бо ти найбільша цінність у Бутті. Ти Серце Всесвіту, його надія, розум.

Нехай на довгому, тернистому шляху лягають в землю горді шукачі. За ними йдуть на зміну і зростають сміливі послідовники — сини. Огонь відваги, мужності і віри оновлює їм душі і серця.

Єдиними стають шляхи планет, далеких сонць, туманностей сріблистих. Потоки Розуму у Всесвіті течуть, заповнюють урочисте Безмежжя. Колись були помилки і невдачі, колись були тирани і «боги»! Тепер тобі не треба сірих тіней. Ти — Всемогутній, Всюдисущий, Вічний!

Захочеш — сам утвориш Новий Світ, небаченими квітами засієш, заповниш музикою дивною його І буде все в твоїх руках, в твоїй державній, непоборній волі Вогнем священним, чистим Пізнання ти поєднаєш у Єдиний Пломінь розірвану тканину Всебуття!

Ти — Батько й Син, ти — Витвір і Творець!

Книга перша
Драма безодні

Частина перша
На крилах часу

Всередині казки, як всі ми розуміємо, таїться правда, та якщо казку зламаєш, як іграшку діти ламають, то правди не знайдеш.

М. Пришвін

Порушники інструкції

— Товариші, ви мене без ножа заріжете, — почувся плаксивий голос. На порозі виросла кругла постать директора Лисиці. Ріденькі брови благально морщилися на переніссі.

За дверима гриміла радіола. На прозорих дверях метлялися тіні танцюючих. Директор показав на них рукою, повчально сказав:

— Люди точно дотримуються інструкції. А ви?

— А ми? — з усмішкою поцікавився огрядний сивий чоловік з гострим, пронизливим поглядом. — Порушуємо інструкцію? Не бажаємо танцювати?

— Еге ж! І потім — на веранді чужі. Хто? Звідки? — Директор строго поглянув на молодого хлопця в запиленому спортивному костюмі. — Це до вас, товаришу Гримайло?

— До мене, — підтвердив сивий чоловік. — Несподівана зустріч. Колишній мій студент. Дивлюся — йде берегом. Що за диво? Невже Іван Заграва? Гукнув — він. Знаєте, де він тепер? У Космоцентрі. Буде літати на інші планети.

Директор з сумнівом оглянув худорляве обличчя, тонкий профіль хлопця, дивну сиву мітку в брові. Хм! Космонавт. Ніколи б не сказав. Звичайна людина. А потім дивись — слава на весь світ.

— Дуже радий познайомитись. Яким вітром сюди?

— Поряд — село батьків, — скупо сказав Заграва. — Прийшов на берег погуляти, покупатись.

— Ага. Ну що ж, гуляйте. Ми не заперечуємо!

Гримайло і Заграва перезирнулись, засміялися. Лисиця конфузливо посміхнувся, пірнув назад у двері і щільно зачинив їх.

— М-да, — зітхнувши, мовив Гримайло. — Так ми слухаємо, Іване, далі. Ви почали говорити про інші планети.

Сірі очі Заграви загорілися. Він оглянув присутніх, впевнено сказав:

— Я переконаний, що життя є на більшості планет і що воно вищого рівня, ніж у нас, на Землі. Давно вже пора відкинути егоцентричну думку, що ми, земляни, якісь особливі істоти.

Юнак, що сидів у затінку під великим фікусом, нахилився вперед, тонкі вуста його скривилися в скептичній посмішці.

— Дивно чути це від майбутнього космонавта. Я вважав, що ваша професія серйозніша!

— Не розумію вас, — знизав плечима Заграва.

— Ви знаєте, що наука не довела наявності розумних істот у нашій системі... крім Землі...

— Слава богу, хоч на Землі довели, — пробурчав Гримайло.

— І навряд, чи вони є, — вів далі скептичний юнак. — Досить того, що за всю історію людства ми не бачили прильоту гостей. А ці прильоти неминучі, якби інші планети були заселені...

— Прибульці були, — серйозно сказав Заграва. — І не один раз. Тільки шукати треба з відкритими очима.

Юнак пирхнув.

— Тунгуський метеорит, малюнки на скелях, позначки на кістках! Чули, читали! Еклектика, вигадка, казочки для дітей!..

— Є казочки реальніші від дійсності, — твердо одрізав Гримайло. — У всякому разі, наш друг Іван Заграва і такі, як він, перетворюють казочки Ціолковського в реальність.

— Що ви порівнюєте? — ображено вигукнув скептик. — То великий вчений, а то марення...

— Ідеї Ціолковського півстоліття тому звали маренням, — насмішкувато заперечив Гримайло. — А втім, що ми сперечаємося по-пустому. Іване, ви б завітали завтра. Раніше. Щоб не порушувати інструкції будинку відпочинку.

— Залюбки, — сказав Заграва. — До речі, захоплю деякі записи.

— Чудово. Співбесідники будуть. Тут відпочиває професор Сум, біолог. Дуже цікавий учений. Є молоді вчені. Розгориться суперечка.

— Я теж прийду, — продзвенів дитячий голосок з боку Дніпра. Присутні здивовано поглянули в той бік. Що за диво? Веранда опирається на бетонні палі над потоком ріки. Хто б це міг бути?

Гримайло перехилився через бар'єр, схопив когось рукою, витягнув на світло. Здивовані слухачі побачили худеньку десятилітню дівчинку з чорними кісками і блискучими, трохи розкосими очима.

— Ти чого тут?

— Слухаю...

— Як пробралася? Ти ж упадеш у воду!

— Не впаду, — хоробро заявила дівчинка. — А впаду — випливу!

— Де твоя мама? Тобі вже спати пора.

— А я сплю! Вона не знає.

— Ай-я-яй! — посварився пальцем Гримайло. — Хіба ж так можна!

— А ви ж самі порушуєте режим! — засміялася дівчинка. — Я чула, як директор лаяв вас. Ага!

— Що тут скажеш! — розвів руками вчений. — Приперла до стінки.

Присутні засміялися. Дівчинка випручалася з рук Гримайла, шаснула за балюстраду.

— Я й завтра прийду, — почувся її приглушений голосок.

— Така прийде, — розчулено озвався Гримайло. — Ніяка інструкція не втримає.

Наступного ранку на подвір'ї будинку відпочинку був переполох. Зустрічали закордонних гостей. Це був кореспондент газети «Нью-Йорк таймс» Чарлз Нойс і його дружина Елен. Американець винюхував усе до тонкощів: його цікавили і професії відпочиваючих, і вартість будівель, і зарплата прибиральниць, і пейзажі, і освіта самого директора, і харчування.

Лисиця супроводжував гостей, поважно давав пояснення. В кабінеті директора влаштували багатий обід. Нойс пив горілку, шампанське, ґречно відповідав на тости, бажав здоров'я господарям. Після того він гуляв понад берегом, направо і наліво стрекотав кіноапаратом, а потім забажав поговорити з відпочиваючими. Лисиця познайомив його з Гримайлом, який спочивав під кущем лози. Учений привітався, запросив сідати. Американець безцеремонно сів на пісок.

— Ви, здається, академік? Це здорово. Дуже приємне знайомство. Я чув ваше прізвище в Нью-Йорку. Щось зв'язане з проблемою часу і гравітації. Так?

— Ви вгадали, — всміхнувся Гримайло. — У вас чудова пам'ять.

— Професійне, — похвалився Нойс. — Значить, це будинок для вчених, для визначних людей?

— Всякі є, — сказав академік. — У нас нема невизначних. Аби хороша людина була, а хто вона — академік чи слюсар, — це не має значення.

— Так, так, — тонко всміхнувся Нойс. — Це відомі слова. Ну, а чим ви займаєтесь тут?

— Як-то чим? — здивувався Гримайло. — Відпочиваємо! Поправляємось. Гуляємо.

— А як ви дивитесь на міжнародне становище? На перспективи космічних польотів?

— Хм... Як я дивлюсь? Це вже, вибачте, довга розмова. Знаєте що... Коли хочете — залишайтесь до вечора. Ввечері у нас буде розмова на космічні і філософські теми. Послухаєте. Я висловлю і свою думку.

Очі американця заблищали цікавістю.

— Он як? Філософський вечір? Загальні збори? Це заплановано?

Гримайло всміхнувся, не звертаючи уваги на Лисицю, що благально махав руками, сказав:

— Не збори, а дискусія, суперечка. Розумієте?

— Абсолютно вільно? — здивувався Нойс.

— Абсолютно вільно.

— А... як це у вас говориться... Представник згори буде на вечорі?

Гримайло іронічно перезирнувся з Сумом, який прислухався до розмови, покашляв.

— Представник, якщо хочете, у нас буде. Тільки не спеціально, а випадково. Ось він — товариш Лисиця. Але нам він не заважатиме. Ви це хотіли сказати?

— Ні, ні! — розгубився Нойс. — Я просто так. Тоді залюбки залишусь на вечір. Це ж сенсація. Філософський диспут у будинку відпочинку над Дніпром. Елен! Ти згодна?

— Хоч на місяць, — рішуче відповіла американка, радісно посміхаючись. — Під Нью-Йорком не

знайдеш такого розкішного місця!

— Тоді до вечора, — попрощався Нойс, підводячись з піску.

— До вечора.

Лисиця повів гостей далі, докірливо оглядаючись па академіка і похитуючи головою.

Химерна дискусія

Як і вчора, гриміла радіола в залі для танців, але танцюючих було мало. Всі інші зібралися на відкритому майданчику. Прийшов біолог Сум — сухенький старий учений, запальний, насмішкуватий. Прийшло троє київських юнаків-аспірантів з різних інститутів — біолог Ананій Шум, фізик Сергій Малина, філософ Петро Носенко. Зацікавився суперечкою і колгоспний агротехнік Корінь — ведмедкуватий, мовчазний чоловік.

Вечір був ясний, зоряний. Здавалося, навіть небо принишкло, зацікавившись дивним зборищем. Здалека долинала пісня. З дверей визирнув директор, усміхнувся, потер пухлі долоні.

— Так що? Може, оберемо президію? Відкриємо, так би мовити?

Почувся сміх. Гримайло махнув рукою.

— Не треба президії. Обійдемося. Так на чому ми зупинилися вчора?

— На житті, — задзвенів голосок за балюстрадою. — Життя на інших планетах.

Гримайло вдоволено засміявся, поглянув туди. У сутінках блищали очі дівчинки. Він витягнув її на майданчик, посадив на коліна.

— Прийшла-таки, кирпата. Як тебе звати?

— Маня! Тільки я не хочу про себе. Я хочу слухати!

— Ти глянь! — здивувався Сум. — Скромна. Відзначимо це. Значить, почнемо. Спочатку про життя взагалі. Воно не може бути випадковим. Воно — закономірність. Більше того, я гадаю, що життя — це сама матерія, реальність, яка існує навколо нас, у цілому світі, у безконечності.

— Поясніть простіше, — попросив хтось.

— Будь ласка, — радо відповів Сум. — У живих клітинах, в організмах нема нічого такого, що б не було в Природі, в навколишньому середовищі. Ті ж самі елементи, речовини, рідини, гази і тверді тіла. Отже, функції живого тіла тісно зв'язані з якостями неживих тіл. Коротше кажучи, якби в бензині не було можливості горіння, вибуху, то він би не годився для палива в моторі. Якби в неорганічній матерії не було можливості відбитку, відчуття, взаємодії, подразнення, то й життя вищої форми ніколи б не виникло. Його можливість була закладена в найпримітивнішому русі матерії, в її електромагнітній, ядерній взаємодії, в силі тяжіння, в інших, незнайомих ще нам силах. Чи ясно я кажу?

— Ясно! — прогули навколо.

— Кажу далі. Якщо хто буде заперечувати — говоріть одразу, щоб не забутися... Отже, я веду до того, що органічне життя, білкове, те, яке ми бачимо на своїй планеті, є лише часткою єдиного Вселенського Життя Матерії, результатом прояву при певних умовах прихованих якостей цієї Матерії...

— Це щось не те, — раптом озвався Носенко. — Досі ми вважали, що життя зародилося в первісних океанах, так би мовити, стрибком, як перехід кількості в якість. А ви запевняєте, що воно існувало завжди...

Гримайло сердито пирхнув губами, як кіт.

— До чого ж у вас тямки забиті, юначе! Білкове життя не існувало завжди. Воно з'явилося як результат ускладнення нижчих станів життя. Можете називати це не життям, а рухом, силою, взаємодією, як хочете! Зрозуміло? Професор Сум говорить про те, що коли в шкаралупі нема живого зерна, тобто потенційно дерева чи рослини, то нічого з тої шкаралупи не виросте. Так і тут... Якби в матерії не було потенційної можливості вищого білкового, скажімо, життя, то воно й не виникло б ніколи, нізащо! Отже, з повним правом можна називати будь-який стан матерії життям на певному рівні. Чи так я кажу, колего?

— Так, — підтвердив Сум. — Дякую вам!

— А що — з'їв облизня? — засміявся Малина. — Професоре, це феноменально! Це геніальна думка!

— Не треба, облиште! — замахав руками Сум. — Ці геніальні думки висловлювались тисячоліття тому. Не присвоюйте мені авторства. Юначе! Ви ще хочете заперечувати?

— Ні, — кисло відповів Носенко.

— Тоді пішли далі. Значить, ми домовились, що відоме нам життя цілком можна виводити з певних якостей матерії, або об'єктивної і єдиної реальності. Тобто ми проголошуємо єдність життя у Всесвіті. Чому? Бо у Всесвіті нема нічого, крім єдиної реальності, що існує поза нашою свідомістю. Оскільки ж ця реальність, або Матерія, охоплює безмежність, то, значить, і життя безмежне.

— То воно ніколи й не виникало? — здивовано озвалася Маня.

— Ніколи, кирпата, — усміхнувся їй Сум. — Таке, як у нас або на інших планетах, виникає заново, а у Всесвіті воно, як Матерія, існує завжди. Як би тобі пояснити...

— Так дядя ж казав, — зраділа Маня. — Так, як дерево в зерні. Еге ж?

— Правильно! Молодчина! Ти думаєш швидше, ніж я. Йдемо далі.

Раптом біля дверей хтось заметушився, люди розступилися. З'явився директор, а за ним американські гості. Лисиця покашляв, якимсь дерев'яним голосом сказав:

— Товариші, тут наші закордонні гості бажають послухати... м-м... вашу дискусію.

— Якщо дозволите? — ввічливо посміхнувся Нойс.

— А чого ж, — знизав плечима Сум. — У нас не закриті збори. Всім вільно.

Нойс з дружиною протиснулися до бар'єра. Дві молоді дівчини звільнили їм місця у плетених кріслах.

Сум, майже не звернувши уваги на гостей, вів далі:

— Отже, ми можемо сміливо проголошувати єдність життя у безмежному Всесвіті, бо нема найменшого атома, який би не був зв'язаний з усім Космосом. Адже недарма сказано, що найменша частка матерії відбиває всю безконечність, тримає її в собі, у потенції. Мікросвіт і Макросвіт — єдині. Найменше життя і життя Безмежжя тісно зв'язані. Вони існують вічно, вони незнищенні і ніколи не перестануть існувати.

— Хто ж все-таки їх створив? — раптом запитав Нойс, переглянувшись з дружиною.

Присутні загомоніли, зашушукались. Сум здивовано зиркнув на закордонного гостя, знизав плечима.

— Пробачте, містере...

— Нойс.

— Пробачте, містере Нойс, ми давно залишили суперечки на телеологічні[1] теми. Та оскільки ви зачепили це питання, я відповім: Матерію, або Життя, ніхто не створив. У Безмежжі вони існують вічно. Більше того — вони і є Всесвіт. Не можна говорити про Всесвіт, про Буття без Матерії. Не було б Матерії, не було б і Всесвіту. Для чого ж тут творець?

Нойс, вихопивши блокнот з кишені, щось гарячково строчив у ньому. Сяючи штучними зубами, він шепнув Гримайлу:

— Сенсація буде! Ніколи не думав, що зустріну таке.

А коли Сум закінчив фразу, кореспондент єхидно запитав:

— Ви відкидаєте творця? Значить, відкидаєте безсмертя особи! Ви не даєте ніякої перспективи людям. Народився, вмер, а далі пусто. Пітьма. Ваша ідеологія не має під собою ні моральної, ні етичної основи. Ваш індивідуум — це примара. Він з'являється в світ випадково, живе, як метелик, коротке життя і назавжди зникає в пітьмі.

— Не так! Зовсім не так! — гаряче озвався Іван Заграва.

— Ану, ану, юначе, — підохотив Сум. — Скажіть йому ви, а то в мене вже від цих суперечок горло болить. Дозвольте водички. Спасибі.

— Ви кажете — смерть! — палко сказав Заграва. — Так, особа вмирає. Але ми зовсім інакше дивимось на життя і смерть. Людина, особа виникає не на пустому місці, а як результат минулих вдосконалень. Це ж ясно. Це аксіома.

— Молодець! — заплескав у долоні Малина. Рудоброве лице його сяяло задоволенням. — Знай наших...

— Далі, далі. Це інтересно, — зацікавився Нойс.

— Зв'язок людини з минулим, з навколишнім, з майбутнім — у всьому. В праці, творчості, подиху, в народженні дітей, у мріях. Кожним рухом, кожним помислом людина зв'язана з Безмежжям. Далека зірка, галактика, квітка троянди, космічні промені, ласка чи гнів, радість чи сум — все впливає на людину, формує її характер, її особу, її зв'язок з суспільством, визначає її вплив на майбутню історію... Історія людства і всіх інших далеких людств на чужих планетах починається не з предковічної мавпи і навіть не з тварини, не з амеби, а з первісної матерії. І вона ніколи не закінчиться. Історія людства вічна. І чи можна відділити особу від цілого людства? Ні. Як не можна відділити будь-яку нашу клітину від організму. Вони складають єдине ціле. Так і наше життя, наші діла вливаються в єдиний організм людства. Тільки так ми дивимось на зв'язок людини і Всесвіту.

— Це прекрасно! — заявив Нойс. — Дуже переконливо і гуманно. Але в чому ж тоді мета буття?

— Вічна еволюція. Великий синтез протилежностей, які створюють всю гаму життя Всесвіту. І знову вперед, вперед, до пізнання нових таємниць. Ступені свідомості і усвідомлення безмежні. Від мінералу до людини. Від людини до... А втім, хто скаже, де закінчиться вдосконалення свідомості і усвідомлення світу? Воно ніде не закінчиться! Воно вічне!

Присутні привітали палкий виступ Заграви дружними оплесками.

Сум підняв руку, втихомирив слухачів.

— Товариші, тихше. Так про що ми починали? Ага, згадав. Про те, що життя — не випадок, а закономірність. Якщо воно виникло в білкових формах на Землі, то могло виникнути в якихось формах і на інших планетах. Справді, чому й ні. Матерія є. Енергія випромінювання від Сонця є, обмін речовин є, круговорот стихій — будь ласка. Не може бути, щоб на Землі все це привело до появи високоорганізованого життя, а на Венері, Марсі чи на Юпітері — просто до перемішування газів або речовини. Антидіалектичний абсурд. Земля — член сім'ї Сонця. А Сонячна система — єдиний організм. Виходить, і життя Землі — частина спільного життя нашої системи. Я глибоко вірю в це.

— Вірити мало, професоре, — проскрипів Ананій, скептично усміхаючись. — Треба ще й знати.

Професор сердито поглянув на гарного чорнявого юнака, нахмурився.

— Кажете, треба знати? Що ж, ми будемо знати. Незабаром. У найближчі десять років. Але тоді, як космонавти, як наш молодий друг Заграва привезуть з Венери чи Марса рослини й тварин і ткнуть вас носом у них, — великої заслуги не буде сказати: життя на інших планетах є. Тоді, вибачте, й дурень констатує факт.

— А голослівно стверджувати можна теж що завгодно, — ображено сказав Шум. — Ви ж самі тільки що

---

1 *Телеологічний* — цілеспрямований.

так заперечували містеру Нойсу.

— Що ви змішали божий дар з яєчнею! Ми виходимо з наукових передумов. Хіба не відкривали планет, не бачачи їх, лише на основі математичних законів? Отже, думка про життя на інших планетах — абсолютно наукова, обґрунтована і спирається на діалектичну логіку. Згадайте Ціолковського. Це був справжній вчений. Він був переконаний, що життя існує не тільки на великих планетах, а й у порожнечі простору...

— Ну, це вже занадто...

— А чому занадто? На астероїдах матерія є? Є. Сонячна енергія є? Є. Вона може привести до з'єднання, до сполук, невідомих на Землі. А тим більше на великих планетах. На Юпітері, Сатурні та інших велетнях аміачні атмосфери, низька температура, бурхливі атмосферні течії. Ну то й що? Це вважається перепоною для життя. Еге ж, для такого життя, як у нас, на Землі. А для іншого?

— Якого іншого? — ущипливо запитав Шум.

— Якого завгодно! — твердо заявив Сум. — Матерія безмежно розмаїта у своїх проявах. Ви повинні це знати. Потенційне життя матерії пристосується до тих умов, які панують на даній планеті, і обов'язково стане розвиватись вище і вище, аж до високої свідомості.

— Ви скажете, що й на Сонці, на зірках можливе життя?

— Хтозна! Може, й так. Тільки таке життя нічого не матиме спільного з нашим. Деякі вчені вже говорили про вогняну фазу життя. Може, в світі вона десь зустрічається. Але ми ухилилися вбік. Я хочу сказати, що на інших планетах нашої системи, а тим більше на Венері і Марсі, життя обов'язково є.

— А яке воно? — заворушилася на колінах у Гримайла Маня.

— Незабаром побачимо! — пробасив академік. — Ось наш товариш Заграва полетить на Венеру чи Марс і привезе марсіанина...

— А що вій — космонавт? — прощебетала дівчинка.

— Справжній. Такий, як Гагарін!

— Ой здорово! А гарний який!

Присутні засміялися. Іван розгублено закашляв.

— Росте ваша наречена, — пожартував Гримайло. — Пам'ятай, кирпата, щоб не забула його.

— Ні, не забуду, — серйозно пообіцяла дівчинка.

— Диви, як присоромила дорослого дядю, — засміявся Сум. — Ну, закінчимо про планети. Значить, про Венеру. Хоч вона й покрита хмарами, а останні дослідження дають чимало цінного. Вода на Венері є, кисень також, енергії досить. Там є все для виникнення життя навіть земного типу. Далі. Венера менша від Землі, має біля вісімдесяти шести процентів земної маси. Отже, вона старіша від нашої планети.

— Чому? — знову не стримався Шум.

— Тому, що менша маса охолоне скоріше...

— А якщо походження планет не вогняне, а холодне, по Шмідту?

— Все одно. Менша маса швидше еволюціонує. І я гадаю, що на Венері життя могло досягти більш високого рівня, ніж на Землі.

— А на Марсі? На Марсі як? Є життя? — захвилювалася Майя.

— На Марсі обов'язково, — відповів Заграва. — І не просто життя, а високоорганізоване...

— Старі співанки, — сказав Шум. — Канали, штучні супутники і всякі інші штучки...

— А що ви можете заперечити проти них? — накинувся на Шума Заграва. — Нічого, крім іронії. Чим ви можете пояснити, що весною, коли тануть сніги на полюсах, смуги рослинності зеленіють? Чому ці смуги розташовані так точно геометрично? В природі такого не буває. Або візьмемо супутники Фобос і Деймос. Хіба вони схожі на інші супутники планет Сонячної системи? Ні. По-перше, вони дуже малесенькі порівняно з своєю планетою. По-друге, вони явно чужі для Марса...

— Чому чужі? — вихопилось у когось.

— Тому що, скажімо, Фобос повністю порушує елементарні закони небесної механіки. Він обертається навколо Марса втричі швидше, ніж сама планета навколо осі. Значить, він не споріднений з Марсом...

— Марс захопив ці супутники в поясі астероїдів! — озвався Шум.

— Не годиться! — почувся за спиною молодого біолога гучний голос. Всі озирнулися. Говорив мовчазний астроном Труба. Він одкашлявся і повторив: — Не годиться ваша думка. Марс не захопив Фобоса і Деймоса в поясі астероїдів. Якби це було так, то обидва супутники оберталися б навколо Марса по дуже витягнутих орбітах. Факт. Візьміть олівець. Підрахуйте. А вони обертаються по майже точних кругових...

— Значить, ви теж вважаєте, що вони штучні? — запитав Шум.

— Не знаю. Не хочу говорити, — знизав плечима астроном. — Але, у всякому разі, вони не природного походження...

— Ми вже не кажемо про гіпотезу Шкловського, — підхопив Іван. — Якщо навіть Шкловський не правий і Фобос не падає на Марс, все одно цей супутник, а також Деймос — утвори розуму.

— Значить, там живуть люди? — здивовано промовив Корінь.

— Живуть. І жили, — радісно відповів Заграва.

— Так чого ж вони не прилітають тепер? — співуче запитала Маня. — Чому вони ніколи не бували на Землі?

— А хто тобі сказав, що не бували? Може, й бували. Є багато фактів з давнини і навіть теперішніх...

— Закрутилося, — скептично заявив Шум. — Тут уже піде в діло все — і Тунгуський метеорит, і

знахідки в Африці.

— І піде, — розсердився академік Гримайло. — Чого це ви, юначе, все висміюєте. Може, люди бажають послухати...

— Бажаємо! Дуже цікаво! — пролунали вигуки. — Кому не цікаво — хай вийде, не слухає.

— От бачте, — засміявся Гримайло. — Сидіть тихо, а то буде лихо. Значить, починається новий розділ програми: «Пришельці з Космосу». Тільки знаєте що, — академік поглянув на хронометр, — вже дванадцята година, ми, здається, засиділися...

— Ой лишенько! — сплеснув руками Лисиця. — Отак заморочили голову...

Присутні засміялися. Сум розвів руками.

— Ну що ж, підемо спати, друзі. Хто хоче — приходьте завтра!..

— Прийдемо, — загули слухачі.

— Залишусь і я, — озвався Нойс. — Елен, не можна їхати, не почувши, до чого вони договоряться...

— Я згодна, любий...

— І американців заїло, — посміхалися у темряві люди. З шумом і гамом збуджені слухачі розходилися з веранди.

Гримайло встав, тримаючи Маню на руках. її голівка хилилася на плече академіка, очі заплющились.

— От біда, — ніжно сказав він. — Зовсім наша наречена засинає...

— Я не сплю, — тихенько проспівала дівчинка. — Я дрімаю... Я все чую...

— Тобі ж пора додому. Як ти проберешся в хату?

— У вікно... Я хитра...

— Що ж з тобою робити? — бідкався Гримайло. — Доведеться нести на руках. Тільки ж я не знаю дороги...

— Я скажу, — муркотіла Маня. — Ідіть прямо через горб... Потім направо... Перша хата зліва од дороги... Зліва акація, а під нею відкрите вікно...

— Запам'ятав, — серйозно сказав Гримайло. — Що ж, завдання виконаю! Хоч це більше ваша турбота, — звернувся він до Івана.

— Чому б то? — розгубився той.

— Чули ж — ваша наречена.

— Е, таке скажете.

— Ну, ну, жартую. Так прийдете завтра? А то сьогодні не вийшло про пришельців. А без вас не так цікаво.

— Прийду.

— Дивіться ж...

Гримайло зійшов на берег, тримаючи Маню на руках, прошелестів кущами, зник.

Іван минув піщану кручу, заглибився у ліс, повільно пішов стежечкою поміж віковими соснами. Як чудово, прекрасно! Яке неповторне життя. Кожна хвилина його несе новий досвід, нові радощі чи розчарування. Він навіть не сподівався, що зустріне на берегах Дніпра таких цікавих співбесідників. Посміхнувся. Приїхав на кілька днів погуляти, а потрапив на дискусію. Що ж, тим краще! Знання вже не стає привілеєм окремих наукових жерців, воно розгортає крила свої над всім народом. Це — шлях до розуміння великої єдності людей, природи, Всесвіту. Про це часто любить говорити його Учитель:

— Завжди, всюди намагайся уявити себе частиною цілого, дитиною Природи, сином Космосу, клітиною Землі. Тільки тоді до тебе прийде нез'ясовне відчуття безсмертя...

В тих словах — велика істина. Але ж не близький і не легкий шлях до великого єднання з Природою.

Іван напружує свої почуття, загострює розум. Ось важкими, могутніми ударами пульсує рідна Земля. Чути її вселенський подих в шепоті лісу, в плюскоті хвилі. Чути її багатобарвний голос у гімнах весняних, що їх співають птахи, в далекій симфонії полів, у нечутній мелодії зоряних променів. Зараз... одна мить... все стане ясним, все зіллється в щось одне, просте, зрозуміле, як образ матері, як звичайний подих.

— Гу-у-у-у-у! — прозвучало вдалині, протяжною луною відгукуючись по дніпровській долині.

Чари зникли. Поліфонія природи розсипалася на міріади звуків, зруйнована звичайним гудком пароплава. Іван розчаровано поглянув на плесо, де гойдались відбитки зірок. Не вийшло! Ще рано! Але як прекрасно! Як чудово, що можна в кожній події, в кожній речі і явищі знайти себе, свою частину, пульс свого живого, трепетного серця.

І хлопець радісно рушив уперед.

«Сини божі»

Лисиця виглядав у вікно кабінету, сердито бурчав:

— Не будинок відпочинку, а дискусійний клуб! Що вони — весь місяць будуть мозолити мені очі?

Головні «спорщики», як назвав їх Лисиця, вже сиділи в кріслах на веранді. Академік Гримайло, схилившись до Івана, задоволено бубонів:

— Одніс я вашу наречену вчора додому, коли назустріч мама...

— Яка мама?

— Та її ж мама Мані нашої. Сплеснула руками, кинулася до неї, питає, що таке. Кажу, не бійтесь. Ваша донька приймала участь у дискусії. Вона й бідкалася, і сміялася. Потім однесла її в хату спати. Ми ще трохи поговорили. І знаєте, хто вона — мама нашої дівчинки?

— Хто? — поцікавився Заграва.

— Майбутній астробіолог. Готується летіти на інші планети, щоб вивчати тамтешню флору і фауну...

— Правда?

— Що ж я — вигадуватиму? Та вона прийде сюди, обіцяла.

— Незабаром весь район збіжиться до нашого будинку відпочинку, — мовив весело Сум.

— Не завадило б, — сказав Гримайло. — І не лише в окремих місцях, а всюди треба відкрити дискусійні клуби. Щоб люди могли після роботи не тільки подивитися кіно чи п'єсу, а й посперечатися, подумати разом над різними проблемами, розвивати своє мислення...

Сум смикнув академіка за рукав піджака, показуючи на берег.

— Погляньте, хто прийшов.

Академік придивився, тихенько засміявся.

— Іване, ваша наречена. І не сама, а з мамою.

Заграва з цікавістю глянув у той бік, куди показував Гримайло. В сутінках він побачив маленьку постать Мані, а поряд з нею невисоку худеньку жінку в білій кофточці і темних вузьких штанях.

— Сюди, до мене, — загримів академік. — Маню, веди й маму сюди.

Донька і мама пробралися крізь юрбу слухачів до балюстради. Жінка ніяково поглядала навколо, вибачливо говорила глухим приємним голосом:

— Не витерпіла, дуже зацікавилась. Маня таке розповідала...

— Не пожалієте, — запевнив її академік. — Сідайте, будь ласка Не відмовляйтесь, це місце Мані. Поміститесь удвох. А це, знайомтесь, наречений вашої Мані, Іван Заграва...

Заграва невдоволено пересмикнув плечима.

— Що за жарти?

— Зовсім не жарти! — без тіні посмішки сказав Гримайло. — Правда, Маню?

— Не жарти, — підтвердила серйозно дівчинка. — Я буду ждати.

Її мама весело, беззвучно засміялася. Заграва, поглянувши на неї, теж розвеселився. Йому одразу сподобалась маленька худенька жінка з великими, темними очима, з плавними, стриманими рухами. Чимось сильним і незламним віяло від неї, щирим і сердечним.

— Таня Райдуга, — назвала вона себе, а Заграва, тиснучи мініатюрну руку, про себе думав: «Така полетить. Куди завгодно. Не лише на інші планети, а й до далеких зірок».

Тим часом Сум, вставши з крісла, оглянув притихлих слухачів і сказав:

— Про що ми вчора почали розмову?

— Про пришельців! — загули слухачі.

— Не забули, — схвально сказав Сум. — Що ж, тоді дамо слово нашому космонавту. Іване, починайте, люди ждуть... Ви обіцяли!

Нойс, який сидів з дружиною поряд з академіком, знову вихопив блокнот, ручку. У Заграви схвильовано забилося серце. Так було завжди, коли заходила розмова про таємні, заповітні явища і речі. Хлопець одкашлявся, вибачливо сказав:

— Я спеціально не займався цією проблемою. Буду говорити сумбурно. Це просто мої думки...

— Не треба передмов, — попередив жартома Сум. — Все одно суперечка буде...

— Гаразд. Я почну з одного запитання... Уявіть собі, що сто років тому отут, на березі Дніпра, або будь-де в іншому місці з неба раптом опускається дивний апарат, а з нього виходять невідомі істоти. І одягнені вони так, як, скажімо, наші космонавти. У голубих комбінезонах, шоломи на голові, дивні пристрої... Як би зустріли таких істот наші діди?

— Ого-го! — засміявся хтось. — Такий би молебень устругнули...

— От бачите, — сказав Іван, — ви правильно розумієте. Для чого я запитую про це? Тому що часто говорять не подумавши: якби пришельці були на Землі в минулі віки, історія відзначила б такі події. А я кажу: ні, не відзначила б. Чому? Тому що світогляд людства був забобонний і примітивний. Земля — млинець серед океану, небо — скляний чи кришталевий купол над головою, зірки — світильники, прибиті до сфери. За сферою — житло богів, ангелів. Отже, хто опускається з неба — той житель раю, син бога, ангел, божий вісник... Коротше кажучи, хто завгодно, тільки не людина, не звичайна істота. Уявлення про інші планети люди не мали, а звідси і таке сприйняття міжпланетних гостей.

— Я не згоден, — промовив Шум.

— Почалося, — потер задоволено долоні Малина. — Ананій поганяє свій немазаний віз.

— А ти мовчи, — огризнувся Ананій. — Так, я не згоден з вами.

— Чому?

— Тому що не всі були невігласами в передісторичні чи історичні часи. Ми знаємо, що тоді були вчені з високим мисленням. Були астрономи, інженери, математики. Вони відрізняли планети від зірок, навіть вираховували відстані до них. Вони вчили про атомістичну будову матерії. Наприклад, Арістарх Самоський. А великий вчений Піфагор вчив про те, що Сонце є центром нашого світу. Що Земля та інші планети бігають по орбітах навколо Сонця.

— Ну то й що? — гаряче заговорив Іван. — Ви кажете правду. Були такі вчені, були правильні погляди, окремі ідеї, які збігаються з нашими досягненнями. Але основна маса народу жила в темряві! Ми дізналися про погляди Арістарха Самоського і Піфагора тільки з давніх рукописів. А серед народу, та й не лише народу, а й серед вчених, панували примітивні ідеї геоцентричного світогляду. Більше того... Може, такі люди, як Піфагор або хтось інший, знали, хто такі пришельці з неба, але вони не могли передати свого знання людям. Ті просто не зрозуміли б їх. Хіба не так? Хіба погляди Ейнштейна про парадокси часу і простору не пробивали собі дороги упродовж півстоліття до умів учених, не кажучи вже про звичайних людей?

— Правильно, Іване, — зауважив Гримайло. — Гарно говорите.

Шум промовчав. А Заграва, розпалившись, говорив далі, і його гарячі слова линули над принишклою течією Дніпра:

— Отже, якщо перекази про пришельців залишилися, то їх треба шукати не в історичних рукописах, а в казках, у міфах, у релігійних легендах. Такі явища використовувались жерцями для своєї мети, вони передавалися з вуст в уста, обростали подробицями, ставали легендою, казкою. Згадайте наші казки, легенди... Літаючі дракони, що дихають полум'ям? Звідки вони? Де їх бачили наші предки, що складали казки?

— Ото дивина! — скептично озвався Шум. — Птахів бачили? Бачили! Блискавку бачили? Теж бачили. Сполучили разом такі явища, сплели в одне — вийшов дракон, що дихає полум'ям.

— Мудрець який! — сердито вигукнув Малина. — Чи ти вважаєш наших предків за дурників. Блискавиця є блискавиця, а птах — є птах. Щоб сполучити ці речі — треба, щоб між ними був органічний зв'язок. У казках ясно сказано: дракон, що виригає полум'я. Тобто, полум'я вилітає з його рота. Таке явище дуже схоже на ракету.

— Саме це я й хотів сказати, — підхопив Заграва.

— Так можна що завгодно довести, — пробурчав Шум.

— Пробачте, так можна й що завгодно заперечити, — втрутився Сум. — Давайте, вислухаємо нашого друга до кінця. Говоріть, Іване.

— Гаразд. Згадаймо міфи, — знову почав говорити Іван. — Звідки в них такі космічні мотиви? Битви гігантів, всесвітні катастрофи, дивні апарати, чудесні трансформації. Або в біблії. Літаючі хмари, літаючі диски, голос з неба, чудесне освітлення, кришталеві озера, в яких видно всякі події, небачені істоти в химерному вбранні. Ви знаєте, що наші предки мислили досить конкретно, описували те, що бачили. Коротше, абстракціоністів серед них не було.

— А хто знає? — пожартував Гримайло.

— У всякому разі, малюнки, які вони залишили, свідчать, що предки були реалістами. Так до чого я веду... Описи, які часто зустрічаються в легендах, міфах, в релігійних переказах, важко пояснити, якщо не визнати, що то є розповіді очевидців про пришельців з Космосу.

— Факти, факти, — вимагав Шум. — Ви нам процитуйте.

— Гаразд, процитуємо. Не турбуйтесь... А перед тим оглянемо ряд фактів, про які вже писали наші газети і журнали.

— І які засуджені вченими, — єхидно сказав Шум.

— Дивлячись, які факти, і дивлячись, які вчені, — перебив його Сум. — Не поспішайте поперед батька в пекло. Кожен факт можна трактувати як завгодно. Не треба прикладати свою мірку заздалегідь.

— Всім відомий факт — Баальбекська веранда, — вів далі Іван. — Що в ній дивного? Чому почали говорити про цей утвір? Тому, що веранда змурована з брил каменю вагою по кілька мільйонів кілограмів. Виникло запитання: для чого, коли збудували цей майданчик? Фундамент для якоїсь невідомої будівлі? Вибрик самодура-фараона? Ніхто не міг сказати нічого певного. Потім, як можна було перемістити «камінці» по кілька тисяч тонн від каменоломні і змурувати майданчик? Ми знаємо, що в давнину сучасних кранів не було, та й сучасні крани більше чотирьохсот тони, якщо я не помиляюсь, не підіймають.

— Рабів було досить, — сказав Шум.

— Голими руками навіть рабською силою такого не зробиш, — заперечив Іван. — Ось чому виникла думка, що Баальбекську веранду збудували могутні істоти — пришельці з Космосу.

— Для чого? — почулося запитання з темряви.

— Хто зна, для чого. Може, це був фундамент для якоїсь будівлі. Може, просто пам'ятник, знак перебування на чужій планеті. Можливо, під верандою сховано заповіт для майбутніх поколінь людей Землі.

— Натяжка, — презирливо заявив Шум.

— Не натяжка, а смілива мрія! — сказав Заграва. — У всякому разі, такі грандіозні будови були не під силу нашим предкам.

— Сумнівна думка! — раптом озвався Сум. — Дуже сумнівна.

— Чому? — розгубився Заграва.

— Тому що є гіпотези про високі давні цивілізації. Гондвана, Атлантида.

— Ще одна фантасмагорія, — не витримав Шум.

— І навіть не одна, — відрізав Сум. — Я хочу сказати, друже Іване, що Баальбекська веранда може бути залишком атлантичної культури.

— Хіба атланти мали технічні засоби для таких побудов?

— Стародавні перекази кажуть, що мали. Є згадки про те, що атланти знали секрет ядерної енергії, або якоїсь іншої, аналогічної ядерній.

— Знаєте що, — втрутився Гримайло. — Ви, колего, зачепили ще одну тему, дуже цікаву. Але зараз хай продовжує говорити Іван. Про пришельців. Чи згода, товариші?

— Згода! — дружно підхопили слухачі. Іван, розвівши руками, сказав:

— Як бачите, в мене вибивають ґрунт з-під ніг. Але байдуже. Ми будемо відзначати факти сумнівні й безсумнівні. Отже, Баальбекська веранда під сумнівом, як утвір пришельців. Йдемо далі. Ви всі знаєте про відкриття французького вченого Анрі Лоота в Центрі Сахари, в горах Джабарена?

— Не всі знають, — заявила Маня, заворушившись на колінах У матері.

— Ну раз не всі, — всміхнувся Заграва, — тоді я скажу кілька слів. Анрі Лоот у 1956 році відкрив у горах, про які я згадав, багато наскельних малюнків. Цілий музей. Тисячі різних мотивів. На тих скелях вчені відкрили цілий світ, світ, який існував десятки тисяч років тому. Там і сцени полювання, і постаті стародавніх негрів, їхніх жінок, зразки вбрання, побутові картинки, різні тварини — дикі і домашні. Все це виконано в цілком реалістичній манері. Ми недавно говорили, що предки малювали лише те, що бачили. Так от, нічого зайвого, ніяких домислів. І раптом — незвичайні постаті. Серед голих або напівголих негрів чи негритянок — істоти в суцільних важких вбраннях, із закритим обличчям, у шоломах, що прикріплені наглухо до вбрання.

— Бачили, — озвався хтось. — Публікувалося в журналах.

— Бачили? — зрадів Іван. — Тим краще. Такі істоти — «круглоголові», як назвав їх Анрі Лоот, — зустрічаються на багатьох малюнках. І всі вони схожі між собою в деталях. Отже, це не вигадка якогось художника, а реальний факт, відзначений очевидцями...

— Дурниці, — сказав Шум. — Серйозні вчені сміються з таких запевнень.

— Чому? — різко запитав Сум.

— Тому що малюнки, про які говорить Заграва, зображають африканських жерців. Навіть тепер у деяких племенах використовуються жерцями маски, дивне вбрання. От вам і космонавти!

— Поспішний висновок, — заперечив Сум. — По-перше, жерці не одягають суцільного вбрання на себе, такого, як зображено на малюнку, — до речі, на скелях Джабарена є малюнки жерців з масками; по-друге, на малюнку, про який каже Іван, ясно видно деталі шолома, його кріплення до скафандра, а по-третє, саме африканські жерці могли наслідувати пришельців з неба, надягаючи химерні маски, щоб бути схожими на них.

— А може, атланти, — озвався Малина. — У них, напевне, були водолази.

— Е, ні! — гаряче заперечив Іван. — Цього факту я не віддам атлантам. Є ще багато фактів з різних країн. Стовп у Делі, зроблений з хімічно чистого заліза восьмиметрової висоти. Неможливо, щоб його зробили прадавні індуси, які не мали ні індустрії сучасного типу, ні лабораторій.

— Це могли зробити атланти, — озвався Сум, — або інші племена високої культури. Вони мали близькі стосунки з Індією.

— Гаразд, — засміявся Іван. — Цей факт теж сумнівний. Ви його використайте для атлантів. Іду далі. В Андах, на великих висотах, є багато широченних майданчиків, викладених білим камінням у формі таємничих знаків, видимих лише з літака. Хто їх зробив, для чого? Або так звані «дороги інків», які ведуть під хмари і обриваються на вершинах гір? Куди вони вели? Або хто дав інкам справедливі закони, кольорову бавовну, кукурудзу? Майя розповідали, що до них приходили білолиці бородаті пришельці. Головний з них мав ім'я Кецалькоатль. На ньому було довге біле вбрання. Він дав багато мудрих законів, навчив майя вирощувати гігантську кукурудзу, кольорову бавовну. Потім пришельці повернулися додому. Вони обіцяли вернутися ще не раз. Відхід Кецалькоатля описується так: він попрямував до моря, почав там плакати і спалив сам себе. Його серце перетворилось на ранкову зірку.

— Дурниця якась, — сказав Шум.

— Не дурниця, — заперечив Гримайло. — Чудовий образ. Індіанці, які не знали, в чому справа, бачили, що «бог» прийшов на берег моря і зник, випарувався. А ми розуміємо, що там було не чудо, а, скажімо, старт корабля. Майя бачили вогонь, а потім пусте місце. Значить, Кецалькоатль спалив себе. Потім над морем засяяла Венера. Значить, «бог» перетворився на ранкову зірку. Дуже просто.

— А він полетів на Венеру, — почувся дзвінкий голосок Мані.

— Вустами дітей глаголить істина, — закінчив під схвальний шум слухачів Гримайло. — Далі, далі, Іване.

— А візьміть маловідомий факт — теж в Америці, в пустелі Атакама, — продовжував Заграва. — Один астроном відшукав гігантську карту зоряного неба, яка зроблена біля п'яти тисяч років тому.

— Що ж дивного? — знизав плечима Носенко. — В давнину прекрасно спостерігали зірки і планети.

— А ви не запитали, з чого зроблена карта! Кожна зірка позначена купою каміння. І займає вся та карта площу біля п'яти тисяч квадратних кілометрів.

— Ого! — почулося з краю веранди. — Нічого собі карта. Таку в школу не понесеш.

Слухачі засміялися. Іван переможно оглянув скептиків.

— Що скажете? Чи можна створити таку карту, не знаючи, по-перше, досконало астрономії, по-друге, не маючи літальних апаратів?

— М-да, — протягнув Гримайло. — Ви знаєте, я теж не чув про це. Треба буде перевірити, подумати.

— Ну та досить фактів, — підхопив Іван. — З того, що ми говорили, стає ясно, що на Землі пришельці були, і не один раз. Може, й не всі факти свідчать про ці події, але деякі з них незаперечні.

— Все це вилами по воді писано, — знову заявив Шум. — Якби вони прилітали на Землю, то, напевно, залишили б якісь сліди. Спеціально!

— Для кого? — запитав Заграва.

— Для майбутніх поколінь людей. Для пас, які могли б зрозуміти їх.

— Може, вони й залишали, тільки ті пам'ятки не збереглися. Геологічні зрушення, стихійні лиха — чого тільки не було на планеті!

— Е, ні! Вони б залишили вічний пам'ятник!

— Штучний супутник! — підхопив Малина.

— Правильно, — ствердив Шум. — Штучний супутник. Вони ж не дурніші за пас і збагнули б, куди помістити свою пам'ятку. Не на Землі, а саме в небі.

— Думка цікава, але суб'єктивна, — серйозно сказав Сум. — На неї можна дати кілька відповідей. Одна: космонавти не надавали ніякого значення тому, будуть майбутні люди знати про них чи ні.

— Ви поганої думки про них! — вигукнув Малина.

— Не поспішайте, — заперечив Сум. — Все можливо. На їхньому шляху, якщо вони з іншої зірки, могло бути так багато планет, що у них не вистачило б часу і засобів вішати скрізь супутники. Та й для чого? Це ж з вашої точки зору потрібно, а з їхньої, може, зовсім інакше. Ви гадаєте, що таке мислення, як у вас, найвище, а вони, може, вважають зовсім інакше.

— Не згоден! — заявив Шум.

— Підождіть, не перебивайте. Друга думка: вони не залишили супутника або іншого знаку тому, що збираються знову прилетіти до нас.

— Браво! — гукнув Малина. — Оце по-моєму.

— І нарешті третя думка, — вів далі Сум. — Пришельці були з нашої, з Сонячної системи. З Марса, або з Венери, або з інших планет. Отже, вони наші сусіди, і їм нема чого залишати якісь спеціальні знаки.

— Ну це вже занадто, — сказав Шум. — Якби така висока еволюція існувала поруч із Землею, то вона б спілкувалася з нами тісніше! Вони б не раз, не два прилітали сюди.

— А хто вам сказав, що вони не прилітали? Або що тепер не прилітають?

— А чому мовчать? Чому не зав'язують стосунків з людьми?

— Ви хочете неможливого, — сказав Сум. — Може, в них зовсім інша психіка, інші смаки, прагнення, мислення. Або, скажімо, вони бажають, щоб ми самі вирішували свої проблеми. І це найправильніше. Уявіть собі, що трапилося, коли б люди почали силою втручатися в еволюцію нижчих розумних істот на чужих планетах? Ми не знаємо законів того розвитку і могли б нашкодити. Хід розвитку будь-якого народу чи раси мусить бути внутрішньо виправданий, самостійний, органічний. Всяке насилля збоку, навіть з хорошими намірами, — перешкода свободі волі. Інша справа, коли ми самі прилетимо до них, підіймемось на космічний рівень свідомості. Тоді такий зв'язок буде корисним. Та що сперечатися — ждати зовсім не довго. Чи не так, Іване? Ви — ж космонавт.

— На Венеру і Марс років через сім полетимо, — згодився Заграва.

— От бачите. Саме життя підтвердить або відкине наші припущення... Друже Іване, як? Ви ще не закінчили?

— Факти — вже. Але дещо розповім ще. А слухачі наші не втомилися?

— Ні, ні! — залунали жваві вигуки. — Говоріть, скільки хочете.

— Чуєте? — засміявся Гримайло. — Резолюція одержана.

— Я розкажу вам свій сон, — почав Іван.

— Нам ще снів не вистачало, — пробурчав Шум.

— Не перебивайте, — сказав Заграва. — Ви ж не знаєте, про Що я розповім. Снився мені сон. Ніби я лечу на зорельоті. Стартували ми з якоїсь планети. Це була не Земля, я добре пам'ятаю. Навіть такого поняття — Земля — не було в моєму розумі. Внизу виникали і танули пасма хмар, планета видавалася блакитно-зеленкуватою кулею. А спереду темнів Космос, всіяний міріадами зірок і туманностей.

Рух корабля прискорювався. В ілюмінаторах пливли зірки. В серці було почуття якоїсь невідомої радості, величного завдання, яке стояло перед нами...

Нас було семеро в каюті. Я і ще шість космонавтів. Я дивився на обличчя своїх товаришів звично, я знав їх. Але тепер пригадую, що то не були люди Землі. То були люди іншого світу.

Спереду виростала в оптичному отворі нова зоряна система. Вона складалася з трьох зірок. Дві жовті і одна червона, дуже велика. Ми опустилися на якусь планету. Я вийшов на поверхню нового світу. Навколо спадали сутінки. Моторошна тиша панувала над червонястою пустелею. Недалеко від корабля чорніли у бузковій імлі низькі дерева з покорченими вітами. Ми були на незнайомій планеті.

Я дивився в небо. Серед прозорої хмарки мій погляд ловив зеленкувату зірку. Я знав, що то моя батьківщина, моє сонце. Серце тривожно і болісно билося.

Іван на хвилю замовк, потім оглянув присутніх невидющим поглядом і тихо додав:

— Оце і все... або майже все. Ви, мабуть, чекаєте, щоб я сказав, до чого все це?

— Еге ж. Саме так, — ущипливо озвався Шум.

— Скажу. Ми знаємо, що сновидіння — це небувалі комбінації бувалих вражень. Здається, є така класична формула. Чи не так, Семене Гордійовичу? — звернувся Заграва до Сума.

— Приблизно так, — охоче відповів біолог.

— Хай буде. Але звідки мій політ між зорями? Хіба я літав у Космосі коли-небудь?

— Еге-ге! — підскочив на місці Шум. — Він нас за дурників вважає. Космонавт тільки й думає про

польоти, а питає, звідки такі сни. Кінофільми про Космос є? Є. Ви на літаках літали? Літали! В школі космонавтів учитесь? Точно. Що ще потрібно?

— Не гарячіться! — спокійно відповів Заграва. — Річ у тім, що сон цей мені приснився в дитинстві. Можу сказати, що він був такий яскравий, як дійсність. Після цього сну я дуже зацікавився фантастикою, а потім вирішив стати космонавтом. Це по-перше. По-друге, звідки такі точні, але не бачені мною в дійсності предмети і явища? Коли нам сняться асоціативні сни, де фігурують люди, машини, тварини, ріки, моря, птахи, все те, що ми звикли бачити, ми не дивуємось. Може приплестися що завгодно. І слон на колесах, і корова за письмовим столом, і власний похорон. Свідомість, мозок відклали у клітинах пам'яті все те, що людина бачила в житті, а потім воно відтворюється під час сну безконтрольно, в хаотичних снах. Але ж я бачив чужу планету, з якої стартував космічний корабель, не бачений мною на Землі. На тій планеті були інші обриси материків і океанів, а не такі, як зображені на глобусі. Зореліт був не такий, як тепер у нас або за кордоном — я знаю всі ці конструкції, — і не такий, як у книгах, на малюнках, а реальний: з люками, з системою шлюзів, з коридорами, з механізмами, з пультом управління, з неземними апаратами, з екіпажем не наших людей, які, проте, здавалися мені звичними і близькими. І ось у мене виникла думка: чи не переживали ми коли-небудь того, що сниться нам?

— Що ви хочете сказати? — запитав Шум.

— Одну хвилинку. Я скажу. Ще один приклад. Моя мати — звичайна сільська жінка. Вона ніколи не літала на літаку. І ось їй сниться, що вона летить над полем, над ріками, над морем. Звідки це?

— Хіба це дивина? — втрутився Гримайло. — Майже всі в дитинстві літають у снах.

— Правда, — загули присутні.

— Кажуть, то дитина росте, — осміхнувся Корінь.

— Справді, є таке повір'я, — сказав Іван. — Але звідки сни про політ у дітей, які ще не мають вражень польоту, не думають про це, в їхньому досвіді нема матеріалу для побудови такого сну? Може, ці враження залишилися нам від далеких предків. Від предків, які стрибали, літали, тікали від переслідування, падали в воду, вмирали і билися за життя. Ми ще не знаємо механізму спадковості. А жаль. Може, саме через нього, через цей механізм передається поколінням враження далеких предків. Все може бути...

— Я підтримую вас, — заявив Сум. — Ваша думка не суперечить науці. Навіть елементарні частки мають безконечно різноманітні зв'язки із Всесвітом, відбивають його в цих зв'язках. А що ж можна сказати про незвичайно складні, ще не вивчені біологічні молекули і клітини? А саме вони несуть дивовижний імпульс життя через океан часу, передаючи його новим і новим істотам. Ніщо не зникає. Це закон Всесвіту. Цілком можливо, що враження попередників можуть відтворюватися в нащадках...

— От я й хотів привести до цього, — радо підхопив Заграва.

— Гаразд, гаразд, — заскрипів Ананій Шум. — Згодимося з вами. Але відомо, що мавпи не літали в повітрі, наскільки я розбираюся в біології, рептилії також не вміли підкоряти зоряні простори...

— А може, ми походимо від літаючих мавп? — вигукнув Малина.

— Дурниці!

— Не сваріться, — сказав Іван. — Це не те, про що я хотів сказати. Багато з???пас, і я особисто, бачать сни не про механічний політ. Наприклад, стоїш, напружуєш волю — і летиш. Без крил. Що за сила несе тебе — невідомо. Але знаєш, що вона в тобі. Ви розумієте, одне лише бажання, легенький поштовх — і летиш в повітрі.

— Наука передбачає такий політ у майбутньому, — заявив Труба. — Треба лиш розкрити суть гравітації.

— Але ж наші предки не знали такої суті, — усміхнувся Шум.

— Правильно, не знали, — згодився Заграва. — Реальне сучасне життя теж не дає матеріалу для таких сновидінь. Політ у літаку за відчуттями не відрізняється від поїздки в авто. А в сні — і відчуття невагомості, і плавні стрибки на сотні метрів, як на Місяці або на астероїді, наприклад, і фантастичний політ силою волі. Ні, друзі, власними враженнями всього не поясниш...

— Так звідки ж тоді подібні видіння у наших предків? — незадоволено озвався Ананій.

— Я маю на увазі жителів інших планет, — сказав Іван.

— Ха-ха-ха! — зареготав Шум. — Наш космонавт веде свій рід від зоряних пришельців!

— Не лише я, а багато людей, — заперечив Заграва. — Хіба не можна припустити, що багато тисячоліть тому на Землі були гості, як ми вже говорили. Деякий час вони жили на нашій планеті, може, навіть входили у близький зв'язок з нашими людьми. Може, вони залишили на Землі своє потомство...

— Е, ні! — похитав головою Сум. — Ось тут я повстану проти вас, Іване!

— Ого-го! — загоготів Малина. — Івана б'ють свої!

— Нічого не б'ють, — сказав Сум. — Ми шукаємо істини!

— Так чому ж ви заперечуєте? — здивувався Заграва.

— Дуже просто. Я категорично проти тієї думки, що між істотами різних планет можуть бути шлюби. Це лише у фантастів можливо.

— Так ви проти фантастики? — здивувався Заграва.

— Чому ж? — засміявся Сум. — Я люблю читати про таку любов, що долає навіть галактичні простори. Як у Єфремова. Пам'ятаєте? Мвен Мас закохується в красуню з Епсілон Тукана! Заради неї він хоче зруйнувати закони часу і простору. Здорово написано, хвилююче.

— Ви ж самі кажете, що це неможливо?

— Так то в дійсності. А то в мрії. Мрія — не фотографія дійсності, а творчість духу. Так повернемось до реальності. З точки зору науки — повторюю — шлюб між різними істотами неможливий. Зовнішні ознаки можуть збігатися. Скажімо, вертикальна постава, дві ноги й руки, двоє очей і так далі, але внутрішні органи не будуть однаковими. А найменші розбіжності зроблять неможливим запліднення... Е, та чого ви засумували, Іване?

— Я даремно розповідав про свій сон, — відповів Заграва.

— Швидко здаєтеся, — похитав головою Сум. — А я хотів розповісти ще деякі таємничі факти, схожі на ваші. Чи, може, не треба?

— Чого там не треба, — задоволено озвався Гримайло. — Розкажіть. Але я хотів дати інше тлумачення снам Заграви.

— Яке? — пожвавився хлопець.

— Ми ж недавно говорили, що ніщо не зникає. Кожна думка, кожен рух, кожне явище відбивається в навколишній природі, в частках, у речах, в електромагнітному, ядерному, гравітаційному полях, тобто в безмежному Всесвіті. І людина взаємодіє з тією живою безмежністю. На неї впливає і світло Сонця, і Місяця, і планет, і далеких зірок, і космічні промені, і погода, і настрій інших людей. Все, все має значення в житті людини. Тепер уявіть — але попереджаю, що це лише моє припущення, — уявіть, що на сусідній планеті або біля сусідньої зірки живуть розумні істоти. Вони літають між планетами, вони знають секрет антитяжіння і багато чудесних речей, до яких ми ще не додумалися. Енергія їхньої думки, творчості мчить у простір, долинає до нас. І цілком може бути, що ми несвідомо сприймаємо їхні враження. Ось чому сняться такі сни, про які ви, Іване, говорили!

— А що ж, — схвильовано заявив Заграва, — це чудова думка. Я не проти!

— Та ви не проти, я знаю, — засміявся академік. — А як інші?

— То виходить, що кожна наша думка несе матеріальний імпульс? — недовірливо запитав Носенко.

— Безумовно! — ствердив Гримайло. — В світі нема нічого нематеріального.

— І така енергія думки може спричинити або лихо, або добро? — допитувався філософ.

— Ну, а як же? — здивувався Гримайло. — Це ж ази діалектики. Руїнницька енергія не може бути творчою, аж доки її не перебореш. Але зачекайте, ми знову заскочили вбік. Колего Сум, ви хотіли щось розповісти?

— Так. Знову про пришельців. Точніше, деякі факти на користь тієї думки, що ЇЇ відстоює Іван.

— Дозвольте мені, — вихопилось у Тані Райдуги. Вона схвильовано і винувато позирнула на біолога. — Пробачте, що я перебиваю, боюсь забути!

— Говоріть, говоріть. Кажуть, що ви астробіолог, цікаво, що ви там придумали.

— Нічого я не придумала. Ця думка виникла давно, але ми часто в студентських суперечках обговорювали її. Вже давно помічено, що існуюча гіпотеза походження людини не збігається з реальними даними. Пітекантроп, який нібито жив мільйон або вісімсот тисяч років тому, потім синантроп, неандерталець, кроманьйонська людина і, нарешті, сучасний тип. Кроманьйонська людина і сучасна — ідентичні. В них однаковий тип, розмір черепа, вага мозку. І тут виникає сумнів...

— Який же сумнів? — жваво запитав Сум.

— Чи могла б первісна мавполюдина за півмільйона років розвинутись до сучасного типу?

— Півмільйона — це ж багато, мамусю, — серйозно сказала Маня.

Слухачі засміялися. Сум натиснув пальцем на кирпатий ніс дівчинки, жартівливо відповів:

— Півмільйона — не дуже багато для розвитку розумної людини. Ну, ну, так говоріть далі.

— Ми знаємо, що мозок як фізичний орган свідомості росте і розвивається залежно від суспільних відносин людей, від рівня пізнання світу...

— Правильно.

— А раз правильно, то звідки у кроманьйонської людини сучасний розмір мозку? Нащо далеко ходити. Візьмемо так звані дикі племена, що були відкриті європейцями в минулих віках. Вогнянозем ельці, тасманійці, австралійські туземці, полінезійці, деякі африканські племена. Сучасна історія залишає всі ці племена поза високими цивілізаціями. То звідки ж у них така вага мозку, як і в європейців?

— До чого ж ви ведете? — нетерпляче перебив Сум.

— А до того, що сучасний погляд на історію людства незадовільний. Звідки у негрів, таїтян, американських індіанців, у всіх народів, які не проходили, як каже наша історія, циклів цивілізації, звідки в них здібність до абстрактного мислення, до сучасного пізнання? Адже природа нічого не дає наперед. Якщо вони, відсталі племена, не займалися диференціальним та інтегральним обчисленням, не вивчали високих наук, то чому їхній мозок готовий сприймати такі премудрості? Ми знаємо, що в них були лише стріли, списи, вогнище і примітивні будівлі.

— А в минулому? — гукнув Малина. — В минулому могло бути інакше!

— Отож я й кажу, — підхопила Таня Райдуга, — що минуле покрите мороком. Якщо розвиток людства йшов так, як ми гадаємо, то незрозуміло, звідки сучасний мозок у кроманьйонських людей? На чому вони його виростили, на яких досягненнях? І ось виникає думка: або колись на Землі існували високі раси, про які ми нічого не знаємо, або люди походять від істот чужих планет...

— Ха-ха! — засміявся Шум. — Ми — нащадки бандитів з іншої планети. Наші предки в чомусь провинилися і їх викинули на Землю, серед диких звірів. Живіть і розплоджуйтесь, спокутуйте вину свою.

Предки дичавіють, розселюються по Землі і зберігають легенду про рідну планету як міф про вигнання Адама і Єви з раю. Чули, чули таку версію. Сучасна трактовка біблейської казочки!

— Для чого ви так? — поморщився Гримайло. — Могло бути простіше. Космонавти прилетіли на Землю. Аварія. Вони залишилися одні, без припасів, у чужому світі... Довелося пристосуватися до тутешнього життя. А потім розселення по планеті. От і ясно, чому мозок у наших предків великий при низькій культурі. Він залишився таким, яким був у перших прибульців...

— Я категорично проти! — рішуче заявив Сум. — Версія ваша, Таню, цікава, але вона антинаукова. Людина — дитя Землі. Вся вона — від нігтя до серця, від волосини до останньої кісточки — споріднена з тваринним царством нашої планети.

— А може, на інших планетах Сонця розвиток схожий на наш, — зауважив Малина. — І люди тому скидаються будовою на тварин Землі.

— Ні! Ми ж говорили вже, що зовнішня схожість може бути, а внутрішня — ніколи. Це неймовірно! Але зачекайте, ось вам ще одна загадка...

— Теж про людину? — поцікавилася Таня.

— Ні, — заперечив Сум. — Про рослини. Ви знаєте, що на Землі ростуть три основні типи рослин. Стародавні — папоротникові, що розмножуються спорами, відкритонасінні, тобто хвойні, і покритонасінні, або квіткові. Палеоботаніка відкрила, що еволюція у давні епохи йшла шляхом розвитку відкритонасінних і папоротникових. Але потім на Землі з'явилися квіткові, покритонасінні. Вони розповсюдилися по всій планеті, проникли в долини, на гори, в воду, в тундри, скрізь, де лише є місце, щоб приліпитися. За десяток мільйонів років вони завоювали Землю.

— А що тут дивного? — поцікавився Заграва.

— А те, що невідомо, звідки ж пішли квіткові, — гаряче відповів Сум. — Предки їх невідомі. Шляхи розвитку десятків тисяч видів квіток незрозумілі. Ви погляньте на квіти, на тисячі чудових, ароматних, чарівних рослин. Погляньте на кольори, на їхнє розташування, на смак, з яким створено квітку...

— Ви хочете сказати, що їх хтось створив? — єхидно запитав Шум.

— Так. Саме це я хочу сказати, — твердо сказав Семен Гордійо-вич. — Без припущення, що безліч квіткових виникло внаслідок гібридизації, неможливо пояснити нічого.

— Випадкова гібридизація! — знизав плечима Шум.

— Випадково може лише п'яний в яму залізти вночі, — розсердився Сум. — Ніяка теорія ймовірності не пояснить виникнення тисяч розмаїтих рослин з чудовими, несхожими одна на одну квітками. Ще Дарвін казав, що це — проклята загадка. Я особисто думаю, що квіткові рослини — позаземного походження. їх принесли на Землю з інших планет...

— Хто? — запитав Шум.

— Не знаю. У всякому разі, розумні істоти. Самі собою зерна і спори навряд чи перелетіли б. Або візьміть культурні рослини — пшеницю, гречку, кукурудзу. Звідки вони? Де їхні предки? Пшениця знайдена ще в так званих «свайних побудовах». її вирощували люди кам'яної доби. Кукурудза, за переказами майя, відома десятки тисяч років тому в Америці. Диких родичів цих рослин нема. То хто ж, коли посіяв їх на Землі?

— Давні народи, — несміливо озвався Носенко.

— Дурниці. Навіть наша селекційна наука неспроможна вивести культурні види рослин з диких. А те, що неосвічені племена могли стихійно виростити кукурудзу, пшеницю і гречку, — це, пробачте, безглуздя! Для таких подвигів потрібно знання, яке набагато перевищує наше!

— Гаразд, гаразд! — роздратовано сказав Шум. — Ви проти того, що людина іншопланетного походження. А разом з тим говорите, що наші предки не могли б виростити культурні злаки. Так що ж ви допускаєте? Звідки квіткові? Звідки злаки?

— Можливо, з Венери, — спокійно відповів Семен Гордійович. — Ви спостерігали, що листочки рослин спочатку білясті, червонуваті або жовтуваті? Ви думали, чому це так? Може бути, це явище атавізму. Якщо рослини жили на Венері, то там вони були білястого кольору, адже на ній температура вища, а коли їх перенесли на Землю, то вони потемніли, виробили інший колір, зелений, пристосований для інтенсивнішого поглинання радіації. Але на початку розвитку, весною, вони зберігають своє давнє забарвлення — венеріанське.

— Так хто ж все-таки приніс їх на Землю? — вперто повторив Шум. — Висловте вашу думку.

— Не знаю, — хитро засміявся Семен Гордійович. — Подумайте... Можу лише додати, що не тільки квіткові, а й всі інші наземні рослини — гості нашої Землі.

— Не морочте нас! — незадоволено скрикнув Носенко. — Що за жарти?

— Ніяких жартів. Жоден учений не скаже вам, як саме могли б водорості вийти на сушу. А головне, як вони стали тими рослинами, які ми бачимо? Нема нічого спільного між водоростями і наземними рослинами — я заявляю авторитетно. Отож думайте, думайте. Ми, як казав Ньютон, ще лише граємось на березі океану Пізнання... Ми тут обговорювали безліч думок, гіпотез. І знахідки, що свідчать про пришельців, і незрозумілі сни, і нез'ясовність високої організації мозку давніх рас, і, нарешті, таємничість походження квіткових рослин, навіть всіх культурних злаків. Єдиний висновок, який розрубує вузол протиріч, такий: сучасна людина не походить від пітекантропа і синантропа. Вона має ще старішого предка.

— Чудово! — потер долоні Малина. — Оце так!

— Зачекайте, не перебивайте, — махнув рукою біолог. — Біда в тому, що багато вчених пішли готовим

шляхом. Створили теорію про походження людини, про її етапи розвитку, а потім почали підтягати до цієї теорії факти. Це порочний закон інерції мислення. Я думаю, що людина виникла набагато раніше, на десятки мільйонів років раніше, ніж пітекантроп, ніж сучасні мавпи. Пітекантроп, синантроп, неандерталець — це інша гілка еволюції, яка пізніше була знищена нашими предками. Може, снігова людина або різні тини лісових людей, про яких іноді згадують, — це і є останні залишки антропоїдів, потемків пітекантропа, які не встигли дійти до рівня розумної істоти.

— Цікаво, дуже цікаво! — озвався Гримайло. — Я збагнув, до чого ви хилите...

— Еге ж! Ми гадаємо, що паші предки — ось поруч з нами, а вони ховаються в імлі мільйонів років. Легенди, міфи, про які згадував Іван, є історичною луною тих грандіозних подій і катаклізмів. Материк Гондвана, материк Атлантида. Сотні цивілізацій, які досягали високого рівня і гинули. Про них розповідають десятки, сотні джерел. Платон у своєму «Тімеї» розповідає про останні дні великого острова Атлантиса, який загинув дванадцять тисяч років тому. Або відомий манускрипт Троано, що зберігається в Британському музеї, повідомляє — до речі, він написаний майя більше трьох тисяч років тому, — що «...країна глиняних горбів, земля Мю приречена. Після двох поштовхів острів зник за одну ніч, ґрунт колихався від вулканічних сил, які піднімали і опускали його в різних місцях, аж доки він не осів. Країна була зруйнована, вона не могла витримати жахливих конвульсій землі і поринула в океан, поглинувши 64 000 000 жителів. Це відбулося за 8600 років до написання цієї книги». Як бачите, перекази з різних країн сходяться. Безліч переказів про потопи, про катастрофи, про літаючих драконів, про войовничих, могутніх атлантів, грецькі міфи про битви богів і гігантів — це не вигадка, не домисел, а відгук, спогад про славне минуле далеких цивілізацій...

— А чим це довести? Де конкретні факти? — пролунало запитання.

Сум махнув рукою.

— Будуть і факти. Побудуємо підводні апарати, які відкопають товщу мулу над Атлантидою, над колишніми материками Тихого океану. Та сліпому ніякі факти не допоможуть. Йому потрібна резолюція. Вважати, що було ось так. І він повірить.

— Ну, це вже ви занадто, — образився Шум.

— Чому занадто? Повірити тоді, як доведено, — і невіглас повірить. Проникнути думкою в невідоме — ось завдання.

— А якщо помилка?

— Без помилок нема прогресу! Помилки — щаблі до істини. Не перебивайте мене, а то до ранку не скінчимо. Отже, резюмуємо: щоб пояснити ці різноманітні факти і звести їх докупи, треба визнати, що розумна людина — гомо сапієнс — виникла на Землі десятки мільйонів років тому. Може, навіть було кілька рас чи видів людей. І наші предки були не з вищих, а, скажімо, середні. Але це лише моє припущення. Розвивалася цивілізація, виникали держави, з'явилася наука, виникла техніка. Більш високий тип розумних істот, звичайно, впливав на розумові здібності інших рас. Минали віки. Зоряні кораблі полетіли до інших планет. Було привезено квіткові рослини з Венери або з іншої планети. Селекційна наука створила злаки — гречку, кукурудзу, пшеницю, — приручила багато свійських тварин. А потім — катастрофа...

— Яка? — не стрималась Маня. — Чому катастрофа?

— Вулканічна, — відповів Сум. — Геологічна. Все може бути. Головна раса зникла. Інші племена продовжували жити, використовуючи деякі надбання науки минулого. Я кажу про атлантів. Потім катастрофа Атлантиди. Залишки атлантичних племен переселяються в Африку, в Азію. Вони приносять з собою відгомін Далеких подій, злаки, залишки культури, науки, легенди і релігійні символи. А спогади про високу расу людей передаються, як факт існування богів. Адже вони літали над Землею, з'являлися серед нижчих народів у дивних вбраннях, вирощували чудесні рослини, квіти, показували події на відстані, так, як на екрані сучасного телевізора, воскрешали мертвих і виліковували хворих.

— Казка, — прогомонів, зітхнувши, Лисиця.

— Але ж чудова казка, — мрійливо озвався Корінь.

— Нам про всякі вигадки ніколи думати. Треба мислити сучасними категоріями!.. — сказав директор.

— Хто не здібний оцінити казку, легенду, той не багато створить і в сучасному, — насмішкувато озвався Гримайло. — Всі здобутки виростають з віковічної казки народів, з його мрії про чудове майбутнє царство щастя. А ми ту казку переводимо в план реальності...

— Господи! — раптом заволав директор. Він витріщився па хронометр і, хитаючи головою, примовляв: — Що ж це буде? Отака халепа! Що мені скажуть в області? До двох годин ночі пробазікали. Товариші! Ви мене без ножа ріжете! Товариші, розходьтеся спати!

— Підемо, нічого не станеться! — заспокоїв його Гримайло. — Зберемось завтра, друзі, чи то пак вже сьогодні. Суперечка ще не закінчилась.

Машина часу

Наступного дня, після вечері, знову спалахнула палка суперечка. Зібралися всі: і американці, і маленька Маня з мамою, і великий гурт слухачів з села та навколишніх берегів.

Першим почав Корінь, завжди мовчазний, скромний. Він говорив тихо, розважно, вдумливо:

— Ми слухали вчора гіпотези про минулі раси. Про їхню загибель. Цим пояснювали велику потенцію

мозку у «відсталих» рас. Здається, я так зрозумів?

— Так, — відповів Сум.

— А чи не можна пояснити це інакше?

— Як же? — зацікавився біолог.

— Ми недавно говорили, що людство — це єдиний організм. Воно має безмежно розмаїті зв'язки. Ніщо не пропадає. Ні погане, ні добре. Воно асимілюється, воно впливає на розвиток людства взагалі. Людство висуває з себе геніїв як результат розвитку цілих груп, а геній, у свою чергу, впливає на розвиток цілого людства. Ось чому досягнення древнього єгиптянина могли впливати на розвиток мозку скіфа, а досягнення європейця — на розум вогнянозем ельця.

— Яким же чином? — знизав плечима Носенко.

— Індуктивно. Енергія думки, яку почали тепер вивчати, розповсюджується в просторі. Вона ж не пропадає. Вона може позитивно виливати на мозок, на мислення далекого індивіда. Ейнштейн думає над теорією відносності, а в Африці вже народжується дитина, мозок якої в потенції готовий сприйняти теорію відносності...

— Цікава думка! — сказав Сум. — Вона має раціональне зерно. Такий індукційний телепатичний вплив народів на інші народи, напевне, є. Але ж таке припущення не пояснює безлічі фактів. Залишки давньої культури, сліди пришельців з неба, походження квіткових... Та що ж ми знову будемо повертатися до вчорашнього?

— Ні, я не про те! — захищався Корінь. — У мене заперечення викликає ідея циклічності! Якщо цілий вид розумних істот жив па Землі мільйони років тому, досяг високого рівня, створив міжпланетні кораблі, то як він міг загинути? Звідси недалеко до думки, що і наша цивілізація може загинути?!

— Ні, це не так! — заперечив Сум. — Наша цивілізація розповсюдилася по всій планеті. Геологічні катастрофи неспроможні її знищити. А та, про яку ми говоримо, могла бути локальною, могла розвинутися на певному материку. А, зрештою, може, вона й не загинула?

— А куди ж поділася?

— Переселилася на іншу планету. Чому ви, товаришу Шум, усміхаєтесь? Ви звикли мислити одноденними масштабами. Пора призвичаїтись до космічних.

— Так його! — підхопив Гримайло. — А то в двадцять п'ять років у них собача старість наступає. Гірше за нас, стариків!

— Правильно! — ствердив Сум. — Слухайте ж далі. Ви знаєте, Що на Землі був тропічний клімат навіть на півночі. Мабуть, уся планета була своєрідною оранжереєю. А потім різкі зміни, похолодання, льодовики. Першим видам розумних істот, які виникли в умовах тропічного клімату, було дуже важко. Що їм залишалось робити? Або перебудовувати умови на Землі, або переселитися на іншу планету.

— Куди ж? — недовірливо запитав Носенко.

— Та хоча б на Венеру!

— Е, це вже гадання!

— Не гадання, а одне з припущень. А ви думайте, підказуйте щось інше.

— Нащо сперечатись, — примирливо сказав Гримайло, — скоро дізнаємось, хто правий! А тепер хотілося б поговорити про майбутнє нашої Землі, людства! Це ж дуже цікаво...

— Що ж цікавого? — авторитетно заявив Лисиця. — Ніякої таємниці нема. Наука підіймається все вище. Жити будемо все заможніше. Полетимо на далекі планети.

— А далі? — усміхнувся Гримайло.

— Тільки самогубство! — раптом цинічно сказав американець, вперше обзиваючись за весь вечір. — Що можна чекати від гомо сапієнс? Людина людині вовк! Ви говорили про минулі раси? Хай так, вони були! А де вони тепер? На дні океанів. Вони винаходили ядерні засоби, приводили їх у дію і пускали себе і ближніх своїх на дно. От що буде з людиною. Наша цивілізація не виняток!..

— Брехня, — сказав суворо Корінь. — Пробачте за грубий вираз, але це брехня. Не вірю я, що люди загублять себе і планету. Навіть думати не треба про це.

Над майданчиком полинув задоволений гомін. Гримайло хитро поглянув на американця.

— Ну що, ваша гіпотеза не дуже схвалюється?

— Подивимось, — впевнено заявив Нойс. — А не ми, то діти наші.

— Для чого ж діти! — загадково сказав Гримайло. — Може, й ми! Ви теж, містере Нойс!

— Що ви маєте на увазі? — здивувався американець.

Раптом сирена перебила палку суперечку. Понад верхів'ями дерев застрибав промінь фар. Лисиця схопився з крісла, кинувся до дверей.

— Хтось приїхав. Побіжу стрічати...

За хвилину він повернувся, подав Гримайлу білий прямокутник паперу.

— Телеграма вам. З Києва.

— Ану давайте, давайте, — захвилювався академік. — Я давно жду її. Не одпускайте листоношу. Я напишу відповідь.

Гримайло похапцем читав текст. Його похмуре обличчя усміхалося, густі брови піднялися. Здивовані слухачі ждали. Нарешті академік склав папірець, урочисто гукнув:

— Наша взяла!

— Що таке? — не стерпів Іван. — Що там у вас?

— Хвилинку. Одну хвилинку. Я напишу відповідь. Так. Так. Оце і все. Товаришу Лисиця. Віддайте. Щоб сьогодні ж послали.

— Буде зроблено! — Директор вислизнув у двері.

— А тепер, — оглянув академік веселими очима присутніх, — тепер можна розповісти про те, що я обіцяв. Ми тут сперечалися, відстоювали кожен своє. І це чудово, це правильно. Але єдиний суддя — час. Він нас несе до майбутнього, щоб показати торжество істини і загибель неістинного, консервативного, шкідливого. Але не всі можуть побачити плоди своїх рук! Час невблаганний. Його не скоротиш, не підженеш, не повернеш назад.

— До чого це ви ведете? — заінтриговано запитав Сум. — Що — нова суперечка про суть часу?

— Ні. А втім, і так, і не так! Ви будете вражені тим, що я скажу. Я і мої помічники... Це дуже милі молоді люди Стьопа і Надя. Я їх знав ще студентами... Тепер вони одружилися... Так от, наша група недавно завершила першу пробну машину часу. Не таку, як в Уелса, фантастичну, — а справжню.

Кілька секунд слухачі мовчали, вражені, здивовані. Нарешті Шум не витерпів. Одкашлявшись, він сказав:

— Пробачте, Трохиме Дадовичу, а те, що ви розповіли, не казочка?

— Не казочка, — весело заявив учений. — Більше того, я дав телеграму, щоб установку привезли завтра сюди. Стьопа і Надя теж приїдуть. Ми створили невелику, портативну машину часу. Енергію для неї дають акумулятори атмосферної енергії...

Присутні збуджено зашуміли. Американець завзято писав щось у свій блокнот. Гримайло, заглушаючи гомін, крикнув:

— Досі ми тільки сперечалися про різні факти, а тепер пересвідчимось, хто правий, а хто ні.

— А можна побачити, як житимуть люди в майбутньому? — запитав Корінь.

— Можна.

— І всі зможуть заглянути в майбутнє? — недовірливо озвався Носепко.

— Не всі. Кожен зокрема. А потім, повернувшись, мандрівник розкаже, що він бачив. Згода?

— Згода! — радісно защебетала дівчинка. — Я теж полечу в майбутнє!

— Полетиш, — ніжно сказав Гримайло. — Ти обов'язково полетиш.

— Дозвольте, — втрутився у розмову Шум. — Але ви не сказали, в чому ж суть подорожі в часі. Адже для присутніх це все... дуже неймовірно.

— Дуже просто, — серйозно відповів академік. — І дуже складно. Безумовно, що безпосередньо подорожувати всім тілом у майбутнє або минуле не можна. Закони розвитку матерії тісно зв'язані з часом. І нам не вискочити з його потоку, бо ми самі є тим потоком, його частиною.

— То як же? — запитав Малина.

— Я скажу. Подорож можна здійснити суб'єктивно. Наприклад, назад. Ми вже говорили, що ніщо не зникає. Кожна подія, навіть найменша, записана в пам'яті природи. Так, як звуки записані па плівці, на пластинці, на кристалі, в живій клітці. їх можна відновити, прочитати, якщо зуміти, звичайно.

— Звідки ж ви їх читаєте? — поцікавився Заграва.

— З простору, — спокійно сказав академік. — З вакууму. Ви знаєте, що вакуум — це не порожнеча, як думали раніше. Ще Дірак припускав, що вакуум — це суцільний матеріальний фон, або потенціал матеріальних часток. Сучасна наука йде далі. В просторі є безліч різних світів, таких і не таких, як наш, але по-різному орієнтованих у своїх координатах. Вони не заважають один одному, вони пронизують один одного, а тому невидимі для наших почуттів.

— Аж голова туманіє, — почувся голос із задніх рядів.

— Дивлячись, яка голова, — засміявся Гримайло. — Далі. Будь-яка подія, що вже пройшла, не зникає безслідно за законом збереження енергії, а занотовується па скрижалях природи. Ті скрижалі не лише проявлені частки, а невидимий фон Дірака, або фізичний вакуум. Як же прочитати ті записи, як розшифрувати їх? Це доступно тільки людині. В тілі людини, в її свідомості, в її інстинкті, інтуїції, в мозку, в кожній клітині заховано минуле, яке будувало її, вирощувало, формувало. Та ми вже про це говорили. Макрокосм і Мікрокосм — єдині. Людина — це Всесвіт у мініатюрі. Отже, потенціально в людині таїться вся Безконечність. Перед нами стояло завдання: зуміти прочитати цю Безконечність, або спробувати читати. Звичайно, все залежить від психіки піддослідного, від його прагнення. Хід процесу приблизно такий. Певний енергетичний промінь оббігає найглибші поверхи мозку людини, де заховані предковічні записи, збуджує їх, примушує, так би мовити, резонувати. Цей резонанс приводить у рух записи минулого в просторі або вакуумі, минуле оживає, і людина суб'єктивно переживає те, що вже давно минуло.

— І переживає реально? — недовірливо перепитав Шум.

— Абсолютно реально. Хіба вам не доводилося бачити яскравих снів, які пам'ятаєш потім все життя? Дещо з реального життя, навіть не дещо, а більшість, забуваєш, а сни — ні. Все залежить від енергії події, від того враження, яке переживає психіка. Далі. Оскільки кожен індивід зв'язаний з безліччю своїх предків, оскільки вони передавали йому через спадковий механізм свій досвід, то він, цей індивід, може пережити не лише своє минуле, а й минуле далеких поколінь!

— Колего! — зворушено сказав Сум. — Це епохальне відкриття. Дозвольте вам потиснути руку.

Слухачі щирими оплесками підтримали його слова. Академік підняв руки, ніби захищаючись.

— Друзі, не треба! Це не зовсім точно. Не лише я творив установку часу, а все людство. Ми ж стільки говорили, що все в світі взаємозв'язане. В машині часу з'єдналися мрії всіх людей. І не тільки людей Землі, а може, й далеких братів з інших планет, які дивляться на нас, співчувають нам, бажають нам щастя...

— Трохиме Дадовичу! — вибачливо озвався Заграва. — Ви нам сказали про минуле... Але майбутнє...

— Це правильно. Я не розповів, як же людина може мандрувати в майбутнє. В основному теж так. Суб'єктивно.

— Але ж запису майбутнього нема? — заперечив Шум.

— Нема! — підтвердив Гримайло. — Або майже нема.

— Що значить «майже»?

— Нема запису такого, як минулого. Дайте мені відповідь: в жолуді є запис майбутнього дуба, в зерні — запис колоса пшениці і всіх майбутніх колосів?

Шум промовчав.

— Мовчите? От бачите? Майбутній розвиток будь-якої рослини, тварини, явища, речі, події закладено в минулому, в сучасному стані попередніх явищ. Саме буття, розвиток — є не що інше, як розгортання програми, закладеної в світі, вияв потенційного в реальному. Отже, і наше майбутнє, майбутнє людини, країни, Землі, Всесвіту, — це все те, що має розвинутися з нас, що вже таїться, зріє в нас, у наших думах, помислах, у наших звичках, характері, в соціальних передумовах, коротше, в Космосі, який є нашою домівкою, нами самими. Всесвіт — це зерно. Майбутнє його — це ріст того зерна. Людина — це Всесвіт у мініатюрі, ми вже говорили. Отже, потенція її майбутнього, його зерно — це вона сама, її свідомість, її мозок, її глибинна суть, її свобода волі. Наша установка часу знову ж таки лише збуджує потенційну програму, записану в підсвідомості людини, посилює її, приводить у дію, змушує суб'єкта пережити те, що з ним буде в майбутньому або з його далекими нащадками...

— Ви ж говорили, що людина не зможе побувати там, де вона не житиме у майбутньому фізично! — озвався Шум.

— Вона побуває там суб'єктивно. Перед нею розгорнеться запис можливих майбутніх подій, запис, як я вже сказав, її власної свідомості, її мозку, її організму. Людина не буде пасивним спостерігачем грядущого, а відчує себе одним з тих далеких нащадків. Вона навіть забуде про себе, а відчує себе суб'єктивно одним з них. Глибина часу, в який проникне індивід, залежить від його свідомості, від прагнення в майбутнє, від імпульсу психічної енергії. Чим сильніший імпульс, тим ширше розів'ється програма, тим яснішим, грандіознішим здасться майбутнє.

Завтра надвечір мої асистенти привезуть установку. Ночі дискусій минули. Тепер почнуться ночі таємниць і небачених чудес...

Вже давно розійшлися слухачі. Відпочиваючі заснули. А Іван ішов попід шатами дрімучого лісу, знову й знову згадуючи грандіозні ідеї Гримайла, ідею про суть Майбутнього. Батько Майбутнього — закон Причинності, закон причин і наслідків.

Як це здорово! Людина, нація, людство само творить свою долю. Що посієш — те й пожнеш! Той, хто йде дорогою світла, вдосконалення, героїзму, дає чудові плоди для майбутнього.

Нероб, гультяй, розпусник, брехун, деспот не можуть посіяти добрих зерен, а лише насіння чортополоху.

Так, тільки так. Можна деякий час приховувати від ока людей свої виразки, негативні сторони життя, але від еволюції, від майбутнього не приховаєш.

Накопичення негативного не переросте в позитивне. І навпаки. Конденсація позитивного ніколи не залишиться в невідомості, де б вона не відбувалася: в душі людини, в гущі народу, в цілому світі, — вона не зникне, а дасть у сучасному чи майбутньому чудові плоди.

Іван зупинився на високому березі, відчув подих Дніпра, замріявся. Радісна думка буяла в душі, розпирала груди.

Треба брати долю в свої руки, творити її творчим трудом, чесністю, любов'ю, дружбою, незламним прагненням до великого братерства між людьми, між розумними істотами Всесвіту...

З глибини часу

Надвечір до будинку відпочинку під'їхала машина з Києва. З неї обережно вивантажили дивний пристрій — напівпрозору сферу, кілька параболічних антен і багато всяких ящиків. Все це під наглядом Гримайла обережно перенесли на відкритий майданчик.

Заграва познайомився з асистентами Гримайла — Стьопою і Надею. Вони були мовчазними і якимись розгубленими. Може, давалися взнаки, як сказав про це Гримайло, довгі безсонні ночі останніх місяців. А може, вони хвилювалися перед випробуванням установки. Але, дізнавшись, що Іван космонавт, Стьопа трохи розтанув, дещо пояснив, розповів.

Антени призначалися для прийому і трансформування просторової енергії, вірніше, енергії вакууму. Внутрішня енергія піддослідної людини в машині часу вводилася в єдиний потік енергії світу, простору, Космосу. Все інше залежало від мозку, від свідомості, від якості і чистоти записів, які зберігалися в таємничих глибинах організму. Напрям часу — минуле чи майбутнє — теж залежав від індивіда, від його творчого

імпульсу.

Багато що Іванові було незрозумілим. А Шум Ананій — той взагалі посміювався, скептично кривив губи, кидав іронічні репліки:

— Чарівний ліхтар для дітей... Фантасмагорія... Побачимо, побачимо... А все-таки, чи є у вас магнітофон? Чи ви покладаєтесь лише на суб'єктивний переказ піддослідного?

— Згодом будемо записувати видіння піддослідних на спеціальні плівки і кристали. Можна буде навіть створювати фільми. Як? Розшифровувати біоелектричні сигнали мозку, радіацію думки, переводити їх у світлові, акустичні сигнали. Це довга і складна справа, потім поговоримо...

— Виходить, поки що будемо тільки слухати те, що розповідатимуть піддослідні?

— Тільки.

— А якщо вони обманюватимуть? Або додадуть своє, суб'єктивне, те, чого насправді не відбулося?

Обличчя Гримайла потемніло. Але він стримався і сухо, коротко відповів:

— Я вірю людям. Брехуни є, але їх небагато. Сподіваюся, серед нас їх нема.

Ананій прикусив язика і більше не обзивався. Тільки американець все ходив з дружиною навколо установки, жартував:

— А що, коли в майбутньому побачимо не те, що вам подобається? Га? Як тоді подивитесь на проблеми подорожі в часі?

— Про що ви? — дивувався Гримайло, монтуючи сфери.

— Побачимо, — загадково казав Нойс. — Я сам спробую поглянути вперед. Якщо дозволите. Ви мені довіряєте?

— А чого ж, — охоче відповів Гримайло. — Залюбки. І дружину вашу можете захопити. Для точності. А то ви, кореспонденти, звикли до вільного трактування.

Американці сміялися. Нойс, понизивши голос, тихенько додав:

— А взагалі — небезпечна ця штука.

— Чому? — не розумів академік.

— Заглянути в майбутнє і побачити не те, на що сподіваєшся, — це болісно. І це дратує. Людина любить мріяти. А бачити крах своїх мрій — це страшно...

— Є мрії і мрії, — знизав плечима Гримайло. — Хто мріє по-справжньому, не злякається нічого. Навіть невдача для справжнього творця — палиця, на яку він може спертися, щоб піти далі... Побачимо. Потерпіть, вже недовго.

Після вечері весь майданчик знову був забитий слухачами. Біля стіни мерехтіли в сутінках дивні прилади, блищала велика сфера установки часу, а химерні антени націлювалися через веранду прямо в зоряну далечінь.

Стьопа і Надя метушилися біля установки часу, щось регулювали. І коли па маленьких зеленкуватих екранах затанцювали сліпучі голки електронних стрілок-променів, Стьопа сказав схвильовано:

— Трохиме Дадовичу! Енергія приймається, установка готова. Можна починати...

Над присутніми ніби пройшов грозовий розряд. Гримайло встав, оглянув присутніх, глухо сказав:

— Друзі. Це дуже незвичайно — експеримент серед народу. А може, так і краще. Майбутнє зростає не тільки в лабораторіях, а в гущі людей, серед вас. І минуле теж таїться у вас, бо воно формувало вас, ваші думи, діла і надії. Ми недавно сперечалися. Ми обговорювали безліч проблем. Ми намагалися розплутати окремі кінчики ниток, які ведуть у минуле, і відгадати майбутні зрушення, заглянути за таємничий покрив так званої долі. Давайте ж спробуємо поглянути в глибини часу...

Академік якусь хвилю помовчав, підбираючи слова. Потім, глибоко зітхнувши, підступив до машини часу і, ніби обрубуючи якісь думки, додав:

— Почнемо. Без довгих розмов. Хай говорить експеримент. Поясню ще раз. Установка часу працює в кількох режимах: погляд в записане природою, читання пам'яті природи і розгортання майбутнього з потенції, що прихована в нас. Ми спочатку випробуємо перший метод. Отже, в минуле...

Іван Заграва рвучко встав, схвильовано промовив:

— Ми сперечалися про прибульців. Я відстоював цю гіпотезу. Я відчуваю якийсь зв'язок з тими подіями. Може, мені пощастить щось побачити. Дозвольте мені першому.

— Не лише дозволяю, — радо відповів Гримайло, — а вимагаю цього. Звичайно, жартома. Але все-таки, щоб бути послідовним, — ідіть перший. Спробуйте довести свою правоту.

Сфера машини часу повільно розсунулася. Заграва зайшов Досередини, напівліг у глибоке крісло. Академік надів на його чоло темний шолом. Застрекотіло щось — і крісло опустилося вниз. Гримайло дав команду Стьопі. Сфера знову стала суцільною. Академік взяв до рук малесенький мікрофон, тихо сказав, звертаючись до Заграви:

— Іване! Повторюю: курс — минуле. Включаю установку. Ви з'єднані з простором!

На зеленому екрані з неймовірною швидкістю закрутився електронний промінь. Надя, схилившись над пультом, шепотіла:

— Тисяча років... Десять тисяч... Двадцять п'ять тисяч років... Сто тисяч... Півмільйона... Мільйон сто тисяч років... Три мільйони... Далі... Ще далі...

— Ого! — заспівала Маня. — Мамуню, як він далеко залетів!

— Тихо, донечко, тихо, — прошепотіла Таня Райдуга. — Не заважай йому подорожувати...

Стрілка на екрані згасла. Стьопа здивовано поглянув на академіка.

— Все. Він виключився. Повернувся назад.

— Відкрийте сферу, — розпорядився Гримайло. — Це нічого не значить. Хіба ви не знаєте, що за одну секунду можна пережити цілі роки?

Ось розійшлися мерехтливі півсфери. Академік звільнив Івана від шолома, допоміг вийти. Заграва нічого не бачив. Він мовчки дивився у простір. Його очі були сповнені безоднею віків.

— Ну що? — тихо запитав Гримайло. — Що ви бачили?..

— Я бачив, — дивним голосом сказав Іван. — Я чув... Там були люди іншого світу... Я був людиною Землі. І зустрічався з космонавтами. Зі мною трапилося таке, що важко повірити. Це довго розповідати.

— Не тягни, — вихопилось у Шума. — Давай одразу. А то потім нагородиш сім мішків гречаної вовни. Говори одразу, щоб без вигадки.

— Гаразд, — миролюбно сказав Заграва. — Дозвольте мені сісти. Я чомусь дуже втомився...

— Не дивно, — усміхнувся Сум. — Мандрівка за мільйони років. Незвично.

— Слухайте. Тільки пам'ятайте, що я був диким і неосвіченим. Те, що я сприймав, відбувалося в психіці далекого предка. Отож не чекайте від мене вичерпних пояснень.

Я — молодий і сильний. Я мисливець і воїн. Недавно відбулося полювання на гігантського зубра, і тепер ми повертаємось до стійбища. Ми — це я і ще багато моїх товаришів. У руках моїх палиця, спис, на стегнах — пов'язка з м'якої шкіри лисиці.

Я бачу вогні стійбища, юрби дітей і жінок. Вони танцюють, співають радісні пісні.

Тушу зубра кладуть біля вогнища. Чотири старі жінки, завиваючи від жадоби, кам'яними ножами розпорюють товсту шкіру здобичі.

Я відходжу вбік. Мені чомусь нецікаво біля вогнища, де готують смачну вечерю.

Недалеко гори. Поряд ліс. Наступає вечір. Наді мною темно-синє небо. Мене дивно хвилюють далекі вогні зірок. Я стаю під крислатим деревом і дивлюся на них.

До мене підходить дівчина. Вона висока і струнка. В неї чорне довге волосся, блискучі очі. її звати Сута. Я знаю, що люблю її. Я знаю, що вона буде моєю жінкою, матір'ю моїх дітей.

— Ходімо, Іну. Там ждуть, — каже вона.

Я заперечливо хитаю головою. Я дивлюся на зірки і не можу відвести погляду від їх тривожних вогнів.

— Поглянь, Сута, — кажу я, — які вони дивні — небесні жарини. Що то? Для чого вони? Хто поставив їх там?

Сута лякливо оглядається, пригортається до мене. її груди біля моїх грудей, це приємно лоскоче тіло, але мене дратує її благальний шепіт:

— Не треба. Не дивися па зірки. Му казав, що їм треба поклонятися, а не розглядати їх. Він казав, що ти великий грішник. Казав, що ти не поклоняєшся богам, а розглядаєш їх на небі. Іну, бережися. Я боюся за тебе. Краще ходімо їсти м'ясо. Ти ж полював. Ходімо, Іну. М'ясо дуже добре...

— Я не хочу їсти, — кажу я. — Я люблю дивитися на зірки. Ходімо в гори, Сута. Ходімо до моєї печери. Я покажу тобі свої малюнки. Я записую все, що бачу. Тобі сподобається. Чуєш, Сута? Ходімо.

Але дівчина оглядається з острахом.

— Ні, ні. Я боюся. Хтось побачить, скажуть Му.

Лють закипає в моїх грудях. Доки він буде страхати мисливців і жінок — старий Му? Він тримає в покорі все стійбище, бо мисливці вірять, що Му розмовляє з богами, що він служить їм і що боги допомагають мисливцям полювати па зубрів, коли він помолиться.

Мені жаль Сути, але я не знаю, як переконати її, що Му зовсім не сильний, що він — тільки злий і боягузливий дід. Я кажу, важко зітхнувши:

— Піду сам, коли ти не бажаєш.

Я йду вузькою стежиною. Вона веде мене все вище і вище. Зупиняюсь, дивлюся вниз. Сута тривожно махає рукою, зве. Ні, я не піду. Мені хочеться простору, гір, мені хочеться висоти і тиші.

Ось і печера. Чорний, захований між густими кущами вхід. Я викрешую з камінців огонь, запалюю смолоскип, іду покрученими переходами. Праворуч і ліворуч блискають, переливаються різними барвами дивовижні кам'яні стовбури.

Я зупиняюсь біля високої рівної стіни, ставлю смолоскип у дірку, видовбану в камені. Дивлюся на свої малюнки. На стіні біжать олені, зубри, важко йде мамонт, стрибає на здобич печерний лев. А трохи далі — воїни оточили зубрів, наміряються на них списами.

Мені приємно дивитися на малюнки. Адже це я сам намалював їх. Я мрію про те, що колись приведу сюди маленьких дітей, яких мені народить Сута, і покажу їм цю стіну. Я навчу їх малювати. Вони будуть не тільки полювати і їсти м'ясо. Вони будуть малювати і дивитись на зірки.

Я знову беру охру і старанно вимальовую жіночу постать. Це Сута.

Смолоскип догорає. Я залишаю малюнок і йду назад. Знову гірські стежки, густі нетрі. А над головою — іскри далеких зірок.

Біля стійбища мене зустрічає худий високий дід. Це старий чарівник Му. Він суворо дивиться на мене, запитує:

— Де був, Іну?

— Що тобі до того, Му? — зловтішно кажу я.

— Бійся богів, — грізно промовляє Му. — Вони карають за непослух. Покайся!

Я мовчки йду геть. Хай Му говорить старим жінкам і дітям. Я знаю, що він боягуз і брехун. Хай потрясає кулаками і блискає очима. Жодна зірка не впаде з неба від його заклинань.

Я не йду спати в печеру, а лягаю надворі, на камені. Підклавши руки під голову, дивлюся в безмежну зоряну далечінь. Дрімота насувається на очі, заколисує. В імлі бовваніють вартові біля печер. Рикають звірі у темряві. Тліють вогнища. Глухо шумлять ліси.

В небі спалахує світляна пляма. Здається, ніби хтось раптово викресав з каменя вогонь і розпалює хмиз. Вартовий тривожно кричить. Я встаю з каменя, дивлюся вгору. Вогнище в небі збільшується, росте, яскравішає. Ось воно вже перетворилося на яскраве багаття.

З печер вибігають жінки, мисливці, діти. їх обличчя нажахані. Чути лемент і плач. У небі гримить. Той гуркіт сильніший від грози.

— Бог Сонця розгнівався! — хрипко кричить Му. — Біда, мисливці!

Сліпучий стовп вогню опускається над лісом, недалеко від стійбища.

Всі падають на коліна. Тільки я один стою на плоскому камені. Мені хочеться дізнатися, що впало за лісом. Відблиски дивного вогню освітлюють скелі біля стійбища.

Му поглядає на мене. Побачивши, що я стою, він розлючено кричить:

— Вклонися богам! Хіба не бачиш — боги розгнівалися?!

— Вклонися! — з благанням повторюють люди. Але я не хочу кланятися. Я не розумію, для чого кланятися.

Над лісом спалахує заграва. Довжелезні язики полум'я здіймаються в небо. Дрижить земля.

Горять, ніби смолоскипи, дерева. Жінки і діти лементують. Тривожно перемовляються між собою мисливці.

Мимо стійбища мчать звірі. Все змішалося разом: леви, сарни, носороги, гади, страуси, леопарди, — все мчить у гори, далі від палаючого лісу.

Му дивиться на мене і тремтить від ненависті й страху. Він кістлявим пальцем показує на мене.

— Лихо впало на стійбище, люди! Винен у цьому Іну. Це він дивився щоночі на зірки. Це він не поклонявся їм і Сонцю. Це він зневажав звичаї стійбища. Небо посилає кару за його гріхи. Небо вимагає жертви. Чуєте, мисливці?

Ніби зграя шакалів, кидаються на мене мисливці. Вони згуртовані страхом і гнівом. Вони бояться битися зі мною один на один. Я сильний і молодий. Навіть тепер я розкидаю їх, немов диких котів. Але Му б'є мене підступно ззаду палицею по голові. Я падаю непритомний.

Коли я отямився, на сході вже пломеніла зірниця. Я був зв'язаний і лежав на майдані, де стійбище приносило жертви богам. Мисливці, жінки з ненавистю дивилися на мене. Тільки діти злякано виглядали з-за спин дорослих, не розуміючи, в чому справа.

Пожежа над лісом вщухала. Тільки чорні пасма диму котилися до обрію. Я поворушився, відчув сильний біль в руках, у спині. Я не міг встати. Руки мої були зв'язані за спиною. Я лежав на чомусь твердому, колючому.

Біля мене стояв Му. Він підіймав руки до сходу, з піною біля рота кричав:

— Зараз зійде ясний бог! Ми принесемо йому в жертву великого грішника. Хай відійде лихо від нашого стійбища! Хай більше ніколи небо не посилає на землю палючий вогонь!

Що він говорить, хитрий і підлий дід? Вони бажають спалити мене? За що? Чим я завинив?

Я бачу недалеко від себе Суту. Вона стоїть серед жінок і гірко плаче. Мисливці дивляться тупо і боязко. Му дістає з-за брудної пов'язки довгий кам'яний ніж і череп'яну чашу. Він ходить навколо хмизу, де лежу я, і бурмоче страшні заклинання.

З-за ясного обрію виходить червоне кружало Сонця. Його промені падають на гори. Синіє небо.

— Гей, мисливці! — кричу я. — Розв'яжіть мене! Чим я завинив? Не слухайте дурного Му. Хіба не можна мені дивитися на небо? Треба піти і подивитися, що впало за лісом! Хіба я завдав лиха нашому стійбищу? Чому очі ваші засліплені страхом?

— Мовчи! — гримить голос Му. — Ви чуєте, люди? Навіть перед лицем ясного Сонця грішник не кається!

Я напружив сильні м'язи, але даремно. Міцні ремені вп'ялися в тіло, не дають дихнути. Му ще раз помолився до Сонця. Все стійбище стало на коліна, залементувало. Му підійшов до мене, замахнувся ножем.

Я побачив у його зіницях зловісні вогники. Він мстив мені за непослух, за те, що я дивився на зірки...

Іван Заграва втомлено замовк. Над майданчиком стояла мертва тиша. Раптом серед неї почувся тривожний голосок Мані. Вона смикала космонавта за рукав сорочки, майже плачучи, запитувала:

— Що з ним сталося? Він залишився живий? Скажіть? Він залишився живий?

— Хто?

— Іну. Чому ви замовкли? — підганяла дівчинка.

— Я втомився. Таке враження, ніби я не спав кілька ночей підряд... Паморочиться в голові. Зараз згадаю...

Му не вдарив ножем. Щось перешкодило йому. Рука його завмерла в повітрі, пальці судорожно розкрилися, і ніж випав на землю.

Я розплющую очі, дивуюсь. Що сталося? Чи я вже мертвий? Навколо чути вигуки переляку. Всі

припали до землі, кланяються комусь. Му скорчився, мов роздавлений хробак, і тремтить від жаху.

Я дивлюся в небо і бачу казкове явище. Над хмизом, у повітрі, нерухомо стоїть блискуча скеля. Вона переливається іскрами, грає барвистим вогнем. Ось вона опускається нижче, з неї виходить людина. Так, саме людина, хоч вона і богоподібна. Це тепер, через свідомість Заграви, я сприймаю ту істоту людиною, а Іну думав інакше.

Я вражений і зляканий. Я нічого не розумію. Чи жителі ясних зірок спустилися з неба? Чи бог, справді, хоче покарати мене?

А дивний посланець небес схиляється наді мною, розриває реміння, яким я зв'язаний. Він посміхається мені. Я бачу його обличчя. Прекрасне обличчя, хоч воно й неземне. Довгасте, жовте, з сильним крутим підборіддям, з пронизливими вогнистими очима. Вбрання наглухо закриває тіло пришельця. Чоло мого рятівника високе і ясне, на плечі спадає густа хвиля чорного волосся.

Він допомагає мені встати, веде до літаючої скелі. Над нею тріпочуть прозорі крила. Я вже не боюсь. Я з цікавістю розглядаю прозорого птаха. Я піднімаюсь до отвору в літаючій скелі, опиняюся в невеликій печері.

Я дивлюся згори на мисливців, на жінок, дітей. Я бачу Суту. Вона з жахом припала до землі, навіть боїться поглянути вгору. Мій рятівник стоїть поруч. Він зачиняє отвір. Я бачу, як скеля, де мене Му хотів принести в жертву богам, падає вниз. Що це? Невже мої родичі — мисливці і жінки — загинуть? Я не хочу цього. Вони не винні. Потім я збагнув, у чому справа. То не земля падає вниз, а ми летимо над нею. Ніби птахи!

Серце моє стукає так сильно, що я чую його схвильовані удари. В грудях — тривога і захоплення. Літаюча скеля мчить над лісом. Внизу клубочиться чорний дим.

Я дивлюся на рятівника. Я вдячний йому за рятунок і за те, що він взяв мене до неба.

— Ти з неба? — несміливо запитую я. — Ти бог?

Пришелець хитає головою, кладе па моє плече руку. Він мовчить, але я відчуваю його дружнє серце, його любов...

Ми опускаємось вниз. Літаюча скеля зупиняється серед згарища. Ми виходимо з отвору на тверду землю. Я оглядаюсь. Бачу височенну блискучу скелю. Вона кругла і довга. В ній видно якісь отвори. У неї гострий ніс, який дивиться в небо. Я дивлюся на гігантський утвір здивовано і захоплено. Мені стає ясно, що це він прилетів уночі з неба і приніс мого рятівника.

— Літаюча печера, — шепочу я. — Небесний змій! Він приніс мисливців з далеких зірок.

Я вклоняюся літаючій печері. Мій рятівник заперечливо хитає головою. Він бере мене за руку і веде до входу в печеру. Там нас зустрічають інші небесні мисливці. Всі вони високі, могутні, гарні. Ми йдемо чудесними блискучими переходами. Я опиняюсь у великій печері. Я боюсь доторкнутися до стіп. Вони мерехтять, переморгуються вогниками. Все навколо чудесне, казкове.

Мені показують на заглибину з шкіряною спинкою. Це, звичайно, було сидіння. Хай Ананій не підморгує іронічно, я ж казав, що передаю вам все у сприйнятті Іну.

Я сідаю. Мій рятівник, приязно посміхаючись, показує мені пальцем на стіну. Там я бачу великий блискучий прямокутник. Ось він загорається синім вогнем. На ньому виникає темне небо, ясні зірки. Потім з'являється літаюча печера, тобто зореліт. Внизу пливе велика куля. Вона збільшується, закриває все небо. Навколо хмари. А потім я бачу внизу землю. Тільки ні, то не наша земля. То якась інша, небесна земля. Я бачу велетенські стійбища. Багато печер між деревами. Ті дерева не такі, як на землі, а ніжні, широколисті. У них червоні, білі, сині і жовті листки. Я ніколи не бачив таких дерев. Поміж ними граються маленькі діти. Вони в дивних барвистих шкірах, вони жовтолиці і чорноволосі.

І ще багато-багато видінь я спостерігаю в огняному прямокутнику. Я вражений і щасливий. Це справді боги прилетіли на землю. Бо хіба звичайні мисливці можуть таке — бачити в інших світах, на інших землях?

Потім видіння зникають. Мені на голову надівають щось чорне і кругле. Я боюся. Я не знаю, що зі мною хочуть зробити боги.

— Ти хочеш мене в жертву? — запитую я. — Чим я завинив? Я ще хочу жити, я хочу побачити небесні печери, звідки ти прилетів...

Мій рятівник всміхається. Він кладе мені на чоло руку, і я заспокоююсь. Ні, поганого нічого не буде, бачу це в ясних очах мого рятівника.

Хвилі дрімоти колишуть мене. Я засинаю.

Коли я знову прокинувся — щось змінилося. Я зовсім інакше почав відчувати світ, себе, пришельців. Ніби зруйнувалася стіна в свідомості, і за нею відкрився неосяжний обрій. Той новий простір був туманний, неясний, але мій розум з тривогою відзначав його, намагався осмислити. Знайомий пришелець знімає з мене чорний пристрій. Він дивиться в моє обличчя і говорить зрозумілою мовою, мовою мисливців — моїх родичів:

— Здрастуй, Іну.

Я був приголомшений. З острахом запитав його:

— Ти знаєш моє ім'я? Звідки? Як ти зрозумів мої слова? Ти бог?

— Ні! — сміється пришелець. — Я не бог. Я людина, як і ти. Тільки з іншої землі. Богів, яким поклоняються твої мисливці, взагалі нема, друже.

— А ти? — здивувався я. — Де ти живеш? Я бачив у кришталевому озері, яке ти мені показував, небесні печери. Хіба то не житла богів?

— Ні. То житла людей, — відповідає пришелець. — Ми такі ж люди, як і ви. Колись і на вашій землі

будуть великі стійбища, над нею полетять птахи, які понесуть тебе, дітей і онуків твоїх до далеких зірок.

Я радію мов дитина. Мені весело і щасливо. Я кажу моєму рятівникові:

— Іну завжди любив дивитися па зірки. Іну вміє малювати в печері на стінах.

— А за що тебе хотіли спалити? — запитує пришелець.

— За те, що я дивився на зірки. За те, що не слухав старого чарівника Му. За те, що не бажав кланятись богам, яким мисливці приносять жертви.

Пришельці переглядаються між собою. Вони чимось задоволені. Мій рятівник каже:

— Ти хороша людина, Іну. Ми будемо дружити з тобою. Мене звати Ум. Хочеш бути з нами?

Я згоджуюсь. Хіба може бути інакше. Вони приємні і гарні, пришельці з далеких зірок. Вони могутні і добрі. Я залишуся з ними. І візьму Суту. Вона теж зрозуміє їх. Вона дізнається, що не треба стояти на колінах і просити милості в богів. Що треба думати і не боятись зірок.

А потім мої враження сплітаються в бурхливий смерч. Я навіть не пам'ятаю всього, а лише окремі деталі.

Ось бачу велику плантацію, яку пришельці засаджують дивними деревами. Я і ще кілька мисливців допомагаємо їм. Ум керує нами, показує, що і як треба робити. Біля нас ходять чудернацькі істоти. Вони мовчазні і слухняні. Вони блищать на сонці, мигають кольоровими вогниками, але не відповідають на запитання. Ті кам'яні істоти копають ямки в землі і вкидають туди зерна рослин.

Я пам'ятаю, що минуло кілька років. Недалеко від стійбища виросли ряди небачених дерев. Вони були широколисті, на них розквітали розмаїті квіти. Потім з'явилися жовті і червоні плоди. Ми їли їх. Це було дуже смачно. Ум казав, що такі рослини вже посаджено в багатьох місцях землі.

Ум також сказав мені, що хоче летіти на іншу землю. На ту, що ранком і ввечері сяє над обрієм. Він казав, що хоче взяти хлопчиків і дівчаток з собою, щоб створити з них нове плем'я там, на далекій зірці.

Я зустрічаюся з Сутою недалеко біля стійбища. Вона у відчаї простягає руки до мене.

— Не вбивай мене, дух Іну. Я не завинила перед тобою. Я не бажала твоєї смерті!

— Я не дух! — кажу я. — Я живий, Сута.

— Живий? Хіба тебе тоді не забрав бог?

— Забрав. Тільки то не бог, Сута. Богів нема!

— Що ти кажеш, Іну, — жахається дівчина. — Я боюся слухати тебе!

— Не бійся, Сута, — заспокоюю я. — Я прийшов забрати тебе. Ми полетимо разом з тобою на ранкову зірку. Ми створимо там нову землю, гарні стійбища. Наші сини не будуть поклонятися богам, не будуть стояти на колінах перед боягузом Му. Ти бачила, які рослини посіяли пришельці з неба? Вони всемогутні. Такими будуть і наші діти, Сута. Ходімо зі мною...

— Ніколи, нізащо, — шепоче, тремтячи, Сута. — Я ще хочу жити.

— Ти не вмреш! Адже я живий.

— Ні, ні! Іну, не чіпай мене. Я вся тремчу. Не треба летіти. Ти вже не повернешся. Я не побачу тебе.

— Я повернуся, — відповідаю я Суті. — Тільки без тебе сумно мені буде в небі.

Я йду гірськими стежками. Я знову заходжу до своєї печери, малюю охрою на стіні. Я малюю небесну печеру, зоряних пришельців, їхні чудесні устрої. Хай далекі онуки побачать те, що бачив і я.

А потім я пам'ятаю прощання з землею, стійбищем. Ум стоїть поруч зі мною на летючій скелі, а внизу — мисливці, перелякані, здивовані. Я кричу їм згори:

— Мисливці і жінки! Я лечу в інший світ. Ми взяли десять хлопчиків і десять дівчаток. Вони народять нове плем'я. Вони будуть жити на іншій землі. Мисливці! Прощайте! Колись і в вас будуть великі прозорі печери, колись і ви будете літати до ясних зірок. Не слухайте старого Му. Він обманює вас!..

— Не поклоняйтесь ідолам, — чути могутній голос пришельця. — Бачите — зірки сяють вночі на небі? То такі ж світи, як ваше сонце. І там теж живуть люди, як на вашій землі. Вони ваші брати. Прийде час, ваш розум просвітлиться і далекі світи будуть єдиними, дружними. Розум всемогутній, йому поклоняйтесь, люди!

Мисливці падають на коліна, боязко кланяються пришельцю. Мені жаль їх. Вони так нічого й не зрозуміли. Я дивлюся на Суту, простягаю їй руки.

— Сута, летимо зі мною!

Вона ховається за спину матері, ламає у відчаї руки. Ні, вона не полетить зі мною в небо. Я буду самотній на ранковій зірці.

А потім небесна печера — гігантський зореліт — здіймається в небо. Внизу тріскаються скелі, дрижить земля. Мимо отворів пропливають хмари. На чорному небі сяють яскраві зірки.

В небесній печері безтурботно граються двадцять дітей. Десять хлопчиків і десять дівчаток. Вони ще не знають, куди їх везуть. Вони виростуть в іншому світі.

Ум обняв мене за плечі. Ми дивимось в отвір, де за прозорим покриттям сяє ранкова зірка. Вона наближається. Що жде мене в новому світі, ким я стану? Нечувані думки розпирають мій мозок, хвилюють душу...

А потім... потім, здається, все. На цьому моє видіння закінчилося... Напевне, закінчився мій імпульс проникнення в минуле... Я на цьому отямився... тобто повернувся в сучасне.

— Дозвольте, але ж так не можна. Треба дізнатися, що сталося з ними?

— Треба, щоб Заграва ще раз заглянув у минуле, — заявив Малина. — Хай додивиться до кінця.

— Тільки не тепер, — попрохав Заграва. — Трохи пізніше. Хай інші спробують. Адже нас цікавили не тільки пришельці.

— Правда, — сказав Гримайло. — Але й так ми вже почули дуже багато. Перше, люди на Землі існували багато мільйонів років тому. Друге, пришельці садили на Землі якісь рослини. І третє, правда, це ще не точно, — на Венері можлива цивілізація, споріднена з нашою, земною.

— Аж не віриться, — покрутив головою Труба. — Ні, ні, що не кажіть, а наша історія — це крапля в морі. Та інакше й бути не може. Позаду — океан часу. І він зовсім не вивчений.

— Отже, тепер будемо вивчати його, — засміявся Гримайло. — А щоб не витрачати часу — хто далі?

— Я. Дозвольте мені, — схвильовано заворушився в проході невисокий хлопчина.

— Хто ти? — здивувався Гримайло.

— Я Вася, — шморгнувши носом, заявив хлопчик. — Я вчуся в п'ятому. Я хочу знати, чи полечу в небо. Бо все одно втечу.

Присутні засміялися. Академік поглянув на своїх асистентів. Надя хитнула головою.

— Такому можна заглянути в майбутнє. Хай іде. Не бійся, Васю. Сідай сюди. Тільки будь уважним, щоб не пропустив нічого.

— Ні, — запевнив схвильований хлопчик. — Розкажу про все.

Він сів у широке крісло, заплющив очі. Надя відійшла вбік, стала біля пульта. І прозора сфера заховала його в своїй таємничій глибині.

Вийшовши, Вася довго не міг отямитися. Він сів па стілець, який йому підсунув академік, мовчав. Потім тремтячим голосом почав розповідати:

— Я буду космонавтом. Чуєте? Я буду космонавтом. Я бачив себе в школі. Я летів у ракеті. Я був на Місяці...

— Підожди, підожди, — заспокоїв його Сум. — Ти все по порядку. Як слід. Так, як дядя Іван.

— Я так не зумію, — розгубився Вася. — Я по-простому.

— Гаразд, — усміхнувся Гримайло. — Давай по-простому.

— Там було багато всього, — сказав хлопчик. — Але найясніше я пам'ятаю політ на Місяць. Було страшно. Спочатку на Землі. Космодром. Я вийшов з машини, одягнений у скафандр. Мене проводжали товариші, вчені. Я прощався з ними.

Потім ліфтом піднявся в ракету. Вона була дуже висока. Я сів у крісло. Переді мною були якісь прилади, я тепер забув, які вони точно на вигляд... а тоді знав, що і до чого.

На екрані я бачив обличчя людей. Вони запитували мене про щось, я їм відповідав. А тоді — політ. Мені було важко, а пізніше, коли в ілюмінаторі потемніло, стало легше.

Я бачив зорі. Вони були яскраві. А небо не таке, як на Землі, а зовсім, зовсім чорне.

Я дуже радів. Пам'ятаю, що я навіть співав від щастя. Інколи з'являвся па екрані телевізора мій учитель, сивий вчений. Він підбадьорював мене і, жартуючи, казав, щоб я не проспівав Місяця. Адже це був мій іспитовий політ. Еге ж... Перед тим я літав з інструкторами, а тепер сам.

А потім — падіння. Було страшно. Але я тримався добре. Бо вірив приладам, над якими працювали мої товариші, бо вірив моєму вчителю, собі, своїй долі. Та все-таки при посадці щось сталося. Я не пам'ятаю точно, але мені здається, що ракета зачепилася за високий гострий пік. Падіння було повільним, та все ж я втратив свідомість від удару.

Коли отямився, то в ілюмінаторі видно було поверхню Місяця. Мертва, похмура, вона викликала відчай. Я довго не міг збагнути, що трапилося і що тепер робити.

Я викликав Землю. Земля не відповідала.

Я перевіряв прилади — вони не діяли.

Пам'ятаю одне: ракета вийшла з ладу. На ній назад повертатись не можна було.

Але я не розгубився. Я повірив, що мене не залишить Земля напризволяще. Я вирішив ждати. І не лише ждати, а й провести ті дослідження, ради яких був посланий.

Завдання моє було складне. Пам'ятаю, що воно стосувалося вивчення мінералів... і можливих рослин, і складу атмосфери, і багато чого іншого.

Я вийшов через люк назовні. Ракета була розкраяна з одного боку. Крізь діри блищали обривки дротів, уламки приладів.

Я захопив з собою прилади, запасні балони для дихання. Йдучи па розвідку, точно вимірював напрям, щоб повернутися до ракети. Пам'ятаю, що я знайшов багато цікавих покладів мінералів. Жалкував, що не міг повідомити на Землю. Радіостанція ракети розбилась, а передавач скафандра був слабенький, він був призначений лише для зв'язку на близьку відстань.

Потім в одному кратері я побачив мохи. А може, це були не мохи, а щось інше. Не знаю точно... Але мені так здалося. Я їх закрив у спеціальний пристрій, переніс до ракети. І знову вирушив у розвідку, щоб не сидіти, не думати про кінець... Я знав, що мене не залишать в біді, але діждатися рятунку надії не було. Кисень мав скоро закінчитися, а передати, де впала ракета, я не міг.

Одного разу я не повернувся до ракети. Перескакуючи через провалля — на Місяці стрибати було дуже легко, — я впав і дуже забився. Коли я почав вибиратися з провалля, то помітив, що прилад, який показував напрям до ракети, зіпсувався. Я збагнув, що тепер не знайду дороги назад.

Остання надія згасала. Хто мене знайде серед холодних пустель Місяця? Я знав, що на Землі є багато космонавтів, що є ракети, які негайно прилетять па допомогу, але куди ж летіти? Де знайти мене?

Я довго шукав шляху, намагався розгледіти сліди на попелі, щоб потрапити назад, але все даремно.

Я ліг на камені відпочити. Дивився в небо. Я бачив Землю. Вона була близька і рідна. Я бачив хмари, океани, материки...

Так було довго. Я поглядав на годинник. Кисню залишалось на кілька годин. І вже тоді, коли не залишалося й краплі надії, я почув голос.

Спочатку я думав, що мені привиделося, що починається... як її... галюцинація. А потім голос знову зазвучав сильніше. Це був голос дівчини... голос Землі... Він говорив:

— Василю... Василю... Земля знає про катастрофу. Земля слідкує за вами. У вас закінчується кисень, але ви надійтесь. Василю, Василю... Залишайтесь там, де ви лежите...

Я здивувався. Що таке? Хто мене бачить на такій відстані? Невже це насправді, а не сниться? А голос невтомно повторював:

— До вас летить автоматична ракета. Якщо вона сяде невдало, Космоцентр пошле ще одну. На ній ви повернетесь назад. Василю! Якщо ви чуєте мене — встаньте...

Я звівся на ноги, підняв руки до Землі. Я відчув, як по моїх щоках потекли сльози радості. Я слухав голос дівчини, як музику, я звертався до неї, дякував їй, говорив ніжні слова.

А дівчина вела далі:

— Земля рада, що ви почули нас. Ракета йде на посадку. Вона сідає за два кілометри од вас. Не витрачайте часу. Йдіть до неї.

Я розгублено розвів руками. У мене не було ніякого орієнтиру. Я не знав, куди йти.

Дівчина мов почула ці думки. Вона казала:

— У вас розбився компас. Я буду направляти вас. Повертайтеся потроху. Так. Ще трохи. А тепер ідіть. Я слідкуватиму за вами. Я приведу вас до ракети.

І я пішов. Крізь гори, кратери, провалля. Коли я трохи збивався зі шляху, голос Землі направляв мене на вірний шлях.

І ось нарешті я побачив блискучий шпиль ракети. Це був апарат, неодноразово випробуваний у польотах на Місяць і назад. Мені ледве-ледве вистачило кисню, щоб пробратися всередину.

А потім знову — Космос. Темрява і зорі. І повернення на Землю.

Коли я приземлився, мене зустрічала велетенська юрба народу. Всі вітали мене, поздоровляли. Але я не розумів, чому, за що. Справжнім героєм був той, хто врятував мене.

Ніби підслухавши мої думки, мій учитель, сивий вчений, сказав:

— Ось, знайомся... Твоя рятівниця, голос Землі...

Я побачив дівчину. Вона була якась дивна. Проста і гарна. Близька з першого погляду. її звали Таня.

Потім ми були разом. Пам'ятаю, що ми довго розмовляли, гуляли, їздили сюди, в рідні місця. А тоді... тоді... вона була в білому... і нас хтось вітав... але я забув... Оце і все.

Вася розповів про своє видіння залпом, ніби читаючи книгу. А потім, отямившись, засоромився і замовк. Гримайло, поклавши широку долоню його на голову, задушевно сказав:

— Що ж, Васю, твої мрії здійсняться. А все інше залежить від тебе.

— Цілий роман, — обізвався Шум. — Шустрий хлопець. Навіть весілля йому привиделося.

— Не привиделося, — гаряче заявив Вася. — Це буде точно!

— Що ви справді, — захистив хлопця Сум, — так не можна. Невже ви гадаєте, що він міг нафантазувати за одну хвилину в установці часу цілу повість?

— Не знаю, — заявив Шум. — Але тут є одне слушне запитання. Якщо ці видіння дійсно передбачають майбутнє, то може вийти плутанина. Я дізнаюся, що мені буде завтра, а сам зроблю все навпаки.

— Ви так гадаєте? — запитав, усміхаючись, Гримайло. — Я не впевнений, що так можна зробити?

— Чому ж? — заперечив Шум. — От Вася узнав, що він потрапить на Місяць, що ракета розіб'ється, що він буде на грані загибелі. І раптом... трохи пізніше він згадає про це, злякається... і не полетить на Місяць, не стане космонавтом... Як же тоді ваша, пробачте, машина часу? Як її передбачення!

— Неправда! — схвильовано сказав Вася, стиснувши кулачки. — Я не боюся! Хай ракета розбивається. Хай падає. А я все одно полечу. Не можна боятися. Чуєте? Не можна...

— От вам і відповідь! — суворо озвався Гримайло. — Я не знаю, чи можна що-небудь додати. Напевне, дізнавшись про те, що має бути, людина спроможна не допустити абсолютно точного повторення подій, бачених з допомогою установки. Але ж справа це в подробицях, а в суті... У всякому разі, чесна людина ні за яких умов не зробить підлості. Закон Причинності — основа світу...

— Зачекайте, містере Гримайло, — промовив Нойс. — Дещо неясно. Десятки, тисячі людей стануть проникати в майбутнє. Вони бачитимуть майбутні досягнення і, звичайно, переноситимуть їх у сучасне. Але тут протиріччя...

— Яке? — здивувався академік.

— Якщо досягнення майбутнього перенести в сучасне, то тоді прогрес повинен перевищити в процесі життя те, що людина бачила в машині часу.

— Ви так гадаєте? — усміхнувся Гримайло. — По-перше, людина із сучасного повністю не сприйме досягнень майбутнього, а лише стільки, скільки дозволяє місткість мислення. Але проникнення в майбутнє прискорюватиме еволюцію. Все одно, що підйом вгору. Чим вище на гору, тим ширший горизонт. Так і тут. Ми проникаємо на гору часу. І майбутнє вже не мріється нам у туманних уявленнях, а стає нашим другим зором, таким, як звичайний зір. Коли ви бачите попереду свою мету, скажімо, місто Київ, ви не звертаєте з

дороги, щоб обминути його! Так і тут. Ви знатимете, що саме чекає вас, які події, але сміливо підете їм назустріч. Може, це навіть дозволить втручатися в хід подій, покращувати певні обставини, плани, і навіть... не знаю, може, це не так... але, може, це дозволить одвертати смерть.

— Ще одне слово, якщо дозволите, — заявив Нойс. — Тут ось моя дружина Елен... м-м-м... шепоче мені на вухо, що є сумнів щодо машини...

— Який же? — здивувався академік. — Ми слухаємо вас, місіс Нойс.

— Пробачте, — ніяково озвалася американка, — але я сказала це не з метою образи. Ви самі сказали, що машина часу розгортає те, що є в зерні свідомості. Чи не так?

— Так.

— То, може, видіння в установці є лише фантазією душі, своєрідним сном, мрією. Хлопчик мріє про польоти, він побачив себе космонавтом. Заграва — ентузіаст гіпотези про пришельців, він начитався різних припущень, от він і побачив далекі часи і дивних розумних істот.

— А ваш чоловік, — насмішкувато сказав Заграва, — містер Нойс, який вважає, що Земля загине в атомній війні, побачить в машині часу атомну битву? Так?

— Гм, гм, — змішалася жінка Нойса. — Може, й так. Саме так.

— Це можна перевірити, — заявив кореспондент. — Містере Гримайло. Дозвольте мені бути піддослідним?

— А чого ж, — охоче згодився академік. — Оце й буде справжньою перевіркою. І я впевнено йду на неї. Я вірю вам...

— Спасибі. Можна тепер?

— Ні... Краще завтра... Треба сконденсувати більше енергії. Друзі. Ми ждемо вас завтра. Подумайте, хто чого бажає. Ми з радістю використаємо послуги кожного. Проникнення в майбутнє — що є чудовіше в світі?

Ніч друга

Містер Нойс був урочистий, підтягнутий. Він переможно поглядав на Гримайла, усміхався, жартував.

— Ви не хвилюєтесь, містере Гримайло?

— А чого б то? — дивувався академік.

— Аякже! Ваш винахід випробовується па експорт, — сміявся Нойс. — А раптом він не витримає іспиту?

— У вас американська самовпевненість! — у тон йому відповів Гримайло. — Заходьте, готуйтесь до мандрівки в майбутнє. І залиште тут, на веранді, свій репортерський характер.

Веселий дружній сміх покотився з веранди на берег. Американець викинув недокурену сигару в річку, зітхнув, пригладив рідке волосся.

— Ну що ж, я готовий.

Лягаючи в машину часу, він поглянув на Елен, щось сказав по-англійськи. Вона схвально хитнула головою.

Півсфери зійшлися. Гримайло дав команду Стьопі і Наді. Над головами присутніх спалахнули примарним сяйвом антени — приймачі енергії.

— Що він сказав? — безцеремонно запитала Маня у матері.

— Тихо, — прошепотіла Таня. — Негарно...

— Ні, що він сказав? — допитувалася дівчинка.

— Він сказав, — пояснив Малина, — що колеги його лопнуть від заздрощів. Що він привезе в Америку і надрукує в своїй газеті точне пророцтво про майбутню атомну війну!..

— Яку війну? — здивувалася дівчинка. — Війни ж не буде!

— Правильно, Маню, — ласкаво сказав Гримайло. — Тобі не потрібна машина часу. Ти знаєш і так. А що принесе він звідти — побачимо. Стьопо! Вмикай!..

Електронне вістря заколивалося, рушило по екрану. Надя схилилася над пультом, відлічувала:

— Десять років... П'ятнадцять... Тридцять... П'ятдесят... Все...

— Недалеко залетів американець! — озвався Шум. — Невже таки надибав атомну війну?

Ніхто не відповів. Над верандою, над берегом запанувала мовчанка. Чому? Чому присутні так нетерпляче очікують результатів? Що принесе з мандрівки ця людина — житель зовсім іншого світу? Невже він побачить лише породження маніакального розуму, вихованого сенсаціями, страхом і непевністю?

Сфера розійшлася. Нойс нерухомо лежав у кріслі. Обличчя його було спокійне, очі заплющені.

— Милий, що з тобою? — захвилювалася Елен. Нойс різко ворухнувся, ніби прокидаючись зі сну.

Він встав з крісла, вийшов з машини часу. Попросив сигару. Елен подала йому коробку.

Американець запалив, смачно випустив дим. Присутні здивовано перезирались. Чому він мовчить? Тишу порушив академік.

— Не дуже далеко ви мандрували, містере Нойс. Всього п'ятдесят років.

— Я знаю. Я запам'ятав час. Мені не потрібно було далі. Я побачив те, що хотів!

— Як зрозуміти вас?

— Я розповім.

— Сенсація буде? — жартома запитав біолог Сум,

— Не знаю, — зиркнув на нього кореспондент. — А втім, так. І дуже значна.

— Ну, не мучте, — сказав Малина. — Починайте.

— Дозвольте подумати, — заявив Нойс.

— Е, ні! — вигукнув Шум. — Думати не можна. А то ви наговорите такого, що і в газеті вашій не надрукують!

— Може, й ні, — дивним голосом відповів Нойс. — Слухайте ж...

Я був пілотом космічного ракетоплана. Мені було не більше Двадцяти п'яти. Звали мене Ричардом.

Я пам'ятаю товаришів, подруг. Пам'ятаю матір і батька. Вони жили у Флоріді; там же я і вчився в школі астропілотів. Проте більшість вражень юнацтва туманні... Я не зміг би точно передати їх. Найкраще, найсильніше запам'яталося останнє...

Був похмурий ранок. Я прокинувся від сигналу телевізофона. На екрані побачив серйозне обличчя шефа. Він привітався, лаконічно сказав:

— Пора!

Я одягнувся, помчав до гаража на відкритому даху котеджу. Мені було холодно і тривожно. Я хвилювався.

Сівши на гелікоптер, я попрямував на космодром. Над землею пливли сірі хмари, свинцевим відблиском мерехтіли масивні боки зоряних кораблів. їх було багато.

Почулася команда, посилена могутніми динаміками. Я і багато моїх товаришів займали місця в ракетах. Під моїм командуванням була група з десяти кораблів.

Велетенські тягачі, мов потворні жуки, методично повзали по бетонованому покриттю космодрому, обережно потужними кранами передавали в черево кораблів вантаж і знову поверталися назад, поринаючи в глибокі підземелля. Нарешті вантаження було закінчено. Пролунав пронизливий сигнал тривоги. Люки космічних кораблів закрилися. Космодром спорожнів. Я відчував, як сильно, болісно пульсує кров у моєму тілі. Знову спалах екрана — і я вдруге побачив шефа. Він сказав:

— Нація жде! Нація довірила вам почесну справу! Захищайте честь Америки, як це робили наші славні предки!

Я тихо промовив слова подяки.

— З богом! — востаннє озвався шеф.

Я приготувався. Почулася команда старту. Я передав її своїй групі.

Мій корабель піднявся в простір перший. Внизу танула Земля, зникав у мареві Атлантичний океан.

Навколо сяяли зірки, темніло небо. Я викликав по радіо своїх товаришів. Все було гаразд. Всі десять кораблів стартували успішно.

Ми летіли на Місяць. Його срібний диск виростав спереду і трохи збоку. Через кілька годин ми повинні були з ним зустрітися.

Я ввімкнув локаційний устрій. На екрані побачив літаючу споруду. Це був штучний супутник Місяця. Його зробили люди. Я знав, що це мета нашої подорожі. Саме туди перевозили вантаж...

— Який вантаж? — не стрималася маленька Маня.

Нойс поглянув на неї, ніби насилу вириваючись з полону уявлень, здивовано перепитав:

— Що ти хочеш, маленька? Ах так, вантаж! Вантаж був у нас незвичайний, страшний...

— Який?

— Атомні бомби!

Присутні здивовано переглядалися. Шум іронічно поглянув на Івана Заграву, на академіка. Його обличчя ніби говорило: «А що я вам казав?»

Та Нойс не звертав уваги на ті погляди. Він ще раз повторив:

— Ми везли атомні бомби. Саме тому я так хвилювався. Ми повинні були їх доставити на штучний супутник Місяця...

— Чули, чули! — вигукнув Шум. — І читали. Ваш Браун і всякі інші давно мріють про воєнну базу в небесах!

— Хлопче, більше спокою, — зауважив Гримайло.

— Спасибі вам, — поклонився Нойс. — Я скоро закінчу. Слухайте далі...

Наші кораблі повисли над супутником. І ось я побачив якісь чужі кораблі. Вони теж прямували до супутника. На екрані відеолокатора вирізнялись чіткі обриси корпусів, ілюмінатори.

Я дуже хвилювався, згадав наказ шефа — не зганьбити честь Америки. Я рішуче поклав руки на пульт, натиснув кнопку...

— Не треба! — раптом закричала Маня. — Не треба, чуєте?

— Донечко, що з тобою? — пригорнула її мати до грудей. — Заспокойся...

— Що не треба, дівчинко? — схвильовано запитав американець.

— Не треба... натискувати кнопку, — захлинаючись від зворушення, говорила Маня, і сльози покотилися по її щоках. — Ви неправду кажете... такого не було!

Американець поглянув на Елен, схилив голову, трохи помовчав. Потім схвильовано сказав:

— Друзі мої! Ця дівчинка дала мені урок. їй не потрібно заглядати в майбутнє, вона несе його в своєму серці. Вона знає давно те, що я побачив. Люба моя, — ніжно звернувся він до Мані, — ну звичайно ж, ніякої

війни не було. І кнопку натискують не тільки для нападу. Я включив відеофон. Ми привіталися з радянськими колегами. А потім наші кораблі пішли на посадку.

— А чого ж ви морочили нас? — засміявся Сум, потираючи сухі руки.

— Звичка репортера! — підхопив американець.

— Але ж... до чого тоді атомні бомби? — здивовано запитав Ананій.

— Невже ви не догадалися? Це ж дуже просто. Всесвітня Рада Народів дала наказ: всю атомну зброю, всі запаси бомб — плутонієвих, уранових, термоядерних і нейтронних — перевезти на штучний супутник Місяця. Я виконував це почесне завдання. Мені важко згадати всі перипетії довгих наукових суперечок, але я знаю твердо одне: вчені Землі одностайно вирішили використати енергію колишньої зброї для потужної небесної станції. Навколо Місяця мали створити штучне сонце. Ним хотіли обігрівати певні ділянки Місяця, коли вони входили в земну тінь.

— І про війну не чути було там... у майбутньому? — схвильовано запитав академік.

— Ну звичайно ж ні! — ясно усміхнувся Нойс. — Дякую вам за все, любі друзі. А найбільше тобі, дитинко.

Маня соромливо сховала заплакані очі на грудях матері. Нойс встав, зітхнув, сказав дружині:

— Елен, нам пора. Містере директор, чи не можна вночі дістатися до станції?

Лисиця підхопився, запопадливо відчинив двері до залу.

— Прошу! Машина до ваших послуг!

Американці рушили до виходу. В дверях Елен на одну хвилину зупинилась. Вона оглянула всіх присутніх, затримала теплий погляд на Мані.

— Я не вмію говорити, — сказала вона. — Але серце моє не мовчить... Ми були недовго у вас — і народилися знову. Спасибі всім вам!

Промені фар замиготіли на деревах, на кручі. Прощально загула сирена. Почулися звуки мотора, віддалилися, затихли.

А на веранді ще довго панувала тиша. Хороша, сердечна тиша. Вона не була безмовною. Вона зливалася з плином ріки, мерехтінням небес, подихом вітру. Вона була живим словом вічної, великої Матері Природи...

Ніч третя

І знову настав вечір.

Дружно зібралися слухачі. Не було суперечок, шуму. Останній експеримент з Нойсом переконав навіть Ананія Шума. Він сидів тепер стриманий, серйозний.

Коли біля апарата часу з'явилися Надя і Стьопа, Корінь кашлянув, хрипко сказав:

— Можна прохання?

— Що таке, Павле Свиридовичу? — здивувався академік. — Чому ви так несміливо?

— Мені дуже кортить, розумієте?

— Куди? В майбутнє?

— Так.

— Якщо кортить, — весело відповів Гримайло, — то будь ласка!

— От спасибі вам, — зрадів Корінь, важко підводячись з місця. — А то скільки мені доводилося думати про майбутнє, а чи так воно буде, чи ні — не знаю. А тепер, може, побачу?

— Кому ж, як не вам, і заглядати туди, — дружньо сказав Сум. — Все росте з кореня. Навіть майбутнє.

— Сюди, прошу вас, — озвалася Надя, підтримуючи Кореня під руку. — Обережно, не зачепіть приладів.

— Ви вже пробачте мене, ведмедя, — ніяково всміхнувся їй Павло Свиридович.

— Нічого, нічого, — підбадьорив його Стьопа. — Отак, приляжте, заплющіть очі.

Півсфери зійшлися. Запрацював апарат. Минули напружені хвилини очікування.

— Сто п'ятдесят років, — прошепотіла Надя. — Довго він залишається там.

— Розглядає нові машини — борони, культиватори, — пожартував Малина. — Агротехнік же...

— Тихо! — докірливо перервав Заграва. ...Екрани згасли. Півсфери розійшлися.

І ось знову Корінь сидить серед людей. Він дивиться на вогні бакенів, важко дихає. На його щоках блищить сльоза.

— Що з вами? — тихо запитує Гримайло. — Що ви бачили?

— Я бачив... новий світ, — дивним голосом каже Корінь. — Як це гарно... як дивно...

— Розкажіть нам, — попрохала Таня Райдуга.

— Я не зумію... А втім, як вийде... Я навіть не знаю, як почати. У мене не було ніяких пригод. Я просто жив, працював... Я розглядав світ, створений власними руками, своїм серцем, я покращував його. І поруч зі мною було багато гарних людей... світлих людей. Тепер мені буде ще світліше жити. Я знаю, куди людина йде, я знаю, що її чекає!

— Е, Павле Свиридовичу, ви стали ліриком, — пожартував Сум. — Не примушуйте нас мучитись, розказуйте.

— Зараз... Я подумаю... Вибачайте за кострубатість... Розкажу, як зумію.

Я жив серед степу. Навколо були поля, сади. Будиночок мій стояв серед кількох десятків таких же будівель. Хто я був? Важко сказати. Я згадую, що праця була дуже різноманітна. Це навіть не можна назвати працею. Це було життя. Я розповім про один з днів, який запам'ятався дуже яскраво.

Я прокидаюсь від ранкового холоду. Встаю з ліжка. Підходжу до відкритого вікна. Моя спальня — в кімнатці на даху. Так я люблю. Звідси видно степ, білі суцвіття яблунь внизу, далекий обрій...

Сьогодні чудова погода. Небо ясне, на сході пурпурові пасма смугастих хмарин. Я давно бажав такого видовища. Я підтягаю до відкритого вікна незакінчену картину на триніжках, дістаю фарби.

Я малюю. Це моя радість. Я передаю в дивних кольорах мої глибокі враження. Схід міниться гарячими барвами. Незабаром зійде сонце. Природа прокидається, готується зустріти владику світла піснею любові...

— О, та він, цей колгоспник, поет в душі, — тихо прошепотів Сум на вухо Гримайлу.

Той радісно киває головою, не зводячи погляду з натхненного обличчя Кореня, який, нічого не чуючи й не бачачи, веде свою нехитру, просту розповідь про видіння грядущого.

— Я швидко закінчую картину. Відставляю полотно вбік. А потім підходжу до вікна. На обрії виринає край сонячного диска. Він урочисто підіймається над землею. Співають птахи, парує поле. І душа моя співає разом з маленькими співцями. Я відчуваю дивну спорідненість із Сонцем, з полем, з деревами, з синім небом.

Я виходжу надвір, біжу стежиною до ставка. З насолодою купаюсь у прозорій, холоднуватій воді. На всі боки стеляться буйні поля пшениці, жита, плантації овочів, кущі ягідників.

Я повертаюся назад. Мене зустрічає сигнал телевізора. А втім, воно називалось якось інакше.

Я підходжу. Бачу обличчя молодого хлопця. Це вчитель. Він учить моїх сипів-близнят. Не лише моїх, а кілька сотень однолітків, яким уроки передаються по телевізору.

Він вітається, каже мені:

— Ваш Віктор плутається в деяких важливих поняттях. Мені б хотілося, щоб ви з ним поговорили.

— Що ж саме? — запитую я.

— Це було вчора, на уроці «Поведінка в житті». Він не може зрозуміти зв'язку між поняттями «індивідуальна свобода» і «самодисципліна». Він вважає, що тут протиріччя. Поговоріть з ним.

— Павле Свиридовичу, — рантом обізвався Сум, — пробачте, що я втручаюсь... Чи ви що-небудь читали про такі проблеми, думали про це?

Корінь розгублено потер лоб, знизав плечима:

— Дещо читав. У газетах... журналах... Сам думав. Але там, у машині часу, я побачив багато такого, про що і не мріяв. А може, мріяв, та забув.

— Продовжуйте, продовжуйте, — сказав Гримайло. — Семене Гордійовичу, не перебивайте, а то чоловіка зіб'єте з пантелику, він все забуде.

— Ні. Не забуду, — тихо відповів Корінь. — Я ніколи не забуду такої краси. Це було справжнє людське життя. Я творив кожним кроком своїм, кожним подихом, кожною думкою... Слухайте далі.

— Ще одне запитання, — озвався Шум Ананій. — Ви описуєте якийсь хутір. Кілька десятків хаток, скит якийсь. Що воно таке? Ферма, чи колгосп, чи радгосп? І потім — сто п'ятдесят років наперед! Це ж, безумовно, комунізм. Невже при комунізмі у вас збереглася сім'я? Сімейне виховання, відокремлене життя. Тут щось не те!

— Я кажу те, що бачив і чув, — відповів Корінь. — Я ж нічого не встиг сказати. Може, ви згодитесь, як почуєте.

Далі в той день було так. Ми зібралися в їдальні. Ми — це мої сини-близнята Віктор і Максим та їхня мама Марія. Я пам'ятаю русяві коси, добре, кругловиде личко, ніжний, ласкавий погляд. Вона була справжньою матір'ю.

— Не говоріть цього своїй дружині, — засміявся Малина, — а то скандал буде!

— Не страшно, — посміхнувся Корінь. — Це ж був не я, а хтось інший. Я лише відчував себе ним...

— Не перебивайте, — обурився Гримайло.

— Я недовго, — сказав Корінь. — Я коротенько... Ми зібралися разом і почали говорити. Ви кажете, що при комунізмі не повинно бути сім'ї. Я цього ніде не читав. А там, у майбутньому, я бачив якраз зовсім протилежне. Сім'я була дуже сильною. Кожна. Сім'я там була первісною комуною, першим гуртком найближчих друзів. Ми навчали своїх дітей, що мати — це перша другиня. Батько — перший друг, керівник. Брати чи сестри — перші товариші, соратники. Звичайно, по серцю, по духу вибиралися друзі, незалежно від сімейних зв'язків, так як і тепер. Але перші настанови, найкращі традиції громадянства, любові давалися там, де дитина народилася на цей світ...

Отож, ми зібралися па сімейну раду. Я запитав Віктора, що трапилося на уроці. Він довго сопів незадоволено, а потім неохоче заявив:

— Я казав, що поняття «індивідуальна свобода» і «самодисципліна» не сходяться...

— Чому?

— Тому, що «свобода» — це можливість робити те, що бажає моє «я». А «самодисципліна» — це обмеження своїх бажань. Тут протиріччя.

— Протиріччя, — пояснив я Віктору, — це загальне явище в природі. Але будь-які протиріччя розв'язуються, коли їх розглянути і злити воєдино.

— Як, тату? — здивувався Віктор.

— Дозволь мені, — втрутилася Марія. — Ти, синку, бачиш, що будь-яка твоя дія зв'язана з іншими

людьми, з батьками, ровесниками, товаришами, з усім людством — залежно від масштабу дії. Так?

— Так, мамо.

— Тепер... ти кажеш, що «свобода» — це можливість робити те, що бажає твоє «я». Хай так. Але вся справа в тому, що хоче твоє «я».

— Що завгодно! — вперто заявив Віктор.

— Багато ти захотів! — засміявся Максим. — Може, ти забажаєш запалити пшеницю, щоб помилуватися пожаром?

— Не роби з мене дурника, — образився Віктор. — Я кажу про бажання в рамках дозволеного.

— От-от! — підхопила Марія. — А де визначення цього «дозволеного», в чому воно? І хто його визначить? Ось тут і виступає на сцену друга протилежність — «самодисципліна». Коротше... Візьмемо приклади. В нашій комуні починається косовиця, збирання врожаю. Голова комуни розподіляє роботу і ділянки. А ти не бажаєш цього. У тебе інше бажання. Ти, скажімо, хочеш полетіти на Північний полюс, щоб побачити полярне сяйво. Воно, бачиш, потрібне тобі для картини, яку ти малюєш... Як тут вийти з протиріччя? З одного боку — бажання «я», з другого — вимога суспільного обов'язку. Якщо стояти на твоїй позиції, то треба летіти на полюс. Чи не так?

— Отож я й кажу, — понуро заявив Віктор, — що не можна поєднати ці два поняття. Звичайно, я теж приєднаюсь до збирання врожаю, але моє «я» буде принижене. Я підкорюсь більшості...

— Дурниці, — втрутився я. — Ти й досі не зрозумів, що таке «самодисципліна». Слухай же. Все залежить від погляду на життя. Коли ти поставиш за мету задоволення власних бажань, копирсання у своїй душі — то ніколи не досягнеш внутрішнього поєднання. Де буде зупинка для ненажерливості «я», коли воно житиме для власних задоволень? Її нема. А якщо «я» житиме ради друзів своїх, ради суспільства, ради людства, то кожен крок, кожна дія буде супроводжуватися радістю. Так і знай. І коли ти поставиш перед собою саме такі завдання, коли присвятиш кожен подих, кожен удар серця людям, ти здобудеш повну, не обмежену нічим «свободу індивідуальності». І вона не буде в протиріччі ніколи з «самодисципліною». Ніколи...Ти зрозумів, Вікторе?

— Я подумаю, — примирливо сказав син. — Здається, в твоїх словах є зерно.

Ми перезирнулися з Марією, посміхнулися. Хай син тримає позу. Перелом відбудеться. Якщо він побачив «зерно», то з того «зерна» виросте чиста квітка людяності і любові. Хай думає...

Після короткого сніданку ми розійшлися. Сини пішли до майстерні. Там їм по телевізору показували перші прийоми різного ремесла — шевського, кравецького. Я не знаю, як ви на це подивитесь, але там, у майбутньому, кожен умів створити для себе предмети побуту: взуття, легкий одяг. Я вже не кажу про прибирання після себе. Я згадую, що існувала навіть формула: «Що можеш зробити сам — не перекладай на іншого».

Таке становище повністю ліквідувало працю прибиральниць, офіціантів, двірників. Важчу частину взяли на себе автомати, легшу — робив кожен.

Так от, сини пішли до майстерні, дружина — обробляти ягідник разом з іншими жителями комуни, а я попрямував до Ради Комуни. Наша невелика степова громада, що входила в Об'єднання Комун, була розташована недалеко від Дніпра. Поряд з відомими культурами — житом, пшеницею — ми займалися селекцією дивних рослин. Я згадую, що то були іншопланетні рослини. Ми їх схрещували з земними породами. В Раді Комуни я зустрічав якихось видатних учених-селекціонерів. Ми обговорювали проблеми селекції.

Ця частина мого видіння чомусь туманна. Суть його я пам'ятаю, а переказати не зможу. Щось складне для мене.

Потім їхав на машині полями. Машина була схожа на гарний автомобіль. Тільки легша, краща і безшумна. В ній навіть не видно було мотора. Рухалась та машина енергією, яку одержувала прямо з простору.

Я оглядав плантації, перевіряв стиглість злаків. Я милувався степовими просторами. А потім — якийсь населений центр. До нього від нашої комуни вела широка автострада. Я був у бібліотеці, вибирав книги для комуни. Тільки книги ті були записані на маленьких пластинках. їх потім переглядали на екранах.

— Кристалічний або молекулярний запис, — втрутився Шум.

— Може, й так, — згодився Корінь. — Здається, так. Потім я ввечері дивився якусь п'єсу у великому театрі. Вона транслювалась по телевізору, але мені бажалось бачити живих акторів, а не їх зображення, хоч і дуже чіткі. А потім... я вернувся назад. На другий день... А втім, може, вам надокучило? Я нічого видатного не бачив. Звичайне життя. Кожен день робота, навчання, але це життя було прекрасне, напружене, насичене.

— Не виправдовуйтесь, Павле Свиридовичу, — зворушено заявив Гримайло. — Те, що ви розповідаєте, — не скучно, а чудово.

Але ви розповідаєте все підряд, а нам би хотілося якось інакше... Можна кілька запитань?

— Товаришу вчений, — зашарівся Корінь, крутячи мозолясті пальці, — ну як ви можете...

— Ні, я до того, що хотілося б знати деякі факти з вашого життя.

— Наприклад, — підхопив Шум, — чи залишилися через сто п'ятдесят років міста?

— Хоч би й таке запитання! — згодився Гримайло.

— Я пам'ятаю, — відповів жваво Корінь. — Міста були. Але в них було дуже мало людей. Наука сягнула так високо, і люди так змінилися... Людина повернулася до природи. Вона стала жити серед полів, лісів, гір, над ріками, озерами, морями. Транспорт і зв'язок легко з'єднували будь-які пункти... швидко і зручно... Заводи і

фабрики віддалилися від жител, їх опустили під землю, автоматизували. їх обслуговували невеликі групи інженерів. І ще один цікавий факт. В інститутах і школах не виховували спеціалістів. Виховували насамперед людей. Людей з всеосяжним мисленням, з всебічним знанням.

Спростився побут. Люди повністю позбавились приватної власності. Я пам'ятаю, що наша сім'я переїжджала з одної комуни в іншу. Ми з Марією повинні були допомогти молодому господарству в селекції... Так от, ми взяли з собою лише дітей, деякі родинні сувеніри... Все інше залишили в будинку, де став жити хтось інший. Навіть мої любительські картини я залишив там, бо творив не для себе... А просто співав пісню радості. І найбільшою радістю був для нас такий час, коли кому-небудь до серця припадала наша пісня.

— Хороше, — прошепотіла Таня Райдуга, пригортаючи Машо до себе. — Хороший ви чоловік, Павле Свиридовичу.

— При чому тут я? — розгубився Корінь. — Я кажу про те, що буде, що я бачив... Пам'ятаю, що люди багато співали, грали... І взагалі... мистецтво було загальне. Пам'ятаю слова одного вченого: «Хай людина творить, хай співає і пише картини, хай уявляє прекрасні образи. Якщо руки її, якщо голос її не передасть повністю її уявлення, це не так важливо. Важливо те, що творчість, прекрасні образи будуть завжди жити в її серці. Серце, сповнене красою, творчістю, не залишить куточка для чого-небудь поганого».

— Чудові слова, — заявив Сум, жваво схопивши Кореня за руку. — Згадайте, хто це сказав? Хто він був?

— Важко згадати... Він, здається, був одним із Світової Ради Комун. Учений, філософ, великий художник і педагог.

— А про науку ви що-небудь запам'ятали? — запитав Малина.

— І про польоти на інші планети? — додав Заграва. Корінь втомлено провів долонею по чолу.

— В голові крутиться багато, а скласти докупи важко... Я знаю, що вже подорожували на Марс і Венеру, на Місяць. Я навіть, вірніше, не я, а той, ким я себе відчував, бував на Місяці.

— А до інших зірок? — загорівся Заграва.

— Здається, теж... А втім, не стверджую. Я знаю тільки, що в нашій системі були інші істоти. Чи на Венері, чи на Юпітері.

— Не може бути, — вихопилось у Ананія.

— Не перебивайте, — озвався Гримайло. — Він же не пам'ятає точно.

— Еге ж, — згодився Корінь. — Але що були істоти — це вірно. Я навіть бачив їх па екрані телевізора.

— Які вони? — сонним голоском защебетала Маня.

— Такі, як люди, донечко, — ніжно сказав Корінь. — Дуже схожі. — Мамусю, — попросила Маня. — Ти теж помандруй у майбутнє. Подивися, які вони, звідки. А то дядя Корінь всього не побачив.

Присутні засміялися. Таня погладила доньку по голові.

— Обов'язково помандрую.

— Не в машині часу, а наяву, — додав Гримайло. — А не мама, то ти сама, дівчинко, побачиш їх. Ну, друзі, дамо спокій Павлу Свиридовичу. Зовсім замучили чоловіка. Тапю, прошу вас.

Тепер лягла в апарат часу Таня Райдуга. Маня вслід їй кричала:

— Мамусю, ти там як слід роздивися, щоб все запам'ятала! Чуєш, мамусю!

— Чую, донечко, — сміялася Таня, вмощуючись у кріслі.

Коли апарат ввімкнули і загорілися екрани, Стьопа ошаліло поглянув а Гримайла.

— Що таке? — зацікавився академік.

— Це не жінка, а метеор! — жалібно заявив Стьопа. — Ви тільки погляньте! Одразу тисячу років. О, зупинилася! Тепер ще далі... Надю, я не сплю?

— Не спиш, — сміялася Надя. — Вже десять тисяч років... Ще одна зупинка... Знову пішла... Мільйон років! Знай наших!

— Ні, це неймовірно! — нервово сказав Ананій Шум. — І де вона тільки бере енергію?

Гримайло весело вигукнув:

— Всі жінки світу дають їй енергію... Е, Надю, я не помиляюся! Вона пішла далі?

— Пішла, — щасливо відповіла Надя. — Мільярд років!

На веранді запанувала тиша. Чутно було навіть схвильований подих Мані. І ось згасли екрани, розійшлися півсфери.

Похитуючись, вийшла з отвору худенька жінка. Гримайло підтримав її під руку, посадив у крісло.

— Ви були дуже далеко, — прошепотів академік.

— Так, — щасливо сказала Таня. — Це була подорож у Безмежжя...

— І ви що-небудь запам'ятали? — недовірливо запитав Шум.

— Дещо запам'ятала... Я розповім... Слухайте, друзі.

Розповідь перша

— Я народилася в просторі. Я жила там. Була це гігантська штучна споруда на кілька кілометрів у діаметрі. Її звали МС — Міжзоряною Станцією. На ній було небагато людей: мої батьки, ще кілька жінок і чоловіків і я.

Я — це дівчина-підліток на ймення Яра. Перші мої враження: яскраві зірки за оптичними отворами,

космічна тиша і квіти в оранжереї станції.

Минали роки. Станція повільно пливла навколо далекого Сонця поза орбітами останніх планет. Туманно згадую, що батьки мої та інші вчені станції досліджували структуру простору і тяжіння. А запущена була станція так далеко в міжзоряний простір для того, щоб позбавитись хаотичного впливу багатьох великих планет.

Коли я виросла, мій світогляд почав різко мінятися. Екрани далекого бачення показували мені великі планети, рідну Землю, яка губилася в просторі за десять мільярдів кілометрів від станції, історію Сонячної системи від того дня, коли почалася на Землі Космічна Ера.

Я була вражена неосяжністю життя па планетах. Якби ви мене попрохали розповісти про це тепер, я б не згадала подробиць. Хіба що окремі загальні обриси подій. Але в свідомості залишилася незміряна перспектива Еволюції, в якій брали участь міріади людств, поєднаних зримими і незримими нитями в часі і просторі.

Я знала, що раз на двадцять років до станції прибуває спеціальний корабель. Саме з цим кораблем я хотіла полетіти на рідну планету Землю, щоб побачити, відчути її життя, не на екрані, а безпосередньо, всім єством, щоб пожити серед буйних лісів, які я бачила у снах, щоб покупатися в бурхливих ріках, помовчати на вершинах білосніжних гір, серед льодовиків...

А тим часом я вивчала основи Знання, здобутого жителями системи Сонця за мільйони років розвитку, готувалася до великої дороги Буття...

— Пробачте, — схвильовано перебив Таню Сум, приклавши сухеньку руку до грудей, — пробачте, що втручаюся в таку цікаву розповідь. Але ваші слова дають змогу ствердити... що на інших планетах розумні істоти є?

— Є, — радісно підхопила Таня. — Безумовно, є. Для мене, точніше для тієї дівчинки Яри, якою я себе відчувала, взагалі це не було проблемою. Це був просто загальновідомий факт. Адже я жила тисячу років наперед.

— І ви бачили тих істот, знали, на яких планетах що є? — недовірливо запитав Шум.

— Дещо запам'ятала, — сказала Таня. — Але дозвольте, я все підряд. Спочатку історію розвитку Космічної Ери на Землі. Я саме це вивчала дівчинкою і запам'ятала чіткіше. Слухайте ж.

Після перших знаменитих польотів навколо Землі, Місяця людство здійснило мандрівки до Венери і Марса. Це не було так просто. Та епоха примусила переосмислити цілий ряд усталених поглядів на світ, на еволюцію, на роль розумних істот у Космосі і, навіть, на взаємозв'язки різнопланетних цивілізацій. Я твердо знаю, що на Венері існувала дуже висока культура.

Вона була старіша від земної. Саме з жителями цієї планети були зв'язані всі спогади про зоряних пришельців у далекому минулому. Отже, ваші гіпотези і видіння Заграви дуже справедливі. Далі. На Марсі життя існувало в стані своєрідної сплячки. Але супутники Фобос і Деймос були штучні.

Зачекайте, я згадую, яке було їх справжнє значення. Колись, мільйони років тому, па Марсі була висока цивілізація. Потім вона почала згасати. Чому? Розгадка була проста. Будь-яка обмежена система має певний енергетичний рівень, певний запас енергії для розвитку. І як не дивно, але саме від цього рівня залежить висота розвитку життя, цивілізації...

— Дозвольте, Таню, — злорадно-ніжно заявив Шум, — це вже щось антиеволюційне. Виходить, що всюди, на будь-якій планеті, життя дійде до певного рівня, і баста?!

— Ні, не виходить, — спокійно відповіла Таня. — Ви просто не дослухали. Так, сила, енергія планети не вічна. Вона колись витратиться. Еволюційний імпульс згасне. Але там, де є Розум людини, де Еволюція прийшла до високого рівня, розвиток не припиниться. Він може лише зупинитися на деякий час. Саме так було на Марсі. На двох гігантських супутниках марсіани зосередили найкращі свої досягнення. Там було зібрано машини, мистецькі утвори, гігантські архіви Знання, зразки фауни і флори, їхні кібернетично-біологічні програми, які можна було б відновити в будь-якому світі.

Кращі марсіанські вчені готувалися до величного дня, коли було вирішено знову дати еволюційний імпульс планеті, щоб на ній почалося бурхливе життя на більш високій основі, ніж раніше. В цьому їм допомагала Наука Землі, Венери, Юпітера...

— Як, і Юпітера? — здивувався Сум. — Ви не переплутали?

— Ні, — усміхнулася Таня. — Я добре знаю. Школярі через тисячу років не дивувалися, вивчаючи дані про життя на будь-якій планеті. В майбутньому повністю восторжествували думки Ціолковського про неосяжність життя. Де є матерія — там життя. Життя — це все. Ми знали про безліч станів свідомості: від примітивної свідомості — здібності відбитку кристала — до абстрактного мислення розумних істот, від біологічної форми, побудованої земною еволюцією на основі киснево-вуглецевій, до вогняної фази високо-енергетичних істот, які були відкриті майбутньою Наукою...

Життя у високій, розумній формі було і на Венері, і на Марсі, і на Юпітері. Навіть на Сатурні, хоча і нижче, ніж на Землі. Форми на тих далеких планетах не мали нічого спільного з формами нашими. Цивілізація розвивалася там також іншими шляхами. Мистецтво, наука, техніка — все було іншим, незрозумілим, далеким від звичного розуміння. Але вчені Землі шукали і знаходили методи єднання. Адже і наш, і їх розум пізнавав одну й ту ж об'єктивну закономірність Всесвіту, одне і те Єдине Життя, яке об'єднувало собою все, на всіх планетах, хоч і в різних формах.

Мета різних цивілізацій була єдиною, спільною — якнайповніше відтворювати в свідомості

Безмежність, іти Шляхом Пізнання до безперервного Синтезу.

Отакі загальні ідеї залишилися в моїй свідомості. Але подробиці я забула. Запам'ятала ще свій політ до Землі. Хвилюючі часи. Атмосфера любові і дружби. Велика, вічна радість Пізнання. Я не пам'ятаю печалі, песимізму, ненависті. Мені дуже припали до серця прості морально-етичні основи тодішнього життя.

Наприклад, дуже широко була розповсюджена анонімність дій, творчості.

— Яка анонімність, що ви?! — вигукнув розгублено Лисиця.

— Я кажу про анонімність творчості, — відповіла Таня Райдуга. — В майбутньому люди не турбувались про славу. Вони працювали, творили так, як дихали, — не думаючи про подальшу долю свого творення. їх праця залишалася для людей — і цього досить.

— Та і в нас безліч таких прикладів, якщо добре подумати, — сказав Гримайло. — Ми ходимо по асфальту, ми топчемо дороги, підіймаємось по східцях, живемо в будинках, їмо хліб чи плоди, одягаємось у хороші костюми, відпочиваємо у чудовому будинку відпочинку, а хіба задумується кожен з нас про те, хто асфальтував дорогу, хто сіяв хліб, хто шив костюм, хто мурував будинок? Ні. Ми творців не знаємо, а вони не кричать про це.

— Але ж багато ще бажання слави, виключності! — заперечила Таня.

— Так, — згодився Гримайло. — Це правда.

— А в майбутньому цього вже не було. Яке значення — хто писав пісню? Аби вона була мелодійною і прекрасною, і тоді вона ввійде в серця мільйонів, і частка душі творця стане нероздільною з слухачами. І чи варто знати, де живе художник, який він з себе і яке вбрання носить, якщо його картини змусили замислитись, полюбити природу, людей, переоцінити своє життя, вибрати шлях. Такий художник, його серце, його бачення світу стануть моїми, стануть мною. Це, власне, і буде Великим Синтезом, це і є основна мета, для якої існує мистецтво, культура, наука.

І ще я згадую важливу рису тодішнього суспільства. Широке допущення різних поглядів, велику терпимість. Тоді вважалося аксіомою, що Пізнання людини обмежується Безмежністю. Ця формула відкривала неосяжні обрії для проникнення в сфери невідкритих глибин матерії, не закривала жодної можливої стежки, це створювала жодної догми. Люди твердо пам'ятали, що Буття — це плинний процес, вічна зміна, а тому створювати консервативні погляди і рамки — значить іти супроти еволюції.

Мораль ґрунтувалася не на страху перед неіснуючим богом, не на умовних схемах, а на принципі великої Єдності Життя. Кожна людина — частка неосяжного людства, її історія починається не тоді, коли вона вперше пригортається до грудей матері, щоб напитися животворного молока, а у Вічності, її походження сягає в глибину мільйоноліть, коли серед космічної безодні формувалися сонця і планети... Людина — це Людство, ось яка була основа майбутньої моралі. Діючи на благо всіх, ти дієш і для себе, діючи проти всіх— ти дієш проти себе. Всесвіт існує на принципі еволюції, розвитку, прогресу, він вміщує в себе всіх, отже, прогрес відбувається ради всіх. А хто діє з позицій егоїзму, той протиставляє себе всій еволюції, всьому безмежному Всесвіту... Ще й досі пам'ятаю приклад, який наводила мені мама в дитинстві. Рибка, що пливе за течією ріки разом із своїм косяком, використовує кілька сил — свою, всього косяка і ріки. А та, що пливе супроти течії, мусить перебороти рух своїх товаришів і могутній плин ріки. Рух рибок ототожнювався з поступом людства, а течія ріки — з еволюцією. І не знаю, як для вас, а для мене тоді такий приклад був дуже яскравим...

Або ще один цікавий спогад. Ми ще й досі говоримо про подолання Природи, про підкорення Природи, про загнуздання Природи. В майбутньому цього не було. Треба згадати, що ми самі Діти Природи, отже, не змагатися з нею необхідно, а допомагати їй. Вивчити її еволюційні імпульси і шукати з допомогою Розуму найкоротші стежки чи дороги серед багатьох ЇЇ спіралей. Треба дружити з Природою, бо раб ніколи не замінить друга...

— Ой, як це правильно, — вигукнув Сум. — У нас на Землі тепер не гаразд з таким питанням. Робимо греблю на річці, а губимо рибу або луки, висушуємо болота — і порушуємо віковічний режим вод, винищуємо ліси, птахів, комах, не вивчивши, яку роль вони грають в економії природи. Адже все взаємозв'язане, і треба дуже обережно вирішувати будь-яку проблему.

— В майбутньому це розумів кожен школяр, — сказала Таня. — Переоцінено було також прагнення в Космос. Ні, я не хочу сказати, що припинилися польоти до далеких зірок. Але космічність майбутньої людини була не в загальній технізації, не в оточенні кожного максимальною кількістю машин і пристроїв, а, навпаки, в космічності мислення, в космічності етично-моральних поглядів. Не техніка майбутньої Людини була космічною, а сама Людина з її прагненням до єдності, до віддачі. Далекі нащадки серйозніше, ніж ми, ставилися до проблеми внутрішнього світу індивідуума. Вони вважали це найголовнішим і найважчим: боротьба з самим собою, боротьба між нижчим бажанням і вищою волею. Пам'ятаю ще одну формулу: бажання — інерція, воля — творчий імпульс. Отже, еволюційною, прогресивною вважалася воля, спрямована для блага всіх. Звичайно, не треба переплутувати поняття, адже можна назвати бажанням якийсь чудовий благородний вольовий імпульс. Я маю на увазі бажання, як прагнення до егоїстичної насолоди.

Люди майбутнього ніколи не зневажали нижчого, не принижували недосконале. Бо, принижуючи когось, людина принижує себе. Люди не плекали в собі незадоволення, заздрощів, злоби, ненависті. Не задовольняючись чим-небудь, вони прагнули змінити його, зробити кращим. Отже, будь-який недолік оточення ставав причиною творчого імпульсу, а не причиною роздратування. Вічне прагнення до Прекрасного — єдиний девіз тих нащадків.

Але й поняття Краси дуже змінилося. Не естетські уподобання, не блиск форми, а глибинний суттєвий

зміст. Краса Людини визначалася чистотою душі, серця. А втім, не зовнішні ознаки, не слова, а саме життя показувало справжню цінність, істинну красу кожного...

Ті дні, коли я перебувала на Землі, були для мене суцільним святом. Власне, таким було життя всіх або майже всіх. Не було буднів і свят. Життя, праця — це було безперервне торжество пізнання, любові, творчості.

Таня замовкла, втомлено прикривши долонею очі. Маня заворушилася на її колінах, занепокоєно сказала:

— Мамусю, чого ж ти? Далі, що далі?

— Справді, Таню, що ж далі, дуже цікаво? Згадайте, згадайте, — підхопив Сум.

— Далі є кілька туманних картин. Я вирішила заглянути в найвіддаленіші часи людства.

— Ще три етапи, — задоволено сказала Надя, поблискуючи окулярами. — Я занотувала. Ще десять тисяч років наперед... мільйон і мільярд...

— Я не пам'ятаю хронології, — заявила Таня. — Я не гадала, що так далеко. Але деякі уявлення про ті часи збереглися. Тільки, мабуть, вони будуть неточними, бо перейшли через трансформування мого сучасного розуму.

— Нічого, нічого, — заохотив Гримайло. — Згадайте що-небудь.

— Гаразд. Дозвольте зосередитись...

Розповідь друга

— Нас було кілька чоловік. Я не пам'ятаю, ким була я. Мої супутники — прекрасні, могутні люди. Ми — в гігантському кораблі серед простору.

Навколо — туманності. Хаотична матерія. Завдання — створити новий світ. Це був науковий експеримент Земних Академій. Я згадую, які завдання стояли перед нами. Перевірка космогонічних гіпотез про розвиток матерії, про утворення планетних систем, походження обертання і багато-багато іншого, тепер не зрозумілого мені.

В нашому розпорядженні були туманності, тобто речовина, і необмежений резервуар енергії — навколишній простір. Пам'ятаю, що тоді ми вже вільно використовували Праенергію, тобто потенційну енергію Вакууму, Світового Поля, Єдиної Субстанції Буття.

Керівник експерименту, великий вчений Яснозір зібрав пас перед початком роботи. Був короткий обмін думками. Згадую лише одне, що основною рушійною силою творення була психічна енергія, енергія думки.

Нащадки знали, що думка матеріальна, що це потужна енергія, споріднена з усіма іншими радіаціями, починаючи від радіо і кінчаючи гама-променями. Думку навчилися передавати на відстань, конденсувати її енергію, спрямовувати, використовувати для формування речовини в космічних масштабах. Для цього було побудовано гігантські апарати, що працювали на енергії резонансу. Ви знаєте, про що йдеться. Одна рота солдат може завалити міст, молекулярна вібрація мініатюрного ультравипромінювача може зруйнувати планету, якщо буде співпадати амплітуда коливання.

Отже, далекі нащадки уміли користуватися явищем резонансу в космічних масштабах. Імпульсом була думка, творчою речовиною — Туманності, Поля, Вакуум...

І ось почалося творення.

Це було грандіозне видовище. Я й тепер яскраво згадую саме цю мить.

Наші кораблі-станції — їх було дуже багато, кілька тисяч — розлетілися з центральної космічної матки — корабля. Вони координувалися на відстані з центрального пульта, а керувалися дуже досконалими кібернетичними пристроями.

Станції упродовж досить довгого часу вишикувалися в галактичному просторі кільцем діаметром у кілька мільярдів кілометрів. Тоді пролунала команда. Ми спостерігали на екранах дальновидіння вражаюче видовище.

Під впливом невидимих імпульсів потужної енергії згустки космічної туманності потяглися до центра грандіозного кола. Вони завихрилися, поволі приходили в обертовий рух. Неуявні розумом маси речовини зіткнулися в страшному ударі. Мені здавалося, що зупинився час... І ось серед простору спалахнуло сліпуче сяйво. Ми знали, що там народилося нове сонце, центр нової планетної системи, створений генієм Людини.

Таня замовкла. В залі, за дверима веранди, почувся шум.

— Там щось трапилося? — запитала вона.

Двері відчинилися. З'явилася в сутінках робітниця будинку Фрося. Вона вибачливо сказала:

— Я вже дрімала, коли воно дзвонить. Кажуть, що з Москви. Якогось Заграву. А в нас такого нема.

— Це мене, — схопився Іван.

— Не знаю. Космонавта. Може, й вас. То йдіть же, бо дуже терміново, кажуть...

— Пробачте, Таню, — скоромовкою сказав Заграва. — Я швиденько. Якщо можна — зачекайте...

— Гаразд, гаразд! — загримів академік. — Зачекаємо. Тільки ви хутчій! Чуєте ж, які дива розповідаються. А що ж буде далі?..

Іван протиснувся між людьми, побіг слідом за Фросею через залу, заскочив до кабінету. Хто ж це там? Чому? Невже Учитель?

В трубці чути теплий подих, старечий голос:

— Добрий вечір, Іване. Пробачте, що турбую.

— Здрастуйте, Учителю. Що трапилося?

— Відпочинок твій закінчується, друже. Негайно виїжджай.

— Невже прискорили?

— Так. І ні слова більше. Жодної години. Ти розумієш?

— Розумію, Учителю. Я зараз!

Іван поклав трубку, пішов назад. Як же так? Несподівано. А втім, це радість! Велика радість! А в серці — хвилювання. Іван відкрив двері на веранду. Люди запитливо дивляться на нього.

— Друзі, — тихо сказав космонавт. — Я їду. Негайно. Товаришу Лисиця, ви дасте мені машину? До центру далеченько.

— Ну що ви! Ну як же! Біжу...

— Іване! — тихо озвався Гримайло. — Туди? — Він поглянув па зоряне небо.

Заграва відповів мовчазним кивком. Тепло поглянув на Таню Райдугу.

— Жаль, що не дослухав. Дуже жаль.

— Вам нема чого жалкувати, — сказала вона. — Ви самі йдете на таке велике творення. Масштаби менші, може, але дорога найбільшого генія починається з колиски...

— Щасти вам, друже, — схвильовано сказав Сум.

— Ми будемо посилати вам ясні думки! — пролунали вслід слова Тапі.

О чудова жінка! Краще не скажеш на прощання. Він чутиме, він відчуватиме у просторі тепло сердець мільйонів простих людей, він знатиме, що за ним слідкують, його ждуть вірні, хороші, друзі в усьому світі.

Машина рушила.

«...Прощайте, друзі! Так мало я був поруч з вами і так багато перейшло через наші серця! Прощайте, друже Гримайло... Ваша машина часу — вогняні двері у грядущі віки. Прощай, малесенька Маню, пуп'янок Людини, ти будеш жити в Космічній Ері, яку відкриваємо ми, ти розквітнеш такою красою, про яку навіть бояться мріяти наші сучасники..»

Мимо біжать сосни, дуби. Тануть в імлі ночі легкі тумани. Парує земля, дихає запахом трав і квітів. Шофер озирається, схвильовано каже:

— У небо, друже?

— В небо...

— Я вітаю вас. І коли будете там, серед зірок, знайте: простий шофер теж серцем біля вас.

— Спасибі, друже.

Як просто, як чудово... Все сплелося докупи, в єдиний нероздільний потік. Квіти і Зорі, Земля і Небо, Людина і Безмежність.

Де кінець? Його нема... Вічний, невпинний процес пошуків, розвитку. Велике Прагнення до Єднання, до Краси.

Краса — всюди. В Еволюції, в творіннях великих художників, у народній пісні, в польоті ракети, в дерзанні учених, у радісному пориві маленького хлоп'яти, який простягає рученята назустріч зіркам, прагнучи обняти їх, як рідних братів. І так воно є, так буде! Всесвіт — наша домівка, зірки — наші Брати!

Час наступає, Людина виходить на вселенські дороги, і вістря думок її запалює серед Безмежності нові світи, нові планетні системи.

Так буде! Буде так!!!

Ради цього й він, Іван Заграва, виходить на неосяжні Космічні Дороги...

Частина друга
Космічна місія

Ми живемо в цьому світі, якщо любимо його.
Рабіндранат Тагор

Велика прелюдія

Марія летіла в міжзоряний простір.

Марія летіла до Сонця.

Марія летіла в обійми далеких зірок, назустріч їхньому таємничому мерехтливому промінню.

Хай про це знають всі. І голубі незабудки на зелених луках, і пишно-білі хмарини, і білокорі берези.

Дівчина прощається з ними, в думці говорить найсердечніші слова, перебирає струни свого урочистого настрою. Здійснюється заповітне, вимріяне, таємниче. Ще так недавно Марія бігала замурзаним дівчатком по берегах рідної ріки, дивилася па відблиски сонця у жовтавих хвилях, ловила в долоні розхлюпані іскри його променів, проводжала його при заході на покій, бажаючи доброї ночі, а тепер...

Тепер Марія летить до Сонця в гості. Не в казці, не на Горбоконику, не на чарівному кораблі, а насправді.

«А може, в казці? Може, й життя — це казка? Чи не занадто люди спростили все навколишнє? Вони звикли до таємниць і перестали дивуватись? Чи добре це? Навряд. Таємниця, Велика Таємниця — ти повинна завжди супроводжувати людину, інакше вона зачерствіє серцем і перетвориться в реєстратора нових відкриттів і, замість того щоб приймати в серце нові хвилюючі знання, вона буде просто дивуватися їм, як дивуються в цирку ілюзійним номерам.

Сонце, іскристе Сонце, не дай мені опустити очі на пилюку доріг! Я хочу дивитися на тебе завжди, я хочу, щоб твої животворні промені випалювали в мені все погане, недосконале, нещире...

Ось чому я лечу до тебе, божество всіх народів. Ось чому я ділюся своєю простою радістю з усіма, кого бачу, з ким виростала серед рідної природи.

Я завжди відчувала, що душа моя породжена тобою, твоїм невтомно творчим вогнем. Все краще в мені — нарості твоїх іскристих зерен, які ти так щедро розсипало по нашій неспокійній Землі. Коли на душі моїй радісно, коли я бачу веселі обличчя людей, все навколо освітлюється чудовими барвами, хоч надворі й хмари або пітьма. А коли десь пробивається злоба, коли з закутків душ виповзає нещирість чи заздрість, підлота чи зрада — світ огортається коричневим туманом, насичуючи чисте повітря отруйними випарами. О, як чудово, що ти є, Сонце прекрасне! Ніякий океан темряви не затопить тебе, не затьмарить, не знищить!

Завтра в небо полетить корабель. Я полечу на ньому. Ми зупинимось на Сонячному Острові, де я буду працювати. Ти, мабуть, знаєш про той дивовижний острів? Люди нашої Землі зробили його з металу, здобутого в надрах планети. Той метал віки лежав би іржавими пластами, якби не втрутилася в його долю воля

Людини — твій творчий промінь, любе Сонце. А тепер він кружляє біля тебе як повноправна, маленька планетка, утвір людства, твій утвір, животворний вогонь світу!

Яке щастя випало мені! Я виходжу в ефірний світ, як вилітають влітку з гнізда пташенята. Міцніють крила, сповнюється вогняним прагненням душа, і нема в світі таких перешкод, які б зупинили нестримний політ людського духу до світла.

Земле! Я залишаю тебе, моя колиско! Залишаю і все-таки зв'язана навіки з тобою. Згадай слова великого Тагора: «Лук шепоче стрілі, відпускаючи її: «В твоїй свободі — моя»

Так і я. Вірним серцем дякую за ту велику свободу, що народилася з твоєї кривавої напруги. Я стріла твого лука!

Я лечу до Сонця...»

* * *

— Марія Райдуга?

— Я.

— Ваше місце в дев'ятому купе. Номер двадцять п'ять.

Марія зійшла по вузеньких східцях до овального майданчика, натиснула кнопку. Двері з великою цифрою дев'ять відчинилися. Вона опинилася в купе. Ліворуч стояло її крісло-ліжко під номером двадцять п'ять. В двадцять четвертому вже хтось сидів. Марія ковзнула поглядом по обличчю сусіда. Очі його були заплющені, темні брови занепокоєно зсунуті до перенісся. Здавалося, він про щось думав і вві сні.

Марія поглянула на важкі жилаві руки, на сиву брову, па характерний горбоносий профіль. Де вона бачила його? Коли?

Навшпиньки, щоб не потурбувати супутника, вона нахилилася до ілюмінатора. В промінні могутніх прожекторів космодрому блищали крижані панцири гір, мерехтіли зелені неонові букви на головній будівлі міжпланетної станції:

«Алтай — Сонячний Острів»

На гігантському циферблаті годинника стрілки показували без п'яти дванадцять. До старту рейсового корабля залишалося сім хвилин.

Марія прислухалася до стуку серця, до голосу душі. Чи був там сумнів, вагання, страх? Хтозна... Над світом і в ній самій пливла дивна, напружена тиша, тиша чекання, тиша таємничого передчуття. Все єство дівчини скидалося на безмежний океан, завмерлий у передгроззі. Ще мить, ще одна хвилина — і налетить шквал з невідомих країв, і покотить височенні вали вдалину, і невідомо, що він зробить, — чи потопить необачний корабель, чи наповнить його парус бажаним вітром!..

Навпроти — в десятій каюті — хтось говорив. Крізь напівпрозорі двері долинав густий бас. Марія прислухалася, їй здалися Цікавими окремі фрази.

— Ми були занадто самозакохані, — гримів бас. — Ми будь-яке нове відкриття механічно розповсюджували на всю безконечність. Зачекайте, не перебивайте мене. Я кажу правду. На Землі життя існує на основі кисню і вуглецю, — на Венері ми колись не знаходили кисню! І що ж ми вирішили? На цій планеті нема життя, у всякому разі, високого життя! На Марсі атмосфера в сотні разів розрідженіша від нашої, — теж неможливе життя на високому рівні. На Юпітері і Сатурні густі аміачно-метанові атмосфери, — і не шукайте в них життя, воно неможливе! Хіба не так думало більшість вчених?

— Але ж потім життя знайшли навіть на Місяці? — заперечив дзвінкий хлопчачий голос.

— Знайшли, — насмішкувато загув бас. — І шугнули в інший бік. Відкрили на Венері кисень, воду — спостерігали багато незрозумілих світляних і електромагнітних явищ. Будь ласка, приймайте нову гіпотезу: на Венері існує висока людська цивілізація. Готуймось до зустрічі. Летимо і — маємо облизня. Автоматичні ракети пірнають в атмосферу Венерн і не повертаються. Останні зашифровані сигнали свідчать, що приймачі ракет вловлювали періодичні імпульси енергії, якими насичена вся атмосфера планети, а телеоб'єктиви показують нам пустельну поверхню. В чому справа? Нарешті летять люди.

— Ви, — втрутився хлопець.

— Так, я.

«Це Огньов, — майнуло в голові Марії. — Відомий космічний пілот».

— Полетіли ми, — продовжував бас, — і ледве повернулися живими й теплими.

— Що ж сталося? — тривожився хлоп'ячий голос. — Ще досі не повідомлено нічого в пресі.

— Нічого повідомляти, — зітхнув Огньов. — Суцільна таємниця. Ефір сповнений потужними імпульсами явно розумного походження, а телеоб'єктиви фіксують голу планету.

— А може, це природні імпульси? Венера близько до Сонця.

— Не те! — рішуче заперечив бас. — Я знаю, що кажу. Або візьміть Марс. Він весь обплутаний сіткою каналів — підземних труб. Система ще й досі працює. А жодної живої істоти нема. Тільки вмираючі лишайники та гігантські міста, засипані пісками. Або Фобос і Деймос. Дві космічні станції, в які ми ще досі не можемо пробратися. Що вони собою являють? Де істоти, які створили їх? Для чого вони залишені?

— А рвонуть! — простодушно сказав хлопець.

— «Рвонуть»! — іронічно відгукнувся бас. — Ось так ми й працюємо! Все щоб рвонуть! Не думаючи. А треба одне лише: міняти точку зору на все навколишнє. Прийняти Безмежжя таким, яким воно є, — справді

безконечним, а не переносити на нього свої попередні досягнення.

— Так що, ви вважаєте, що на Венері все-таки хтось є?

— Не хтось, а розумні істоти.

— Так де ж вони? Чому ви їх не бачили?

— От-от! Не бачили! Черв'як нас теж не бачить, доки не зіткнеться з нашою ногою, хоч і живе в тому ж самому світі. Треба ждати всяких несподіванок. Вони, напевне, зовсім інші... Зовсім інші, — задумливо повторив бас.

Потім у сусідньому купе запанувала тиша. Марія, зацікавившись розмовою, хотіла й собі обізватись, але, глянувши на супутника, схаменулась. «Хай спить», — подумала вона.

— Я не сплю, — почувся тихий голос. — Я просто спочиваю.

Марія розгублено всміхнулася. На неї дивилися примружені сірі очі. Брови розійшлися, і тепер обличчя набуло лагідного виразу. Незнайомий уважно дивився на дівчину, ніби вивчав її. Вона не витерпіла, озвалася:

— Звідки ви взнали, що я подумала?

Супутник не встиг відповісти. За ілюмінатором гойднулися світляні букви, сліпучі смуги прожекторів, блиснула вершина Білухи. М'яка, але владна сила перевантаження притиснула Марію до крісла. У вухах тихенько задзвеніло.

— Старт, — ніби крізь вату почула голос супутника.

«Чого він так дивиться?» — думала Марія. Сірі очі проникають до серця, ніби шукають чогось. А в мозку виникають дивні образи, слова, уявлення. Вони чужі, вони не притаманні Марії. Звідки ж вони з'явилися? Чому? Здається, незрима ниточка протягнулася між нею і незнайомим супутником. Вона колихається, пульсує, тремтить, обривається... знову виникає... Що це?

Тягар поволі зникає. Серце б'ється вільніше. За ілюмінатором вогняні краплі зірок. Невже корабель вийшов у космічний простір? Так швидко?

«Так чому ж він почув мою думку?» — знову виникло пристрасне запитання.

— Я не почув! — впевнено озвався супутник. — Я відчув.

Напевне, вигляд дівчини був такий кумедний, що сусід засміявся.

— Хіба ви ніколи не чули про телепатію?

— Чула... Але щоб сама... сама не пробувала... Якщо це правда, то дуже, дуже цікаво.

— А ви хто?

— Я астрофізик. Буду вивчати Сонце. На Сонячному Острові.

— Будемо сусідами. Я там керую Міжзоряним Пультом...

«Іван Заграва, — майнуло в думці дівчини. — Яка раптова зустріч». Ось звідки відчуття, що вони знайомі. І знову, мов зі сну, перед нею постають дніпровські кручі, далекі часи дитинства, таємничі бесіди на веранді будинку відпочинку. Все ніби в тумані: сивий велетень академік, гарячий запальний Заграва, химерна машина часу... Що там, у минулому? Чому воно відгукнулося гарячою хвилею в серці? Який зв'язок між малесенькою дівчинкою, що потай пробиралася на дивні бесіди, і славетним космонавтом? Він тепер відомий всьому світові. Він очолює Міжзоряний Пульт, з якого екіпаж на відстані керує автоматичною ракетою, запущеною до зірки Тау Кита. Ні, це неймовірно! Людство ще не встигло вивчити сусідні планети, а вже сягає розумом до інших систем. І тепер всі ждуть не діждуться, що ж відкриє для науки, для пізнання далека система, чим вона збагатить скарбницю Розуму?

Іван Заграва. А хто вона? Що вона для нього? Сказати чи ні? Може, згадає? Чи не треба? Як смішно! Чомусь для дівчини це раптом сало важливою проблемою: згадає чи не згадає.

Вона ніяково всміхається, зітхає.

— Вас знає кожен... А я зовсім невідома. Не так, як ви...

— Пусте, — озвався Заграва. — Головне — творчість, цікава робота. А все інше — ілюзія.

Марія пожвавилася, запитливо поглянула на сусіда.

— Я не розумію. Ви космонавт, ведете міжзоряний корабель, а займаєтесь телепатією. Чи це просто захоплення?

— Ні, не просто, — серйозно сказав Заграва. — Хіба ви не знаєте, що енергію думки посилено вивчають багато інститутів. І найглибше цим займається Інститут Думки в Гімалаях. Є намір створити Академію Психічної Енергії. Проект молодого вченого Багряна.

— Чула, — радісно підхопила Марія. — Читала його книгу «Експериментальна телепатія».

— От-от. Я викопую деякі експерименти під його керівництвом у Космосі.

— Які ж?

— Потім, — усміхнувся Іван. — Не поспішайте. Але ще значніші досліди ведуться в самому Інституті. Та про них Багрян нічичирк. Не хоче передчасного шуму.

— А у вас є успіхи?

— Дещо є, — скромно відповів Заграва. — Ви знаєте конструкцію міжзоряної ракети, яка летить до Тау Кита?

— Ні, — призналась Марія. — Я лише читала популярні статті.

— Чудесно!

— Чому чудесно?

— Я матиму привід розповісти вам про все це.

— Хіба між ракетою і психічною енергією є щось спільне?

— Найпряміший зв'язок. Приходьте на Сонячному Острові до мене, і я вам про все розповім.

— Я прийду. Обов'язково прийду!

— А як же вас звати?

— Марія.

— Марія, — задумливо повторив Заграва. — Марія... Ви знаєте, що це значить?

— Як? — не зрозуміла дівчина.

— Ваше ім'я? Марія — це значить ілюзія, марево, міраж... і мрія.

— Ні, я не знала.

— А прізвище ваше?

— Райдуга. Марія Райдуга.

Дівчина пильно дивиться на космонавта. Зараз ось зараз вона побачить, відчує, чи залишило минуле свій слід, чи, може, тільки ілюзія дівочого серця бентежить свідомість.

Відблиски зірок падали на обличчя Заграви, дивним промінням переливалися в його очах. Ледве помітна тінь майнула на високому чолі, затуманила погляд. Дівчина тривожно, запитливо глянула на нього.

— Що? Ви щось хотіли сказати?

— Райдуга, — майже нечутно сказав космонавт. — Я чув це прізвище. Воно мені нагадує щось чудове, ніжне. Райдуга... Зачекайте... Я повернуся до цього минулого... Воно прекрасне і тривожне...

«Думай, думай, — торжествувала Марія. — Воруши те, що промайнуло в вічності, вибирай цілі ниті з переплутаного клубка життя...»

Він ворушить вустами. Згадує чи говорить?

— Що? — запитує Марія.

— Ні... Я просто подумав... Я побажав, щоб наша зустріч не була ілюзією.

— Як ім'я?

— Так.

Що він говорить? Що він має на увазі? Незрозуміло, прекрасно, хвилююче! Говори, говори! Що це? Звідки? Чи сни такі дивовижні турбують напружену уяву, чи, може, космос зоряним чудом тривожить зачарований дух?

Десь вгорі пролунав дівочий голос з динаміка:

— Пасажирам приготуватись. Незабаром Сонячний Острів.

Так швидко? Який жаль! А вона б хотіла летіти в Безмежжя, слухати його, дивитися в чуже і напрочуд рідне обличчя і завмирати в тривожному передчутті. Чому так не може бути? Чому?

На стінах купе заграли сонячні промені. В темряві космосу з'явився сяючий диск. Він швидко наближався...

* * *

Сонячний Острів пливе у космічному просторі. Десь далеко блимають планети, голубим диском сяє рідна Земля, непорушно навкруги завмерли зірки, туманності. Люди назвали Острів супутником, штучною планетою, міжпланетною станцією. Вчені призначили йому службу — приймати космічні кораблі, нести на собі обсерваторії, оранжереї, людей. А для Марії він — казкова симфонія.

Вже багато годин минуло відтоді, як вона прибула на Сонячний Острів, а й досі не покинуло її враження казковості новоствореного світу.

Марія стоїть в оранжереї, біля прозорого накриття. Вона бачить, як перед нею велично плине зоряний купол, і плавні урочисті акорди ніжної мелодії виникають в її душі. Хай почуття, розум говорять, що нема ніякої музики в небі, що обертається сам супутник, щоб підтримувати штучне тяжіння, хай знає вона, що інженери не думали про мелодію, запускаючи ракети а частинами станції в космос, але Марія ясно бачить великий шлях людства вгору, до Сонця, який привів до такого прекрасного завершення. Вона відчуває, що Сонячний Острів — це перехрестя мільйонів очей багатьох тисяч поколінь, це фокус, в якому зосередились думи, надії, сміливі мрії легіонів борців. Який величний зліт в царство Розуму, в світ Свободи!

Марія разом з новими товаришами — працівниками станції — обходить гігантський півкілометровий диск, оглядає оранжереї, енергетичні споруди, житлові приміщення. І ось нарешті вона потрапляє в обсерваторію Сонця. її зустрічає відомий учений, чиє ім'я з пошаною вимовляють на всій Землі, по чиїх підручниках вона вчилася в школі та інституті. Він вітає Марію, щось говорить, а вона ніби сп'яніла від навали вражень і слухає, слухає потужну органну мелодію Космосу. Мов з іншого світу, долинають слова:

— Тут будете працювати. Відкриття головоломні. Можете готуватись до єретичних гіпотез!

— Я не розумію, Учителю...

— Ха-ха! — сміється учений. — Я певен, що багато хто з учених спочатку не розумітиме нових ідей. Ого, Космос задасть роботи нашим головам. Запевняю, слабкі мозки незабаром відмовляться сприймати навалу відкриттів!

— Не мучте, скажіть!..

— Для вас — особливо цікаві новини. Всі вважали, і ви в тому числі, що Сонце — куля розпеченого газу або плазми. Чи не так?

— Нібито так...

— Нібито! В тому-то й справа, що нібито. А насправді не так. Я давно дивувався, чому на Сонці, а ще більше на деяких зірках, особливо на цефеїдах, відбуваються надзвичайно ритмічні процеси — багаторічні, кількаденні або навіть кількагодинні. І настільки точні, що по них можна перевіряти годинник. Якби Сонце було кулею газу — цього б не було.

— Чому? Адже внутріядерні процеси...

Вчений іронічно махнув рукою.

— Дурниці! Концентрація газу в такій велетенській кулі і його розподіл не можуть бути рівномірні, а значить, не може бути й ритмічності. Ні, наші останні дослідження показують, що матерія Сонця знаходиться в іншому стані, ніж ми гадали. І вам, дівчинко, доведеться відкривати нові, зовсім нові шляхи.

— Які ж саме? Скажіть. Це ж дуже цікаво!

— Хай покортить, — засміявся вчений. — Влаштовуйтесь, спочивайте, а потім про все поговоримо.

Марія підійшла до затемненого отвору, глянула на вогнистий диск світила. «Сонце, ніжне Сонце моїх дитячих років, чудове світило юнацьких мрій! Що ж ти таке? Які таємниці ти відкриєш перед дітьми своїми — дерзновенними посланцями Землі?»

Дванадцять років існує Сонячний Острів. І десять років біля нього кружляє стометрова сферична лабораторія — Міжзоряний Пульт. Десять років тому Вищий Пленум Науки Землі, або, як його жартівливо називали, Олімп — недарма там засідали «боги науки», — здійснив запуск автоматичного міжзоряного корабля до сусідньої жовтої зірочки Тау Кита. Ще в п'ятдесяті роки століття вчені пробували зв'язатися з гіпотетичними жителями цієї та ще деяких систем з допомогою потужних радарів. Та проходили дні, місяці, роки. Успіху не було.

І ось наука створила міжзоряну ракету. Вона рухалась реактивною тягою високочастотної радіації, трансформованої в речовинно-енергетичних реакторах в процесі з'єднання електронів і позитронів. Спеціальні установки генерували ці частки, використовуючи як матеріал будь-яку речовину. Конструкція корабля передбачала захоплення в польоті широким розтрубом міжзоряного І пилу і газів і використання їх як пального. Розрахунки показували, що ракета, яка розвивала швидкість до двохсот вісімдесяти тисяч кілометрів па секунду, буде біля мети на одинадцятому році польоту. Але назад вона повернутися не зможе через брак пального. Наявні проекти не могли створити нічого кращого.

Ось чому корабель летів без людей. На його борту знаходився робот — людиноподібний механізм, який мав завдання провести комплекс досліджень в чужому світі і передати інформацію на Землю.

Десять років летить ракета, невидима в найбільші телескопи і радіотелескопи. Вона керується па відстані з Міжзоряного Пульта — вірного супутника Сонячного Острова. Таємницею огорнута діяльність невеликого колективу цієї лабораторії в небі. Відомо лише, що тут випробовуються нові методи зв'язку, нові енергії, які незабаром стануть на службу людству. А поки що...

Поки що три астропілоти і четвертий Іван Заграва — капітан Пульта — невтомно чергують, впевнено ведучи далеку ракету до невідомого світу.

Капітана зустрічав його заступник Михайло Клинов. Вони міцно обнялись і мовчки, з хвилюванням поглянули в очі один одному. В погляді Михайла, на його сухорлявому, втомленому обличчі було захоплення і тривога. Червоні повіки нервово здригались.

— Уже? — прошепотів Заграва.

Заступник схвально кивнув. Потім сказав, ковтаючи слова:

— Про це не можна говорити. Я не спав сім діб. Спостерігав.

— Воно й видно, — незадоволено озвався капітан. — Ти схожий на якогось анахорета. Лети на Землю і місяць не показуйся тут.

— А якщо за цей час все кінчиться? — жалібно запитав Клинов.

— Побачиш записи. Твоє здоров'я належить людям, — строго сказав Іван. — У нас не так багато астропілотів. Іди.

— Ще раз погляну, — попрохав Михайло. — Не можу. Ходімо разом.

Крізь вузькі коридори і систему шлюзів космонавти пройшли в сферичне приміщення. Клацаючи важкими черевиками по магнітній підлозі, вони минули ряди буйних рослин, освітлених променями Сонця, і ввійшли до кулястої кімнати. В повітрі пливла голуба імла. Тут тяжіння не діяло, і космонавти легко попливли, відштовхнувшись від стінки, до центру сфери. Там стояло три крісла з дивними пристроями. Заграва влаштувався в центральному, Михайло примостився праворуч від нього.

Над капітаном з'явилося прозоре накриття, на голову опустилося широке кільце. Його пальці пробігли по рядах кнопок на невеликому пульті.

І тоді сутінки в приміщенні розвіялися, зникли в одну мить. Стінки кулі стали прозорими. Створилося враження, ніби космонавти потрапили в каюту великого космічного корабля. Спереду видно було широченні оптичні отвори в формі ромбів з заокругленими кутами, внизу миготіння приладів на пульті. А в кріслі перед пультом сиділа людська постать. Вона була непорушною.

Заграва схвильовано перезирнувся з Клиновим і ще раз ввімкнув щось на пульті. Оптичні отвори стали прозорими. За ними темрява космосу розквітала золотистим дощем зірок. А між ними сліпуче променів ясно видимий неозброєним оком жовтий сонцеподібний диск — зірка Тау Кита, центр нової системи.

— Пора гальмувати, — після довгої мовчанки сказав Михайло.

Іван не відповів. Він не одводив погляду від чарівного вогню далекого світу, зворушений ним, вражений, хоч і ждав цієї зустрічі багато років. І не кулею газу, не купою речовини здавалося йому далеке сонце, а чудовою квіткою, серцем чужої системи. Нарешті, отямившись від чар, Заграва тихо сказав:

— Друг.

Постать у кріслі ракети, видима на екрані, ворухнулась. Почулася ввічлива відповідь:

— Слухаю, капітане.

— Як політ?

— Згідно розрахунків. Деякі відхилення я виправив.

— Скоро час гальмувати, Друг.

— Я пам'ятаю, капітане, — відповів робот. — Зона гальмування почнеться через три години двадцять хвилин згідно годинника корабля.

— Через дві години по-нашому, — прошепотів Михайло. — Я залишусь, капітане.

Заграва заперечливо похитав головою. Потім промовив:

— Дій згідно програми, Друг. До побачення.

— До побачення, капітане, — піднявши руку, відповів робот.

Минають години. Екран зв'язку тьмяний. Заграва лежить, заплющивши очі, в кріслі серед сфери Міжзоряного Пульта — непорушний, мовчазний. І лише думка його напружено пульсує, творить мереживо з потоку вражень, асоціацій, образів, слів. Хто б міг передати, уявити цей неповторний процес? Ніхто.

Це дивовижне явище, явище мислення і плину свідомості в часі, — непідвладне, таємниче, чудесне. Воно — найглибша таємниця буття.

«Земля і я, Іван Заграва. Планета і маленька жменька матерії, що зветься людиною! Що спільного між нами? Яка розмірність? Ти несеш на собі мене і мільярди моїх братів, ти тримаєш на плечах Атласа наші споруди і суперечки, наші болі і надії! Але ж я — твоє породження — тримаю тебе в своєму розумі, в серці. Ось я заплющив очі. І ти пливеш у моїй уяві серед пітьми — блакитна, тремтлива, тепла і рідна. Ти в мені, в моєму мозку. Я оглядаю тебе, вивчаю, пригортаю до серця і знову відпускаю в зоряну прірву. Пливи. Неси мене в галактичну безвість. А я несу тебе в собі! Хіба не дивина?

Хто ж тоді старший? Хто більший? Ти, Земле, що на могутніх раменах впевнено і непохитно несеш мільярди пігмеїв, невидимих уже з висоти у десять кілометрів, чи вони — мікроби матерії, які охоплюють всевладним духом не лише тебе, а й безмежні простори міріадів світів — інші сонця, галактики, метагалактики? І не лише їх — безконечні повторення відомих систем, але й нові, ще не видимі почуттями сфери».

Іван Заграва лежить. Його тіло нерухоме. А за склепленими повіками пульсує жива, гаряча думка. Вона сягає в запаморочливу глибінь, вона бачить далеку ракету, яка, ніби вістря розуму Науки Землі, впевнено заглиблюється до сусідньої зірки, щоб протягти незриму нить великого єднання. Ще трохи... Ще зовсім небагато — і відкриється тайна. Як важко бути спокійним. Хочеться схопитися, щось діяти, підігнати час. А воля каже — ще трохи! Хай почуття киплять у клітці розуму, хай підкоряться великій доцільності.

З пітьми виникли чиїсь очі. Чорні, блискучі, з трохи припухлими повіками і пухнастими віями. Вони запитливо вдивляються в душу Заграви, а чорні брови над ними вигинаються в подиві, мов ждуть якогось чуда. І повзе шепіт в тиші очікування: «Як ви почули мою думку?»

А, це вона — дивна дівчина-супутниця. Марія... Марево... Закохана в Сонце і простір. Вона теж увійшла в серце. Ввійшла і ось — з'являється негадано. Негадано? А може, ні? її думка відбивається в моїй. її серце хвилює моє. Що спільного між нами? Які невидимі пасма, звідки, коли простяглися між нашими долями? А це так. Саме так. Нікуди не дінешся від пульсації живого зернятка нашої спільної долі, яке стукає в серце. Стукає. Воно було непомітним, але живим. Саме так. Навіть гігантська модель зерна буде мертвою, буде тягарем, який треба відкинути з дороги, а мікроскопічне, але живе зернятко завжди проросте під гарячим подихом серця.

Заграва в пітьмі намацав клавіатуру апарата внутрішнього зв'язку. Ввімкнув сектор Служби Сонця. Попросив автомат знайти нову співробітницю Марію Райдугу.

На блакитному прямокутнику виник зал астрофізичної лабораторії, потім знайоме обличчя. Подив, радість і замішання в дивному чарівному поєднанні промайнули на дівочому личку.

— А... то ви?

— Я, Маріє... Я бачив вас перед собою.

— У сні?

— Ні... Я думав про вас.

Марія мовчала. Вона дивилася на Заграву, і губи її тремтіли.

— Марія...

— Я чую...

— Ракета наближається до Тау Кита. Незабаром ми побачимо новий світ.

Очі Марії спалахнули ясними промінцями.

— І мені можна буде побачити це?

— Можна, Маріє... Я й хотів запросити вас. Адже ви обіцяли прийти. Я розповім про цікаві речі.

— Я прийду... Я обов'язково прийду.

— Тоді завтра... Чуєте, Маріє? Я жду вас завтра.

Кілька годин відпочинку, а спати не хочеться. Перед очима Марії пливе могутнє марево — гігантська пульсуюча куля Сонця. Вона спостерігала за ним десять годин підряд і тепер несе в собі, як дорогоцінне

видіння, його вогнисту красу, його творчу, невгасиму полум'яність.

Хвилі дрімоти колишуть дівчину, м'яка голубизна огортає її обіймами невагомості. А з сутінків пливуть на неї, розпукуючись золотистими квітами, протуберанці, котяться грандіозні вихори матерії, ніжними переливами міниться сяйво корони. А збоку чується голос Учителя, і свідомість не в силі одразу сприйняти таку велику навалу вражень. Що він каже? Наука підходить до нових глибин матерії? На порозі зовсім незнайомий стан її, невідомий на Землі? Як це дивно, тривожно і прекрасно. Чудово, що світ не просте повторення того, що люди знали раніше... Сонце не конгломерат відомих на Землі елементів, не купа перемішаних між собою газів, а неймовірно складний утвір вищих щаблів матерії електромагнітного походження. Учитель каже, що незабаром відкриється тайна ритмічних пульсацій Сонця і зірок, тайна утворення планет і ще багато, багато того, про що ми навіть мріяти не можемо.

Ні, не заснути. Та й спати не хочеться. Втоми нема. Таке враження дівчина колись відчувала високо в горах Алтаю, але тепер воно набагато значніше. В чому справа? Чому це так? Може, організм сприймає в космосі могутній плин енергій, які пронизують Всесвіт? Напевне, так! У просторі мчать не лише частки небезпечної радіації, а й животворні, активізуючі, творчі...

Марія встала з повітряного гамака, наблизилась до широкого оптичного отвору своєї кімнатки. Мимо повільно пливли зірки, промайнула білосніжна куля Венерн, потім бризнув сліпучим промінням диск Сонця. Дівчина ввімкнула систему фільтрів. Темна штора закрила отвір. У кімнаті попливли примарні тіні. Вона підійшла до апарата зв'язку, повагавшись, знайшла номер Міжзоряного Пульта.

Коли на маленькому екрані з'явилося обличчя Заграви, Марія не змогла вимовити й слова. Він вдячно схилив голову і сказав:

— Я жду, Маріє. Вас проведуть від шлюзу.

Все інше було як сон.

До цього Марія потрапила у приміщення Сонячного Острова прямо з люка ракети, яка зайшла в прийомну станцію супутника. Отже, вона не відчувала навколо себе порожнечі. Враження було таке, як і в звичайному літаку. А тепер...

Вона вийшла з шлюзу й опинилася на невеличкому п'ятачку над прірвою. Позаду неї був блискучий гриб Сонячного Острова, вгорі сяяло Сонце, а навколо — по боках, внизу — скрізь націлювались на неї зоряні вістря, ніби готувалися проткнути її при падінні. Марія здригнулася від такої думки, настільки сильно уява намалювала їй химерну картину, хоч падіння тут було неможливе.

— Ви вже були в Космосі? — прозвучало запитання в навушниках.

Марія озирнулася. Її запитував черговий шлюзу. Дівчина заперечливо похитала головою. Ні, вона не була. Це вперше. Так, їй страшно і незвичайно.

Черговий — молодий рудобровий юнак — дружньо поплескав її по плечі, показав рукою вперед.

— Бачите — сфера? То і є Міжзоряний Пульт. Він не обертається разом з Сонячним Островом. Чому? Щоб орієнтуватись весь час на Тау Кита. Зараз я вас виведу до рухомого майданчика. Від нього протягнутий зв'язок між нами і Пультом. Ходімо...

Вони піднялися по вузьких металевих східцях трохи вище, перейшли з доріжки на невеличкий майданчик, який пропливав мимо. Це й був той пристрій, який не обертався разом з Сонячним Островом, а зберігав непорушність Пульта. Від майданчика до сфери простягалися тонкі дроти. Вони поблискували в промінні Сонця. Черговий спеціальною защіпкою причепив Марію за скафандр до одного з дротів, дав команду на керівний пульт по радіо. Дівчина з острахом відчула, як ноги її відірвалися від майданчика і вона повисла, вірніше, попливла над порожнечею.

— Все буде гаразд! Звикайте! — почувся підбадьорливий голос.

Дротів, на яких пересувалася Марія, не було видно, і їй здавалося, що вона опинилася сама-самісінька серед зоряного Безмежжя. Сонячний Острів швидко віддалявся, і почуття всупереч розуму владно говорило, що вона залишилась наодинці з Космосом. Блискавкою мозок пронизала думка: «Яке це нещастя — самотність».

— Ви не самотні, Маріє, — почулося в навушниках. — Я жду вас.

«Хто це? Голос Заграви. Він знову почув мою думку. Він завжди поряд — як голос совісті, серця, душі...»

Ось хутко наближається сфера Міжзоряного Пульта, видно вже отвір шлюзу, а в ньому високу постать космонавта. Крізь прозорий шолом видно мужні сірі очі, а сильні руки впевнено простягаються назустріч дівчині. І вона не дивується, що все так просто, так омріяно, так неповторно. Вій допомагає їй вибратися зі шлюзу, одчіплює від дротів зв'язку, заглядає в зблідле обличчя. Вони на перехресті космічних доріг, на перехресті сердець...

Механічний друг замовкає

— А де зараз ракета?

— Вже ввійшла в систему Тау Кита. Незабаром зустріч з планетою.

— Там є планети?

— Звичайно, є. Вони є майже біля кожної зірки. Точніше, біля кожної старої зірки. Біля Тау Кита їх п'ять. Ми вибрали другу. Вона на відстані двохсот мільйонів кілометрів від свого сонця. Це приблизно

відповідає умовам Землі.

— І раптом... там є люди...

— Ми сподіваємось на це.

— Ви дозволите мені поглянути на цю планету?

— Обов'язково.

— Зараз? Негайно?

Іван Заграва ласкаво всміхнувся.

— Через кілька годин. У нас є в запасі три години. А тим часом сідайте ось тут. Поговоримо...

Марія влаштовується на прозорому сидінні, яке підтримується в повітрі ледве помітною пружиною.

Внизу, вгорі, по боках — лапаті листки винограду, поміж них переливаються у променях Сонця великі фона. Поза листям товсті шиби оранжереї, крізь них видно нерухомі яскраві зірки.

Дівчина вже звикла до фантастичних картин у Космосі, але таке дивовижне сплетіння предметів, рослин, зірок і відчуттів породжує в її душі той настрій, що завжди передує натхненню. Свідомість розширюється, ніби хтось невидимий знімає покрови з очей, вух, мозку, з усіх клітин обмеженого земними обріями тіла. Загострюється кожна думка, вібрує в ритм з кожним словом мозок, серце, все єство.

Вони дивляться в очі одне одному. Скільки йому років? Сорок, сто чи тисячу? Чи, може, мільйон? Вона не дивиться на колір його очей, на риси обличчя. Які в нього очі? Сірі? А може, сині? Чи зелені? Яке це має значення? Вона заглядає глибше, вона бачить його душу, його полум'яне серце. Як смішно оцінювати людину по зовнішніх рисах або вивчати її протягом довгого часу, ніби в поведінці завжди розкривається суть людини. Більше всього навпаки. Історія, література дає досить зразків. Прокляте темне минуле було суцільною фальшю, маскарадом. Слова служили для того, щоб прикрити думку, а не висловити її. Людина проти людини. Людина проти держави. Які довгі і трагічні тисячоліття! Яка нескінченна низка страждань! А проте, сказано: темніша ніч — ясніший день!

В серці Марії — ніжність і велика вдячність тим, що мільйони років вели людство до цього дня, вели самовіддано, з муками, терзаннями і скреготом зубовним, вели натхненно і з любов'ю, не жаліючи себе, не бажаючи ні слави, ні пам'яті, ні теплого кутка, ні особистого щастя... Особистого щастя! Воно й неможливе для великих душ без щастя всього людства.

Зате зараз... Земля вже впевнено йде до великої Ери Комунізму, зруйновані бар'єри, нікчемні і страхітливі, які так довго роз'єднували людство, дітей однієї сім'ї, планети.

Заграва сміється. Тихо, проникливо, і дрібні зморшки лагідно розбігаються від його примружених очей. Марія сполохано підводить вгору довгі вії, трохи ніяково дивиться на нього.

— Ви прочитали мої думки, правда?

— Майже, — жартує Іван. — Цілий філософський трактат.

— З вами страшно бути рядом! — удавано жахається дівчина. — Неможливо сховати жодної думки.

В очах Заграви погасли смішливі вогники. Його обличчя раптом стало серйозним, настороженим.

— А хіба у вас є що ховати... від друга?

— Ні! — не вагаючись, відповідає Марія. — Ні, нема! Я не боюся йти поряд з друзями з відкритою душею. І хай буде серце в серці, думка в думці, — хай буде велике єдине Я!

Заграва ледве стримується, щоб не схопити дівчину в обійми. В його суворій душі, загартованій космічними небезпеками, розквітає квітка щастя. Так, він знає, вій впевнений, вона піде поряд і не зверне з спільної дороги — ця дивна дівчинка, що випадково зустрілася на зоряній дорозі. А втім — чи випадково?

— Розкажіть про себе, — попрохав Заграва. — Все, що захочете. А потім — я. Тільки — найтаємніше.

— Для вас у мене нема таємного. Слухайте...

Сфера нерухомо висить у просторі. Навколо — зірки, галактики. Навколо — безмежність. А в центрі — вони. Двоє. Народжені одне для одного. Народжені для пошуків своєї єдності.

Сфера нерухомо висить в просторі. Так кажуть почуття. А насправді вона мчить з блискавичною швидкістю. Тридцять кілометрів на секунду по орбіті навколо Сонця. Двісті п'ятдесят кілометрів па секунду навколо галактичного центру. І майже з швидкістю світла разом з своєю галактикою по відношенню до далеких, ледве помітних систем метагалактики. Рух — всепроникаючий. Він — основа Буття. Вони — двоє, нерухомі лише для ока. Вони мчать з безконечною швидкістю назустріч своєму возз'єднанню...

— Я слухаю, Маріє.

Марія починає розповідати. Про дитячі дні, сповнені дивовижних вражень і чудернацьких мрій. Про перші свідомі почуття, які розкривали перед нею неосяжність світу. Про маму, яка ніжно і тонко вела свою буйну доньку по перших заплутаних стежечках життя.

— Де ж зараз ваша мама?

— Загинула, — з тихим сумом відповіла Марія. — Загинула в експедиції на Місяці. Вона була селенологом. Розвідували копалини в кількох кратерах. Це сталося тоді, як мені було дванадцять років.

— А тато?

— І він теж. Вони були нерозлучні.

Заграва мовчав. Хвиля ніжності і жалю прокотилася в грудях. Марія зітхнула, ясно поглянула на свого супутника.

— Вони не вмерли для мене. Я донині відчуваю їх поряд. Добрі серця не вмирають ніколи.

Це правда. Велика істина. Тисячоліття минають, а діла, ідеї, думи великих і добрих людей не вмирають.

Вони живуть, торжествують, стають думами інших людей, втілюються в дійсність.

А Марія розповідає далі. Вона веде Заграву по химерних і складних лабіринтах своєї свідомості, розкриває неповторний, чудовий світ.

— Я ще змалку якось дивно відчувала навколишнє. Мені здавалося, що я не існую окремо від людей, дерев, тварин, зірок... Що я зв'язана з кожною квіточкою, з усякою травиною чи хмаркою, з зірками і Сонцем. Пізніше, коли я почала вивчати науки, коли зрозуміла будову світу, я збагнула, що справді ми єдині з усім світом. Але тоді, в дитинстві, це було набагато чарівнішим. Таке враження, ніби якийсь єдиний струмінь пронизував мене, зв'язуючи з природою. Пам'ятаю і досі... Мені тоді було тринадцять років. Я навчалась в інтернаті. Нас вивезли за місто в ліс, па прогулянку.

Я одійшла вбік, у зарості, потім вийшла на галявину. Там росла тоненька тремтлива берізка, а навколо — м'яка кучерява трава і незабудки. Все це освітлювалося сонцем і переливалося краплями роси. Я не витримала. Я впала на траву, цілувала її. Я пригортала до грудей берізку, пестила її, а вона доторкувалася до мене плакучим гіллям, і я чула тихий шепіт вдячності. Ви не смієтесь, друже? Може, це дуже наївно?

— Ні, я не сміюся, Маріє, — зворушено сказав Заграва. — Говоріть, говоріть.

— І ніколи не залишало мене таке відчуття великої єдності. Я вдячна природі, Сонцю за нього. Я відчувала, що живу не в порожньому широкому світі, а в єдиній домівці, що ми дишемо одним повітрям з далекими нашими Братами, зустрічаємося з ними поглядами, коли вночі дивимось на зоряне небо. І це завжди допомагало мені жити, думати, творити. Я знала, що рано чи пізно, а ми зустрінемося з ними, з'єднаємось.

Марія замовкла. Заграва задумливо дивився на неї, тихо говорив:

— Ви дитя нової епохи. Так будуть відчувати всі незабаром. Колись така свідомість була винятком і часто вважалася ненормальним психічним станом. Згадайте хоча б Джордано Бруно. Він володів саме таким світосприйманням. Безумовно, він відчував велику єдність світів, передчував майбутній могутній союз їх.

— І згорів за це!

— І згорів, — повторив Заграва. — Так і треба. Горіти на вогнищі своїх переконань. Горіти, а не чадіти.

Космонавт широко посміхнувся, ніби розганяючи легкий смуток настрою і, рішуче міняючи тему, сказав:

— Дякую вам, Маріє.

— За що? Я так мало розповіла.

— Я зрозумів більше, ніж було сказано. А тепер моя черга. Ви хотіли знати про мою роботу, про Міжзоряний Пульт. У нас є ще небагато часу. Запитуйте!

— Я не знаю, що запитувати. Я слухаю вас.

— Хай буде так. Але про дитинство і батьків я не буду вам розповідати. Ось побудемо на Землі, я вас познайомлю з матінкою своєю. Вона живе на Київщині. Там узнаєте все. А тут я поясню вам дещо невідоме...

— Ви обіцяли розповісти про психічну енергію і про її зв'язок з міжзоряною ракетою. — В очах Марії з'явилась хитринка. — Я знаю, що про це мало писалося, але ж мені ви дещо відкриєте?

— Це не секрет, — серйозно сказав Заграва. — Але сили, зв'язані з цією енергією такі колосальні, що Вищий Пленум Землі вирішив обмежити число вчених, які займаються цією проблемою, щоб уникнути всяких несподіванок. Так от, слухайте. Ви знаєте, що до Тау Кита летить ракета, що вона керується на відстані з цього Пульта?

— Я знаю. Тільки завжди дивувалася, як здійснюється зв'язок. Адже кванти енергії летять роками до тієї зірки.

— От-от. Я бачив, що це спантеличує вас. Та й не лише вас, а всякого, хто не знає суті проекту. Якраз керування ракетою відбувається з допомогою психічної енергії, вірніше, її спрямованого променя.

— А хіба енергія думки розповсюджується швидше, ніж промінь?

— Психічна енергія розповсюджується не в електромагнітному чи гравітаційному полі. Отже не підлягає нашим часу і простору. Взаємодія відбувається практично миттєво.

— На будь-яку відстань?

— Так.

— Це незбагненно...

— Ні, просто незвично. Хоч ця енергія оточує нас з усіх боків. Вона в кожній людині, в кожній рослині чи тварині, вона є навіть в молекулах і атомах, в нуклонах і електронах, вона є те творче поле, основа матерії, основа життя, про що давно вже говорять вчені. Так от, наші вчені, — я вам казав про Багряна, — відкрили її, навіть знайшли в організмі її субстрат, а коли виявилось, що енергія думки розповсюджується миттю, вирішили провести експеримент в космічному масштабі. Я гадаю, що ваше дивне сприйняття природи зв'язане теж з цією енергією. У вас тонка психіка, дуже чутлива... Вона вбирає в себе потоки цієї творчої енергії, яку випромінює Всесвіт.

— Я розумію, Іване. Це дуже переконливо. Говоріть, говоріть...

— Так от. Пленум Вчених Землі вибрав кількох космонавтів, у тому числі й мене. Хоч енергія думки передається на відстань спеціальними генераторами, але для конденсації потрібна жива людина з певною нервовою системою. Накази з пульта трансформуються в хвилю думки, сприймаються на далекій ракеті біоприймачем і знову трансформуються в радіокоманду, яку сприймає робот. Ну, а далі все відомо.

— Але ж це небезпечно?

— Що небезпечно? — не зрозумів Заграва.

— Віддавати свої психічні сили. Ви дуже виснажуєте себе.

— Це не так. Ми тут зустрілися з не ясними ще законами. Чим більше мозок генерує енергії, посилаючи її в Космос, тим більше він конденсує її в собі з навколишнього простору.

— Які перспективи!

— Дуже великі... Коли людство опанує цей новий потік енергії, воно стане всесильним. Дослідження показують, що енергія думки — це все. Життя і смерть. Творчість і занепад. Прогрес і виродження. Здоров'я і хвороба. Керуючи нею, можна керувати в будь-якому напрямку життям суспільства. Правда, і досі це було так, але не всіма усвідомлювалось. Візьміть хоча б такі постаті, як Сократ, Бруно, Спартак. їхні тисячолітні образи — безумовно, результат могутніх позитивних енергій думки, які конденсувалися в цих особах.

— Але чому так довго людство не вірило в цю енергію?

— Боялися містики, — всміхнувся Заграва. — Все, що стосувалося енергії психіки, відносили до потойбічного світу. От деякі вчені і вважали, що краще не визнати передачі думки на відстань, ніж грати па руку містикам.

— Це недостойно вчених! — обурилася Марія.

— Тоді було мало фактів, — заспокоїв ЇЇ Іван. — Але ще я пам'ятаю палкі суперечки з цього приводу. Як і завжди, перемогла прогресивна думка. І тепер ми маємо безліч доказів. Тисячі наукових груп проводять дослідження, посилаючи результати до Інститутів Розуму, мільйони ентузіастів цим займаються самотужки.

— Але як, за яким принципом відбувається передача й прийом? Чому ви відчули мої думки?

Заграва дивиться уважно на дівчину, відповідає їй на запитання, але за словами вона відчуває набагато більше, те, що не вкладеться ні в які фрази.

— Тут багато неясного. Багато гіпотез. Треба думати, шукати. Ми взагалі мало що знаємо про енергію. Про її взаємозв'язок з видимим світом. Ми створили формули про еквівалентність маси і енергії. Ми кажемо про збереження енергії. А що вони значать — і формули, і гіпотези? Ми вже знаємо про інші світи поруч з нами. Антисвіт, світ п'яти, шести вимірів і так далі. Які енергії там діють? Безумовно, основа одна! Але які співвідношення нашої енергії і тієї, яка діє в інших вимірах? Яка масштабність? Хто може сказати, яка енергія витрачається при мисленні? Яка енергія веде в бій народи? Потрясає Землю, сягає інших планет? А в майбутньому творитиме світи, системи, нових істот, нові цивілізації? Принцип резонансу, який нині розробляється, обіцяє неймовірні перспективи. Необмежені джерела енергії поруч з нами, в нас... Але я захопився. Ви запитували про паш випадок. Такий зв'язок, як у нас, можна пояснити однаковою, близькою психікою. Єдність душ. Це особливо цінно для науки.

— Для науки? — якось дивно запитала Марія.

— І... для науки, — раптом запаленівши, уточнив Заграва. — Якщо ви не будете заперечувати, я познайомлю вас з деякими вченими Пленуму. Працюватимемо разом.

— З вами? — зраділа Марія.

Космонавт мовчки нахилив голову.

Дівчина теж замовкла. Чи потрібні були тепер звичні слова? Хіба у них не одна доля, не єдине серце і розум? Хіба можуть бути для них різні шляхи? Може, згадати? Може, сказати про маленьку дівчинку Маню? Як він подивиться, як поставиться до дитячих мрій, які тепер втілюються в життя? А може, не треба? Хай буде поки що таємниця. Хай буде казка.

Заграва відштовхнувся від свого стільця, підплив до дівчини, взяв її за руку.

— Ну, досить розповіді. Нам пора.

Він поставив зачаровану Марію на магнітну доріжку. Важкі черевики прилипли до металевого покриття. Дівчина жартівливо сказала:

— Ви мене поставили на ґрунт реальності, витягнувши з світу химер!

Обоє засміялися. Заграва відчинив люк у сферичне приміщення Пульта, ввійшов туди. Марія обережно попрямувала за ним, вже наперед передчуваючи щось незвичайне, що мало статися за мільярди мільярдів кілометрів від системи Сонця.

За ромбовидними оптичними отворами сяяв сліпучий диск Тау Кита, чорніло зоряне небо, а зліва наближалася до ракети зеленкувата куля чужої планети.

Марія причаїлася в кріслі поряд з Загравою. Вона втратила почуття часу і простору. Був лише швидкий політ назустріч новому світу, назустріч захоплюючій таємниці. В далекому кораблі, біля керівного пульта, ворушилася людиноподібна постать. Заграва давав їй якісь накази, вислуховував відповіді.

— До планети — два мільйони кілометрів, капітане!

— Швидкість?

— Сто п'ятнадцять кілометрів на секунду! Всі системи працюють нормально!

— Дякую, Друг! Продовжуй політ.

Марія ледве чутно торкнулася рукою плеча Заграви, прошепотіла:

— Це робот?

— Так.

— Його звати Друг?

— Так, Маріє.

— Як це чудово...

— Хочете, я познайомлю вас?

— З ним? — здивувалася Марія.

— А чому б і ні? Друг, пробач за турботу...

— Слухаю, капітане.

— Познайомся з Марією, Друг.

— Хто така Марія? — запитав робот, трохи повернувши голову набік.

— Мій товариш, Друг, — відповів Заграва.

— Товариш мого капітана — мій друг, — лаконічно відповів робот.

— Передайте йому привіт, — схвильовано озвалася дівчина.

— Марія передає тобі привіт, — повторив Заграва.

Друг підняв руку, помахав граціозно пальцями-маніпуляторами.

— Привіт, привіт! — виголосив він. — Марія буде працювати на Пульті?

— Я сподіваюсь на це.

— Хай не сумнівається, — авторитетно сказав Друг. — Дуже цікава робота. Вона не жалкуватиме. Безліч нових сигналів, навіть я не встигаю аналізувати їх. А що буде на планеті?

Марія і Заграва перезирнулись, тихенько засміялися.

— Навіть ви переконливіше не сказали б, — прошепотіла дівчина

— Моє виховання, — заперечив Заграва. — А тепер повна тиша. Я вмикаю всю систему досліджень і трансляційну мережу для передачі на Сонячний Острів.

Заграва кілька хвилин працював з приладами на пульті, потім урочисто сказав, звертаючись у простір:

— Говорить Міжзоряний Пульт. Викликаю Вищий Пленум Учених Землі.

В приміщенні сфери прокотився гучний голос:

— Ми чуємо, друже Заграва! Всі вже давно чекають. Говори?

— Говорити нічого, — радісно заявив капітан. — Хай замість мене говорить далекий світ. Я переключаю на Землю всі системи корабля. Через півгодини — фініш! Через півгодини — новий світ!

Заграва виключив зв'язок, поглянув на дівчину. Вона несміливо запитала:

— Хто це був?

— Зорін.

— Академік Зорін? — вражено перепитала Марія. — Сам Президент Пленуму?

— Він, — задоволено відповів Заграва. — Власною персоною. А чого вас це дивує? Там зібрався весь «Олімп», всі наукові боги. Хіба ж просте діло — вперше сягнути іншої зірки?

— Іване...

— Що, Маріє?

— Я хотіла запитати вас... Може, це наївно, але все-таки цікаво. У своїх мріях про інші світи я завжди бачила людей далеких планет схожими на нас. Вони були різного забарвлення, в казкових убраннях, але все одно такі, як і ми. Чи так воно насправді?

— Навряд, — серйозно відповів Заграва. — Я гадаю, що ні, не схожі. А чому ви запитали мене про це так зненацька?

— В польоті сюди, тоді, як ви спали... Ні, ні, не сваріться, я жартую, — як ви лежали з заплющеними очима, я слухала суперечку в сусідньому купе корабля.

— Я чув, — сказав Заграва. — Говорив Огньов з якимсь молодим космонавтом.

— Саме так. Мене зацікавила його розповідь про політ на Венеру.

— Я зрозумів, Маріє. Це справді дивно. Факти свідчать про розумне життя, а нічого не видно. Ви це хотіли запитати?

— Так. У чому ж справа? Де воно — те життя? В яких формах?

Заграва повернувся до дівчини і почав говорити — гаряче, переконливо:

— Це найбільша біда нашого розуму — принцип ототожнювання. Ми вже говорили про це. Довгий час взагалі вважалося єретичним — говорити про життя на небілковій основі. Нібито Земля і її життя було законодавцем і взірцем для всього безконечного Всесвіту. Під виглядом діалектики проповідувались просто антинаукові твердження. Власне, що ж таке життя? Якщо широко глянути на світ, життя — це все, що ми бачимо. Все рухається, обмінюється енергіями, народжується і вмирає, має подразливість різних ступенів. Отже, вся матерія, вся природа — це єдине життя. Те, що ми звикли звати життям, це лише певна форма його, і розум — вищий вияв життя. Але ускладнення, яке веде до вияву розумової діяльності, залежить від умов, що панують на планетах. На Землі воно прийшло до створення білкового життя, на іншій планеті — до якогось іншого. А можливі істоти, які пішли так далеко в своїй еволюції, що взагалі зникли з наших планів буття. Так, як люди пішли з плану буття слимаків.

— Так говорив і Огньов.

— Правильно говорив. Можливо, так сталося на Венері. Це планета трохи менша, ніж Земля. Вона скоріше сформувалася, охолола. Мільйони років різниці в часі розвитку мають велике значення. На ній панують тепличні умови, адже Венера одержує набагато більше енергії. Я гадаю, що там ішов бурхливий еволюційний процес, який не переривався ні льодовиковими періодами, як па Землі, ні, може, геологічними катаклізмами. У всякому разі, життя, яке виникло в умовах потужних радіацій і активного розвитку, швидко дійшло до появи розумної істоти. Кілька мільйонів років пошуків, боротьби, оволодіння енергіями, пізнання головних таємниць буття — і розумні істоти Венери могли проникнути в такі сфери Безмежжя, що ми просто

не можемо зрозуміти їх..

— А вони нас? — жваво запитала Марія.

— Вони... вони нас, безумовно, можуть. Адже вони пройшли той шлях, яким з такими труднощами прямуємо ми.

— То, може, вони навіть бачать нас, чують? Знають про наші польоти?

— Що ж, цілком можливо. Але тут ми ступаємо на хиткий грунт здогадок. Я ніколи не оцінюю дії інших істот, тим більше вищих від мене, з позицій своєї логіки. Ви розумієте мене, Маріє?

— Я розумію... Можна легко помилитися. Але я не вперше чую такі думки. Ваші слова нагадали мені вечори над Дніпром... Я тоді була малим дівчам.

Марія метнулася назустріч своїй таємниці, ніби кидалася в холодну воду. Чому вона так вирішила? Чи, може, не вона? Може, то серце не витримало, відкрилося назустріч йому?

Заграва тривожно глянув на дівчину, вражено завмер. Сива брова здригнулася, піднялася вгору.

— Як ви сказали? Вечори над Дніпром... Марія... Марія Райдуга... Невже це правда? Ви Маня? Маленька чорноока дівчинка? Та сама, що ховалася за верандою?

— Та сама, — радісно сказала Марія, і сльози вдячності виступили в неї на віях. — Маленька... чорноока... Я нічого не забула, я все пам'ятаю. І вас, і Гримайла, і старого Сума, і директора Лисицю.

— Значить, мама... загинула? — смутно прошепотів Іван. — Яка жінка була... яка людина...

Хвилинний смуток, ніби весняний мороз, повіяв над серцями. Ненадовго. Хіба можна сумувати серед торжества життя? І знову сяють дівочі очі, і знову розпрямлюються брови Заграви. Летять, струмують спогади, думки.

— Так ви не забули мене?

Чи забув він? О ні! Ті дні вирізьбились назавжди в серці. Тоді сталося дуже багато.

— Скільки тоді було сказано, скільки вимріяно, — щасливо каже дівчина. — Пам'ятаєте ваші гіпотези про прибульців? Ваші мандрівки в машині часу?

— Пам'ятаю, — сміється Іван. — І вірю в них. Ще трохи, ще кілька років — і ми будемо знати істину. Не треба лише боятися припущень, думок, гіпотез...

— А як же Гримайло? Його машина часу?

— Ще живий старий. У нього великий інститут. Вони працюють над важливою проблемою — зв'язати суб'єктивні подорожі в часі з практичним застосуванням. І ще одна проблема — може, найважливіша — проникнення в сусідні світи, в світи інших вимірів. Це буде грандіозно — з'єднати сусідні світи, вивести їх на єдиний шлях еволюції. Але скільки ще попереду перешкод, помилок і невдач!

Палкі слова Заграви перебив сигнал на пульті. Космонавт замовк, обличчя його стало замкнутим, вольовим.

— Пробачте. Півгодини минуло. Я беру управління кораблем на себе.

Зображення планети виростало. Ось воно закрило небосхил. Марії здалося, що її оточив густий, непроникливий туман. З динаміків було чути тонкий, пронизливий свист. В нього вплітався чіткий, розважний голос Друга:

— Тридцять кілометрів над поверхнею. Двадцять п'ять... Двадцять... П'ятнадцять... Десять. Пора нейтралізувати інерцію, капітане!

— Дякую, Друг. Я бачу.

Корабель вийшов з хмар. Стало видно поверхню планети. Вона здавалася сріблистою. Поміж тими сріблистими масивами чорніли гірські кряжі, темніли озера. Потім суша обірвалася, і вдалину простягнулася гладь великого океану, оповитого туманом.

Заграва протер очі, приглядівся.

— Що воно таке? Чи сніги, чи низькі хмари? Друг, що показують біологічні аналізатори?

— Що вас цікавить, капітане? — запитав робот.

— Сріблисті утвори на суші планети.

— Це рослини, — лаконічно відповів Друг. — Але не хлорофільні.

— Ой як цікаво, — озвалася Марія. — Зовсім інший світ!

— Цього й треба було чекати, — сказав радісно Заграва. — Двійник Землі — не так цікаво! Друг, що показують аналізатори повітря?

Робот поворушився, поглянув праворуч, ліворуч. Повернувся до екрана, мигнувши фосфоричними очима, сказав:

— Чудове повітря, капітане. Тридцять процентів кисню, п'ятдесят — аргону, п'ятнадцять — азоту, процент — вуглекислоти, інше — нешкідливі домішки. Для людини годиться...

— Дякую, Друг, — задоволено сказав Заграва. — Саме це мене й цікавило.

— Невже ви гадаєте, що там доведеться побувати людям? — тихо запитала дівчина.

Обличчя Заграви повернулося до Марії, і вона побачила в сутінках його дивні очі. Чому він так дивиться на неї? Невже вона запитала щось негоже? І раптом в її свідомості виникли слабкі образи-думки. Вони були явно не її. Тоді чиї ж? Невже його? Вони були мов спалахи блискавки, мов легкі сонячні тіні від хмар. Марія бачила його і себе. Вони йшли поруч між заростями сріблистих дерев. Вони йшли назустріч сонцю. Зорі встилали їм шлях, спереду виростали примарні колони дивних будівель, по боках розпускалися гірлянди небачених квітів.

— Я зрозуміла, — прошепотіла Марія. — Ви самі хочете побувати на цій планеті.

— Не сам, — м'яко заперечив Заграва.

— Зі мною, — сказала вона. — Я зрозуміла все. Не треба говорити більше. Я боюся, щоб це не стало химерою.

Заграва простягнув руку, доторкнувся своїми пальцями її пальців, і в могутньому струмені енергії, який пронизав їхнє єство, відчув: задумане збудеться.

— Пора вибирати місце для посадки, — попередив Друг.

— Я бачу, Друг, — сказав капітан.

Корабель промчав над океаном і знову летів понад сріблистими хащами. Ось вони зникли, внизу розстилалась рівнина. Праворуч синіла широка стрічка ріки, ліворуч висока гряда гір.

— Не видно жодного міста? — сумно озвалася Марія. — Невже тут нема розумного життя?

— Зачекайте, — серйозно відповів капітан. — Хіба ви забули, про що ми недавно говорили?

Через оптичні отвори корабля було видно, як сріблисті хащі дивних дерев хилилися під ураганними потоками енергії, що їх випромінювали двигуни ракети, потужні смерчі виривали, мов нікчемне бадилля, товстелезні вузлуваті стовбури і відкидали їх разом з хмарами куряви на десятки кілометрів.

З громом і свистом корабель повільно опустився на рівнині, недалеко від лісу.

Робот подивився праворуч, ліворуч, підняв руку і задоволено заявив:

— Політ Сонце — Тау Кита завершений успішно, капітане! Земля торжествувала.

Останні скептики, які ще заперечували можливість єднання з далекими зірками, були присоромлені. Здається, на планеті вже не залишалося такого скепсису, який би не був розвіяний гігантським науковим подвигом.

І знову вирували натовпи людей, проголошувались гарячі промови, шаленіли від щастя діти, клекотів ефір над планетою. Ще не знали, які дива відкриє новий світ, що чекає людину в сріблистих заростях далекої сестри Землі, але вже всі були твердо переконані — немає меж могутності вільного людського духу.

А тим часом на «Олімпі», в приміщенні Вищого Пленуму Учених Землі, не чути привітань, промов, суперечок. Занадто величним було те, що сталося. Сотні вчених планети, затамувавши подих, слідкували за дивними подіями, що розгорталися за десять світлових років від системи Сонця.

— Хто ж буде досліджувати новий світ? — запитувала схвильовано Марія.

— Робот, Друг. В основному він для цього і призначений. Те, що він зустріне на шляху, передається в корабель, а корабельний психопередавач спрямовує сигнали до Землі. Та для чого я буду пояснювати. Ви це побачите самі.

Екран Міжзоряного Пульта, де знаходились Марія з Загравою, потьмянів. Мабуть, над рівниною, де приземлився корабель, проходили важкі хмари. Курява потроху розійшлася, тепер вже можна було бачити на обрії стіну дерев. Рівнина була піщаною, де-не-де вона рябіла голубими і сивими кущиками кучерявих мохів чи якихось трав.

Робот тим часом ходив по каюті, щось нишпорив, заглядав у всі шпарки, перевіряв шкали приладів. Потім він повернувся до пульта корабля і сказав:

— Капітане, всі системи корабля працюють нормально. Конденсована інформація польоту повністю передана на Землю. Можна починати дослідження планети.

— Дякую, Друг, — відповів Заграва. — Пора.

— Тоді я йду, капітане.

— Щасливо, Друг.

Робот підійшов до дверей каюти. Вони автоматично відчинилися. Він раптом затримався на мить, повернувся «обличчям» до екрана і сказав:

— Ви не турбуйтесь, капітане. Я все зроблю. Все. що зможу. Я впевнений у своїй системі.

— Я вірю тобі, Друг, — серйозно відповів капітан.

— Дякую. Переключайте зв'язок на мене.

Робот рушив по коридору, спустився внутрішнім ліфтом вниз, відкрив вихідний люк. Заграва натиснув на пульті керування кілька кнопок. Зображення на екрані швидко змінилося. Тепер видно було зовсім близько жовтувату рівнину, далекі сріблисті пасма на обрії, нижню частину корабля — сіру, поїдену метеоритним пилом.

— А де ж Друг? — занепокоїлась Марія. — Чому його не видно?

— Його й не побачите. Це ж через нього ми бачимо навколишнє.

— Шкода.

— Інакше не можна. Так зручніше...

На екрані з'явилася верхівка міжзоряного корабля, мабуть, робот оглядав його згори донизу. Пролунав голос Друга:

— Добрий апарат. Жаль, що він не повернеться на Землю.

— Колись повернеться, Друг, — відповів Заграва. — На планету прибудуть люди, побудують заводи, міста, і тоді ми знову пошлемо його в простір.

— І мене, капітане!

— І тебе, Друг.

— Ну, я пішов. Слідкуйте за мною.

Почувся тріск. Обрій колихнувся, внизу попливла рівнина. Робот рушив до лісу. Його металеві ноги впевнено підминали спечений страшними вибухами грунт. Спалена рівнина закінчилася. Все густішими Ставали зарості кучерявих трав. Друг зупинявся, в деяких місцях виривав з корінням небачені рослини, уважно розглядав. Одного разу він заявив:

— Повертаючись назад, я захоплю зразки рослин. Треба дослідити їх на кораблі.

— Обов'язково, Друг. Ти слушно говориш.

Робот незабаром наблизився до лісу. На шляху зустрічалися поодинокі покручені дерева. Товсті фіолетові стовбури вібрували зсередини, ніби переповнені соками. Сріблисті віти здіймалися високо вгору, наче тягнулися до променів зірки, яку закрили важкі хмари. Та ось навколо прояснилося. По рівнині, по стовбурах дерев поповзли світляні плями. Робот глянув угору. На екрані виникло зображення ніжно-зеленого неба в просвітах між хмарами, потім великий сліпучий диск Тау Кита. Віти дерев, відчувши палюче проміння сонця, швидко розійшлися, ніби збільшуючи площу срібного віялоподібного листя.

— Цікавий механізм, — промовив Друг. — Пристосування для вловлювання енергії зірки.

— Так, як і на Землі, — сказав Заграва.

— Набагато активніше, — заперечив робот.

— Ого, — всміхнулась Марія. — Він вступає в дискусії?

— Нічого дивного, — пояснив капітан. — В його нам'яті закладена не лише технічна інформація, а й багато знань з інших наук.

У повітрі промайнули якісь кулі. Вони пролетіли над головою робота і зникли за деревами.

— Птахи, — скрикнула Марія.

— Не схоже, — сказав робот. — Вони без крил. Мабуть, зовсім інший принцип польоту. Іду далі.

Стіна дерев присунулась ближче, оточила Друга з усіх боків. З'явилися інші дерева, з чорними стовбурами. Вони стрімко вгвинчувалися поміж іншими деревами, прагнучи до променів зірки. Поряд з ними, в пітьмі і затхлості предковічного лісу, гніздилися якісь грибоподібні рослини, занурившись щупальцями-коріннями в ґрунт. Робот зупинився біля одного «гриба». Створіння зашипіло, зітхнуло, потягнулось до нього. Друг відступив.

— У нього невідомі наміри, — заявив він. — Дуже дивна рослина.

Спереду почувся якийсь шум. Робот вийшов на широку галявину. Поміж деревами замаячили рухливі постаті.

— Тварини! — прошепотіла Марія.

Заграва мовчав. Він уважно дивився на метушню тих істот, ще не збагнувши, з ким зустрівся на далекій планеті Друг. Кулясті тіла, чотири ноги. Вони дивно підстрибують на місці, деякий час тримаються в повітрі, ніби невагомі. Все ближче і ближче. Невже це тварини? Чи, може, розумні істоти?

— Іване! — скрикнула Марія. — Це люди, тобто розумні істоти... Погляньте, в того... великого — прикраси... Ви бачите?

— Бачу! Тепер бачу! Справді, розумні істоти. Тварини прикрас не носять! Але які ж вони дивні! Вони оточують Друга, нападають на нього!

— Капітане! — почувся голос робота. — Ці істоти обмацують мене, я відчуваю осмислені дії. Що робити? Вони можуть зіпсувати мій механізм.

Зовсім близько на екрані з'явилися очі — троє круглих пронизливих очей. Пролунав галас, писк, членороздільні вигуки.

Заграва вперше розгубився. Думка його блискавично працювала. Включити захист? Знищити напасників? Перша зустріч — і вбивство?

— Капітане! — високим голосом обізвався робот. — Чому ви не відповідаєте?

Щось затріщало. Екран раптово погас. Марія злякано поглянула на капітана. Його обличчя поблідло.

— Що сталося?

— Друг! — закричав Заграва, все ще не вірячи сам собі. — Друг! Ти чуєш мене?

Екран мерехтів слабими іскорками. В ефірі була тиша. Механічний Друг, посланець Землі в далекому світі, замовк.

Суперечка на «Олімпі»

Дідові було сто двадцять років.

Він народився в дев'ятнадцятому сторіччі, пережив двадцяте і вступав у двадцять перше. Навколишні інколи говорили, жартуючи, що дід Заграва безсмертний. Покоління синів, дочок, онуків, правнуків народжувались і розліталися в широкі світи, а він все жив і жив, ніби предковічний корінь старезного дерева, що все ще не хоче здаватися невблаганній смерті, беручи глибоченними паростями своїми з надрів землі живлющі соки.

Він і сам уже повірив у свою невмирущість. І коли на сто двадцять першому році життя пролунав у серці поклик смерті, дід Заграва здивувався.

— Хм, — сказав він. — Знайшла все-таки. Ну що ж, піду збиратися в дорогу...

Він облишив діжку, на яку набивав обручі — правнучка Маруся збиралася маринувати помідори, — і,

похитуючись, пошкандибав до хати. Зупинившись на ґанку, він подивився на кружало сонця, що саме заходило, урочисто сідаючи в гарячий обрій, всміхнувся лагідно.

— Йдеш спочивати, — прошепотів дід. — Піду і я... Прощавай, ясне моє...

Тримаючись за одвірки, старий Заграва дошкандибав до кімнати. Правнучка Маруся — літня, але ще жвава жінка — злякано поглянула на нього. Вона кинула поратися біля печі, підтримала прадіда за плече, повела до ліжка.

— Що з вами? Може, лікаря?

Дід Заграва випростався на ліжку, склав руки на грудях, лагідно всміхнувся.

— Гай-гай. Про якого лікаря ти говориш, Марусе. Оце ж він і прийшов — лікар... Всі хвороби забере з собою.

— Таке говорите, — схлипнула, правнучка, витираючи сльозу рукавом. — Треба побігти сповістити дітям, онукам!

— Не треба! — злякано підняв руку дід. — Марусенько... Дайте мені спокійно піти звідси... Пора і честь знати... Ось хіба тільки Іван... Івана я б хотів бачити. А ти витри сльози. Не треба плакати. Радіти треба. Я йду, а на моє місце... приходять інші...

Він заплющив очі, щось бурмотів, а на блідому висхлому обличчі з'явилося сяйво, ніби відблиск невидимого світила.

Тихо згасав літній день.

Так же тихо й урочисто згасав дід Заграва.

В його свідомості пливли події довгого бурхливого життя. Він згадував їх з дивовижною чіткістю. З пам'яті виникали події, про які він назвіть забув. Вони набували зримих обрисів, оживали, поєднувалися в те, що звалося життям Свирида Заграви.

Життя... Сто двадцять років. Багато це чи мало? Близькі і рідні, сміючись, казали, що він безсмертний. Мабуть, багато? Але чому ж він охопив своє життя в кілька коротких секунд чи, може, хвилин? І таким воно здалося незначним порівняно з океаном вічності, який насувався на діда Заграву, що він сам собі здавався хлопчиком — босоногим і пустотливим, перед яким попереду ще бовваніють в мороці долі довгі роки зростання, праці і пошуків.

— Марусе, — знову покликав дід.

Вона з'явилася, ждала, сумно дивлячись на згасаюче обличчя.

— Так де ж Іван? Я хочу бачити його...

— Іван у небі, — відповіла правнучка. — Ви ж знаєте, діду.

— Хм, — осміхнувся дід. — У небі... Немов святий... А коли ж він повернеться?

— Обіцяв через десять днів.

— Не діждуся, — прошепотів дід Заграва. — Не буде сили... Тоді... включи мені радіо... Може, я перед смертю що-небудь почую про нього.

Маруся одійшла від ліжка. Почувся голос диктора. Одразу ж прозвучало ім'я «Іван Заграва». Дід радісно заворушився.

— Я ж казав... казав... Це про нього...

Він заплющив знову очі, забув про смерть, яка стояла поруч. В кімнаті урочисто звучав голос життя, дійсності, великої творчої боротьби. Він говорив про великий подвиг учених Землі і про Івана — коханого праправнука діда Заграви.

— Люди Землі! Міжзоряна траса відкрита. Експеримент приніс нашій науці безцінні відкриття. Перевірено метод управління кораблями на відстані з використанням психічної енергії, розроблено ряд нових конструкцій, які будуть застосовані для майбутніх польотів.

Та найзначнішою подією можна назвати відкриття на другій планеті зірки Тау Кита розумного життя. Несподівана катастрофа при зустрічі автоматичного робота з невідомими істотами припинила вивчення далекого світу. Але сам факт наявності в сусідній системі іншої цивілізації є разючим підтвердженням наукового погляду на Космос як на істинну безмежність, що не вкладається в рамки вигаданих у кабінетах теорій.

Для ширшого вивчення системи Тау Кита Вищий Пленум Вчених Землі незабаром споряджає в політ другу автоматичну ракету «Сонце-2». Це дозволить через десять — п'ятнадцять років послати до інших зірок кораблі з людьми.

Маруся раптом вимкнула радіо, прожогом кинулася до вікна. Дід Свирид занепокоєно поворушився.

— Що там? Чому воно замовкло?

Маруся тремтячим голосом сказала:

— Іван... Чи це мені сниться, чи ні?

Дід відчув, як тепла хвиля залила груди, на якусь мить сповнила силою слабіюче тіло. Він звівся на ліжку, поглянув на вікно.

— Де він? Клич його сюди... Як гарно... Слава богу, останнє бажання моє... почула доля...

Двері широко розчинилися. На порозі виросла висока постать Заграви, пролунав гучний голос:

— Мамо, діду! Здрастуйте! Не ждали так рано?

Мати кинулася до сина, пригорнулася до нього. Дивилася знизу вгору на мужнє, таке рідне лице, беззвучно плакала радісними сльозами. А син, взявши в долоні її обличчя, ніжно цілував змарнілі Щоки,

затуманені очі, дивуючись, запитував:

— Що з тобою, матусю? Чого ти плачеш? Адже все добре! Все гарно! А я не сам... Я з нареченою приїхав. Ось, знайомся. Марія... А це моя мама.

Мати ніяково всміхнулася, докірливо сказала сину:

— Спинищем своїм затулив дівчину, я й не побачила. Пробач, голубонько. Іди поцілуємось. А де ж ви познайомились?

Марія перезирнулася з Іваном, запаленіла.

— В небі, мамо, — сміючись, заявив Заграва. — Де ж іще знайомитись мені? А де ж дід Свирид? Чому його не видно?

— Тут, — озвався дід з кутка. — Ледве діждався тебе... Ідіть же сюди, ангели небесні... Покажи свою зоряну царівну.

Іван і Марія, запитливо глянувши на матір, підійшли до діда. Передчуваючи недобре, Заграва тихо запитав:

— Що, в дорогу, діду?

— А що ж? Хіба не пора? — бадьорим голосом відповів дід Свирид. — А дівчина гарна і сердечна... Благословляю вас, діти мої... Присядьте... погомонимо... Тільки не треба пісних виразів. Щира бесіда, а не сум — ось що потрібне перед... далекою дорогою... Чи надовго ж додому?

— На один день, діду, — сказав Іван. — А завтра — знову до роботи. Ми їдемо на Пленум. Може, чули — ракета вже закінчила політ...

— Чув, чув. По радіо. Наче казка... Якби сто років тому, нізащо не повірив би, а тепер навіть діти не дивуються...

Марія дивилася на обличчя діда Свирида. Вона вперше бачила його, а разом з тим в його рисах, голосі було щось рідне, знайоме, пережите, ніби давня казка, почута в дитинстві з уст бабусі. І спокійне ставлення вмираючого до своєї смерті, його простий, щирий оптимізм будили в серці дівчини хвилююче почуття гордості за людину, віру в її безсмертний шлях. І, вже не боячись, що вона робить щось негоже, Марія взяла висхлу, важку руку діда в свою ніжну долоню, заглянула в ясні, вже потойбічні очі.

— Вам не важко говорити, дідусю?

— Ні, дитино... Я радий погомоніти з вами...

Марія хвилювалась. її чорні, гарячі очі сяяли такою життєвою жагою, що дід Свирид відчув дивну полегкість.

А дівчина шепотіла:

— Ви багато жили, дідусю, багато думали. Мені хочеться знати, що дало вам життя?

Дід радісно всміхнувся, трохи посунувся, показав очима па край ліжка.

— Спасибі, дитино. Сідай тут... І ти, Іване. Порадували мене. І прах мій поховаєте, і слово моє останнє почуєте... Дівчина в тебе, синашу, хороша... Марусю! Ти готуй гостям, що треба, а я... погомоню... То питай же, дочко... Питай.

В свідомості Марії було дивне відчуття. Світ зник, розтанув, а може, об'єднався в ній одній. Не було діда, не видно Івана, — численні ряди поколінь вишикувалися нерозривними рядами, ніби акорди мелодії, а хіба можна розірвати мелодію, розбити її на частини? Саме таке відчуття було в її серці. Життя діда Заграви, його думи, великий досвід його довгих, сповнених боротьбою і пошуками літ здавалися Марії вступом до її життя, до життя інших людей, які живуть тепер і ще будуть жити на рідній планеті?

Невимушено звучали запитання. Тихо, ніби шелест вітру, було чути слова відповіді.

— Сто двадцять років! Кажуть, це багато, діду. А чи довгими вони здалися вам?

— Ніби в одні двері ввійшов, а в другі вийшов, дочко... Дорога довга лише спочатку, а в кінці її нема.

— Чи хочеться ж вам жити ще?

— Старе як світ запитання... Нащо жити такому старому пеньку, яким я став? Життя цікаве тоді, коли воно в творчості, в труді... Я не боюся смерті, я радію їй, бо це зміна форми... В цьому радість життя. Якби не було смерті — не було б розвитку. Хіба не все одно, в якій краплині відіб'ється сонце? Воно ж єдине... Так і життя. Хіба не все одно, в кому воно проявить себе... в тобі, в мені, в тисячах інших. Ми його частина, а частина завжди входить в ціле... Що ти посміхаєшся, Іване? Мабуть, думаєш — розвів дід філософію? Еге?

— Ні, ні, — гаряче заперечив Іван. — Я, навпаки, заздрю вам. Я подумав: як би собі перед смертю зберегти таку ясність, думки, такий оптимізм.

— Збережеш! — хитнув головою дід. — Мій корінь... Ну, чорноока, продовжуй прес-конференцію... з мертвяком... Жартую, жартую...

— І ще, дідусю, дуже хочеться знати вашу думку... В чому ви бачили щастя людини?

— Хм... Щастя. Кожен розуміє його по-своєму. Можна запитати точніше. В чому мета людини, її життя? Чи не так?

— Так, дідусю!

— Найповніше відбити світ, дочко, — ось мета. Я часто думав над такими явищами. Існує гарний краєвид. Один байдуже проходить мимо, а другий завмирає в захопленні перед цією красою. Те захоплення є найвище щастя. Або, скажімо, музика... Для одного вона блаженство. Для іншого — набір незрозумілих звуків... В світі є все, щоб людина була щасливою. їй лише треба настроїти себе, щоб звучати на красу, а не проходити мимо.

— А наука, техніка?

— Так це ж і є відбиття світу, — здивувався дід. — Все глибше і глибше. Тільки дехто бачить в науці самоціль або єдиний шлях... А шляхів безліч. І найголовніший — служіння людям. Служіння, а не прислужування...

Дід Заграва заплющив очі, замовк. Він дихав ледве чутно. Іван тривожно схилився до нього.

— Вам погано, діду? Може, не треба говорити?

— Говори, запитуй, — прошепотів дід. — Ще... востаннє, доки думка працює...

— Люди Землі вже міцно стоять на власних ногах, діду, — сказав Іван. — Ми сягнули іншого світу, відкрили там планету. А на ній — життя. І не лише життя, а розумних істот. Вони не схожі па нас, але, напевне, дорога в них попереду така, як в нас позаду... Вони ще темпі і дикі, діду. Ви чуєте?

— Чую, синку, — озвався дід. — Я зрозумів тебе... Коли сліпий стоїть на тротуарі — зрячий допомагає йому перейти вулицю. Коли спраглий приходить до джерела — йому дають пити. Коли дитя виходить з колиски — мати вчить його ходити...

— Мати вчить його ходити, — ледве чутно повторила Марія. — Ти чуєш, Іване?

— Чую, Маріє...

На світанку ховали діда Заграву. Труну несли Іван і кілька молодих хлопців — пращуренят діда Свирида. Ніхто не плакав. Сходило сонце. Над степом котилися урочисті тумани. І здавалося, що в навколишній природі звучить могутня, нечутна мелодія реквієму — мелодія вічної зміни, творчості, життя.

Вони прощалися з матір'ю.

Іван нічого не говорив про свої плани, та мати серцем щось відчувала. На обличчі в неї лежала тінь болісного роздуму, неземного суму.

В глибині прозорих очей тремтів, пробивався назовні плач. Але мати стримувала себе, гладила шкарубкими пальцями руку сина.

— Вже летиш, синку?

— Треба, матусю...

— Чи побачу тебе ще?

Іван мовчав, ніжно дивився на рідні риси любого обличчя, ніби хотів ввібрати їх в себе назавжди. Мати судорожно зітхнула, приклала долоню сина до грудей собі.

— Не вернешся... Чує серце моє...

— Ми повернемось, ненько. Як тільки настане вечір, дивись на далекі зірки. Серед темних небес мерехтітимуть тисячі вогняних поглядів. Там будуть і наші очі.

— Де ж ваша зірка, діти мої? Де розшукати її на небі?

— Скрізь, ненько. Скрізь, де мерехтять далекі світи, сини шукають доріг. Вони хочуть знати — звідки й куди. Ти чула, що казав дід? Коли дитина виходить з колиски — мати вчить ходити її...

— Я все зрозуміла, синку. Важку дорогу вибрали ви з Марією. Та коли йдете до щастя, треба вибирати найважче. Щастя не знайти на доступних стежках. Летіть, мої ангели. Тримайте серця відкритими — і поміч прийде завжди.

...Літак взяв напрям на схід. Внизу розмаїтою смугою полинули поля, гаї, ліси і ріки. Але Марія з Іваном не дивилися на барвистий килим рідної землі. Вони, прихилившись одне до одного, взявшись за руки, думали, говорили. Слова були тільки оболонками того, що діялося в глибині душ, але вони розуміли з півслова.

— Це останні хвилини. Думай, Маріє. Назад не підеш?

— Назад? — дивувалася дівчина. — Назад — це падіння. Для чого ж мені падати, коли попереду ясний шлях вгору?

— Тобі нічого не жаль на Землі?

— Жаль. Жаль дитинства мого, оцих полів, золотих снів. Жаль блакитного неповторного неба. Тільки ж я візьму їх з собою. В серці... І там, на далекій планеті, я побачу все, що миле мені.

— Спасибі, кохана моя. Я ждав такого слова, хоч і боявся твоїх вагань.

— Чому, Іване?

— Тому, що попереду — не просто політ в невідомість, а творення. Ти розумієш мене? Все, все, що ми побачимо, — буде не наше, чуже, незвичне. Треба полюбити його, зрозуміти.

— Я знаю. Тагор писав: «Ми живемо в цьому світі, якщо любимо його». Чудові слова. Ми допоможемо тому світові лише тоді, коли полюбимо його.

— Дай руку, Маріє. Яка вона вогняна... Я відчуваю, як плине в тобі потік життя. Він єдиний з моїм, він єдиний з цілим світом. Ти гарно сказала. Ми прийшли в світ не для того, щоб просто прожити в ньому, а щоб творити його, зробити кращим. Все, що ми зробимо, подумаємо, скажемо, — залишиться навік, воно нікуди не зникне. Минуть віки, Маріє... Тіла наші розвіються, ввійдуть в інші форми, сполуки, але творення наше, любов наша буде безсмертною як світ, бо вона і є світ.

— Так, — повторила дівчина. — Любов і є світ.

Далеко внизу промайнули пустелі, сині кружала озер, стрічки каналів, зелені квадрати серед пісків.

А на туманному обрії вже з'явилися могутні кряжі Алтаю. Там, у науковому центрі космонавтів, у приміщенні Пленуму Вчених Землі, Іван Заграва буде завтра виступати. Як зустріне Пленум його проект? Що скаже Земля?

Марія ніжно дивилася на суворий профіль друга свого, на рішучі складки біля вуст. Вона знала, вірила —

Іван Заграва не відступить, не зрадить великій мрії.

«Олімп» слухав, затамувавши подих.

На трибуні був Іван Заграва, командир Міжзоряного Пульта, керівник екіпажу, який вів космічний корабель до далекого світу. Космонавт виступив одразу ж, як тільки Зорін повідомив учених Пленуму про старт корабля «Сонце-2». Але ніхто не сподівався, що в залі пролунають слова, які межували з божевіллям.

Заграва сказав:

— Ще десять років польоту автоматичної ракети. Ще один обережний крок. Потім знову десятиліття підготовки для польоту людини. Такі відтинки часу дорівнюють творчому життю людини.

Якщо бажання перевершує можливості, тоді нічого не зробиш. Але якщо можливості перевищують бажання — тоді це злочин. Перед наукою, перед світом, перед Космосом, перед совістю. Невикористана потенція життя — вічний докір нашій епосі. Я вважаю: ми можемо послати до Тау Кита на кораблі «Сонце-2» людей!

— Ви подумали над тим, що сказали? — різко запитав Зорін, перериваючи промову космонавта.

— Так. Це плід довгих роздумів. Ви знаєте мене давно. Я не звик до необачних кроків...

— І разом з тим пропонуєте архіфантастичні проекти! — вигукнув Рой, видатний індійський конструктор ракет. — Бажаєте послати до іншого сонця на ракеті, не пристосованій для людей, екіпаж вчених, ви хочете відправити на певну смерть своїх товаришів...

— Я сам полечу до Тау Кита! — гаряче заперечив Заграва.

— І я, — спалахнувши, додала Марія, піднявшись на весь зріст.

— І вона, — гордо сказав Іван. — Ми полетимо вдвох...

— Прожект, — роздратовано озвався Рой.

— Ні. Я все розрахував. «Сонце-2» цілком пристосований для людини корабель. Потрібні лише деякі незначні зміни. Це відбере небагато часу. Далі. Враховуючи парадокс часу, зв'язаний з швидкістю корабля, нам потрібно зовсім небагато продуктів. Крім того, ми розраховуємо перейти на туземне харчування... після певної акліматизації.

— Чим ви будете корисніші від робота? — іронічно запитав Рой.

Присутні вчені обурено зашуміли. Зорін енергійним жестом попросив аудиторію заспокоїтись

— Професор Рой, звичайно, дуже запальна людина. Але в його запитанні є слушність. Я повторюю його запитання в м'якшій формі: чим допоможе нашій справі ваша присутність на кораблі?

— Не мені говорити, що спостереження людини цінніші для науки, ніж дані автоматів. Але я маю на увазі навіть не це. Перше. Людина прибуде на сусідню систему на двадцять років раніше, ніж заплановано. Наука Землі дістане відомості про чужу планету, про її цивілізацію і життя. Друге. Я зможу передати Пленуму Вчених досвід астронавігації, чого не можна чекати від робота. Третє. За невеликий час ми підготуємо на сусідній планеті наукові станції, які будуть авангардом Землі перед польотами в галактичні простори. Четверте. Ми ввійдемо в контакт з розумними істотами того світу, і це дозволить вивчити їхню історію, розвиток, будову. Такі знання стануть основою для надійної теорії про походження і значення життя у Всесвіті, а не лише на Землі. І, нарешті, п'яте. Це не стосується безпосередньо наукових завдань, але це зв'язане з нашим серцем. Те, що ми дізналися про жителів планети Тау Кита, свідчить, що вони на низькому рівні розвитку. Вони ще діти Космосу. І наше завдання, як старших братів, — допомогти їм знайти дорогу серед заплутаних лабіринтів буття.

Схвальні вигуки, оплески покрили останні слова Заграви. Він вдячно посміхнувся, крикнув:

— Я відчуваю, ви думаєте так, як і я! Хай проект здається легковажним, авантюрним, але знову повторюю те, що сказав раніше: невикористані можливості — злочин. Дорогі друзі! Завдання дуже велике і відповідальне. Але ми віримо, що виконаємо його.

— Все це чудово! — серйозно сказав Зорін. — Але ж ви знаєте, що наступний корабель з людьми прибуде через двадцять років. А «Сонце-2» не зможе повернутись на Землю.

— Ну то й що? — здивовано запитав Заграва.

— Ви засуджуєте себе на повну самотність. Як тільки вичерпається енергія на кораблі, ви навіть послати вість на батьківщину не зможете. Робінзон — це гарно в книзі. В житті, тим більше на чужій планеті, — це страшна небезпека!..

— Я знаю. Це так. Але самотності не буде. Земля дала нам такі серця, що відчуватимуть пульс батьківщини навіть у пустелях Космосу.

— А якщо наступна експедиція не прибуде? — запитав Зорін. — Якщо вона загине... Або станеться непередбачене? Що тоді?

— Тоді, — спокійно відповів Заграва, — ми попрощаємось з вами па відстані і залишимо на планеті Тау Кита результати своєї праці. Я не знаю, що це буде. Станції спостереження, записи дослідів чи, може, нововиведені сорти небачених рослин. Можу запевнити лише в одному — всі наші знання будуть віддані для творчості.

— Дозвольте ще одне запитання, — прозвучав голос з залу.

Заграва глянув туди. На нього дивилися старечі примружені очі. То були очі столітнього філософа Річарда Краусса. Він якусь мить помовчав, ніби обдумував запитання, і сказав:

— Я слухав ваш виступ. Слухав і думав, Я думав над тим, що ж все-таки основа світу — розрахунок чи творче поривання? Ви переконали мене. Не словами, ні. Слова звичайні, банальні, як і всі символи взагалі. Ви

переконали мене тим вогнем, що палає поза словами. Я відчув його. Отже, творче поривання! Воно творить світи. А розрахунок хай прийде потім, щоб розмістити меблі в новому, чудовому будинку. Але виникає одне запитання: чи маємо ми право втручатися в життя інших істот?

— Як? — розгубився Заграва.

— Хіба це не ясно? — серйозно продовжував Краусс. — Ми і вони — різні світи, різні плани еволюції! Вторгнення вашої волі, іншого напрямку, іншої сили — чи не принесе це на далеку планету рабство духу й виродження?

— Я зрозумів вас! — відповів Заграва. — Ні, цього не буде. Ми принесемо їм лише творчий імпульс, допоможемо далеким молодшим братам розкрити їхні сили і можливості, прискорити еволюційний розвиток. Ми не знаємо всіх небезпек такого шляху, але його благотворні наслідки бачимо в мріях!

— Тоді бажаю успіху! — сердечно вклонився Краусс, сідаючи на місце під грім овацій.

За столом президії встав Зорін. Він переждав овацію і стримано сказав, ніби зважуючи кожне слово:

— Дорогі друзі! Ми живемо в таку епоху, коли воля індивідуума, якщо вона творча і не шкідлива для суспільства, набуває характеру закону. Тепер ми зустрілися саме з такою волею. Отже, резюмуємо. Корабель «Сонце-2» летить до Тау Кита. Є пропозиція послати в ньому екіпаж з двох людей — Івана Заграву і Марію Райдугу. Ця пропозиція надійшла від них самих. Користь від здійснення задуму для науки безумовна. Моральний і етичний бік проблеми зливається з творчою волею двох вчених. Я вважаю, що Пленум не зможе протиставити такій волі що-небудь сильніше. Навпаки, він покликаний підтримати великий почин. Все, що стосується технічної підготовки, ми обговоримо пізніше. А тепер Вищий Пленум Вчених Землі повинен сказати своє вирішальне слово. Іван Заграва!

— Я, — схвильовано озвався космонавт.

— Марія Райдуга!

— Я, — легко встала дівчина, зійшла на підвищення і зупинилася біля Заграви.

— Ви не просто дослідники. Ви руки і мозок Землі, її душа і серце. Чи готові ви до такої відповідальності?

— Так, — рішуче сказав Заграва.

— Готова, — мов луна, відгукнулася Марія.

— Тоді відкрийте ваші серця. Хай кожен виходить сюди і висловлює своє бажання. А ви, Іван Заграва і Марія Райдуга, приймайте в себе волю планети, волю людства, волю об'єднаного Розуму.

Двоє

І ось — політ.

Позаду — калейдоскоп вражень, океан думок і почуттів. Все сплелося в барвисто-громохке марево: квіти, прощальні слова, обличчя, тисячі рук. Ревище потужних двигунів корабля. Потім — маєво хмар, мерехтіння зірок, темно-фіолетова глибина Космосу. Поволі згасають звуки Землі, в свідомості стишуються прощальні слова і мелодії, блякнуть барви квітів і трав, очей і облич. І тільки заключні слова Зоріна вагомо чітко карбуються в серці, щоб навіки залишитись там. Слова, сказані Президентом Всесвітнього Пленуму перед всією Землею на прощання...

— Велика лавина Пізнання перебудовує Всесвіт. Пізнання йде не на одній планеті. Воно розвивається скрізь, де є розумні істоти. І не замкнуто розвивається воно, не відокремлено, бо все — від атома до Метагалактики — взаємопов'язане видимими і невидимими нитями. Потоки думки наповнюють Простір, мчать у Безмежжя, різні населені планети з'єднуються в братерському союзі, і космічні простори стають не пустелею, а дорогою — вселенською дорогою для спілкування. Знання розвіює упередження, забобони, догми, освітлює найглибші таємниці життя, знищує неуцтво.

Ми ждемо до себе Братів, які, напевне, живуть у нашій системі. Але й не діждавшись їх, вже посилаємо дослідників до далеких систем, де ще бродять, плутаються в хащах пізнання молоді розумом істоти. Наша мета єдина для всіх розумних істот: боротьба з незнанням. Ця боротьба повинна бути і є явищем світовим. Хто може похвалитися тим, що має сили подолати незнання в єдиноборстві?

Знання мусить стати всесвітнім, всеохоплюючим. Шляхи сполучення не знають перепон, шляхи Знання повинні процвітати в обміні думок.

Ми знаємо, з якими труднощами йшов розвиток Знання на рідній Землі. Не треба думати, що й тепер вже все гаразд. Шляхи пізнання безконечні. Знання настільки розширюється, що необхідне безупинне оновлення методів. Жахливо бачити закам'янілі голови, які не допускають нових досягнень! Невіглас, який лише заперечує, вже не може називатися вченим.

Наука вільна, чесна і безстрашна. Наука може миттю змінити і висвітлити питання світобудови. Наука прекрасна і тому безмежна. Наука не терпить заборон, упереджень і забобонів. Наука може знайти велике навіть у пошуках малого. Запитайте великих вчених — скільки найдивовижніших відкриттів відбувалося в процесі звичайних спостережень. Око в них було відкрите і мозок не запилений.

Шлях тих, що вміють дивитися вільно, буде шляхом майбутнього. Ми стоїмо на тому шляху. Саме боротьба з незнанням, з неуцтвом невідкладна, як боротьба з тлінням, з гниттям. Нелегка ця боротьба. Джерела, вогнища неуцтва, консервативності, реакції, регресу є на кожній планеті, в кожній системі. Треба

озброїтися і мужністю, і терпінням, тому що боротьба з неуцтвом, з незнанням — є боротьба з хаосом.

Саме тому ми посилаємо в далеку систему дітей наших. Вони будуть там нашими руками і серцем, нашою свідомістю. Ми віримо гаряче і завжди, що зерно Знання Землі дасть на чужій планеті чудові квіти і плоди Розуму.

І вже затихає голос Президента, тільки суть їх, мов полум'я, пропікає серце, залишається там як дорогоцінний скарб.

Корабель у світовому просторі.

За стінами тиша. Велика тиша Космосу.

В безодні зникає Земля. Перетворюється в ніжно-зеленкувату кулю. Потім в яскраву зірку.

І от вже важко знайти її серед міріадів світил. Тільки могутні потоки сердечного тепла, енергії ще ллються вслід кораблю і вказують напрям до вітчизни.

Швидкість невпинно наростає. Океан енергії випромінюється рефлекторами корабля, розганяючи гігантську ракету, націлюючи и, мов стрілу Розуму, до далекої зірочки Тау Кита...

Заграва поворушив закляклими руками, натиснув кнопку на пульті. Ввімкнулась мережа зв'язку. На екрані з'явилось зображення ніші, а в ній — постаті Марії.

Марія — вже не прекрасна, чужа, хвилююча дівчина.

Марія — дружина, товариш, соратник. Марія — його серце і душа, його радість і ніжність. Вона спить. М'яке блакитне світло не бентежить її зір, антигравітаційне ліжко майже знешкоджує перевантаження. Хай спочиває! Скільки ще попереду — хто знає? — пригод і незгод.

Іван довго і ніжно дивиться на кохане обличчя. Вуста її на-піввідкриті, вії легко тріпочуть. Що вона бачить, де бродить її невгамовна душа? Які казкові краї відкриваються перед нею.

Згасає екран. Заграва зітхнув. Ще багато днів треба летіти наодинці, поки корабель не досягне максимальної швидкості. А втім, чому наодинці? Вона ж з ним? І рідні серця Землі теж з ним! І Всесвіт, насичений любов'ю і розумом, оточує його звідусіль.

Ось позаду залишається Марс. Червона, пустельна, загадкова планета. Стародавні міста і циклонічні канали, дивні пам'ятники і вимираючі рослини. І два штучні супутники як свідоцтво гігантської цивілізації! Про що свідчать вони? Хто там, у тих космічних ковчегах? Чи, може, правдиве видіння Тані Райдуги в машині часу, коли вона стверджувала, що Фобос і Деймос — це притулок цивілізації, яка готує повий еволюційний спалах?!

Мерехтять у бездонній темряві під променями далекого Сонця потоки астероїдів. Велично в глибині Космосу пливе Юпітер з численним почтом своїх супутників. Яке вражаюче видовище! Невже лише крига, сніги, аміак і метан, вихори хаотичної матерії і холод панують на неосяжних просторах великих планет? Невже граціозні, чарівні кільця Сатурна — тільки химерна гра природи? Ні, ні! Це неможливо! Не можна вкладати свій розум у заздалегідь приготовлені рамки! Не можуть взагалі існувати світи без розвитку, отже, без життя, без розуму! Бо що таке бути, існувати? Це означає розвиватись, іти вперед, до найповнішого розкриття, відбиття того, що є великою Єдністю Космосу. То хіба може існувати світ, планета, які не розвиваються? Ні, бо вони просто зникнуть, регресують, розпадуться, як розпалась міфічна планета Фаетон.

Є життя скрізь. Скрізь панує розум, чуєте, невіри?! Він проявляється не лише в білковій оболонці, не применшуйте можливостей Безмежжя! Він розів'ється в будь-якій субстанції — від вуглецевої до вогняної, від кремнієвої до антиречовинної або такої, про яку ми і уявлення не маємо!

Вітаю тебе, величний Юпітере! Ми ще не знаємо що ховаєш ти за своїми важкими хмарами, ми ще не дізналися, що являють собою твої дивні супутники, ціла система світів! Я вірю, передчуваю, знаю — ти населений могутніми істотами. Вони не схожі на нас, але вони наші брати по розуму! Ви є, друзі і соратники в гігантській боротьбі з хаосом! Ви є, і я посилаю вам свої ясні думи і відкрите серце! Я вітаю вас, великі брати!..

Минають години... Чи дні?! Хто знає? Тільки хронометр байдуже, уважно відлічує відносні поділки ритму єдиного Часу Всесвіту. Позаду залишається орбіта Плутона. Сонце вже перетворилося на сліпучо-жовту зірку.

Заграва переключив систему двигуна на живлення міжзоряним пилом. Тепер корабель буде летіти до мети з рівномірним прискоренням, зберігаючи внутрішні запаси палива, енергії. Крім того, завдяки прискоренню в ракеті пануватиме нормальне штучне тяжіння.

Іван перевірив системи живлення, дані приладів, проконтролював свої підрахунки кількома лічильними машинами. Відповідь від трьох кіберів прийшла з усіх закутків корабля однакова: курс правильний, прискорення нормальне, порушень режиму в системі управління і живлення немає.

Заграва поворушився в глибокому кріслі пілота, насилу підвівся. Похитуючись, пройшовся по каюті. Пора. Пора будити Марію.

Він підійшов до стіни, відсунув невеличку штору, що закривала маленьку нішу. Там було дзеркало, умивальник, автоматичний перукар. Іван швидко поголився, роздягнувшись, витер все тіло освіжаючим еліксиром. Дивлячись у дзеркало, сумовито всміхнувся. Еге... Вже час штурмує обличчя, тіло. Ось його армія — зморшки біля очей, сивина, темні кола під очима. Ну та дарма. Хіба серце старіє? Хіба він не такий же, як і тоді, над Дніпром, коли Маня була ще дитиною, коли він готувався до свого першого польоту і до свого першого кохання. Політ не забарився, а любов? Тільки тепер прийшла вона — та єдина, свята любов, що владно з'єднує розділені половини в усіх усюдах Всесвіту.

Він одягнувся, ще раз оглянув себе і пішов.

Зупинившись над ліжком, довго стояв, обіймаючи Марію поглядом, серцем, думкою. Потім натиснув важілець апарата пробудження. В повітрі поплив ніжний аромат троянд, прозвучала тиха мелодія, стіни почали мінитися барвами.

Марія розплющила очі.

— Це ти, Іване? — тихо прошепотіла вона. — Я бачила тебе там...

— Де, Маріє?

— У прекрасному світі. Ми були разом. Ми творили чудові мелодії... В слові, в музиці, в формі. Ми бачили прекрасних істот — наших братів. І не було кінця тій творчості. Все вище і вище, далі і далі, до неосяжних глибин Всесвіту.

— Так буде, Маріє. Ти правильно бачила. Вставай.

— Де ми?

— За межами Сонячної системи.

Вона плавно підвелася з ліжка, обняла його, притулилася гарячою щокою до рідних грудей.

Іван тримав її, ніби найцінніший скарб світу, прислухався до стуку сердець, до плину крові. Що ж це за тайна — єднання двох? Всесвіт існує цим, на цьому тримається! Двоє! Двоє в одному! Основа і символ Буття.

Вічне протиріччя, вічне єднання. Єднання, що дає новий імпульс, нове народження, нові протиріччя, пошуки і так — до безмежжя!

Космос, а в ньому він і вона. Чи є ще хтось, крім них? Чи, може, вони лише уявляли себе окремо від Всесвіту, а насправді завжди була, є і буде Велика Єдність, роздрібнена на міріади іскор незнанням, ілюзією.

Вони ввійшли до каюти, сіли поруч біля оптичного отвору. Розмаїтими вогнями дивилася на них зоряна прірва, кидала райдужні промені на задумані обличчя.

— Попереду — роки, десятиліття, — тихо сказав Іван. — Тобі не буде сумно в нескінченному польоті?

— Хіба можна сумувати на безмежній дорозі? — просто сказала Марія. — Або треба зійти з неї, або вічно творити. Творчість і сум — несумісні.

— Як ти схожа на свою маму, — прошепотів Заграва. — На Таню. ",»

— Я дочка її, Іване милий. Я завжди пам'ятаю її.

— А пам'ятаєш останній вечір? Коли мене викликали в Москву. Я тоді не дослухав її. Пам'ятаєш? Вона мандрувала на тисячі і навіть мільйони років. Чи ти запам'ятала те, що вона розповідала?

Марія похитала головою, всміхнулася.

— Звичайно, ні... Куди маленькій Мані до таких абстракцій!

— Шкода, — сказав Іван. — Такого польоту думки як у неї, важко знайти.

— Ти не дослухав, — з жартівливим докором заперечила Марія. — Я не запам'ятала дитячих вражень, але зберегла мамині записи.

— Про що? — з подивом запитав Заграва.

— Про те, що тебе цікавить. Про її видіння в машині часу. І багато іншого. Хвилинку, зачекай...

Марія відчинила свою шухляду біля ліжка, дістала старий товстий зошит у шкіряній палітурці, подала Івану.

Він взяв зошит, розгорнув його. Знову оживає минуле, шумить дніпровська течія, тонко видзвонюють сосни на піщаних горбах і чути палкий, переконливий голос Тані Райдуги — худенької, гарячої жінки, серце якої проникло в таємницю мільйонноліть.

На жовтих сторінках — напівдитячі рядки. Але за ними — видіння космічного Безмежжя, грандіозних шляхів Еволюції. Іван, хвилюючись, читає такі прості і такі незвичайні слова, що народилися в сміливому серці жінки більше десяти років тому:

«Я не пам'ятаю постатей, облич. Не пам'ятаю будівель і творень тих неймовірно прекрасних істот. Це не під силу моєму обмеженому розуму. Але я зберегла в свідомості суть їхнього буття, мету і шляхи творчості...

Я жила серед них, я була ними. Там не було «я». Там навіть не було «ми». Там були «вони». Все було в єдності, в гармонії, як У прекрасних симфоніях великих композиторів.

Ті істоти жили творчістю. Вічною, безупинною. Вони жили красою. Вони жили пошуками і вдосконаленням, а вдосконаленню нема кінця, отже, вони жили Безмежжям.

Вони пізнавали найглибші закони стихій, матерії. Вони наказували їй.

Вони творили сонця і планети, вони творили нове життя і давали імпульси новим еволюціям.

Не було в далекому світі нездійсненних завдань. Вони обов'язково здійснювалися в Безмежжі.

Знання того світу було просте і ясне. Воно висловлювалося без слів, бо Знання грядущого користувалося незрівнянно вищими символами, ніж мова. Але нашими словами його можна висловити так:

— Не треба містичних вигадок. Не треба пошуків особистого безсмертя. Воно неможливе. Особисте безсмертя — страшна химера. Хіба може бути вічною конечна форма? Хіба можна затиснути безмежне в обмежене? Ні.

Світ — це Велика Єдність. В Часі і Просторі, в будь-якій сфері, в будь-яких координатах. У всьому Безмежжі він — Єдина суть і ми — його частина.

Кожна частина відбиває цю єдність, йде до її розкриття. Тим шляхом йде людство, тварини, рослини, вся матерія. Буття — це всеохоплюючий процес прагнення до Єдності, до Синтезу. Це закон Буття, основа Еволюції, навіть смисл Часу, бо матерія не рухається в часі, а розвивається.

Розвиваючись, Всесвіт синтезується через самопізнання в особі розумних істот. Охопивши в Безмежжі

повністю певний матеріальний ступінь, синтезувавши його, Всесвіт стає своєрідним зерном, яйцем, яке, засвоївши досвід попередньої Еволюції, розгортає нову Еволюційну спіраль. І так без кінця».

Заграва закрив зошит, зітхнув. Деякий час сидів мовчазний, прикривши долонею очі.

— Важко сказати, що вона винесла звідти, з майбутнього, а що народилося в ній, — тихо сказав він. — І в мені вирують такі думки... І, звичайно, найголовніша з них, істинна — це відчуття Єдності...

— Хіба минуле і майбутнє не взаємозв'язані? — заперечила Марія. — Хіба Всесвіт не є одна мить і вічність?

— Може, й так, — засміявся Іван. — Може, й так, моя дорога опонентко. Попереду ще багато років суперечок і праці. Попереду — підготовка до зустрічі з далекими істотами. Хто скаже, що нас чекає на цьому шляху?

— А навіщо думати про це? — з посмішкою заявила Марія. — Треба готуватися до найстрашнішого. Це єдино правильна тактика.

— Гаразд, — миролюбно згодився Заграва. — Приготуємось до найстрашнішого. А зараз — до роботи. Зв'язок із Землею, з Сонячним Островом. Будемо щодня передавати їм інформацію польоту, досліджень простору.

— Іване, — хитро всміхнулася Марія. — Ти забув дуже важливу річ.

— Яку? — здивувався Заграва.

— Я поки що не ефірна істота. Треба обідати. Ти не проти такої земної пропозиції?

— Ні, ні! — жартівливо підняв руки Іван. — Згоден. Закони матерії непохитні. Будемо готувати перший космічний обід...

Страшна розлука

Минали роки.

Корабель невпинно мчав до своєї мети.

Життя на ньому йшло розмірене, сповнене радістю пізнання і очікування.

Періодично посилала свій привіт Земля. Могутні промені психічної енергії намацували корабель в просторі і зв'язували двох космонавтів, двох посланців людства з багатомільярдною вітчизною.

Регулярно передавав Іван Заграва матеріали досліджень. Записи апаратів по вивченню структури простору, полів тяжіння, складу міжзоряних газових чи пилових туманностей, ефектів зміни ритміки часу і простору. Разом з тим проводились досліди по передачі думки на відстань, по конденсації психічної енергії, її впливу на речовину, на поле, на стан людини, на сни, на працездатність. І як не дивно, величезну роботу в цьому проводили Іван і Марія, бо вони були повністю ізольовані від впливу мільйонних мас людей, і побічні зв'язки, коливання, настрої повністю усувалися космічною самотиною.

Інколи Марія жартувала. Підслухавши думки Івана, який міркував про майбутню зустріч з примітивними істотами далекої планети, вона потихеньку підлаштовувалась до його строю думок і викликала неприємні асоціації: напад химерних потвор, бої з ними. Іван хвилювався, дивувався, занепокоєно дивився навколо себе і, нарешті, бачив хитре, веселе обличчя дружини. Він догадувався, що це вона втручалася в його психічну роботу, і сварився жартома на неї:

— Це заборонено міжнародними угодами, Маріє, втручатися в чужу хвилю радіостанції. Працюй на своїй!

— А все-таки цікаво! Це ж практика! — сміялася Марія.

— Не зовсім позитивна. Ти культивуєш в мені погані думки про далеких істот. Це негарно.

— Ти сам казав — треба готуватися до найгіршого.

— Тільки не такого. Ми летимо не для бою з ними.

— Гаразд, не буду. Давай краще спогади.

— Давай.

І Марія сідала зручно в глибоке крісло, заплющувала очі, поринала в спогади дитинства, юнацтва. Іван з насолодою сприймав її дитячі враження. Зелені луки, барвистіші, ніж у житті, чудові квіти. Хвилюючий ритм життя, який людина губить в повсякденні. Невловима мелодія існування — безперервна торжествуюча нить, яка проходила, ніби вогняний промінь, крізь всі уявлення, крізь всі відчуття. Він ще глибше пізнавав свою кохану, її душу, її серце, її розум. Він слухав Моцарта в її сприйнятті, бачив блакить неба так, як бачила Марія, відчував аромат квітів, як вона його відчувала. У такі хвилини психічної близькості йому здавалось уже не розумом, а всім єством, що вони — одне ціле, що це лише гра природи, випадок еволюції, тимчасове явище — їхнє окреме існування. Ще трохи, ще одна мить, ще якийсь порив — і знову наступить єдність, вони зіллються в торжествуючому акорді Великого Синтезу.

Нарешті минула вічність.

Тау Кита здавалася вже сліпучим жовтим диском. Аналітичні автомати вивчали планети нової системи. Після довгих старань було знайдено планету, де недавно фінішувала автоматична ракета, де загубився серед дивовижних істот чудовий робот Друг.

Востаннє зв'язався Заграва з Землею. На екранах дальновидіння з'явився Зорін. Зображення його було туманне.

— Земля вітає вас, рідні паші! — сказав він. — Слухайте нас, якщо у вас не буде енергії для двобічної розмови. На Місяці закінчується робота над космічним лайнером. Через два роки він стартує до Тау Кита. Ми не прощаємося з вами. Я кажу — до побачення. Не десятки років летітиме лайнер до вас, а три роки... Ти чуєш, Іване? Три роки за земним часом.

— І ми знову побачимо Землю? — щасливо прошепотіла Марія.

Зорін почув її голос. Він сумовито, ніжно хитнув головою:

— Ми зустрінемося. Земля шле вам любов!

Почалося прискорене гальмування. Марія лежала в ніші, на антигравітаційному ліжку, а Іван Заграва впевнено вів корабель по крутій спіралі, прокладаючи курс до орбіти другої планети. Кібернетичні математики блискавично розрахували всі деталі курсу, вони всі найменші зміни узгоджували з автопілотом, миттю виправляючи неточності.

Минав тягучий час. Дрібно вібрував корпус корабля, тихо дзвеніли, ніби могутні джмелі, двигуни, плавно зупиняючи політ.

І ось в оптичному отворі з'явилася планета. Її куля швидко виростала, ставали чіткішими обриси хмар, прогалини між ними.

Заграва вивів корабель на кругову орбіту, поступово знизив швидкість до семи кілометрів на секунду. Тепер вони перетворилися на штучний супутник планети.

Іван розбудив Марію, підвів її до оптичного отвору.

— Поглянь, Маріє, — радісно сказав він. — Вона під нами.

— Вона схожа на нашу Землю, — відповіла дружина, і чорні очі її ніжно засяяли.

— Вона буде колись така, як наша Земля, — додав Іван.

— А чому ти не йдеш на посадку?

— Треба спочатку вивчити планету згори. Це здасться потім.

Його слова перебив легенький поштовх. Корабель похитнувся. Марія здивовано глянула на чоловіка.

— Що це?

— Не знаю.

Він занепокоєно кинувся до пульта, ввімкнув систему аналізаторів. На екранах замерехтіли сигнали. Іван зблід.

— Що? — майже нечутно прошепотіла Марія.

— Катастрофа! Винятковий випадок. Астероїд ззаду. Зруйновано корму, порушено систему управління. Зачекай... Назріває конденсація позитронного потоку. Можливий вибух.

— І нічого не можна зробити? — простогнала вражена жінка.

— Нічого. Це відбудеться за п'ять хвилин, — суворо відповів Іван.

Він рішуче відкрив шафу, дістав скафандри. Один подав їй. Другий миттю одягнув на себе.

— Хутко. Вирішують секунди.

— Що ти хочеш? — помертвілими вустами запитала вона. Він блискавично глянув на неї, серйозно сказав:

— Прийшло найгірше, Маріє. Приймай його мужньо. Ти готова? Поспішай за мною.

Вона кинулася слідом за ним. Коридори. Відсік приладів, геодезичних капсул. Одну з них Заграва відкрив, показав рукою.

— Сідай. Не запитуй нічого. Візьми контейнер. Там конденсована їжа. І ще ось...

Він причепив до її пояса кобуру з важким приладом.

— Це ВЧВ. Вібратор. Бережи його. Він стане в пригоді. І жди мене. Чуєш, Маріє? Жди, що б не сталось!

— Іване! — Вії на припухлих, почервонілих повіках тремтіли, сльози стримувались неймовірним напруженням волі. — Невже все? Іване!

— Ні! Тільки початок! Найстрашніший. Найважчий! Пам'ятай, Маріє! Пам'ятай!

Він зачинив капсулу. З-за глухих люків долинуло ледь чутне:

— Я ждатиму, любий! Я шукатиму!

Не встигли домовитись. Нічого не сказали...

Загриміло. Капсула полинула в отвір шлюзу назустріч невідомості, назустріч густим хмарам.

А Заграва, затиснувши відчай у кулак волі, вже не думав, не міркував над причинами аварії, над долею корабля. Думати не було коли.

Він сів у другу капсулу, зачинив її. Потім рішуче ввімкнув важіль самостійного старту. Його сильно вдарило, кинуло в простір. Майнуло небо, зірки, густа поверхня сіро-зелених хмар планети. А потім — сліпучий вибух у Космосі. Серце Івана впало. Корабель вибухнув!

Як вчасно! Вони залишились живі. Але якою ціною? І що буде з ними? Самі серед чужого світу! Чи знайдуть вони одне одного?

«Спокійно. Спокійно. Хай навіть падіння в пекло — спокійно. Хай навіть смерть насувається на тебе — спокійно. Ти не знищиш мене, темряво небуття! Я вічний, я безсмертний! Мене ждуть мої брати на Землі і в неосяжному Всесвіті!»

Мимо пливуть хмари. Сіра мряка. Потім відкривається поверхня планети. Гори, сріблисті простори, звиви річок. Гримлять гальмівні двигуни капсули, обшивка нагрівається, але швидкість жахлива. Тренованим

оком космопілота Заграва відзначив, що він розіб'ється об планету. Треба вистрибнути з парашутом!

Думати ніколи! Тільки дія! Тільки рішучість! Він не загине! Він зустрінеться з Марією, і вони побудують чудовий світ! Новий світ!

Сильний поштовх викинув його в повітря. Боляче закололо у вухах! Гігантський купол парашута рвонув його вгору, сповільнив падіння. Капсула багрово димлячим факелом помчалась до планети.

Заграва запам'ятовував місце падіння. Гряда білосніжних гір, затока моря, піщані береги, оточені хащами срібних дерев. Його хутко несло на ліс. Ослабілими руками він смикнув за стропи, спрямовував падіння на широку місцину між заростями.

Потьмяніло небо! Глухо стукала в скроні кров. Іван відчував, що наступає непритомність. Потім удар об грунт. Остання думка прорізала свідомість: «Марія... Марія... Марія...»

І темрява поглинула його.

Полон

Заграва отямився від нестерпного болю. Поворушив руками і ногами. Ніби все ціле. На плечах і стегнах страшенно пече — напевне, обдер шкіру при падінні.

Він розплющив очі. Темно, нічого не видно. Якісь жовті брудні плями. Крізь щілину в склі шолома проникає прохолодне повітря. Іван жахнувся. Він дихає повітрям планети. Якщо за цей час, поки він був непритомний, в легені потрапили ворожі бактерії — тоді неминуче захворювання.

Він навпомацки знайшов на поясі сумочку, дістав герметично загвинчений флакон, вийняв з нього дві пілюлі психостимуліну. Це був сильнодіючий препарат для імунітету проти чужопланетних мікроістот.

Заграва просунув руку в отвір шолома, ковтнув пілюлі. Потім рішуче зняв шолом. Якщо до цього часу він не отруївся повітрям планети, то й далі нічого не буде. Адже аналізатори показували підходящу для людини атмосферу.

Він поглянув угору. На небі пливли хмари. Інколи серед них визирали зірки. Тоді на планету надало жовтаве і сріблисте сяйво.

Іван став на коліна, потім звівся на йоги. Побиті місця дали себе знати. Він ступнув два кроки вперед. Щось заважало. Ага, це стропи парашута.

Заграва відстебнув їх, кинув геть. Трохи подумав. Що з ними робити? Може, здадуться на що-небудь? Треба скласти.

Він рушив до купола. Під ногами хрумтів пружний мох. Заграва насилу згорнув гігантський купол парашута — присмалений, напівзгорілий. Це його дуже втомило. Він сів на згорток, щоб відпочити.

І раптово перед ним виникло обличчя Марії. її очі злякано дивилися на нього. Вона щось казала, вона щось хотіла передати йому! Що це? Ну, звичайно, вона опустилася на планету і теж самотня, як і він.

А потім — знову пітьма. Видіння зникло. Іван схопився на ноги. Серце затопила хвиля відчаю. Але він одразу міцним зусиллям волі вгамував стихійний порив. Тихо. Спокійно. Адже прийшло найстрашніше! Чи думав він про таку можливість? У глибині свідомості — так. Але їй не казав. Як вона витримає такий удар? Як стане діяти? Необхідні спокій і витримка. Недарма вони спілкувались на відстані. Тепер можна буде спробувати знайти одне одного. Це не те, що радіо, але є надія. Та й радіо тут не допомогло б. За чотири хвилини після її падіння корабель пролетів тисячі кілометрів...

В душі прозвучав іронічний голос. Звідки він? Чий? А-а! Це ті скептики, які пророчили невдачу. І вона сталася. Що тепер зробить Заграва для науки Землі? Що цінного залишить для майбутніх експедицій?

— Тихо. Геть, мізерні думки! Людина й без техніки, без приладів — найскладніший прилад, найчудовіша машина. Поки я дихаю, поки бачу, чую і відчуваю — я вчений, я людина, я дослідник. Нам треба відшукати одне одного. За всяку ціну. Хай на це піде місяць, рік, десять років, але ми зустрінемось. І тоді ніщо не застрахає нас. Одна людина — це просто людина. А двоє людей — це вже людство! Людство!

Іван глибоко зітхнув. Треба щось вирішувати. Діяти! Але мозок, затуманений втомою, відмовляється працювати. Необхідно відпочити. Діждатися світанку. А потім зорієнтуватися в обстановці. Іван розстелив купол парашута, загорнувся в нього. Майнула думка: «Тут можуть бути хижі тварини». Він відігнав її і все-таки пересунув наперед кобуру в ВЧВ. На всяк випадок. У мозку попливли думки про їжу, про житло, про тутешніх істот. А воля владно наказувала — завтра, завтра!

Випливло з темряви обличчя Марії. Ніби марево.... «Голубко моя! Як тобі?» Чомусь Іван не хвилювався за неї, не вболівав. Він тільки милувався її сяйвом, купався у променях її очей і плив, плив на хвилях забуття.

Підсвідомість щось говорила, застерігала. Слух приносив до мозку звуки живих істот, якесь шамотіння. В темряві з'явилися рухливі постаті. Вони кільцем оточували космонавта.

А він спав, марив.

Все ближче, ближче зграя тіней. Вони підкрадаються до небесного прибульця, оточують його тісним колом.

Заграва заворушився, відчув якусь небезпеку. Хотів підвестися. І не міг. В'ялість валила вниз. Що це?

Він у півтемряві побачив істот, збагнув небезпеку, відчув, як холодні меткі кінцівки торкаються скафандра, інстинктивно зрозумів, що треба боронитися.

Руки потягнулися до кобури. Але її перехопили, затиснули чимось липким, в'язким. Навколо тіла

обвилося щось схоже на вірьовку.

Іване, Іване... Що з тобою? Чому свідомість твоя спить? Чому не можеш ти розплющити повік, ніби налитих металом?

Його тіло підняли вгору, понесли. Він смикнувся кілька разів, намагався звільнитися з обіймів невідомої сили, та годі!

На душі стало спокійно. Хай буде що буде. Його не б'ють, не вбивають. Це ті ж самі істоти, яких він бачив на екрані. Вони розумні, хоч і на примітивному рівні. Може, пощастить знайти спільну мову з ними. Адже для цього вони й прилетіли сюди.

Істоти, які несли Заграву, повернули в густі хащі. Тут було наче видніше. Космонавт відзначив це дивне явище. Стовбури дерев ніби випромінювали сяйво. Істоти — його напасники — теж світилися. Вони були схожі на дивних гномів, які раптом вилізли з-під землі.

Заграва не міг розглядіти точних обрисів. Він лише бачив круглі голови і сріблисту щетину навколо, яка здавалася в пітьмі ореолом. Чув гамір, якесь попискування. Голоси істот були не схожі на голоси людей Землі, але навіть у напівнепритомному стані Заграва відзначав доступність вимови для людини...

Що ж вони з ним хочуть зробити? Для чого полонили? Куди несуть?

Хащі чужого, дивовижного лісу похмуро мовчали, промінились химерним сяйвом. А істоти несли свого небесного полоненого все далі й далі, назустріч невідомому.

Несподівана зустріч

Так минуло кілька годин.

Іван помітив, що хмари між верховіттям лісу зарожевіли, дивне проміння дерев зникло. Стовбури набули фіолетового кольору, віялоподібні листочки засріблилися.

«Дивна трансформація, — подумав Заграва. — Фосфоресценція в темряві...»

Істоти теж перестали світитися. В бляклому розсіяному промінні тутешнього світанку вони скидалися на великих лемурів, зарослих вогнистою вертикальною шерстю. Але найхимернішим було обличчя. Воно мало троє круглих очей, навколо яких дрібно тріпотіли сріблисті вії. В центрі того трикутника Заграва помітив зарослі волоссям отвори. Ні рота, ні носа, ні чогось подібного до обличчя земних людей він не побачив.

Пересувалися істоти плавними стрибками, ніби періодично пливучи в повітрі. Це було дивно: їхні кінцівки, здавалося, не робили значних зусиль. Може, в них використовувалась якась невідома для Землі енергія?

Хащі раптово обірвались. Перед процесією виникла широка галявина. її вже освітлювало сонце — зірка Тау Кита. На траві і моху мерехтіла густа роса, на тім боці галявини курівся димок вогнища, виднілися якісь примітивні споруди.

Назустріч тим, які несли Заграву, висипала юрба інших істот. Вони галасували, оточивши процесію великим кільцем. Космонавт помітив, що всі вони були однакові. Здається, поділу на стать не помічалося. У всякому разі, на зовнішній вигляд.

Серед юрби було багато малят. Вони верещали пискливими голосами, підскакували, заглядали в обличчя Заграві.

«Напевне, діти», — подумав він. Як і на Землі, вони найцікавіші. Чи не гадають вони, що батьки принесли їм їжу?

Ця думка змусила Івана задуматись. Він трохи оволодів собою і тепер міг розібратися в ситуації. Він не знає ні побуту, ні звичок тутешніх істот. Він зв'язаний і безпорадний. Що вони збираються робити з ним? Як поставляться? Чи знають, що він прибув з неба, чи ні?

До процесії з великої кам'яної халабуди, згромадженої з чорних велетенських брил, вийшла ще одна істота. Ті, що несли Івана, поштиво зупинилися перед нею. На істоті космонавт помітив барвисті прикраси з якихось камінців, нанизаних на вірьовочку. «Напевне, вождь», — майнуло в думці. Дивний погляд трьох очей зупинився на полоненому. Прозвучав високий голос. Передня кінцівка, схожа на гіпертрофовану руку, вказала кудись.

Тоді істоти хутко понесли Заграву до купи каміння, де курівся димок. Вони поклали його біля вогню, притуливши спиною до чогось холодного. Заграва глянув скоса — йому в спину муляли барвисті камінці. Він подивився вгору. Такі прикраси густими гірляндами увінчували якусь непорушну постать.

«Ідол, — подумав Заграва. — У них, напевне, примітивне поклоніння. Та чи не думають вони принести мене в жертву йому? Ще цього не вистачало. Летів, щоб принести істотам світло розуму, а вони залюбки з'їдять такого посланця...»

Навколо діялось щось незвичайне. Вождь чи жрець зупинився перед Загравою, ліг на грунт. Йому наслідувала вся юрба. Вони простягали до Заграви передні кінцівки — «руки», щось кричали, аж лящало у вухах. Вони чогось чекали від Заграви.

Але чого?

Може, вони приймають Заграву за бога? Тоді чому вони не розв'яжуть його? А втім, дикуни Землі колись били своїх богів, чого ж чекати від примітивного розуму?!

Істоти довго кричали, лементували. Потім замовкли. Вони довго дивилися на Заграву, ніби

гіпнотизували його. І справді, космонавт відчув якусь сонливість, як і тоді, коли на нього напали. Невже у них така сильна психічна енергія? Ніби хвилі, накочується на Івана невидима сила, заколисує, вкидає у небуття. Геть, маро! Треба вирватися з цього павутиння. Інакше загибель!

Вождь знову щось закричав. Кілька істот підійшли до Заграви і, піднявши його, кинули на вогнище.

Спалахнули язики полум'я, в усі боки сипонули іскри. Заграві обпекло обличчя. Він застогнав від болю, викотився з вогнища. Істоти знову кинулися до нього, але він, вже не роздумуючи, бив їх ногами прямо в кулеподібне тіло.

Істоти відскочили. Пролунали злякані вигуки. Вождь підняв передні кінцівки, погрожуючи Заграві. Кільце істот замкнулося, запанувала тиша. І знову хвилі невидимої енергії скували Заграву, гасили його свідомість.

«Як удав, — майнуло десь у глибині мозку. — Загіпнотизують і знищать. Тільки не піддатися, не піддатися!»

В променях сонця Тау Кита, яке вставало над лісом, щось заблищало червоними вогниками. Заграва зиркнув туди. Вогники сяяли в горішній частині ідола, за гірляндами прикрас. Що це?

І раптом хвилювання стисло серце Івана. Він ще не вірив своїм очам. Невже це може бути? Невже це... Так, це він, Друг! Робот, який керував першою ракетою, який тоді так раптово замовк. Що з ним сталося? Напевне, його зіпсували ці істоти. А потім перетворили на ідола...

Он яскраво світять його червоні «очі» — аналізатори радіації. З-під гірлянд камінців виглядають руки-маніпулятори, приймачі звуків і широкі груди з рядами клавіатури.

І раптом у свідомості Заграви виникла відчайдушна думка. А що, коли Друг не зіпсований. Може, істоти тоді, нападаючи, тільки вимкнули його. Ех, якби і звільнити хоч одну руку.

Заграва нелюдським зусиллям висмикнув руку, обідравши цупкою ліаноподібною рослиною шкіру до крові. Істоти занепокоєно дивилися на космонавта, але не заважали йому. Вони, напевне, чекали, як буде діяти їхній ідол.

Тамуючи невимовне хвилювання, Іван звівся на ноги, тримаючись однією рукою за каміння. Потім він припав грудьми до робота, відкинув прикраси. Ось вона — клавіатура вмикання і первісної програми. Ну звичайно, його вимкнули! Ні, не тільки вимкнули, а й пошкодили! Іван швидко включив умовний набір цифр, але робот не ворушився.

Тим часом істоти знову загаласували. Вождь давав якийсь наказ. Група істот обережно наближалася до полоненого, пам'ятаючи попередній удар.

І раптом Іван згадав. У Друга є запасна, дублююча система. Вона ззаду, на спині.

Космонавт відкинув гірлянди камінців, знайшов маленький металевий люк. Як добре, що тубільці не деформували його. Зараз. Натиснути маленьку кнопку — все буде гаразд!

Люк відчинився. Блиснули кнопки. Іван миттю набрав потрібний номер. І одразу ж полегшено зітхнув.

Робот заворушився. Іван відступив назад, прямо назустріч істотам. Вони злякано зупинилися, щось говорили, звертаючись до вождя. Той занепокоєно дивився на ідола, який раптом ожив.

Заграва глибоко вдихнув повітря, схвильовано сказав:

— Друг!

— Капітане! — звично озвався Друг.

Він провів маніпуляторами по своїй статурі, змітаючи прикраси. Потім сказав:

— Мене щось обплутало, капітане. О, і ви в такому ж стані? Чому?

Заграва, щасливо сміючись, сказав:

— Потім, Друг, потім. Допоможи мені.

Робот ступив до капітана, хутко звільнив його від рослин, якими він був зв'язаний. Істоти, побачивши, як ідол допомагає полоненому, дружно залементували і припали до ґрунту. Тільки зграя маленьких істот, напевне, дітей, сипонула в кущі. Іван лагідно, без злоби дивився на них. Тепер вони не страшні. Тепер у нього в руках велика сила — Друг, помічник, мозок і руки, створені наукою Землі.

— Капітане! — озвався Друг. — Чому ви тут?

— Я прилетів на іншій ракеті, Друг.

— Ви прилетіли по мене?

— Так, Друг, так.

— А де Марія?

— Вона теж прилетіла. Але сталася катастрофа...

— Так, як зі мною, — зазначив Друг. — Вони тоді і напали на мене. Я питав у вас поради, а ви не сказали мені нічого. Треба було дати їм опір. Зіпсувати кільком з них рушійну систему.

— Не можна, Друг, не можна, — сказав капітан. — Це розумні істоти. А розумних істот не можна псувати.

— Але ж вони напали?

— Ми прилетіли, щоб вчити їх. Вони ще не досвідчені, Друг...

— Я зрозумів. їм потрібна додаткова інформація.

— Ти правильно кажеш, Друг. Але скажи мені, ти запам'ятав дорогу до корабля?

— До мого корабля?

— Так, Друг.

— В моїй пам'яті, капітане, є шлях. Але він дуже довгий. Вони вимкнули мою рухому частину. Аналізатори продовжували працювати. Істоти носили мене, начіпляли всяких камінців, мінералів. З того часу пройдено десять тисяч двісті одинадцять кілометрів і сто сорок три метри. Я можу вказувати вам шлях. Але це дуже далеко.

Надія, яка спалахнула в серці Заграви, знову згасла. Він зрозумів своє становище. Перший корабель був далеко-далеко, може, на іншому боці планети. За скільки часу можна пройти десять тисяч кілометрів?

Але треба діяти. Десь на планеті його чекає Марія. Вона теж сама, серед чужих, напіврозумних істот. Чи витримає вона, чи не впаде у відчай?

«Маріє, Маріє! Вір, надійся! Маріє, де ти, що з тобою? Ми поставлені долею у найважчі умови. Ми бажали цього і одержали... Чи переможе розум страх, безпорадність? Чи не погасне малесенький вогник Знання серед суцільного океану темряви?

Земле далека, підтримай мене... Підтримай нас на цій важкій дорозі. Ми не здамося, ми витримаємо всі незгоди...»

Заграва відігнав похмурі думи, поглянув на робота.

— Важко буде нам, Друг?

— Важко, капітане, — сказав робот.

— Але ж витримаємо все?

— Витримаємо, — схвально хитнув головою Друг.

А химерні срібноволосі істоти, злякано припавши до трав'яного покрову ґрунту, мовчки ждали, що ж стане діяти новий гість з небес, який так швидко побратався з їхнім божеством? Вони з подивом прислухалися до чудних звуків, які вперше звучали на їхній планеті.

І, звичайно, ніхто з них не гадав, які велетенські зрушення відбудуться в їхньому дикому світі з появою посланця далекої зірки.

Дитя Небес

За отвором притулку — ніч. Великі зірки моргають таємниче, заглядають у глибину будівлі. їхні примарні промені падають на личко дитини. Очі її заплющені, вуста напіввідкриті. Дитя спить.

Воно солодко сопе, здригається вві сні, тихенько сміється. Що воно бачить, які веселі картини постають перед зачарованим зором? Які казкові краї відкривають перед ним свої принади, свою красу?

Хай дитя спить. Хай набирається сили і мудрості, щоб безстрашно вийти на невідому дорогу в чужому світі. Та хіба чужий він після двох років страждань, пошуків і тяжкої, хоч і радісної творчої праці?

Марія дивиться в отвір входу. Там видно химерну постать Туара. Він сторожко поводить смішною круглою головою. В промінні зоряного неба світиться його руде віялоподібне волосся. Він вірно береже притулок своєї наставниці, щоб ні звірина, ні дикий щоа — місцевий житель планети Му — не пошкодили їй, не напали зненацька.

Марія ніжно дивиться на нього, в її серці виникають теплі думки. Вони хороші — розумні істоти Му. Вони ще дикі, темні і забобонні, але природа наділила їх чудовим мозком і талантом пізнання. Попереду в них славний і великий шлях. Ніхто не скаже, скільки тисячоліть чи мільйонів років триватиме той похід по крутих стежинах пізнання, але він не припиниться ніколи, поки не увінчається Вселенським Синтезом. Як і в нас на Землі. Як і всюди, де Розум шукає розгадки віковічної таємниці свого існування. Марія схиляється над сином.

— Спи, синку, — ніжно каже вона. — Спи, Васильку. Хай безжурно проходить твоє дитинство. Виростай мужній серед небезпек. Потім ми зустрінемо тата твого — і нам нічого не буде страшно...

Згадавши Івана, Марія встає, дивиться при світлі зірок на Циферблат хронометра. Вона відрегулювала його відносно доби планети Му, і тепер щовечора, хвилина в хвилину, говорить з Іваном. Говорить... Чує він її чи ні? Може, це лише примара? Може, й нема його вже, а вона посилає свої думки-тіні, які існують тільки в її уяві?

Марія, заплющивши очі, торкається долонею свого чола, деякий час стоїть непорушно, відганяючи рій непроханих думок. Геть, чорне гайвороння! Звідки ви, для чого сумнівами краєте душу мою? Чи хочете посіяти зневіру і кинути мене в небуття? Ні, серце каже правду, воно знає істину, воно відчуває... Іван живий, він бореться, він шукає, він виконує волю Землі. І я теж! Мені не соромно буде глянути йому в очі.

Чи знає Іван, як їй тяжко без нього? О, який жаль, що вона не вчилася приймати його думки! Тепер одна лише надія на те, що він колись почує її... Кожного вечора... По кілька хвилин. І в ці хвилини в ефір, у пітьму простору летить її воля, її надія, її полум'яна віра в зустріч, у таку неймовірну і бажану зустріч.

Вона сідає на кам'яному стільці, заплющує очі. Вона вольовим зусиллям відсіює всі зайві думки. Тільки тиша Космосу, сповнена клекоту далеких світів, гомону Безмежжя, панує в її мозку. Свідомість викликає його образ — рідний образ мужа, друга, коханого. А потім — мчать уявлення, ніби удар молота, в просторі. Вони потрясають ефір, жадають відповіді. їх можна вкласти у прості, зовсім прості слова:

— Друже, я жду тебе! Шукай мене по кам'яних вежах!

І уява малює на чорному тлі свідомості високі кам'яні вежі на дорогах племен, на узгір'ях, на галявинах, на звірячих стежках. Він зрозуміє, він збагне, де знайти свою дружину. Хай ще минуть роки — яке це має значення. Зате попереду — зустріч.

Потім Марія знову лягає до сина. Гладить йому голівку, думає.

Тільки два роки минуло, а стільки подій. Свідомість вертається назад, у калейдоскопічній барвистості відновлює страшні і бурхливі події...

Вона падала в ущелину поміж горами. Капсула покотилася вниз, потрапила в гірський потік. Стропи велетенського парашута обірвалися на камінні.

Потік підхопив капсулу, кинув на пороги. Марія від хвилювання і потрясіння знепритомніла. Коли вона отямилась, капсула вже стояла на березі, а навколо неї метлялися якісь тіні.

Це були живі істоти.

Марія впізнала їх. Вона бачила їх на екрані Міжзоряного Пульта там, на Сонячному Острові. Це їх родичі пошкодили тоді робота Друга. Що вони роблять з капсулою?

Істоти підняли капсулу і кинули її знову на каміння. Марія злякано завмерла. Чого вони бажають? Може, вважають капсулу великим горіхом і хочуть розбити її, щоб поласувати начинкою? Не треба допускати цього.

Ось істоти збираються знову гуртом біля апарата. Марія схопилася за вібратор. Іван попередив, що це стане в пригоді. Але як? Знищити кого-небудь з них? Ні, навіть думка про це бридка! От, па панельці написано: «Атмосферна сирена». Тут автоматичне і ручне вмикання. Тут рятунок.

Марія натиснула кнопку. Страшенний рев потряс капсулу. Істоти, мов розметані вихором, розбіглися.

Марія встала з сидіння, відчинила люк. Не можна ждати. Треба рішуче діяти. Вона вже знає як!

Вона вийшла з капсули, опинилася на крутому березі потоку. В імлі громадилися гори, бовваніли срібнолисті ліси.

Побачивши невеличку постать, оранжеві істоти знову почали наближатися. Вони дружно галасували, певно підбадьорюючи одне одного. Марія вийняла вібратор, застережливо підняла його вгору. їм треба продемонструвати силу розуму. І не лише силу, а й доцільність.

Марія спрямувала розтруб ВЧВ на близьку скелю. Натиснула спуск. Потужний потік енергії різонув по каменю. Але скеля лишилась цілою. Марія розгублено поглянула на вібратор. Не вийшло! У чому ж річ?

В очі їй впала шкала резонансу. Ага, ось де причина. Треба настроїти на резонанс породи. Вона миттю згадала відповідні дані, відрегулювала ВЧВ. Істоти тим часом здивовано спостерігали за незрозумілими діями дивного створіння.

Марія знову провела променем по скелі. Камінь з тріском розвалився. Істоти від несподіванки закричали, попадали на діл.

Тоді Марія зменшила потужність струменя енергії і, підійшовши ближче до каменя, почала обробляти його з усіх боків. Під Дією невидимої радіації руйнувались молекулярні зв'язки породи, і пласт за пластом падали донизу. Нарешті від скелі залишився геометрично правильний куб.

Істоти дивилися — вражені, загіпнотизовані. Марія ще обробила невеликий камінь поряд, перетворивши його в шестигранник. Тоді істоти щось залементували і кинулися врозтіч.

Марія полегшено зітхнула. Тепер вони залишать її в спокої. Могутність творчості подіяла на них сильніше, ніж сила. Бо руйнує і смерч, і блискавка, і хвиля потоку, а творить тільки розумна істота. Вони досі бачили творчість природи і не знали джерела її, а тепер перед ними з'явилася така таємнича істота.

«Хай поки що це буде забобонна повага, — подумала Марія. — Але потім я поясню їм. Ми подружимо з ними, знайдемо спільну мову».

...Так над потоком і залишилась жити Марія. Спочатку вона підтримувала свої сили запасами конденсованої їжі, яку їй на прощання дав Іван, а потім почала думати про місцеві рослини.

Вона обійшла околиці. Знайшла безліч дивних чужих трав і квітів. Довго вагалась, щоб не отруїтись, а потім вирішила покластись на інтуїцію організму.

Виявилось, що деякі корені і м'ясисті плоди фіолетових дерев поживні і смачні. Перші два дні болів живіт і свербіла вся шкіра, покриваючись червоними плямами, але згодом все зникло. Організм швидко призвичаївся до зміни харчів.

Через кілька днів повернулися істоти. Вони миролюбно виглядали з-за скель, щось гомоніли, простягали до Марії руки. Вона наблизилась до них, розглядала. їй подобався їхній вигляд, хоч він був і незвичний для ока людини.

На круглому тулубі була міцно посаджена велика голова. На ній різко виділялися очі — троє очей, великих, допитливих. Пересувалися істоти дивно: частково стрибками, частково пливучи в повітрі. Побачивши це, Марія була вражена. Напевне, в них діяла могутня енергія антитяжіння.

Деякі з істот осміліли, присунулися до Марії, помацали її передніми кінцівками. Вона не суперечила, стояла спокійно. Тоді й інші наблизились, оточили її дружним кільцем і радісно залементували.

Так почалася дружба.

За кілька днів вже щоа, слухаючись вказівок Марії, носили каміння, обтесане вібратором, до вибраної площини. Під великі брили підкладалися в'юнкі стебла рослин, десятки істот піднімали вантаж угору. Вони складали стіни, покрівлю, не розуміючи, чого хоче дивний прибулець.

Та коли споруда була завершена, істоти кілька годин божеволіли від радості. Марія стояла спокійно і розчулено дивилася, як вони підскакували в повітрі, обнімалися, виробляючи найхимерніші па.

«Хай радіють, — думала вона. — Це перша радість творчості. Звідси й проляже їхня дорога до вершини розуму...»

Минали дні. Марія з допомогою щоа збудувала притулок всьому племені, бо до цього вони жили в печерах. Окремо поставила будиночок собі.

Вона вже розрізняла істот по обличчю, по росту, по вимові. Вивчила їхню нескладну мову. Особливо їй сподобався вожак племені Туара. Він був дуже допитливий і розумний. Він швидко порозумівся з Марією, легко засвоював земні слова, бо мови щоа не вистачало для повного єднання. Туара на ходу схоплював значення нових понять. Він майже не відходив від будиночка Марії.

Та ось прийшло несподіване. Марія відчула себе вагітною.

Вона вражено прислухалася до себе, до порухів нової істоти в лоні. Це було радісно і тривожно. Це було несподівано і разом з тим символічно.

У неї народиться дитина. Житель нової планети. Ніби невидима доля посилала їй чудовий знак. Вони не загинуть на планеті Му, вони посіють тут сильний, могутній корінь, який дасть нову цивілізацію.

Марія тепер береглася, не ходила далеко від притулку. Плоди їй приносив вірний Туара, дивуючись, чому повелителька так мало рухається. Одного разу він запитав її:

— Ма-ора... Ти лежиш... Ти не ходиш... Чому?

— У мене буде дитина, Туара, — сказала Марія. — Скоро.

— Дитина? Що це?

— Маленький щоа. Розумієш?

— Маленький щоа. Я знаю. Ми теж ідемо в печери, коли настає час нових щоа. Це гарно. У нашого племені вже буде два повелителі небес. Ти, Ма-ора, і твій маленький щоа — Дитя Небес.

Марія слухала його, вдячно всміхалася. Так — це справді буде Дитя небес. Весь Космос буде його вітчизною. Яким він буде? Який матиме погляд на світ, народившись у Безмежжі?

Минули місяці. В неї з'явився син.

Вона його назвала Васильком.

Щоа раділи, святкували знаменну подію. Носили Марії плоди і солодке коріння.

Син кричав, смоктав молоко матері, дивився синіми оченятами на сяйво Тау Кита, на блискотливі зірки. Йому було байдуже, як звалися зірки, планета, істоти. Для нього все було єдиною природою, яка пестила його, годувала і давала досвід для розуму.

Коли Василько підріс, Марія вирішила рушити в мандри. Важко сподіватися, що в ущелині між горами Іван знайде їх. Вихід тільки один. Іти по планеті, залишаючи після себе якісь помітні знаки...

Вона мандрувала разом з племенем. Щоа з радістю згодилися на це. Покровителька мала могутні сили.

Вона захищала їх від нападу хижих діа, які не раз викрадали маленьких щоа, вона витесувала із скель камені для притулків, вона вчила їх новим словам. Тому вони, не роздумуючи, будували за її вказівками велетенські вежі скрізь, де плем'я зупинялось на стійбище.

На головній плиті Марія вибивала ВЧВ кілька слів: «Коханий, я жду тебе».

Туара одного разу запитав:

— Для кого ми робимо це, Ма-ора?

— Я жду ще одного посланця, Туара. Це для нього ми залишаємо знаки. По них ми зустрінемось...

— І тоді щоа будуть ще могутнішими, — радів Туара.

— Так, тоді ви станете сильнішими.

Марія, вирушаючи від потоку, захопила з капсули все, що можна було: хронометр, кілька блокнотів, фотоапарат, портативний магнітофон.

Вона занотовувала всі події, фотографувала рослини і трави, тварин і щоа. Вона записувала на магнітну стрічку мову істот, голоси тварин. Вона визначила добу, яка рівнялася двадцяти годинам Землі, відрегулювала універсальний хронометр. І, нарешті, Марія почала проводити щовечірні передачі думки, адресовані Івану.

В перші місяці нерідко на неї нападав відчай, приходила апатія. Зневіра точила свідомість, хотілося небуття. Але поступово Марія ввійшла у ритм праці, творчості. І тепер як далеко всі небезпеки! Вона вистояла у щоденній боротьбі. Вона гаряче вірила тепер, що все здійсниться, як задумано.

Туара тривожно ворушиться, щось гомонить. Біля нього в темряві постать щоа.

— Що там, Туара? — запитує Марія.

Кругла голова Туара просовується в отвір. Він радісно каже:

— Це втікач з полону. Він був з ворожим племенем. Він був далеко. Він каже, що бачив у великому лісі вежу. Таку, як ставимо ми. Тільки більшу.

Марія схопилася з ложа. Серце забилося боляче, защеміло.

— Говори, Туара! Говори! Яка вона? З чого зроблена?

— Не з каменю. Ті, чужі щоа, казали, що вежа спустилася з неба. Вона блискуча. І гладенька. Я й подумав, що то твій товариш — Посланець Небес.

Сльози підступили до очей Марії. Вона закам'яніла на місці від несподіванки, а ураган думок уже завихрився в мозку, бурхливо породжуючи надії, радість, нові сподівання.

— Туара! Він знає, де це? — ледве стримуючись, запитувала вона. — Він знайде дорогу?

— Важко, — сказав Туара. — Але знайде. Це далеко. Та хіба нам страшно? З нами ти, Ма-ора. З нами Дитя Небес. Нам не страшні діа, нам не страшні урагани і зливи. Ми підемо з тобою, Ма-ора. Ми знайдемо небесну вежу.

— Дякую тобі, Туара, — схвильовано сказала Марія. — Васильку, вставай! Вставай, синочку!

Син бурмотів щось уві сні, відбивався ніжками. Марія сміялася і плакала, загортала його в покривало з шкіри хижого діа.

Що ж воно? Звідки? Невже нова експедиція? Так швидко?

Що б там не було, а це радість. Велика радість і надія!

Вперед. Тільки вперед. Там світло, там зустріч, там посланець розуму рідної Землі.

Перші сторінки історії Му (З блокнота Заграви)

...Отже, несподівана зустріч з роботом, з Другом врятувала мене.

Далі все було незрівнянно легше, ніж раніше. До мене повернулася впевненість, віра у перемогу, віра в зустріч з Марією.

Розумні істоти одразу ж визнали моє старшинство, мій авторитет. Повний послух їхнього бога був найкращим доказом моєї могутності. Я почав жити серед них, збудувавши з допомогою Друга тимчасовий притулок.

Перш за все я вирішив познайомитись ближче з істотами, або щоа, з їхньою мовою. Без них я не міг нічого зробити — ні мандрувати по планеті, ні шукати Марію, ні навіть вирішити проблему харчування. За Друга я не боявся: він був розрахований на використання будь-якої енергії — сонячної, грозової, атмосферної, ядерної. Але про себе треба було потурбуватись. Я спробував десятки різних плодів і трав, деякі з них були їстівними.

Я вивчив нескладну мову щоа, подружив з вожаком, який у перший день хотів принести мене в жертву «богу». Його звали Луакон. Він був дуже добрий і мудрий щоа. Коли я згадав якось про нашу першу зустріч, він дуже хвилювався.

— Щоа не знали, — казав він. — Щоа думали, як краще. Вони хотіли переконатись. Твій блискучий слуга був нашим повелителем. Ми принесли тебе, щоб знати, що він скаже. А він мовчав. Ми думали, що він бажає твоєї смерті. А потім він звільнив тебе. І ми побачили, що ти божество.

— Гаразд, гаразд, — сміявся я. — Я ж не гніваюсь на вас, Луакон. Тільки не називай мене божеством. Краще зви Наставником. Я не вождь, не бог, а вчитель. Я буду вчити вас. Для цього я й прибув до вас.

— Звідки, Наставнику? — запитував Луакон.

— З іншої планети, друже.

— З іншої Му?

— Так, Луакон, з іншої Му. Вона далеко, біля іншого Сонця, або Усо, як ви звете.

Луакон радів, як дитина. Він дуже любив розмовляти зі мною, швидко сприймав нові поняття, навіть абстрактні. Від нього я поступово довідався про їхні звичаї, стосунки, думки. Спостереження за життям племені дали ще багато різних фактів. Уже тепер я маю можливість коротко описати життя щоа — розумних істот планети Му — другої планети в системі Тау Кита, тубільною мовою.

Вони істоти іншого напрямку еволюції, ніж той, що панує на Землі, хоч між нами є багато спільного.

Щоа — досить високі істоти. Вони у розпрямленому стані сягають до двох метрів. Тулуб круглий, тугий, з двома парами кінцівок. Передні, як і в людей, служать для хватання, для роботи, задні — для пересування. Але основна енергія для пересування мені досі не відома. Щоа легко підіймаються в повітря плавними стрибками. При цьому в них віялоподібне волосся навколо голови і верхньої частини тулуба настовбурчується і на кінцях його тріпоче оранжеве полум'я. Я гадаю, що волосся в них є приймачем просторової енергії. А в організмі відбувається трансформація цієї енергії в антигравітаційний ефект. Але це будуть знати майбутні вчені, які прилетять на Му. Коли це станеться — не має значення. Я радий, що зможу залишити для них свої перші недосконалі записи.

Щоа мають на широкому круглому обличчі троє очей. Своєрідний трикутник вершиною вгору. В центрі — отвір, закритий густою щетиною. В тому отворі створюються вібруючі звуки, які служать для спілкування, тобто наш мовний апарат. Але я довго не міг дізнатися, як вони їдять?

Тільки згодом я побачив це. В них спереду, в центрі тулуба, був ще один отвір. У нормальному стані його не було видно. Він закритий зморшками тугої шкіри. А коли наступав певний час, зморшки розходились, і щоа вкладали в отвір плоди, коріння рослин і соковиті стебла трав чи мохів. Через кілька хвилин висмоктані залишки їжі викидались назад.

Я знаю, що в них травний апарат дуже відрізняється від земного, але експериментальну перевірку треба теж залишити до прильоту нової експедиції.

Звукових отворів я не бачив. Можливо, щоа сприймали звуки всією поверхнею тіла або голови.

Очима були два нижніх отвори. А верхнє «око» було насправді конденсатором і генератором психічної енергії. Ним вони посилали імпульси своєї волі, бажання, відчували настрій співрозмовника, друга, ворога. Саме цією енергією вони впливають на деяких тварин при полюванні, нею вони приспали, знесилили мене при першій зустрічі. Але щоа ще не знають про творче застосування Цієї енергії, вірніше, вони не вміють робити цього. У мене є прекрасний плай. Якщо все буде гаразд, я спробую провести цікаві експерименти.

Щоа живуть невеликими племенами. Вони двостатеві. У певний час деякі з них відокремлюються, віддаляються у темні печери. Тоді про них піклується все плем'я. їм носять їжу, чатують біля тих печер.

У день очікування щоа танцюють танці радості, палять вогнища, співають ритмічні мелодії.

І ось з печер починають вискакувати один за одним маленькі істотки — діти щоа. Вони жваві, рухливі, енергійні. їх розбирають спеціальні няньки, які доглядають малих. У перші дні діти п'ють густу рідину, що виступає на отворі для прийому їжі, а потім через деякий час переходять на звичайні плоди чи стебла.

Ростуть молоді щоа надзвичайно швидко. Через рік вони вже дорослі. В розумовому відношенні теж. Я в цьому особисто переконався.

Недавно вмер вожак племені Луакон. Перед тим він сказав, що незабаром піде звідси. Коли я запитав, звідки він знає, Луакон відповів:

— Всі щоа знають. Вони бачать. Вони бачать трохи наперед. Луакон щасливий, що побачив Наставника, який прийшов з неба. Ми темні. Ми нічого не знаємо. Та Луакон розуміє, що Наставник приніс на Му світло. Щоа вічно будуть любити тебе. Я йду. Після мене залишаються мої малі щоа — Адаон і Ітиней. Вони стануть вожаками. Я знаю — Наставник не покине їх.

Луакон помер. Вожаками повинні були стати діти його — Ітиней і Адаон. За традицією плем'я в такому випадку розділялося на дві частини. Хто бажав — ішов за одним, інші — за другим. Але я, дізнавшись про такий звичай, порадив не робити цього.

Я казав молодим вожакам:

— Розділюючи плем'я, ви послаблюєте його. Не роз'єднуватись треба, а навпаки — шукати об'єднання з іншими племенами.

— І не воювати з ними? — запитав здивовано Ітиней.

— А для чого? — в свою чергу дивувався я. — Воюючи, ви зменшуєте і свої сили, і сили інших племен. Об'єднуючись з ними, ви збільшуєте ці сили. А хто сильніший, той більше і зробить.

Молоді вожаки слухали, мовчали, думали над новими поняттями.

Одного разу плем'я зустрілося з ворогами. Десь спереду почався бій. Бої відбувалися дуже дивно. Ряди супротивників, як звичайно, вишиковувалися один проти одного і посилали з своїх рядів бійців для поєдинку. Бійці змагалися між собою потоками психічної енергії, намагаючись підкорити супротивника гіпнотичним впливом. Хто падав, того вважали переможеним. Його забирали і клали позад себе, як трофей. Такий бій міг відбуватися по кілька діб, аж поки з одного боку не залишалось жодного бійця. Тоді переможці зв'язували всіх переможених і залишали їх у хащах напризволяще, хижакам.

Я втрутився у цей дикий і жорстокий поєдинок. Коли чужі щоа побачили мене і Друга поряд, вони дуже здивувались і злякалися. Шеренга чужих почала відступати. Тоді я крикнув їм:

— Не бійтеся. Ми нічого лихого не зробимо вам. Приєднуйтесь до племені. Будемо разом жити і шукати їжу. Будемо разом робити притулки для всіх щоа, боротися проти хижаків і негоди.

Чужі щоа слухали, дивувалися. Але підходити боялись. Бій не відбувся. Лише на третій день, коли Усо піднялося над хащами лісу, посланці від чужого племені прийшли до нас. Вони говорили зі мною, з вожаками Ітинеєм і Адаоном. Вони згоджувалися на спілку.

Великий похід
(Продовження записів Заграви)

Минуло кілька років. Під керуванням Ітинея і Адаона зібралося багато племен. Це вже була невелика держава. Слава про неї линула по планеті Му. Здалека прибували нові племена, вони вливалися в могутнє об'єднання.

Я навчив щоа будувати притулки, користуватися знаряддям. Спочатку кам'яним, а згодом металевим. За допомогою Друга, який мав колосальну інформацію у своїй пам'яті, я зробив сокири, кирки, молотки, пилки, тачки. Я використовував здібність щоа підійматися в повітря для перенесення вантажів. Я навчив їх шукати залізні і мідні руди, створювати сплави.

Можна було б дуже швидко побудувати деякі машини, але я, подумавши, вирішив не поспішати. Хай вони йдуть шляхом еволюції без стрибків. Хай засвоять перші ступені цивілізації. Надмірне насичення зовнішньою могутністю могло дати й негативні наслідки.

Але досі все було гаразд. У головному городищі держави вже існувала школа. Там я збирав найбільш талановитих дітей щоа і розповідав їм про світ, про його будову, про етично-моральні норми розумної істоти. Я розповідав їм про переваги єдності і про шкідливість ворожнечі. Я говорив їм про безмежність світів, про розумних істот на інших планетах, про досягнення людської цивілізації, яка вже посилає сипів своїх до далеких зірок, щоб допомогти таким, як вони, істотам швидше подолати перші ступені розвитку.

Разом з тим я безперервно думав про долю Марії. Підсвідомо я був переконаний, що вона живе, шукає, бореться. Я відчував інколи образи її уяви. Особливо ввечері, коли заходив Усо. Тоді повторювався весь час один символ — висока вежа. Я спочатку не розумів, до чого йдеться, чому вона посилає такий образ. Але час приніс розгадку.

Ми зустріли таку вежу на березі моря. Вона була змурована на попелищі якогось стійбища щоа. Я з хвилюванням і невимовним почуттям щастя читав висічені на камені слова: «Коханий, я жду тебе».

Вона таки жива. Серце говорило правду. Та чи й могла вона бути мертвою — моя надія, моя віра, моє майбуття?

Ми рушили вслід за тими вежами. Я посилав щоа на всі боки, щоб дізнатися, де ще є подібні мурування, намагався визначити, куди йти. Одного разу Друг заявив, що напрям веж збігається з напрямом до тієї місцевості, де лежить ракета. Це принесло мені велику втіху.

Минали місяці, роки.

Нам заважали зливи, грози. Напади диких діа. Незадоволення напівдиких племен, які приєднались до пас. По кілька місяців доводилось возитися з непокірними, роз'яснювати, заохочувати їх великими подарунками, інколи демонструванням могутності.

Коли нарешті все налагоджувалось, велетенська лавина племен рухалася далі, посилаючи вперед розвідників. Я мріяв розшукати Марію, ракету і побудувати перше велике поселення, де можна було б чекати нової експедиції з Землі. Те місто стане бастіоном знання на Му, вогнищем еволюції.

Друг розглядав виднокіл, думав, перевіряв свою інформацію. Одного разу він сказав мені:

— Щось змінилося. Досі все було гаразд, а тепер ні. В моїй інформації нема цієї місцевості. Тут була рівнина, а тепер застигла лава.

Справді, перед нами височіла гряда вулканів. Дорогу перегороджували потоки лави, хаотичні нагромадження базальтів.

Ми довго йшли в обхід. Напевне, за ці роки відбулося багато геологічних катаклізмів, які змінили пейзаж. Потім, знову ми натрапили на вежі, залишені Марією.

Я був невимовно щасливий. Коли щоа відпочивали по тимчасових притулках, я приходив до вежі і цілував букви, вибиті її рукою. І в такі хвилини я відчував її серце в собі, я був поряд з нею, знав, що страшні роки мук і страждань, випробувань і творчості — це лише прелюдія до великих, чудових звершень.

Та ось раптово, тоді, коли вже було зовсім недалеко до мети, великий похід щоа зупинився. Сталася катастрофа, яку я передбачав підсвідомо, якої завжди чекав і боявся.

«Небесна вежа»
(З блокнота Марії)

...Вже три роки, як я знайшла «небесну вежу». Ми побачили першу автоматичну ракету Землі, а не корабель нової експедиції, як я думала спершу.

Це принесло велике розчарування, але й велику радість. Адже в ракеті було багато апаратів, була енергія, припаси, які адресувалися розумним істотам зустрічних планет, зразки земних виробів, харчі, фільми, книги, вбрання і безліч потрібних наукових і побутових речей.

Туара з племенем супроводжував мене до ракети. Тут ми застали інше плем'я, яке поклонялось «небесній вежі». Вони зустріли нас вороже, не допускали до свого «храму», але після демонстрації сили — я променем вібратора зрізала одразу кілька велетенських скель — пропустили нас.

Після довгих розмов з Туарою вони пом'якшали. І тепер уже поклонялися мені і Васильку — Дитині Небес.

Для мого сина все було цікавим, незвичайним, чарівним. Він бігав по всіх коридорах, закутках, сідав за пульт управління, натискував кнопки. Але я заборонила йому так робити. Я боялася, щоб він чогось не пошкодив.

Василько плакав, сердився, довго не міг заспокоїтись. Але я пояснила йому, що «небесна вежа» повезе нас додому, до рідної Землі. А тому не треба псувати її. Хай син спочатку виросте, вивчиться, а потім вже буде керувати «небесною вежею». Після цього Василько заспокоївся.

Минав час. Я уважно вивчала систему корабля, користуючись великим інформаторієм, де було зосереджено все: бібліотеки, схеми всіх вузлів корабля, вказівки для можливих пошкоджень і багато іншого.

Мені важко було розібратися в усій складності апаратів. Адже я не була підготовлена так універсально, як Іван. Та мені хотілося одного — зрозуміти і опанувати систему зв'язку. Ех, якби хоч слово з рідної Землі! Або передати їм!

Тим часом ішли роки. Я по-справжньому почала вчити Василька. Він жадібно вивчав мову, читав художні книги, дивився фільми про життя Землі, студіював фізику і математику, доступну для п'ятнадцятилітнього віку. Він зачаровано спостерігав картини земних подій, величні споруди, геніальні утвори мистецтва, прекрасні обличчя людей, яких він ніколи не бачив.

Нарешті я збагнула систему зв'язку. Вона діяла автоматично. У певні періоди, коли на небі видно було невеличку зірочку — рідне Сонце — антени корабля починали рухатися, слідкуючи за ним. Треба лише ввімкнути апаратуру і слідкувати за екранами.

Ми проводили час у капітанській каюті, з напруженням ждучи бодай якого-небудь сигналу з простору. Але все було даремно. Тихо шепотів ефір, потріскували якісь розряди, екран прорізували яскраві спалахи. Але сигналу від рідної системи не було.

Ось і зараз Василько чергує біля апарата зв'язку, а я пишу ці спогади. Я втомилася ждати. Ждати коханого мужа, ждати вісті з Землі. Я втомилася і не приховую цього. Мені важко. Але я чесно признаюся перед собою, перед своєю совістю: дай мені нове життя, і я повторю все спочатку! Тільки так... Тільки так!

Ми побудували кілометрів за три від ракети велике містечко. Ми назвали його Агоон, що значить мовою щоа — Світло. Хай буде це перше місто на Му вогнищем Світла і Знання.

Щоа вже вживають деякі знаряддя праці, мурують будинки, знають рахунок. Вони копають руду і витоплюють її. Вони будують вози на двох колесах. Я порадила їм запрягати в них диких, неповоротких, але дуже сильних тутонів. Вже два роки, як Туара з групою молодих щоа займається їх приручeнням. Дев'ять тутонів добре працюють. Це страшенно тішить і радує щоа. Дуже багато допомагає їм Василько. Він учить малих дітей щоа, підказує їм форми деяких знарядь праці.

Вчора Василько розмріявся. Він з любов'ю говорить про щоа, про їхні здібності. Він мріє про той час, коли на Му розквітне висока цивілізація, як і на рідній Землі.

Я щаслива, що в нас з Іваном такий син. Батько навіть не знає про це. Коли він прийде сюди — а він прийде, я знаю, — це буде для нього найбільшим сюрпризом.

Ми щиро поглянемо йому в очі, бо вірно виконуємо місію свою. Світло Знання Землі вже сяє для темних щоа. І недаремно ми прожили так багато років на Му.

Ми зібрали безліч зразків флори і фауни, мінералів і порід. Ми визначили багато даних астрономічних і метеорологічних, етнографічних і геологічних, якщо можна вжити для іншої планети частку «гео».

Тільки б зустрітися. Поглянути в очі, в рідні очі коханого, відчути його серце біля свого.

Двері каюти, де сиділа Марія, різко відчинилися. З'явилося обличчя Василька. Він тривожно дивився на матір.

— Що тобі, синку? — запитала Марія, закриваючи блокнот.

— Матусю... Поспіши до керівної каюти. Якась передача. Я боюся повірити, але мені здається, що це Земля.

Марія скочила з крісла, захиталася. Василько підхопив її, підтримав. Обличчя в неї зблідло, очі заплющилися.

— Що тобі, матусю? — злякано крикнув син.

— Нічого, нічого, — шепотіла вона. — Це добре. Не бійся. Від потрясіння... радісного... теж буває... Веди мене, сипку.

Потьмяніло все навколо, не видно, де двері, де стіни. Ноги стали як вата. А ось і керівна каюта. Мерехтять екрани. Чути мелодію, вона одноманітна, вона повторюється Знайоме щось! Позивні! Ну звичайно — це позивні!

Серце завмирає від хвилювання. Марія сідає в крісло, кладе Руки на пульт. Ось відрегулювати трохи... Що це? Невже не сниться? Невже це насправді?

— Синку! Яка радість! Васильку, це вона — вітчизна!

На екрані, серед темряви Космосу, справді виник гігантський купол Сонячного Острова...

Зрада

На світанку Заграва вийшов з кам'яного притулку, вмився з потоку, що гримотів між базальтовими скелями поряд. Критично оглянув себе, схилившись над спокійною ковбанькою біля берега. Відбиток у воді показав зовсім сиве волосся, довгу бороду, поношене вбрання.

Іван зітхнув, сумовито всміхнувся.

«Якби не спеціальний комбінезон, — подумалось йому, — вже довелося б прогулюватись по чужій планеті в костюмі Адама або, в кращому разі, у шкурі якоїсь тварини. Зустрінемось — не впізнає Марія. П'ятнадцять років розлуки перетворили його в діда. Та дарма! Аби побачити її, поглянути в рідні очі! Мені було невимовно важко одному, а їй! Що витерпіла вона?»

Заграва підійшов до притулку, покликав робота.

Друг жваво вийшов з отвору надвір, запитав:

— Що бажає капітан?

— Пора в путь, Друг.

— Я готовий, капітане. Інформація моєї пам'яті підказує, що вже недалеко до ракети. Залишилось вісімдесят два кілометри сто сімнадцять метрів до того місця, де мене зіпсували.

— Гаразд, гаразд. Друг. Ти молодець. Забирай наші припаси і рушай. Треба дати сигнал щоа.

Робот пішов до притулку забрати речі, деякі припаси. Заграва оглянув стійбище. В тумані, що оповивав ущелину, виднілися, скільки оком кинь, гостроверхі тимчасові притулки. Де-не-де бовваніли постаті щоа — вартові.

Побачивши Наставника, вони закричали. Юрби щоа з'явилися в ущелині. Почувся гомін, шум.

Сходив Усо. Рожевіли вершини. По той бік потоку блищали хащі дерев. Туди лежав шлях через брід.

З сусідньої печери вийшов Ітиней. За ним Адаон. Вони наблизились до Наставника.

Заграва помітив, що Ітиней чомусь похмурий. Його обличчя посіріло, щетина навколо голови опала, погляд був опущений донизу.

— Що з тобою, Ітиней? — запитав Заграва.

Вожак якусь хвилю помовчав одвернувшись. Потім, певно, зважився. Він випрямився, поглянув па Заграву. В його очах загорівся чорний вогонь.

— Я хочу сказати тобі слово, Наставнику, — різко сказав Ітиней.

— Говори. Але нам пора вирушати.

— Ми нікуди не підемо, — рішуче заперечив Ітиней.

Адаон здивовано глянув на брата, щось хотів сказати, але Ітиней знову перебив його:

— Щоа не підуть з Наставником до небесної вежі. Вони повернуть назад.

Серце у Заграви впало. Ось воно! Те, чого він так боявся, про що догадувався, але не хотів допустити. Наступила протидія. Самоствердження. Він пробудив у душі щоа інтелект, а разом з ним і безліч інстинктів, які отримали велику підтримку, розум. Він ждав реакції, але не думав, що це станеться під час великого походу. Він гарячково думав, що робити, а тим часом спокійно вимовляв слова:

— Може, ти погано себе почуваєш, Ітиней? Так ти скажи нам. І потім хіба я для себе веду вас, всіх щоа, до «небесної вежі». Я бажаю вам щастя і хорошого життя.

Тисячі щоа наближалися до групи вожаків, прислухалися до палкої розмови, не розуміючи всього, що сталося. Ітиней сердито оглянув юрбу, волосся в нього настовбурчилось, заблищало срібно-рожевими вогниками. Він закричав:

— Я кажу ще раз — щоа не підуть до небесної вежі! Ми повернемо назад. Ми будемо знову жити серед своїх лісів і гір. Ми не хочемо бути рабами пришельців з неба! Хіба ти не говорив сам, що найвище благо — свобода?

— Так, я говорив це, Ітиней, — схвильовано сказав Заграва. — І стверджую це зараз. Згадай — хіба я силою вів вас сюди? Хіба я коли-небудь змушував тебе або інших до дії?

— Так! — лютував Ітиней. — Ти хитро говорив про те, що тобі бажалось. Ти вказував нам такі вчинки, які бажані були тобі. А тоді казав, що це ми самі діємо так.

— А хіба я поганому вчив вас?

— Я не знаю. Ти робив з нас рабів. Ми й досі не вільні. Ти ведеш нас, куди хочеш.

— Ти кажеш страшні слова, Ітиней, — раптом гаряче вступився Адаон. — Як ти смієш так говорити Наставнику?

— Мовчи, підлабузнику! — насмішкувато крикнув Ітипей. — Хіба ти не покірний його слуга?

— Я просто вдячний Наставнику! — обурено сказав Адаон. — Він прибув з іншої Му, щоб дати нам світло. Він навчив нас будувати і кувати метали. Він учить наших дітей і бажає добра щоа. Він іде назустріч іншим Наставникам, які теж будуть турбуватися про щоа і нести їм світло!

— Нести світло і рабство! — заверещав Ітиней. — Я не бажаю, щоб на Му жили «інші Наставники». Нам не потрібно Наставників. Щоа самі знають, як жити. Вони самі вибиратимуть свій шлях!

— Я бажаю показати вам широкий світ, — заперечив Заграва, звертаючись до всіх щоа. — Я хочу, щоб ви спілкувалися з іншими щоа, на інших далеких Му.

— Не бажаємо! — вперто і люто закричав Ітиней. Юрба підтримала його войовничими вигуками. Рої щоа піднялися в повітря, сповнюючи його безладним гомоном.

«Розкол», — майнуло у свідомості Заграви. Тепер на планеті почнеться боротьба і незгоди. Він став причиною цього. Замість Знання, приніс на планету розбрат. Краусс попереджував, що таке може бути. Чи правильно він себе поводив? Чи не втрутився у вільний розвиток іншопланетних істот?

Але сумління заспокоювало його. Саме цього слід було чекати. Там, де приходить світло, — поруч іде темрява. Все закономірно! Хай проходять і зльоти духу, і падіння. Хай тепер шукають дороги серед хаосу стихій, хай викрешують з них іскри розуму і самопізнання.

Заграва підняв руку, крикнув:

— Хто не хоче йти з нами, хай вертається назад. Хай говорить не Ітиней, а кожен за себе!

— Ти чужинець! — обурено сказав Ітиней. — Я вождь, і мій голос — закон для щоа. Ніхто не піде з тобою до небесної вежі!

— Я піду! — гордо сказав Адаон. — Я не залишу Наставника!

— Ні ти, ні Наставник не піде! — грізно вигукнув Ітиней. Сотні щоа оточили його з усіх боків. Могутні стріли поглядів уже тиснули на психіку Заграви. Він великим напруженням волі захистився від того тиску. О, це не стихійний вибух! Це, видно, давно готувалося Ітинеєм, у нього безліч прихильників — свідомих і несвідомих.

— Ти не хочеш пустити мене? — спокійно запитав Заграва. — Чому?

— Тому, що ти приведеш на Му нових Наставників. Тому, що ти зробиш щоа рабами інших Му. Ми будемо господарями на своїх землях і не бажаємо ніяких Наставників. Ти сам казав, що наша Му прекрасна. От ми й залишимося на ній, не бажаючи знати всіх інших!

— Але я бажаю, щоб ваша Му стала ще кращою, яснішою!

— Тільки без Наставників! Свободи! — крикнув Ітиней.

Його крик підхопила юрба. Заграву притиснули до притулку, в нього полетіло каміння. Він схопився за вібратор, потім одвів руку. Ні, він ніколи не застосує зброї! Не для цього вони летіли за десятки світлових років. Так все зіпсується, й Ітиней одержить для своїх маніакальних переконань наочне підтвердження. Ні, краще загинути! У свідомості виникло блискавичне рішення. Він крикнув:

— Друг, сюди!

Біля нього з'явився робот. Він оглянув юрбу, жваво запитав:

— Чому щоа метушаться? Що сталося?

— Ми йдемо звідси, Друг, — сказав Заграва. — Вони залишаються тут. Вперед.

— Я з тобою, Наставнику, — безстрашно заявив Адаон, і його очі метнули блискавиці. — Я не покину

тебе ніколи. Хай сліпі і глухі будуть у темряві. Колись вони жалкуватимуть, що послухали Ітинея!

— Не пускати їх! — лютував Ітиней.

Заграва пішов до потоку. Друг, Адаон і група вірних щоа рушили за ним. На них накинулися прихильники Ітинея. Вони хапали задніх щоа, тягли їх назад. Заграва дав наказ Другу. Робот став між нападаючими і невеликою групою втікачів. Навала щоа розбилася об широкі груди Друга. Заграва і вірні друзі вже перескочили потік і були на тому боці.

— Адаон! — погрожував Ітиией. — Вернися! Не зраджуй щоа!

— Ні, — відповів Адаон. — Це ти зрадник. Ти зрадив Світло! Ги зрадив Знання! Ти забув свого батька і вдячність! Я не вернуся назад! Краще вмру, але Світла не зраджу!

— Вернися! — гриміло здалека. — Ми наздоженемо вас. Нас більше! Ми захопимо і знищимо всіх! Ми не пустимо пришельців на Му!

Друг відкидав нападаючих щоа, як м'ячі. Вони верещали, падали на скелі, підлітали в повітря і знову кидалися на робота. Він потроху відступав через потік, розбризкуючи навколо фонтани води. Щоа відстали.

Тоді Друг, вийшовши з потоку, почав доганяти капітана, інколи озираючись назад. Попереду рухалася група з трьох щоа і Заграви, замість кількох тисяч істот, як раніше. Друг наздогнав капітана, діловито запитав:

— Їхня система вийшла з ладу, капітане? Чи не так?

— Так, Друг, так, — відповів сумно Заграва. — Вони розрегулювалися. Але ми цьому не зарадимо. Хай саме життя вчить їх. Ми показали їм Світло, а тепер хай вибирають, куди іти...

— Му піде до Світла, — віддано заявив Адаон, поспішаючи рядом з Наставником. — Щоа створять чудовий світ.

Все попереду

Ліс закінчився. Друг прискорив кроки, ламаючи металевими ногами зароси водянистих рослин. Почувся його високий голос:

— Капітане! Ракета перед нами. Я правильно привів вас!

Заграва схвильовано дивиться на рівнину. Він ще не вірить своїм очам. Невже правда? Невже не сниться?

В мареві променів Усо виблискує, дивлячись у далеке небо, гостроноса ракета. Так, як і тоді, десятки років тому. Вона непорушно стоїть, очікуючи господарів.

Серце б'ється нестримно, воно ніби підштовхує свого господаря. Вперед! Вперед! Воно віщує незвичайне!

За капітаном поспішають Адаон і його прихильники. Іван чує їхні зачудовані вигуки:

— Небесна вежа!

— Яка вона висока!

— Невже вона літає?

— Літає. На ній Наставник прибув з іншої Му.

— Така велика і літає?

— Запитайте Наставника.

— Літає, — не чекаючи запитання, радісно каже Заграва. — І дуже швидко.

— От якби щоа таку вежу, — радо каже Адаон, і його обличчя міниться від розмаїтих почуттів у сяйві гарячого дня.

— Ви будете мати такі вежі! — каже Заграва. — Ви будете літати до інших Му! І над стійбищами щоа спалахнуть нові Усо!

Громаддя ракети виростає перед групою змучених мандрівників. Але що це? З отвору корабля з'являться постаті. Людські постаті. їх двоє? Невже нова експедиція?

Заграва метнувся назустріч. Затамував подих, ближче! Ближче! Друг і щоа відстали. Під ногами скриплять мохи, запалений подих зривається з пересохлих вуст. А очі до болю вдивляються в постаті, які прямують до нього!

— Марія! — не вірячи власним очам, шепоче Іван.

— Коханий! — долинає здалека.

— Марія! — кричить щасливо Заграва, і луна далекого лісу повторює той торжествуючий голос.

Вони кидаються одне одному в обійми. Немає часу. Нема десятиліть розлуки, незгод і невпинних шукань! Є лише вічна мить єднання, та мить, заради якої і треба йти назустріч смерті!

Іван цілує змарніле, худе обличчя, бачить зморшки, бачить сльози на припухлих віях. Очі Марії сяють, як тоді, на Землі, над Дніпром! То нічого, що форма міняється, старіє, — любов вічно молода, незмінна! Кохана сміється і плаче, запитує:

— Ну як? Змінилася я?

— Ні! Така, як завжди! Вічна моя! Юна моя!

Він не міг одвести від неї погляду, милувався, шепотів:

— А я? Мабуть, дідом став? Правда? Стільки часу минуло?

— Ні! — похитала вона головою. — Такий, як тоді, над Дніпром! Я не знаю тебе іншим! А ось, Іване,

поглянь — впізнаєш?

Наблизився той, інший, що біг поряд з Марією. Він юний, він незнайомий Заграві. Чи, може, знайомий? На кого він схожий? Кого рідного і любого нагадує?

— Марія, — тихо говорить Іван. — Я нічого не розумію. Хіба була експедиція з Землі?

Хлопчик сміється, червоніє.

— Татку! — несміливо каже він.

Кров жбухнула гарячою хвилею до серця Заграви: «Татку!» Він каже «татку»? Невже це можливо? Марія ласкаво і ствердно хитає головою...

— То син твій, Василько!

Хлопчина припадає до батька, знеможено, щасливо заплющує очі. Нечуване, небачене, не пережите! Що це — таке прекрасне, заколисуюче? Звідки воно?

Іван притиснув сина до широких грудей, з мовчазною глибокою вдячністю дивиться на Марію. Його серце говорить без слів: «Скільки ти витерпіла, сильна моя, вірна моя, єдина моя! Яку невимірну вагу несла на плечах, на серці, мати, вічна мати нових поколінь?»

Та ось вже поруч група щоа, висока постать Друга. Робот підняв привітально руку-маніпулятор, сказав:

— Кого я бачу? Це Марія. І ще одна людина Землі.

— Марія, — крізь сльози засміялась жінка. — Ти впізнав мене, Друг. А це мій син — Василько.

— Друг радий, що все благополучно закінчилось, — сказав робот. — Друг бачить, що ракета в порядку.

Щоа з подивом і цікавістю оглядали Марію, Василька, тихо гомоніли. Від лісу наближалась ще одна група щоа. Вони були схвильовані. Попереду рухався Туара. Він здалека кричав:

— Ма-ора! Сюди прямують багато щоа. Вони зруйнували по дорозі багато племен. Наші розвідники дізналися, що вони шукають небесну вежу!

— Це Ітиней! — гнівно сказав Заграва. — Він наздоганяє нас.

— Хто такий Ітиней? — запитала Марія.

— Один з вождів щоа. Ось його брат Адаон. Він лишився вірним, він зрозумів правильно нашу появу на Му. А Ітиней...

— Я зрозуміла, — мовила Марія. — Я думала про це. Так мусило бути. Нам треба летіти у простір!

— У простір? — не зрозумів Заграва. — А потім? Що ми будемо робити на орбіті?

— Я спіймала передачу Сонячного Острова, — сказала Марія. — Земля вислала нову експедицію. Вона незабаром буде тут. Ти зрозумів?

— Тоді вперед, — твердо заявив Заграва. — Адаон, ходімо з нами. Це твої друзі?

— Друзі, — ствердно відповіла Марія. — Це Туара — вождь племені.

— Ми зупинимо навалу, — твердо промовив Туара. — Ми не злякаємося їх. Вони засліплені і хижі. Вони повертаються до давніх часів, коли щоа не знали Світла.

— Ми будемо боротися! — підхопив Адаон. — Ти, Наставнику, лети в небо спокійно! Світло, яке ви принесли на Му, не згасне.

— Ви вірні учні, — зворушено відповів Заграва. — Марію, треба передати їм все, що можна, з ракети — книги, прилади, інструменти. Хай воно буде в тайниках. Хай вони передають тайники новим послідовникам Світла, які народжуватимуться на Му. Аж доки знання повністю не торжествуватиме на всій планеті!

— Татку, — схвильовано озвався Василько, і його сині очі загорілися вогниками рішучості. — Татку, але ж ми не покинемо Му, ми не покинемо щоа напризволяще. Я люблю далеку Землю, але я полюбив і Му. Я не буду щасливий, якщо вони — наші друзі — будуть нещасними! Я повернуся сюди і буду з ними ділити їх пошуки і горе, їх радість і розчарування. І діти мої залишаться тут, па Му. Так буде доти, поки щоа не вийдуть на широку дорогу. Так мене вчила мама, так я буду вчити моїх дітей, друзів моїх!

— Ти син мій! — ніжно сказав Заграва. — Я чую голос свого серця! Мені нічого додати — хай буде так, як ти сказав. Вперед, мої друзі!

Через кілька годин блискуча «небесна вежа» задрижала, огорнулась полум'ям, повільно знялася в повітря. Затремтіла Му, Усо закрився прозорим туманом. Прорізуючи той туман, срібною стрілою метнувся в небо корабель далекого світу. Він зменшувався, поволі зникав у безодні простору.

І ще довго було чути гримотіння згори. Потім гаряча хвиля накинулася на ліси, де ховалися щоа, спостерігаючи за невиданим чудом. Адаон прислухався до далеких відгуків луни. Він дивився в таємничу глибінь небес, і в його свідомості звучали впевнені, тверді слова Наставника, який приніс на темну Му велике Знання:

— Боріться, друзі! Боріться з темрявою, з жорстокістю, з роз'єднанням! Шукайте шляхи! До світла, до краси, до братерства! Багато перед вами страждань і негод, сумнівів і розчарувань, але пам'ятайте завжди — у вас є Брати!

І коли вам стане важко, невимовно важко, згадайте, що в небі сяють міріади зірок, інших Усо, де живуть і думають, борються і шукають істину безліч інших розумних істот — щоа! І ще згадайте, що у вас є Брати, які завжди готові допомогти тому, хто шукає, хто йде до світла!

Ми не залишимо вас. Ми будемо завжди з вами. Ми готові завжди прийти на поміч — тільки шукайте нас. І, шукаючи, не зупиняйтесь, не слухайте голосів сумніву! І запам'ятайте назавжди — Брати з вами, далекі сонця з вами, з вами вся Безмежність — і ви її Діти! Безмежжя жде, Безмежжя відкриває вам свої обійми — вивчайте його, дивіться в очі йому, ставайте істинними його синами...

Попереду — Знання, попереду — Еволюція, попереду — Безсмертя!

Книга друга
Сходи вічності

КНИГА ДРУГА

СХОДИ ВІЧНОСТІ

Частина перша
Світ Полум'яний

Коли ногою в Сонці зустрінемось — тоді збагнемо велич Космосу.
Слово Прометея

Царство Аїда

— «Капела»! «Капела»! — звучало у просторі.

Руки космонавта гарячково обмацували вузли електронного мозку, намагаючись знайти пошкодження. Нічого не допомагало. Невідомий, потужний пояс радіації миттю вивів з ладу всю апаратуру квантових двигунів і радіозв'язку.

— «Капела»! «Капела»! Чому замовкли? Що з вами? — линув турботливий поклик Землі.

А «Капела» — експериментальний квантовий корабель — безпомічно падав на Плутон. Вісім годин тому трапилося нещастя. Двигуни замовкли. Замовк радіопередавач. Тільки автономний молекулярно-кристалічний приймач ще сприймав заклик рідної планети. Але космонавт не міг відповісти.

Він вирішив діяти. Корабель летів у безвість. Якщо його не зупинити — рідна система назавжди залишиться позаду, неймовірна швидкість понесе «Капелу» до далеких зоряних скупчень. Мовчазна і безпорадна, стане вона іграшкою міжгалактичної пустелі.

Космонавт увімкнув стартові ядерно-хімічні двигуни. Блискавичний політ «Капели» сповільнювався. Минали години. І ось — падіння на Плутон. На планету мороку і таємниці. В царство страшного Аїда — повелителя смерті..

Що жде його там? Без пального, без друзів. Без зв'язку. Без надії на визволення.

А втім, ніколи думати. Воля, думка, тріпотіння серця — все злилося в єдиний клубок дії. Посадити корабель па планету, зберегти його для тих, хто колись ступить ногою у світ мороку. Зберегти корабель і наукові цінності, здобуті в небезпечному польоті. Це найголовніше. Попереду ще досить часу, щоб подумати про себе, про особисте.

— «Капела»! «Капела»! — закликала Земля. — Чому мовчите? Ми втратили гравіорадіозв'язок з вами! «Капела»! «Капела»! Ми ждемо вістей од вас! Другий квантовий корабель «Сонце» готовий стартувати з Місяця на пошуки. «Капела»! Повідомте ваші координати...

З пітьми Космосу вже наближалася зеленкувато-присмеркова поверхня Плутона. Гострими жалами поблискували де-не-де піки гір під променями далекої зірочки Сонця. Чорніли гадюками химерні звиви: чи то прірви, чи то русла колишніх річок.

Клубок відчаю, якогось дитячого жалю за самим собою застряв у грудях космонавта. Він не дозволив йому вийти назовні. Всміхнувся презирливо: «Ще чого не вистачало. Заплакати за синім небом... за вербичками над Дніпром... Ні, цього не буде... Тихо, серце. Цить. Ти на служінні. Ти не належиш собі...»

— «Капела»! Друже Буревій! Чому ж мовчиш? — з болем вигукнув простір.

Ні, це вже не простір, не просто Земля, а людина, друг. Він, Буревій, пізнає його. Командир групи зорельотів на Місяці. Соратник багатьох польотів, однокашник в юнацькій Космошколі — Вогневик.

«Дякую тобі, друже! Серце моє чує твою тугу, твій біль, дружні думки всіх вас! Ні, я не заплачу, не зневірюсь у космічній пустелі. Прощай, мій друже!»

Буревій знову ввімкнув стартові двигуни. Корабель дрібно завібрував. Багряні спалахи замерехтіли на вікнах. Плутон закривав небосхил, насувався, поглинав невблаганно зоряні діамантові скупчення.

Буревій стиснув щелепи, пильно вдивлявся в оптичний отвір: «Хоч би посадити на рівнині! Хоч би не розбити «Капелу»! Прокляття! Локатори теж підвели! На екранах якась каламуть... Не розбереш — де гори, де рівнини!»

З планети назустріч кораблю звихрилася хмара блискучих кристаликів. Вони, напевне, були підняті вибухами двигунів «Капели». Зеленкувата мряка затуманила оптичні отвори. І в ту ж мить почувся удар.

Корабель затріщав. На півслові обірвався заклик Землі. Буре-вія міцно втиснуло в антигравітаційне крісло. Зовні долинали удари, скрегіт, могутня руйнівна вібрація.

А потім — тиша.

Тиша і пітьма.

«Капела» опинилася в полоні Плутона. В таємничому, ворожому царстві Аїда.

Самотність

Від потужного удару космонавт знепритомнів. Він довго лежав у кріслі нерухомо, змагаючись з хвилями забуття. Потім до його слуху, ніби крізь вату, долинуло тихе шипіння, тонкий свист.

Може, здається. Ще не розплющуючи очей, Буревій прислухався. Свист не припинився. Чомусь захололи щоки. Почало пощипувати ніс, наче на сильному морозі.

Космонавт підняв обважнілу руку, торкнувся нею носа. Защеміло. Стало важко дихати. Закололо в легенях. Невже виходить повітря?

Буревій швидко закрив шолом скафандра. Ввімкнув подачу кисню, обігрівання. По щоках потекли холодні струмки талого інею. Космонавт розплющив очі.

Пульт, покритий паморозззю, погас. Погасли вічка електронних машин, індикатори навігаційних приладів, екрани локаторів. Серце «Капели» перестало битися. Згасли її електронні очі. І десь у щілини виходить її останній подих.

Зціпивши зуби, затамувавши біль, космонавт підвівся з крісла і пройшов по каюті. Він нічого не міг зробити. Автомати не працювали — ні основні, ні дублюючі. Він не міг зупинити агонії корабля.

Буревій, обтерши іній на дверцятах автономного управління, відчинив їх. Виключив подачу повітря в каюту. Його треба зберегти для скафандра. Сам собі іронічно всміхнувся: «Чи потрібно це? Аби довше агонізувати?»

Серце стукнуло владно, суворо: «Не ламай комедії. Треба зробити все, що велить обов'язок. Ти людина. Ти розум. Ти промінь пізнання, посланий Землею в Космос. Тихо. Замовкни і дій».

Він пройшов коридорами, добрався до реактора. Де-не-де товстелезні стіни корабля були розірвані страшним ударом, — крізь рани дихало морозною темрявою, блищали зірки.

Буревій оглянув записи автоматів. Зібрав їх. Потім поступово переніс до керівної каюти. Хай буде все разом. Коли прийде останній час, він підведе підсумки польоту, висловить свої думки про корабель — позитивні і негативні. А поки що — вийти назовні. Дослідити поверхню Плутона. Адже тут ще ніхто не був. Він перший. Може, знайдеться щось цікаве. Хай це теж буде його вкладом у знання.

Він рушив до шлюзів. Ліфт не працював, довелося йти по спіральних східцях, вкритих інеєм. Кілька разів Буревій послизнувся і впав, боляче забившись. Посміхнувся. Одвик у світі невагомості. А тут Плутон дає себе знати. Треба бути обережним.

Він оглянув люки шлюзу. Апаратура керування дивилася на нього мертвими приладами. Космонавт знайшов у сусідній ніші потужний напівавтоматичний домкрат, розблокував механізм відкривання, висадив перший люк. Те саме зробив з другим. Але зовнішній не піддався домкрату. Буревій повернувся назад, до каюти, знайшов електрорізак, що живився від атомних батарей. Кілька годин він терпляче вирізував отвір для виходу. Коли все було закінчено — Буревій ступив назовні.

На нього одразу посипалась хмара зеленкуватих кристаликів. Ноги потонули в крижаній каші. З усіх боків його оточували примарні нагромадження мерехтливих скель. Корабель теж височів над ним, майже не відрізняючись від навколишніх гір. Він весь був засипаний замерзлими кристалами.

Буревій пройшов далі, насилу переставляючи ноги в сковзкому місиві. Нарешті він вибрався на тверде, на «землю». Освітив прожектором. Під ногами чорніла плавлена, суцільна, без єдиної щілинки порода. Він колупнув її автоматичним молотком. Порода не піддавалась. Буревій здивовано повторив спробу. Знову нічого. Речовина Плутона була твердішою від земних алмазів. Оце відкриття! Жаль, що люди не скоро дізнаються про нього... Але звідки такі породи? З чого вони? Якої густоти?

Буревій оглянувся. Зовсім недалеко був обрій. На ньому зубцями громадилися такі ж самі скелі, як і поблизу. В світлі яскравих зірок вони здавалися таємними, моторошними. Зовсім невелика планета. Не більша від Марса. Але ж порода, її маса! Чому вона така густа?

Буревій зітхнув. Що ж, у нього вистачить часу, щоб вивчити дивний світ і записати свої спостереження. Він буде щасливий тим, що зможе подарувати людям ще одне відкриття.

Космонавт звірився з пеленгатором, відзначив місце корабля, пройшов ще трохи, вибираючи проходи поміж скелями. Ось гірський масив раптово обірвався. Від нього півколом розіслалася до обрію рівнина. Вся

вона була всіяна рівним шаром зеленкуватого інею. Буревій взяв у жменю кристалики, помилувався їхніми дивними гранями. Треба буде розглянути в кораблі, з чого вони? Може, вода?

Він висипав їх. Кристалики, блискаючи холодними іскорками, знову лягли на віковічний покрив Плутона. Буревій постояв, прислухався, ввімкнувши зовнішні мікрофони. На планеті панувала тиша, абсолютна тиша. Ба ні! Щось вирує. Глухо, бунтівливо. А-а, то кров. Його власна кров мчить по всіх закутках тіла, виконуючи свою щоденну, безперервну роботу. Треба вчитися в неї, в кожної своєї клітини. Чи то голод, чи холод, чи будь-який життєвий іспит — вони не знижують ритму життя, вони віддано служать своєму тілу. Так і він. Навколо пустеля, навколо тиша і морок смерті, а він все одно думає, живе, творить.

Буревій вибрався трохи вище, зупинився на скелястому виступі. З-за обрію блиснула яскрава зоря, заграла на шоломі. Космонавт радісно засміявся: Сонце. Воно маленьке, майже не відрізняється від далеких зірок, але серце відчуває його животворне тепло, його рідні промені. Десь там і Земля. Зовсім поряд з світилом. Навіть у телескоп не побачиш її в променях Сонця.

«Земля! Оселя моя! Вітчизна моя!.. Тільки ось так, серед пустелі інших світів, ми пізнаємо глибину своєї любові. Ми пориваємось за променем розуму свого в Безмежність, а серце наше, ніби пуповиною, зв'язане ниттю любові з твоїм серцем, люба плането.

Я не повернуся до тебе. Моє тіло сховають у собі сніги Плутона. Ну то й що! Хай буде. А я вже нині з тобою. Я бачу думкою твої небесно-сині озера, твої бурхливі і спокійні моря, твої таємничі гори і пісенні ліси та гаї. Моє серце з тобою. Візьми його, збережи і передай новим синам своїм, які теж підуть шляхом Безмежжя. І хай теж бережуть непорушною любов до тебе, до Матері, бо цією любов'ю створено життя, світ, без неї нема пі минулого, ні майбуття».

Буревій заплющив очі. Стишив розбурхані думки. Перед його внутрішнім зором пропливли поля золотих хлібів, квітучі сади, голуба стрічка Дніпра. По ній пливуть білосніжні швидкі кораблі, хвиля гойдає човники рибалок — такі ж смішні, милі, як і тисячоліття тому. Сонце золотить бані древніх церков, вітер хитає в садах білі, рожеві суцвіття каштанів... Так було. Так було в юності, в дитинстві. Так буде для нових, сміливих його спадкоємців тепер і завжди. Вони думають, мріють, радіють, і піхто, ніхто не знатиме, що він самотньо блукає в снігах Плутона. Тільки коли-небудь у майбутньому, якщо його знайдуть нові космонавти, — вони зрозуміють його останні думки, його прагнення.

Буревій розплющив очі, похитав головою, ніби відганяючи милі, дорогі видіння. Досить сентиментів. Пора працювати. Треба подумати, як поставити знак, щоб його помітили люди, щоб зрозуміли, хто був тут.

Космонавт повернувся, щоб рушати назад, до корабля. Та раптом йому здалося, що поряд хтось є. Хтось живий, розумний. Ніби невідступний погляд відчув Буревій на собі, ніби невидимі руки торкнулися його тіла. Що таке? Звідки?

Він озирнувся. Скелі, урвища, нагромадження кристалів. Але що це? Поряд з ним на кам'яному майданчику височіє щось дивне. То не скеля, ні... Невже утвір розумних істот? Тут, серед криги і мертвого мороку?

Буревій підійшов схвильовано до незнайомого предмета, освітив його прожектором. У променях вирізьбилось неземне обличчя, висічене з чорної породи, міцно притулені до грудей руки. Вся гігантська постать була уособленням зібраності, зосередженості. Але очі здавалися стрілами, пущеними силою духу в безодні Світобудови. Як вдалося невідомому творцеві висловити свій задум через мертву породу? Буревій ще не зустрічав на Землі подібної майстерності. Це свідчило про високий рівень істот, які залишили статую. Хто вони були? Пришельці чи жителі Плутона? Чи, може, мандрівники з інших планет — Юпітера, Урана? Розумні істоти, про яких ми вже знаємо, але яких досі ще не зустріли! А може, вони були корінними жителями і загинули з невідомих причин, залишивши іншим, далеким Братам останнє привітання — прагнення свого розуму в Безмежжя, висловлене в чорному камені?

Мовчить пустеля. Мовчить простір. Тільки очі. невідомого Брата пронизують Космос, єднаються з вогнями далеких світів.

Буревій повертався назад схвильований, вражений. Тепер йому буде легше жити серед пустелі Плутона. Він шукатиме на поверхні планети залишки мудрості і творчості Братів і відчуватиме в їхніх твореннях тепло сердець, пломінь думки і безсмертність творчості.

Розмова з привидом

Минуло багато годин. Десятки. Сотні. Буревій уже не відзначав їх. Це було ні до чого. Він завзято працював, щоб забути про тіло і час.

Полагодивши трохи каюту — наклавши на розриви пластмасові шви, — він наповнив її повітрям, обігрів атомними батареями. Спочивав у ліжку кілька годин і знову йшов назовні — вивчати планету, шукати знаки чужої культури. Але, окрім статуї, йому не вдалося знайти більше нічого. Плутон ніби насміхався з нього, поставивши серед мороку і пустелі прекрасний фантом, щоб роздирати серце його бажанням і сумнівами.

Він повертався втомлений до корабля, похапцем, недбало їв консервовані харчі, спочивав. Інколи сідав до столика і акуратно голився, як на Землі. Так він звик на Землі, так повинно бути й тут. Ритм перш за все! Поки він дотримується ритму життя і праці — доти він людина. Порушить — і хаос покотить його свідомість до байдужості і смерті.

Буревій заглядав у дзеркальце, не помічаючи ні зморщок, які катастрофічно вкривали його чоло, ні густої сивини, що блискавично засіяла за кілька діб його чорне волосся. Яке це має значення? Йому здавалося, що то не він: худе обличчя, пошерхлі вуста, жовтаві щоки. Тільки сині промені заиалих очей його, Буревія.

Космонавт швидко відкладав дзеркальце вбік, припиняв тривожний монолог. Він знову одягав скафандр, щоб продовжити хвилюючі пошуки.

Йому пощастило принести в корабель кілька зразків породи Плутона, набрати у контейнер кристалів. Аналіз показав, що ця порода масивніша від земних у кілька разів. Такої на Землі і на ближчих планетах дослідники не зустрічали. Кристалики являли собою замерзлу надважку воду. Буревій був дуже радий. Це буде справжнім сюрпризом для майбутніх поселенців на Плутоні. А вони будуть. Неодмінно.

Людство вивчить рідну систему, об'єднає свої зусилля з Братами і полине до інших зірок. Тут, на Плутоні, будуть станції, космодроми, інститути. Енергія ядра дасть тепло, над планетою закружляють штучні сонця. Розтопляться льоди, створиться атмосфера. І зашумлять дерева, трави тут, де нині панує морок і холод. Задзвенять дитячі голоси. І очі нових, прийдешніх поколінь пронижуть міжгалактичний простір нестримним бажанням Знання. Як і очі того, Невідомого, образ якого залишився втіленим у камені.

Космонавт вирішив збільшити коло досліджень. Він визначив координати корабля, статуї, намітив маршрути. Він хотів оглянути всю рівнину, яка пролягла між пасмами гір і скель. Саме в цей час, недалеко від статуї Невідомого, з ним трапилося несподіване.

Над зубцями скель зійшла зірка — Сонце. Буревій кілька хвилин з ніжністю дивився на нього, посилаючи в той бік серце, думи, найкращі почуття. І раптом — здригнувся.

На тлі зоряного простору майнуло якесь тіло. Одна невловима мить — і вертикальна постать перегородила шлях космонавту. Вона задрижала, колихнулася і рушила назустріч Буревію.

Холод пронизав тіло космонавта. Що це? Невже житель Плутона? Тут, серед снігів і холоду? Правда, вчені передбачали будь-яке життя навіть в холоді космічного простору... Але як він повинен поводитися? Що робити?

Все ближче постать. У світлі далекого Сонця вона здається напівпрозорою. Вона схожа на людину Землі. Острах з'явився в серці космонавта. Може, галюцинація?

Постать була зовсім близько. Це жінка. Обриси її туманні. Але видно великі очі, повні вуста. Вони ворушаться, чути чіткі, схвильовані слова:

— Друже Буревій! Нарешті! Ми знайшли вас. Ми врятуємо вас...

Космонавт занімів від несподіванки. Все, що відбувалося, здалось йому сном, вигадкою. Ні, ні, це не може бути! Це — гра втомленого розуму!..

А жінка, простягнувши назустріч йому руки, говорила:

— Ми пишаємось вами. Серед пустелі ви зберегли мужність. Ще зовсім небагато — і ви будете на Землі. Ви чуєте мене? Ви розумієте мене?

Буревій проковтнув якийсь клубок, що зупинився в горлі, хрипко сказав:

— Я чую вас. Але хто ви? Тут нема повітря, а ви без скафандра. І як я чую вас?

— Не бійтесь, — усміхнулася жінка. — Я не привид. Але нема коли пояснювати. Майте терпіння. Я мушу зникати. Скажіть ваші координати. І включіть прожектор через двісті годин. Чуєте — через двісті годин!

Буревій назвав координати. Він хотів щось запитати, але жінка розпливлася туманом, постать її майнула барвистим привидом у просторі, зникла.

І знову нікого. Тиша. Непорушність. Діамантові зірки і мертва планета.

Космонавт озирнувся. В мужньому серці зародився жах, зашкрябав колючими кігтями. Невже він збожеволів? Але ж чому привид був таким життєвим, земним, рідним? Чому він говорив про порятунок? Координати. Прожектор... Що це — насмішка його підсвідомості? Виверти напруженого розуму?

Буревій намагався вкласти побачене у зрозумілу формулу. В запасах інформації мозку нічого не знаходилося. Може, він що-небудь пропустив з наукових досягнень Землі? Що ж саме? Подорож без ракет, без скафандрів? Дурниці! Просторове телебачення? Як? І як він чув голос? Може, могутній промінь гравіопередавача спрямованої дії? За шість мільярдів кілометрів? Ні, не може бути. Та й для цього треба, щоб на Землі знали, де він знаходиться. А цього ніхто не міг знати. Ні, ніяка випадковість не пояснить цього.

Буревій рушив вздовж гірського масиву, щоб виконати свій намір — шукати залишки цивілізації. Але навіть це завдання втратило для нього смисл. Він повертався до видіння, він плекав у серці віру, що жінка не приверзлася йому, що вона сказала правду, Що через двісті годин йому треба запалити прожектор.

«Прожектор? Для чого? Невже сюди прибуде корабель. Це може бути лише квантовий корабель «Сонце», про який казав Вогневик! О Земле, рідна пене! Не дай мені збожеволіти. Я вже не можу нічого збагнути...»

Треба закувати волю в кулак. Треба стримати бурхливий стукіт серця. Хай проблиск віри допоможе йому ще краще виконати свій обов'язок. Вперед, вперед... Таємниці Плутона ждуть людину. Вперед, Буревію! Тобі ще рано вмирати! Нові дива, нові стежини життя ждуть тебе!

Рятунок

Мов у сні, космонавт досліджував рівнину Плутона. На кілька годин йому вдавалося змусити себе

спокійно шукати залишки розумних істот, а потім знову розбурхане серце повертало його свідомість до таємничого видіння. Він поспішав назад, до корабля, ждав, по кілька годин простоюючи біля статуї. У глибині єства жила надія, що видіння з'явиться знову, що вона, та чарівна жінка, пояснить йому, що й до чого, і припинить нестерпну муку.

Та вже ніхто не з'являвся. Тільки інколи з високих скель падали друзи кристалів і піднімали у просторі хмарки крижаного пилу. Тоді Буревій насторожено здригався, очікуючи звідти появи видіння. А пустеля мовчала. Мовчав Космос, пливучи мимо нього нескінченною зоряною рікою.

Так, у сумнівах, зневірі, надії і боротьбі, минуло сто дев'яносто годин. Пора. Пора включати прожектор! Буревій виніс весь пристрій назовні. «Де б його приладнати? Повище. На скелю. Щоб Вогневик, облітаючи Плутон, міг побачити його». Щось всередині заколихалося, єхидно засміялося: «Ти бач! Вш сприймає казкове видіння за реальність! Він серйозно обдумує проблеми, які поставила галюцинація! Ха-ха! Це випливла з глибин спадковості атавістична шкаралупа, проростають зернята віри його предків у незвичайне, містичне, потойбічне...»

Іронічний голос знущався, лютував, насміхався. А Буревій, зціпивши зуби, вхопив пристрій, примостив його за плечима і подряпався на скелю.

«Я не хочу служити тобі, зневіро! Я довіряю здоровому глузду! Нема межі могутності людського розуму! І те, що я побачив, — суджене людству в майбутньому».

Він сковзався, падав, хапаючись руками за ковзкі чорні скелі. Аби тільки не розбити прожектор. Аби тільки не відмовили батареї.

Ось уже корабель, засипаний зеленкуватими потоками кристалів, далеко внизу. Вирізняється на тлі похмурої рівнини таємнича статуя. Буревій переводить дух, спочиває.

І знову далі — все вгору, вгору.

Але досить. Гори залишаються внизу. Звідси буде видно добре...

Космонавт складає батареї в заглибину скелі, міцно прикріплює до них прожектер. Він спрямовує його рефлектором у небо. До Землі. До Сонця. До друзів, які примчать рятувати його.

Він перевірив контакти, кабелі. Затамувавши подих, увімкнув. Потужний блакитний сніп вогню метнувся у простір, загубився в ньому.

Буревій полегшено зітхнув. Можна спускатися. Тепер все гаразд. Вони побачать. Вони знайдуть його і корабель.

Він схвильовано поглядає на хронометр. Залишилось півгодини. Скоро. Щось має статися.

Космонавт зупиняється. Поглядає назад. Горить. Палає прожектор! Зеленкуваті кристали відсвічують холодним вогнем. Вся вершина скелі ніби маяк порятунку.

Зненацька з-за скель майнула гігантська зірка. Сяйнула полум'яним хвостом. Раз! Вдруге!

У Буревія потемніло в очах.

Це ж квантовий корабель! О доле! Видіння було реальне. Вони вчасно прилетіли, як і говорила та жінка!

Корабель промчав понад скелями, зник.

Серце космонавта впало. Що це? Невже не бачили? Ні, не може бути! Прожектор яскраво сяє. Його видно на тисячі кілометрів у космос.

Буревій спускається по скелі, ковзається, боляче вдаряється об виступи породи. Спокійно. Спокійно! Зараз вони повернуться! Безумовно, вони повернуться!

Він переводить подих. Важко! Чому так важко? Паморочиться в голові, болить у грудях.

Похитнувся, впав.

Розкинув руки, щоб утриматись. Ні, не можна!

Прірва потягла його вниз. Тіло безвільно котиться додолу, ламаючи друзи кристалів, здіймаючи хмарки зеленого пилу.

«Тільки б не було пробоїни в скафандрі», — майнула остання думка.

Шар дрібних крижинок м'яко прийняв його в себе. Тіло космонавта глибоко занурилось у прохолодну кучугуру. Він вже не бачив корабля, який, повиснувши над рівниною, потужними вибухами стартових двигунів звихрював мерехтливий покрив планети, не знав, що група друзів поспішає до зруйнованого корабля, орієнтуючись по променю прожектора.

Зірки сплелися в барвисте мереживо, закружляли, оточили Буревія тісною спіраллю. І та потужна спіраль владно потягла його в прірву забуття.

Кванти чи думка?

Марилися Буревію космічні простори. Тільки були вони не чорні, а ніжно-блакитні. І зірки здавалися не далекими, гігантськими сонцями, а близькими й рідними людьми.

Мчить він між планетами в супроводі дивовижної, багатоголосої мелодії, мчить між зорями. І дивно, що не потрібно йому ні ракет, ні апаратів. Просто так летить, силою бажання свого.

Назустріч йому одна зірка, друга. Спочатку вона здається йому пульсуючою вогняною квіткою серед небес. А потім, коли він підлетів ближче, побачив, що то знайома людина. Ось Вогневик. Ось покійна мама. Ось друзі по школі — Юрко, Рамат, Юліана. І в кожного на грудях палає квітка. Ба, то не квітка, а серце. Зорі

— це ж серця людей! А він досі не знав того. Як чудово, як прекрасно. Треба буде обов'язково розповісти людям Землі про таке диво. Вони всі страшенно зрадіють, що зірки — не кулі розжареного газу, а теплі і рідні всім розумним істотам серця.

А ось ще одна зірка-серце. Це дівчина. Чим вона знайома? Звідки? Ніколи не бачив такого серця, а воно здається найближчим, невіддільним від серця Буревія.

Палає її серце. Ніби пелюстки троянди, рожевіють вуста. В свідомості Буревія звучать ніжні слова:

— Як довго я чекаю тебе. Хоч і прекрасно в небі, серед інших зірок, але ж ти один-єдиний. Прийди, влий твій вогонь до вогню мого серця. Будьмо одним серцем.

Буревій щасливо засміявся. Так ось в чому таємниця кохання? Так просто, так чудово. Злити два серця в одне.

Він розкрив обійми, щоб ринутись до рідного серця. Але раптом гримнув оглушливий грім. Навстріч йому виросли чорні кам'яні громаддя, тонкі зеленкуваті голки кристалів готуються вп'ястися в його серце. Зникло рідне таємниче серце-квітка. Замість нього гігантське темне обличчя. Він знає те обличчя. Де він його бачив? Гори. Широка рівнина. Далеке Сонце. Подих пустелі. І статуя. Статуя Невідомого Брата. Очі його поринають у безодні Космосу, Шукають розгадки віковічної таємниці. Це він став на дорозі Буревія, він промовляє до нього владно, суворо:

— Не поспішай, Брате. Не так легко. Не так просто. Тільки жертвою ти здобудеш право стати Єдиним Серцем. Тільки самозреченням. Тільки великим подвигом. Тільки вогняним спалахом всіх сил духу. Ти зрозумів?

Вістря кристала пронизало серце Буревія. В одну мить зникло все: статуя, Космос, зірки. Біль тіла жбурнув дивні видіння в безодню, закликав його до життя...

Він застогнав. Поворушився. Почув грубуватий голос:

— Нарешті. Та вставай, вставай! Ніколи хворіти, чуєш? Буревій розплющив очі. На нього дивилося знайоме обличчя.

Хто це? Ну, звичайно, Вогневик! Звідки він? Як? На Плутоні? Тільки тут не Плутон... Він без скафандра, навколо стіни невеликої каюти, за широкою спиною Вогневика оптичний отвір. І за ним — розсипи великих зірок. Він у каюті корабля. Він у польоті. Але чому ж він нічого не знає?

Вогневик сміється. Його оранжеве волосся смішно майорить над високим масивним чолом, ніби полум'я. Прозорі очі м'яко обнімають обличчя Буревія. І чути грубуваті слова — Вогневик завжди приховує ніжність під удаваною грубуватістю.

— Проспав. Все проспав. Ех ти, ледащо. А тепер очуняв — і дивуєшся. А нам з тобою скільки мороки. Шукати його серед снігів Плутонових. Витягати. Нести. Думаєш, легко?

Буревій, зовсім отямившись, радісно посміхається. Підводиться:

— А ти все такий же... Бугай рудий. Ніякої етики.

І раптом, згадавши, де він був недавно, злякано кинувся до товариша, стиснув, ніби кліщами, руку:

— Послухай, Вогневик. Мене ви взяли, а записи... На пульті, в кораблі?..

— Взяли, взяли, — заспокоїв його Вогневик. — Що ж ти думаєш, ми тільки по тебе летіли? Не велика цяця, нам експериментальні дані потрібніші!

— Не жартуй! Я серйозно.

— Ну-ну. Я теж серйозно, — обняв товариша Вогневик. — Заспокойся, ми все зробили. І дослідили пошкодження, і виміряли радіацію, і взяли твої проби...

— А статую... статую Невідомого ви бачили?

— Та все бачили! — замахав руками Вогневик. — Сфотографували, змалювали. Заспокойся. Ось тільки з тобою було щось не гаразд. Спав двісті з гаком годин. Ми боялися, що так і будеш спати. Транс. Скоро Земля. Отже, все гаразд. Всі нещастя позаду. Незабаром — Космоцентр. Нові кораблі. Там такі конструкції готуються — волосся сторч стає...

— Твоє й так завжди сторч стоїть, — засміявся Буревій. — Ти краще скажи, як ви мене розшукали? Хто повідомив?

— Хто? — здивувався Вогневик. — Ти сам...

— Я?

— А хто ж іще?

— Як?

— А це вже тобі краще знати. Тут я нічого не розумію. Суцільна містика. Прискакали до Космоцентру посланці з Інституту Думки. Ваш Буревій, кажуть, на Плутоні. Негайно посилайте квантовий корабель туди. Ми засумнівалися. Вони продемонстрували запис. Відеоплівка. Там записано твоє видіння... серед скель Плутонових. Всякі там сентиментальні думки... Ну, а далі — ти знаєш. Ми рвонули в Космос. І забрали тебе.

Буревій зачудовано вислухав товариша, перебив:

— Неймовірно. Я теж бачив такі дива, що ніколи не повірив би, якби хтось розповів. Раптом серед криги, серед скель — жінка... привид.

— Не привид, — пролунав іронічний голос за спиною Вогневика, — а мій молодий асистент, працівник Інституту Думки Ріона. Чудова дівчина. Абсолютно жива, не має нічого спільного з привидами.

— О, — жваво відсунувся вбік Вогневик. — Шановний академік тобі все пояснить. Керівник Інституту Думки Багрян. Сам побажав полетіти по тебе...

— По мене? — здивувався Буревій. — Навіщо? Чим я заслужив?

— Заслужив, заслужив, — махнув рукою Багрян.

Він обійшов вайлуватого Вогневика, присів на ліжку біля Буревія, пильно глянув йому в очі. Космонавт відчув аж біля серця пронизливий погляд ученого. Звідки в нього така сила? Адже нічого особливого у зовнішності. Невисокий, повний. Кругле обличчя. Кудлаті брови. Тільки очі трохи дивні. Глибокі криниці, в яких — безодня. Дивна, дуже дивна людина.

— Ну, я пішов, — засопів Вогневик, чомусь раптом заспішивши. — Треба готуватись до фінішу. А ви тут говоріть.

Він вийшов з каюти, насилу протиснувшись у люк.

— Говоріть, говоріть же, — озвався заінтригований Буревій. — Чим я зацікавив вас? Навіщо Інституту Думки космонавти?

— По-перше, — знизав плечима Багрян, — навіть дитина могла б зрозуміти, що експерименти з передачею думки краще ставити в космічних масштабах. По-друге...

— Зачекайте, зачекайте! — скрикнув космонавт. — Тепер я починаю розуміти! Телепатія, парапсихологія! Видіння, яке я бачив, — сигнал з Землі?

— Все правильно, — ледь помітно кивнув Багрян. — Заспокойтесь. Для вас тут нічого дивного нема. Вже давно йде суперечка між Космоцентром і Інститутом Думки. Вони кажуть — кванти підкорять простір. А ми сказали — думка! Ви пам'ятаєте дискусію?

— Пам'ятаю... Здається, — пробурмотів Буревій. — Це було давно. Років сім тому. Я серйозно не сприйняв ту суперечку.

— Тим гірше, — скептично заперечив Багрян. — Смішно те, що найкращі докази в нашу користь дав космонавт.

— Хто?

— Ви.

— Я?

— Еге ж, ви! Тільки завдяки нашим експериментам врятовані, здобуто цінні відомості про Плутон, отримано безцінні дані по міжпланетному зв'язку в принципово нових аспектах.

— Зачекайте, — спантеличено сказав Буревій. — Я ще не все розумію. Хай ви пробуєте спілкуватись на відстані, хай у вас це виходить. Але я? Не розумію. Домовленості між вами і мною не було, я був за шість мільярдів кілометрів від Землі!

— Ну то й що? — ласкаво підхопив Багрян.

— Неймовірно.

— Але факт. Факту не заперечиш.

— Розкажіть же мені.

— Охоче. Ви, напевне, чули, читали, що деякі люди часто відчували стан і навіть слова інших, близьких їм людей — особливо коли останні знаходились при смерті...

— Дещо читав. Але сприймав за випадковість.

— Ніякої випадковості нема. Все закономірно. В хвилини відчаю конденсується колосальна психічна енергія. Вона могутнім розрядом випромінюється в простір. По закону магніту, тотожності — цей розряд сприймається психічно близьким суб'єктом.

— Значить, ви сприйняли мене? — недовірливо запитав Буревій. — На такій відстані?

— Відстань у телепатії не має ніякого значення, — спокійно заперечив Багрян. — Тут вступає в дію інша закономірність, ніж при передачах радіо і гравіопроменів. Притримайте цікавість до Землі. Там дізнаєтесь про все. Тим більше, що я... А втім, дозвольте закінчити?

— Прошу вас! Я не можу стриматись.

— Не дивно. Якщо я помчав на край системи, то можна уявити, наскільки це важливо.

— Що важливо?

— Те, що сталося. Ми виявили одразу двох — вас і ще одного... одну...

— Кого двох?

— «Психодвійників». Індивідуумів, психічний резонатор яких вібрує в одній частоті. Дозвольте коротко. Працівник, про якого я казав, — жінка. Дівчинка, зовсім молода дівчинка. Ви вже знаєте її ім'я. Ріона. Вона в нас недавно. Колосальні здібності. Тільки трохи недисциплінована. Розхристана, як кажуть. Саме вона сприйняла ваш заклик.

— Ніякого заклику я не робив, — зніяковів Буревій. — Просто внутрішньо прощався з Землею.

— От-от, — засміявся Багрян. — Це якраз і є наш метод — внутрішнє звертання. І вона — Ріона — сприйняла ваше внутрішнє звертання. Якраз був черговий дослід. Пощастило навіть дещо записати, трансформоване через апаратуру... Та ви самі побачите.

— Дозвольте... А як же я? Чому я спіймав, чи то пак побачив її видіння там, на Плутоні?

— А то вже складніше, — радісно потер долоні Багрян. — То вища ступінь. Концентрація енергії, створення спеціального... Е-е, зачекайте. Я вам відкриваю наші секрети, а ще не запитав основного.

— Що ж? Говоріть, я страшенно заінтригований.

— Ми вирішили забрати вас.

— Мене? Куди?

— До себе. З Космоцентру.

— Ну що ви? — засміявся Буревій. — Мене забрати від Космосу? Це нереально...

— Навпаки, — сердито махнув рукою Багрян. — Навпаки. Не забрати від Космосу, а дати вам Космос по-справжньому. Вже півжиття я воюю з техніцистами-ученими, доводячи їм, що Безмежність не можна завоювати ракетами...

— Дивлячись якими ракетами, — зауважив Буревій ревниво. — Квантові ракети не мають межі для проникнення в Світобудову...

— Дурниці. Квантові, понадквантові, мезонні, фотонні — всім їм одна ціна. Тягти у простір мільйони тонн речовини, посилати людей на страшенний ризик, ждати їх через тисячі і мільйони років, враховуючи парадокс часу. Не годиться. Не кажучи про те, що ви ніколи ракетою не перескочите квантову межу — швидкість променя.

— Прийде час — перескочимо! — заперечив Буревій. — Кожна межа умовна.

— Ха-ха! — підхопив весело Багрян. — Ось ми й руйнуємо вашу межу. І не колись, а сьогодні. Тільки на принципово іншій основі.

— Думка?

— Так, думка. Тільки не зрозумійте примітивно. Я кажу не про зв'язок між космонавтами або з іншими розумними Братами з Допомогою парапсихологічних явищ. Я кажу про подорож між планетами, між зорями, про вивчення інших світів, систем, галактик. Нема межі для вивчення світу з допомогою думки. «Чому?» — запитаєте ви. Тому, що швидкість розповсюдження думки — миттєва. Вона не вкладається у просторово-часові аспекти. Вона вміщує їх у себе. Ви розумієте? Посилаючи мандрівників у Безмежжя, скажімо, до іншої галактики, ми не будемо ждати їх через мільйони років, а через кілька хвилин, годин чи секунд. Та, власне, вони нікуди й не літатимуть.

— Нічого не розумію, — знизав плечима Буревій. — І літатимуть — і не літатимуть...

— Діалектичне протиріччя, — усміхнувся Багрян, кумедно поворушивши кудлатими бровами. — Чудовий горішок. Але ви не відповіли — підете до нас? Можу сказати вам відверто, таких, як ви, па Землі десятки — не більше. Та й тих ми не знаємо. Ваш перехід до нашого Інституту підніме дослідження на небачену висоту. Ви навіть не можете уявити, які перспективи відкриються перед наукою.

— Так дозвольте ж узнати все як слід, — сміявся Буревій. — Перед таким натиском не втримаєшся. Якщо це не забере від мене Космос, якщо це... Коротше, я приїду до вас, а там поговоримо.

— Ну от і добре. Лягайте відпочивайте. А то ми вас одразу від непритомності — до надкосмічних проблем.

— Найкращі ліки, — заперечив космонавт. — До речі, вам теж пора в крісло. Я бачу за бортом Місяць. Станція!

Ріона

Усе позаду: радість товаришів у Космоцентрі, торжества на базі кораблів, серед службовців, учнів космошкіл, селенологів, садоводів оранжерей і безлічі інших посланців Землі на Місяці. Позаду виступи по радіо і телебаченню, сотні інтерв'ю кореспондентам, журналістам, ученим. Буревій знову на Землі. Рейсова ракета принесла його на рідну планету. Потужний вертоліт прямує на південь. Він тримає курс на Гімалаї. Там у квітучій долині, на висоті біля трьох кілометрів розташовано Інститут Думки. Туди пролягає шлях Буревія.

Згадуються прощальні слова друзів. У них звучать жаль, гумор і щире почуття.

— Дивися — не зраджуй нас, космачів.

— Обплутають тебе всякими телепатіями, як мотузками, пропадеш, Космосу божого не побачиш!

— А коли що путнє — давай помагай. Може, спільною упряжкою рвонемо в Космос!

«Смішні, любі мої! Я розумію ваші почуття. Сам пережив те ж саме. І ніколи не посмію навіть думати про те, щоб відсахнутися від космічних польотів. Невідомий, таємничий порив несе мене в нову путь. Там я відчуваю нові обрії, які лише маячать перед людством. І коли мої сили потрібні Землі — хай вона візьме їх».

Внизу пливуть грандіозні гряди найвищих гір. В'ються могутні білосніжні хребти, клубочаться хмари, ховаючи в глибоких ущелинах віковічні таємниці. Вертоліт пірнає в білий морок, пробиває його. По схилах збігають донизу зарості високих дерев, скачуть бурхливі водопади, темніють масиви скель.

Вертоліт зупинився па березі невеликого озера. Воно схоже своєю формою на гігантське око. Навіть острівець з групою ялин посередині нагадує зіницю. Ніжно-зелена гладінь води завмерла, не колихнеться. Вартовими стоять вікові дерева. Димляться урочисто високі вершини, ніби хтось там запалив огні. Буревій вийшов з машини, глибоко вдихнув прохолодне, пахуче повітря гір.

Просто, велично, спокійно. Як у Космосі. Не дивно, що саме сюди прийшли учені для розкриття таємниць психіки. Ураганні вихори свідомостей мільярдів людей мчать далеко поза цими хребтами, не зачіпаючи спокою казкової долини.

Пілот — тонкий, задумливий юнак з Бенгалії — мовчки показав у бік ущелини. Буревій поглянув туди. За верхів'ям ялин і кедрів білів купол споруди. Туди вела ледь помітна стежечка між густим високотрав'ям.

Буревій рушив по ній. Розгортав трави, вдихав неповторний п'янкий аромат квітів. Схвильовано шумувала кров у скронях, тонко поколювало в серці. Чари. Справжні чари! Ніби й не було тисячоліть

технічної цивілізації. Повернулися предковічні епохи. Мовчать древні ліси, приховуючи в собі примітивне життя, небезпеки, таємниці. А там, десь попереду, його жде вічна подруга, вічний супутник, друзі, товариші. Вони разом підуть від стійбища до стійбища, палицею і вогнем здобуваючи собі право на існування, в неймовірних муках підкоряючи собі загадкову природу.

Буревій оглянувся, засміявся. Он стоїть легкокрилий птах-вертоліт. Свідок важкого і величного шляху. Ні — не палиця і темна печера попереду, а хвилюючий політ думки в Безмежжя.

Він вступив під покриття велетнів деодарів. Ледве чутним дзвоном привітали вони космонавта, зачарували непорушною величчю. Поміж вкритими мохом валунами, через вузлуваті звиви змієподібного коріння Буревій добрався до широкої галявини. Звідси починалася доріжка, вкрита білим піском. Вона вела до таємничої сферичної будівлі.

Космонавт наблизився, дивуючись, що його ніхто не зустрічає. А втім, може, так і краще. Там, де справа стосується думки, хай не втручається ніщо показне, шумливе, звичне, банальне.

Перед входом його зустріла статуя. Вона була висічена з скелі лілових тонів. Буревій замилувався точними і легкими лініями, тонкою символікою творення.

Статуя зображувала жінку. Тремтливі, дівочі форми тіла, закриті довгою глухою сукнею. Обличчя зосереджене, брови зсунуті докупи, ніби з виразом запиту. Погляд спрямований у Космос, в Безмежність. В руках, біля грудей, вона обережно, як найбільшу цінність, тримає прозору чашу з серцем всередині. Воно сяє блакитним полум'ям, воно кидає відблиск на юне обличчя дівчини. Найдревніший символ — серце в чаші — був дуже близьким Буревію. Він зрозумів задум творця. Серце — символ служіння людям, чаша — символ Синтезу, Знання, Безмежності. Всі сили серця, розуму — для Людства. Ось про що говорить творець статуї.

Космонавт насилу одірвався від споглядання, рушив до дверей. На стіні побачив невеличку табличку з написом: ІНСТИТУТ ДУМКИ.

Він ступив у коридор. Ввійшов до широкого приміщення. Стіни випромінювали м'яке сяйво. В овальні вікна привітно заглядали ялини.

Буревій пройшов по пухкому килиму. Оглянувся. Жодної душі. Йому це здалося дивним після шумливих аудиторій Космошколи, після ураганних стартів космічних ракет, після нестримних суперечок «космачів».

Та ось він перед дверима. Вони нечутно відкриваються. Космонавт ввійшов туди і зупинився, вражений. На нього дивилася молода жінка. Це була вона. Та, яка з'явилася йому на далекому Плутоні. Та, яка попередила його і врятувала від смерті. Тільки там вона була містичною, примарною, нереальною, а тут — зовсім інша.

Вона схожа на статую, поставлену при вході. Така ж ніжна, тендітна, дивна. Навіть одягнена в довгу лілову сукню. Великі темні очі з-під чорних вій дивляться на Буревія запитливо і тривожно. Він бачить лише ці очі на блідому обличчі. «Прекрасна яка», — подумав він.

— Прекрасна яка, — діловито повторив чийсь голос збоку. Буревій отетерів від несподіванки. Хтось засміявся дружньо.

Дівчина почервоніла.

До космонавта підійшов Багрян — він з'явився зовсім несподівано з-за спини, жартома сказав:

— У нас навіть думати треба обережно. Не варто жінкам одразу говорити компліменти. Апаратура записує, потім зміните свої думки — буде конфуз. А втім, гадаю, щодо Ріони зміни думок не буде!

— Багряне, — благально промовила дівчина.

— Мовчу. Знайомтеся. Буревій. А це Ріона. Та ви вже знайомі без мене. Серед снігів Плутона зустрілися. Пробачте, Буревію, що ми не зустріли вас. Проводимо важливі експерименти. Я теж покину вас. Залишається тільки Ріона. Але саме вона й потрібна. «Важка артилерія», як казали наші мілітаристичні предки. Ми її пускаємо, щоб завоювати вас.

— Багрян...

— Мовчу, мовчу, — блимнув на дівчину веселим оком учений. — Але я нітрохи не перебільшую. Ріона — ентузіаст парапсихології та її нових відділів. Вона вам про все розповість. Ріоно, доручаю вам цього хлопчика. Опрацюйте його. Ну-ну, не хмуртеся, вам не личить. Я звільняю вас до вечора. Гуляйте, розповідайте, сперечайтесь. Але пам'ятайте, участь Буревія в нашій роботі — першорядне завдання.

Багрян похапцем зиркнув на хронометр, махнув рукою і зник.

Буревій несміливо поглянув на дівчину. Йому ніяково було зустрітися з нею поглядом після того, як прозвучали його думки. А як вона сприйняла їх?

Він важко зітхнув. Це важче, ніж вести квантовий корабель. Поглянув прямо їй в очі. Вона дивилася тривожно і дружньо. Подала вузьку руку з довгими музикальними пальцями. Він взяв її в свою широку долоню, легенько потиснув. Гарячий струмінь пройшов по руках, проник до серця. Вона заплющила очі. Забрала руку назад. Потім знову подивилась на нього. Щоки її поблідли. Вона тихо сказала:

— Ходімо в гори. Я покажу вам свої улюблені місця. Вам сподобається у нас. Ви будете працювати в нас. Я це знаю.

— Я теж знаю, — зачаровано сказав Буревій.

Промені серця

Вона йшла по гірській стежині повільно, легко. Ніби пливла. Мимо нагромаджених над головами скель. Мимо багатовікових деодарів, ялин. Мимо бурхливих потоків, які то з'являлись поряд із стежиною, то знову зміїлися десь в ущелинах.

Буревію ввижалося, що вона не звичайна людина, жінка, з якою він тільки що познайомився, що вона невіддільна від усього того, що нині оточує його. Від гір, струмків, дерев і хмар, від великої тиші, яка оновила цей край таємниці. І від нього — Буревія. Ось він іде за нею. І не міг би не йти. Запитував сам себе в серці — чи можна було б тепер робити щось інше, саме тепер, у цю хвилину? Вести корабель, сперечатися з друзями, сидіти в Космошколі, купатися в океані? «Ні, ні, ні», — співало серце. Все те і багато іншого — може бути й не бути. Не одне — так інше. А вона — єдина. Вона — це він. Вона — це подих, плин крові в тілі, промені світла, шелест листя на деревах, чистота білосніжних вершин...

Розум втручався, зупиняв урочисту мелодію серця, іронізував. Зачекай, не поспішай. Негарно, неетично. Побачив гарну дівчину — і одразу закохався, забувши про все. А приїхав же для справи. Забуто не лише Космос, а й те, що він повинен узнати тут.

Він одмахнувся від тих думок. Вони були звичайними, буденними, банальними. До чого тут мудрість і логіка, справи і обов'язок. Мовчи, іди за нею, простягни їй до серця срібну нитку єднання від власного серця. І коли зростуться два серця в одне — путь буде єдиною. Чи Космос, чи Земля, чи горе, чи радість — не матиме ніякого значення. Все у всьому — буде їхнім життям.

Ріона зрідка оглядалась. Ясні блискавиці з чорних очей обпікали Буревія. Дивна тривожна посмішка розквітала на їхніх обличчях і згасала. І знову дівчина пливла вперед, по гірській стежині. А він мовчазно супроводжував її.

Вона зупинилася біля водоспаду. Гімалайські деодари стрімко піднялися в небо, створюючи подобу казкового палацу. В просвітах між ними біліли високі вершини, вгорі палац прикривало куполом небо — темно-блакитне, спокійне. Водоспад натягнув прозорі ниті між скелями, невидимий музикант торкався тих струн пальцями, грав ледь чутну, чарівливу мелодію вічності.

Ріона схилилася, почала збирати сухі гілочки. Він зрозумів її без слів, почав допомагати. Скоро вони назбирали цілу гору хмизу. Дівчина вказала місце біля самого водоспаду. Буревій склав багаття і запалив.

Вогонь весело заскакав по сухому гіллі. Вони сіли на широкі плескаті каміння. їх розділяло багаття. Вони дивилися в огонь, зрідка одне на одного — і знову зливалися з сутністю полум'яної стихії.

Полум'я підіймалося вище і вище. Міріади веселих торжествуючих іскор плавно, стрімко здіймалися на потоці могутнього вогню вгору і з'єднувалися з простором. Буревій дивився на їх політ, і душа його переносилася в царство предковічних легенд і казок.

Він підклав кілька товстих віток кедра в багаття. Глянув па неї. Тихо сказав:

— Мені здається, це вже було... Вогонь, гори, і ми, і тиша...

— Було, — ніби луна, відгукнулася Ріона.

— Коли? — з надією запитав Буревій.

— Завжди...

«Завжди», — засміялося щось в серці Буревія. «Завжди», — палахкотіло урочисто полум'я. «Завжди», — дзвеніли струни водоспаду.

І знову тиша. Тріск іскор, що міріадами плинуть у тривожне небо.

Вона зітхнула Пригладила волосся на скронях, відкинула за спину важку косу. Міцно сплела пальці рук, сперлася на них підборіддям.

— Слухайте... Хай буде наша розмова казкою. Не треба аналізу. Не треба суперечок. Шукайте розгадки в серці, шукайте її в спогадах, в легендах, у майбутньому... Політ ракет, гримотіння машин, ефемерна потужність всієї технічної цивілізації хай стане зрозумілою поряд з польотом думки — вінця всього буття. Все те, попереднє, чим ми пишаємось, лише перші дитячі незграбні кроки гіганта, який пробуджується, який не знає ще своєї сили.

Так зернина, доки вона не проросла, здається нікчемною поряд з важкими скелями, речами, машинами, людьми, далекими світами. Але ж та зернина, якщо їй дати простір, може перебудувати світ. Заколосяться масиви хлібів, зашумлять густі ліси, мільярди людей одержать їжу і вбрання, будівлі і машини, папір для книг і музичні інструменти для висловлення гармонії.

Так було і є досі з думкою. Хоч думка завжди була ведучою в еволюції, її не помічали. Більше звертали увагу на зовнішні вияви, не помічаючи, що то лише грубі вбрання думки. Чи стілець, чи ракета, чи мелодія, чи пісня, чи хліб, чи прекрасна іграшка для дитини — все це творчість вогняної думки. А наші руки, машини, інструменти і вся гігантська споруда суспільства — лише зброя людської думки, якою вона перебудовує світ.

Але вже тисячоліття тому знаходилися люди, які розуміли, задумувалися над суттю думки. З'являлися припущення, що енергія думки передається в просторі, що вона може конденсуватися, концентруватися, розсіюватися, що вона незнищенна, як все в Космосі.

Але я захопилася. Пробачте, друже. Це вже філософія. Про це ми поговоримо потім. А тепер — ближче до основного. Вам не раз доводилося чути, читати, що в хвилини небезпеки або смерті людина особливо думає про близьких. І дуже часто цим близьким з'являється постать того, хто вмирає або страждає. Спочатку наука не сприймала серйозно таких повідомлень. Вважали їх забобонами, містичними побрехеньками. Але час ішов. Накопичувались факти. Про це заговорили люди, яких не можна було запідозрити в обмані чи містиці. І тоді

наука несміливо повернула своє обличчя до явищ метасвідомості, або парапсихології.

— Я знаю про все це. Читав, — тихо сказав Буревій. — Та не вважав це серйозним. Але Багрян — ваш керівник... а тепер ви — відкриваєте переді мною новий, не відомий досі світ. І я відчуваю, що він реальний, такий же, як і той, до якого я звик...

— Вищий, — додала Ріона, зітхнувши. — Значніший, могутніший, безконечний. Нема йому меж і загадок. Розкуйте думку людини — і вона розгадає все!

— Говоріть. Говоріть...

— Я скажу коротко. Все інше хай буде здобуте вашим бажанням. Отже, наука десятки років уже накопичує статистичні дані і експериментує. Це дуже важко. Мало здібних людей. Мало ще довір'я до перспектив нового напрямку в пізнанні. Але основні тенденції визначені. Ми можемо концентрувати і конденсувати енергію думки. Нам пощастило навіть у мікродозах скристалізувати цю енергію, здобути її субстрат. Про це вам розповість Багрян. Нам відомо, що при видіннях, які колись вважались появою мерців, привидів та інших містичних вигадок, діє енергія думки, сконденсована волею того, хто послав її, і сприйнята відповідною людиною, близькою психічно цій хвилі. Та для чого далеко ходити. Ми з вами — найкращий приклад. Проводячи експеримент, я раптом побачила вас, Плутон, чужу планету, ваші останні слова чи думки, послані людям Землі, ваші почуття. Я відчула себе вами, я збагнула всю глибину трагедії людини, одірваної від живого тіла людства. Мої враження були записані на відеоплівку. Знаючи, що вашою долею стурбований Космоцентр і вся Земля, ми негайно передали це їм. Вони почали готувати рятунок. А наш Інститут тим часом попередив вас.

— Як? — запитав Буревій, цілком вражений розповіддю дівчини. — Невже ви володієте такою силою думки?

— Ні, не володію, — відказала Ріона. — Мою думку посилили енергією, сконцентрованою в кристалі. На цей імпульс було витрачено майже весь запас. У чому суть цього експерименту? Створення в просторі так званого «психодвійника». З потенціальних часток вакууму. Цей «двійник» не має інерції, властивої речовині з масою спокою, і навіть квантам. Отже, він може пересуватися під дією нашої волі, нашої думки миттєво у будь-який пункт простору, на будь-яку планету.

— Миттєво? — перепитав Буревій.

— Так. Вам здається це неможливим?

Космонавт поворушив багаття. Воно спалахнуло сильніше. Очі Ріони у відсвітах його здавалися отворами в тривожний, невідомий світ. Буревій дивився в них, не міг одвести погляду.

— Ні, — сказав він. — Мені тепер нічого не здається дивним. Але розум...

— Ага, — дзвінко засміялася Ріона, і луна повторила той кришталевий сміх у горах. — Розум вперто вимагає логічних висновків. Хай так. Наша гіпотеза, тобто моя, Багряна, всіх працівників Інституту і більшості парапсихологів, така: передача взаємодії від мозку, від свідомості до свідомості відбувається не в електромагнітному, і не в гравітаційному, і не в мезонному чи іншому полях, які підлягають законам часу. Вона розповсюджується в нейтрополі, у вакуумі, в праполі, в потенційному полі, в псиполі, в Х-полі , і не має значення, як його називають. Це поле зв'язане з нашим часовим буттям, бо є його основою, але не підкоряється часу. Будь-яке збурення в цьому полі миттю відчувається в іншому місці цього поля де завгодно.

— Зрозумів, — підхопив Буревій. — Це поле не диференційоване, воно єдине, і тому діє як єдність, а не як ланцюг часток.

— Правильно. Приблизно так. Отже, те, що ми звикли називати часом в чотиримірному континуумі нашого буття, для цього поля не має ніякого значення. Але, проявляючись у нашому світі, тобто в часових категоріях, енергія думки проявляється в часі. Слухайте ж далі.

Ясно, що перспективи вивчення світу з допомогою думки неосяжні. Ми зможемо посилати «психодвійників» куди завгодно: на планети, на інші зірки, до далеких галактик. Все залежатиме лише від енергії. Ми ввійдемо в контакт з іншими Братами, ми швидко сприймемо їхню мудрість і передамо свою. Думка з'єднає Безмежжя. Вона не відкине технічну цивілізацію. Ні. Все прекрасно на своєму місці, у свій час, епоху. Але кожному ясно, що там, де можна обійтись без громіздкої техніки, треба відкинути її.

З часом ми навчимося матеріалізувати «психодвійника». Там, на далеких планетах, будемо ходити ми, точніше наші заступники, виконуючи нашу волю, волю нашого розуму, нашої науки. Ви збагнули, до яких висот приведе вивчення енергії думки?..

На гори спадали сутінки, темніло небо, на ньому спалахували великі зірки. А водоспад все дзвенів свою пісню, і Ріона вела захопленого Буревія по широкій путі свого серця, свого сміливого розуму. Він бачив ясно і зримо, що ця нова суджена дорога людства відкриває грядущим нащадкам титанічну далину звершень і творчості. І їй не буде кінця.

Новий шлях

Буревій залишився в Інституті.

На Місяць, у Космоцентр, сповістили про його рішення. На його ім'я у відповідь прийшла радіограма з поздоровленням «заживо похованому». Буревій з Ріоною прочитали її, посміялися, та в серці космонавта не ворухнулося ні жалю, ні сумніву за тим, що сталося. Все було прекрасно, все було як слід.

...Минуло два роки.

Раніше, в іншій ситуації, в інших умовах, цей час здався б космонавту нескінченним. А тут все було іншим. Нез'ясовним вихором, розмаїтим сплетінням подій, явищ промайнув цей благословенний час.

І знову сидить Буревій на плескатому камені, біля дзвінкого водоспаду. Слухає пісню гір, слухає тишу гір, слухає мудрість гір. І жде її. Вона скоро прийде.

Між двома каменями товстий шар попелу. Скільки раз — влітку, восени, взимку і весною — сходилися вони в улюбленому місці? Скільки дум передав їм казковий водоспад, скільки чарівних таємниць нашептали горді деодари, величні гори? Скільки снаги і сили влило до сердець їхніх тріпотливе багаття?

Купка хмизу знову чекає її. Прийде вона — і затанцює вогонь, вітаючи свою господиню химерним древнім танком.

Буревій заплющує очі. Прислухається до простору. Згадує. Знову мчить, відновлюється в свідомості ланцюг подій цього року. І знову вражає Буревія своєю незвичайністю, своєю простотою.

Він гадав, що одразу ж почнеться щось казкове. Але ніякої казки не було. Почалася якась дивна, на перший погляд, дитяча робота. Буревій не зміг би тоді назвати це роботою. Це була скоріше гра.

Перед ним, наприклад, розкладали багато різних речей, просили за кілька секунд оглянути їх, а потім, не дивлячись, розповісти про те, що запам'ятав.

Або називали одне слово, а по ньому вже просили відновити всю фразу, яку задумувала в основному Ріона.

Або йому необхідно було кожного дня в певні години уявою будувати речі, постаті, будівлі, деталі обличчя, тіла, досягаючи в цьому великої чіткості. А контролювалися його успіхи спеціальним апаратом, який записував його мисленні утвори на відео-плівку.

Дуже скоро Буревій зрозумів суть цих вправ. І вже не іронізував над своїми «пустощами», як він спочатку називав такі заняття, а старанно виконував завдання Ріони. Він зрозумів, що йому необхідно відточити здібність зосередження, концентрації думки, навчитися мислити чисто, ясно.

— Можна послати потужний промінь думки, — говорила Ріона, — а вслід за тим засмітити простір цілою зграєю вороння, яке своїм ґвалтом зіпсує попередню посилку.

Він з радістю погоджувався з нею і старався не пускати у простір «вороння». Ріона була задоволена учнем. А ще більше Багрян. Він не міг діждатися, коли вже з Буревієм можна буде проводити космічні досліди.

Але Ріона вперто відточувала здібності Буревія, і він почав навіть сумніватися в характеристиці, яку давав колись їй Багрян, назвавши її «розхристаною». Скоріше її можна було назвати пунктуальною.

Космонавт перейшов до складніших завдань. Він передавав у простір свої думки в формі образів, символів, слів, а Ріона приймала їх. А потім навпаки. Результати передавалися Багряну і Раді Інституту. Після таких експериментів Багрян зустрічав Ріону і Буревія сонячною усмішкою. І вони знали, що досліди їхні перевищують усі сподівання вченого.

Велися експерименти з фотографуванням «німба» Буревія, «німба», якого вважали колись містичним атрибутом святих. Виявилось, що він був притаманний кожній людині, хоч і проявлявся не в кожного однаково. І нічого містичного в ньому не було. Звичайне енергетичне випромінювання комплексного характеру. В цей комплекс входила і біологічна радіація тіла, і електромагнітні промені мозку, і власне проявлення Х-поля думки. Велися експерименти з вивчення пульсації «німба» під час мисленних процесів, при запису цієї пульсації і перетворенню цих пульсацій в акустичні та зорові сигнали, тобто в трансформацію зовнішніх сигналів мозку, свідомості на об'ємні, стереофонічні і стереоскопічні образи. Багрян хотів таким чином контролювати суб'єктивні записи індивіда об'єктивними показаннями апаратури. Інститут мав уже надзвичайно великі успіхи в цих експериментах.

Потім Буревій захопився ще одним тренуванням своєї думки. Він почав працювати над зміною рослин під впливом енергії Х-поля. Такі експерименти подобалися йому більше за все. Вони були казкові, але разом з тим цілком реальні.

Він брав кілька рослин, розташовував їх у різних приміщеннях і ставився до кожної з них по-різному. Одну залишав у спокої, другу підбадьорював дружньою хвилею думки, третю вольовим зусиллям примушував сповільнювати ріст. І рослини слухалися його. Хоч потрібно було кілька місяців, щоб побачити результати. Але вони були. І були разючі. А ще цікавішим був експеримент з квітами. Буревію пощастило змінити колір незабудок з голубого на фіолетовий. Для цього йому довелося витратити два місяці, кожного дня опромінюючи квіти енергією вольової посилки.

А потім наступили дні суворих екзаменів. Йому необхідно було створити в просторі «психодвійника». В цьому допомагав цереб-ропсихоконцентратор (ЦПК) — винахід Багряна і його помічників. Апарат у формі овала надівався на голову, ніби вінець. З допомогою кристала психоенергії в ЦПК збуджувалось потужне Х-поле, яке спрямовувало енергію думки суб'єкта вузьким концентрованим променем у потрібному напрямі, допомагало зосередитись, щоб створити необхідну форму «психодвійника».

Саме так Ріона відвідала Плутон тоді, рік тому, коли Буревій прощався з Землею в чужому світі.

Враження від перших спроб перевершили мрії Буревія. Йому здалося, що він потрапив у царство снів. Коли людині спиться, що вона літає в просторі, до інших планет, чи опускається під воду, чи перетворюється в слона, птаха або в що завгодно — така людина не дивується, прокинувшись, що з нею трапляються чарівні пригоди. Вона каже: «Привернулося, та й усе...» Але тут все було реально, хоч і казковіше, ніж будь-який сон.

Надівши перший раз ЦПК, Буревій, як завжди, зосередився. Згідно з домовленістю, він послав думку в

простір, спрямувавши її до вершини сусідньої гори. Там ждали асистенти Багряна — контрольний пункт Інституту.

Космонавт відчув, що він уже не в експериментальній камері, повністю ізольованій від світу. Він миттю вийшов свідомістю з стін Інституту, майнув над озером, над лісом. У грудях солодко похололо, Буревію здалося, що його свідомість охопила собою незміряні простори. Йому уявилось, що він може помчати куди завгодно — в Безмежжя, настільки колосальні сили відчулися в потенції думки. Але завдання є завдання.

Він метнув себе незначним вольовим зусиллям до вказаної гори. Зупинився біля намету асистентів. Вони побачили його, радісно привітали. На нього націлились кілька об'єктивів, весело засяяли вічка автоматів, реєструючи появу «психодвійника». Але найдивніше було Буревію. Він розумом знав, що лежить в експериментальній камері Інституту, а разом з тим почуття наочно стверджували, що він, Буревій, також знаходиться на горі, біля своїх товаришів.

Враження було неймовірне. Але факт, уявлений свідомістю, був стверджений багатьма бездоганними свідками — квантовими та електронними автоматами.

Інститут тріумфував. Тепер парапсихологи одержали ще одного сильного працівника. Багрян готувався впритул підійти до заповітних дослідів — до вивчення Космосу, щоб ствердити свою мрію і відкрити новий шлях польотів між зірками. І, звичайно, «покласти на лопатки» прихильників квантових кораблів у завоюванні простору.

Ще кілька пробних польотів. А потім — ривок на Місяць.

Буревій згадує комічні перипетії, зв'язані з тим експериментом. Він в одну мить подолав простір між Землею і Місяцем. Консервативна земна свідомість, для якої цей політ здавався кощунством, порушенням всіх законів фізичного світу, замовкла вражена, приголомшена. Тільки серце співало урочисту пісню перемоги над простором. Серце ставало господарем світу, братом далеким зіркам, галактикам...

Тільки що Земля була внизу, вона здавалася грандіозною кулею, оповитою зеленкуватим ореолом, і раптом за якусь мить опинилася вгорі. А Буревій вже побачив себе серед місячного пейзажу.

Зубчаті гори. Тіні. Хаотичні нагромадження скель.

Над серцем майнув крилом жах: тут нема повітря, він без скафандра, зараз замерзне, задихнеться. І одразу ж Буревій радісно засміявся. Не треба нічого: ні скафандрів, ні повітря. Він всемогутній, всепроникаючий, всюдисущий.

Ось вежа Космоцентру. Незначним зусиллям волі Буревій проник усередину. Опинився в центральному залі. Там якраз відбувалась нарада космонавтів. Про щось говорив Вогневик.

Буревія побачили. Залунали привітальні вигуки. Руде волосся Вогневика замайоріло від задоволення.

— Ага. Вернувся, зрадник. Не витримав містики? Звідки ти? Яким рейсом?

— Це не я, — замогильним голосом відповів Буревій. — Це мій привид. Обережно, не наближайтесь.

— Не валяй дурня! — весело закричали друзі, кидаючись до нього, простягаючи руки.

Але руки їхні вільно проходили крізь пружну просторову плівку «психодвійника». Залунали вигуки здивування. Буревій сміявся.

— Ага! Злякалися!

— Поясни ж, будь ласка, — не стримався Вогневик. — Що це за фокуси? Де ж тоді ти, якщо тут твій привид?

— На Землі. В Інституті. Що, здорово?

— А не брешеш? — простодушно закричали космонавти.

— Клянусь парсеком!

— Оце так! — хотів ударити Вогневик Буревія по плечі. Але рука його прорізала «психодвійника» і ляпнула себе по стегну. Космонавти зареготали. Вогневик конфузливо почухався.

Так закінчився космічний експеримент Буревія. Друзі щиро бажали йому успіхів, обіцяли підтримку, прохали об'єднати сили «космачів» і «психів», як ризиковано вони назвали працівників Інституту Думки.

Минали дні, місяці. Незабаром настане час, коли почнуться польоти до планет. А потім до інших зірок. До зірок! Це неймовірно. Але факт. Багрян вірить, що ще за життя Буревія і Ріони вони зможуть «махнути» до інших галактик.

Думки Буревія збурилися, майнули врозтіч. Серце відчуло її наближення. її. Він уже не думав про неї як про Ріону — працівника Інституту, соратника спільної справи. Це була просто вона. Вона. І не треба нічого...

Ось вона наближається, як і завжди, нечутною, плавною ходою. Ніби випереджаючи обличчя, летять попереду двоє зірок-очей. Простягаються назустріч йому руки, як промені. Він бере їх в долоні, з серця в серце посилає радість свою. І обоє сідають, як завжди. Мовчазно. Тихо.

Вона обіцяла розповісти щось цікаве. Вона говорила, що це її таємниця. Буревій знає, що її таємниця така ж прекрасна, як і вона. Інакше й бути не може.

Він розпалює багаття. Вогонь виривається на волю, освітлює зачаровані лиця. Буревій дивиться на дівчину, жде.

«Говори, говори... Дай моєму серцю відчути твою таємницю, Ріоно...»

Таємниця Ріони

Тривожна, дивна розмова. Легка, несподівана, радісна.

— Друже, прийшов час. Я відкрию свою таємницю.

— Я давно жду, Ріоно.

— Ти знаєш, що незабаром найвідповідальніші польоти?

— Так, друже.

— Ти знаєш, Буревію, що потрібно перед вирішальною битвою?

— Загартувати крицю. Випробувати мечі.

— Дякую тобі, — радісно всміхнулася дівчина. — Ти сказав ясніше ясного. Саме так. Загартувати крицю. Вогнем. Коли бажають щось здійснити, то вирішальна проба повинна переважати навіть здійснення!

— Я не зовсім розумію.

— Я поясню. Ти читав про гіпотезу індуса Матакрішни?

— Ні. Про що це?

— Про походження Сонця. Про його будову.

— Не траплялось.

— Тоді я розповім.

— Це стосується таємниці?

Ріона мовчки хитнула головою. Затихла на кілька хвилин, вдивляючись у полум'я, ніби заряджаючи вогняною енергією свою свідомість. Потім звела погляд на Буревія. Тихо почала говорити:

— Матакрішна говорить так: чому ми дивимось на Сонце та інші зірки так, як далекі предки? Вони припустили в своїх гіпотезах перше, що спало їм на думку: Сонце і зірки — великі кулі газу. Що вони кулі — це видно одразу. Що газу — показує спектроскоп і всякі інші прилади. А далі? Далі тільки домисли, припущення, натяжки, до яких пристосовують математичні розрахунки моделей — термоядерних, гравітаційних, нейтринних і всяких інших. А чому б, говорить Матакрішна, не подумати про Сонце і зірки з інших позицій? Ці думки не нові, вони в казкових формах висловлювались раніше.

Сучасна наука стверджує припущення двадцятого віку, що Сонце і зірки — це саморегулюючі термоядерні системи, в яких відбувається процес синтезу легких елементів у більш важкі, — наприклад, водню в гелій і так далі, — з виділенням певної енергії. Цю гіпотезу законсервували, поставили на вітрину науки, розмалювали і прийняли як догму. Але дійсність може бути зовсім іншою, ніж наші схеми.

Матакрішна говорить так: чому б не припустити, що зірки не природні утвори. Справді, як природно може утворитися зірка-сонце? Чому? З праматерії можуть і утворюються первісні глобули-планети. Вони формуються в системи. В центрі буде наймасивніша планета, скажімо, така, як Юпітер. Система існує, розвивається. Вона не має яскравої центральної зірки. Така зірка і не може виникнути природно. Бо, дійшовши до стану термоядерної реакції, планета вибухне. А якщо процес реакції буде локальний, випадковий, то він приведе лише до місцевого вибуху, до землетрусу, до катаклізму. Якщо в надрах планети накопичилося досить сировини — водень, дейтерій чи інші легкі елементи, — то неминучий гігантський вибух, ланцюгова реакція, яка спопелить, розшматує планету. Ні про яку зірку не може бути й мови. Матакрішна каже: Сонце і зірки — не природні утвори. Вони утвори розумних істот.

— Всі? — захоплено-вражено прошепотів Буревій.

— Всі, — ствердила Ріона. — Так каже учений. Так кажу я, бо повністю переконана в реальності його гіпотези.

— Але як же тоді виникають ті розумні істоти... попередні? Як вони створюють Сонця, зірки? Де вони? Це вже щось неймовірне!

— Зачекай, друже. Нічого неймовірного нема. Все цілком реально. Матакрішна каже: ми сприймаємо світ у променях Сонця, яке має дуже вузький діапазон спектру, найнікчемнішу долю неосяжного океану різної радіації. Але ж, крім видимого проміння, є безліч інших променів — гравітаційних, ядерних, ультра, інфра, гамма, метагамма, радіо, мезо, психо, біо і так далі і так далі, без кінця. Отже, якщо раніше не було сонць і зірок з видимою радіацією, — відзнач, що видимою для нас, — то це не значить, що Безмежжя було темним, що в небесах був вічний морок! Ні. Системи були видимі розумним істотам в інших променях, про які я тільки що сказала. Життя виникало на планетах на іншій основі, ніж тепер. Воно жило, розвивалось у променях, скажімо, нейтринних, гравітонних чи будь-яких інших, досягало розумного рівня. Розумні істоти вдосконалювались, еволюціонували. Разом з тим вони, безумовно, змінювали, ускладнювали і навколишній світ. Бо це одна з найтиповіших ознак Розуму — перебудовувати навколишній світ, гармонізувати його, вдосконалювати.

Матакрішна каже далі: чому б не припустити, що на одній з планет системи життя досягло такого Рівня, що Істоти здобули можливість і право володіти Космічними Силами. І вони перетворили свою темну планету на вогняну зірку, оточивши її могутніми енергетичними полями...

— Для чого? — ледве видихнув зачарований Буревій.

— Для того, щоб розширити можливості Природи, відкрити для життя і всієї матерії ще грандіозніші шляхи Еволюції. І тоді деякі планети — такі, як Земля, Венера, Марс, — почали бурхливо розвиватися в цьому напрямку — в аспекті видимої радіації. Саме на цих планетах були умови, які відповідали найкращому споживанню і трансформуванню нової енергії. Але не тільки цим вичерпується задум вогняних жителів Сонця та зірок. Вони, безумовно, діють у безлічі інших вимірів і аспектів, про які ми ще не можемо мати уявлення. Але ми, люди Землі, теж ідемо тим неосяжним шляхом...

— Значить, Матакрішна думає, що там... живуть?

— Живуть, — підхопила гордо Ріона. — Живуть і творять наші Вогняні Брати. І дають нам приклад нашого вогняного майбутнього.

— І так на кожній зірці? На квадрильйонах видимих зірок?

— Видимих і невидимих, друже. Це закон для кожної планети. Безконечна путь грандіозного розвитку. Безмежного розвитку.

— У мене наморочиться голова. Це дуже несподівано. Але ж ми не зможемо ніколи їх побачити. Ніякий корабель не проникне на Сонце. Тим більше, якщо це химера, якщо гіпотеза не відповідає дійсності, якщо Сонце — суцільна маса плазми, а не такий світ, як каже Матакрішна.

— Ось якраз для цього я й почала розмову з тобою, друже. Ми повинні перевірити гіпотезу Матакрішни. Експериментально. Дійсно, ніякі апарати не проникнуть у Сонце. Тим більше тепер. Але туди може проникнути думка. Вогняна думка, яка споріднена з Сонцем і зірками.

— Ти хочеш, щоб «психодвійник»...

— Так. Я хочу, щоб ми помчали на Сонце. Це й буде максимальною перевіркою наших можливостей. Хіба не так?

Буревій не відповів нічого, але його очі, розширені в захопленні і подиві, говорили краще за всі слова. Дівчина бачила, що він ніде за нею куди завгодно — в безодню, на Сонце, в пекло, на край Безмежжя, тобто туди, куди навіть не можна проникнути.

— Але це небезпечно, — прошепотіла вона.

— Ну то й що? — просто відповів він.

— Можуть бути несподіванки.

— Це ти мені кажеш, Ріоно? Вона ніжно засміялась:

— Так, так. Я забула, що говорю з славетним Буревієм, тигром Космосу. Пробач.

— Тигр не тигр, але й не заєць. Та що скаже Багрян? Ти не говорила йому?

— Ні, — спохмурніла Ріона. — Він тремтить над нами... і, напевне, заперечуватиме. Але ходімо. Ходімо негайно.

Через півгодини вони вже були у Багряна. Він вислухав буйну, ультракосмічпу пропозицію Ріони похмуро, зосереджено, не перебиваючи. Але тільки-но вона закінчила красномовний виклад гіпотези Матакрішпи і свої бажання, як Багряна прорвало. Він почервонів, брови зійшлися над переніссям, очі потемніли і заметали блискавки.

— Через мій труп! — заревів учений. — Ви збожеволіли. Не хочу й слухати. Хочете згоріти? Ви розумієте, що це буде? Спілкування з енергією, ступеня якої ми не знаємо. Оптильйони ергів! Спопеляюча спека! Ваші «двійники» згорять, а разом з ними і ви — їхні земні носії! Безумство! Не дозволю!

— Ви хочете зупинити прогрес? — з болем заперечила Ріона. — Однаково доведеться вивчати їх, спілкуватися з ними.

— Вони вищі за нас, — огризнувся Багрян, — хай вони і прийдуть сюди. Вони можуть знайти шляхи, щоб порозумітися з нами.

— Не говоріть наївностей, — обурилася дівчина. — Ви прекрасно знаєте, що шлях один — вперед. Вони можуть ждати нас, вітати наші зусилля, але спускатися назад — ніколи. І потім, що значить — порозумітися з нами? Може, навколо тисячі, мільйони знаків від них, але ми не можемо читати. Може, моє бажання польоту до Сонця є їхнім знаком, думкою їхньою, викликаною в мені?!

— Однаково не хочу. Не дозволю! Занадто великий ризик! Якщо ви не жалієте себе, то подумайте, що ви не належите собі, а людству. Ми не маємо права так ризикувати, доки у нас нема в запасі таких, як ви і Буревій, здібних працівників. Так і запам'ятайте — ні, ні, ні.

Друзі вийшли від Багряна знічені, засмучені.

Не зговорюючись, пішли в гори. Взявшись за руки, піднімались довго улюбленою стежиною. Йшли мовчки, напружено, заглибившись у думи свої, ніби, набираючи з надр серця невидимі сили.

Під вечір вони зупинились біля снігів. Звідси видно було хмари внизу. Над ними пливли, ніби казкові кораблі, мудрі, спокійні вершини. Вони пливли в темно-синьому небі. А на небі загоралися маяками зірки. Вони ясно вказували шлях кожному, хто розумів їхні знаки. Вони вказували напрям путі для кожної розумної істоти. Той напрям — Безмежжя.

Ріона і Буревій перезирнулися. Вони зрозуміли ті знаки. Вони подумали однаково чи сприйняли думки одне одного. Дівчина була бліда, сувора. Вона тихо промовила:

— Буревію...

Він поглянув на неї. Зрозумів. Кивнув.

— Я готовий.

— Ти віриш, Друже?

— Вірю, кохана.

Вона стрепенулась від цього слова, завмерла. Заплющила очі. До щоках її розлилася заграва, ніби відблиск Сонця, що заходило.

— Ще раз... скажи.

— Кохана... Єдина...

Вона пішла по стежині вниз — щаслива, сп'яніла від тих, шепотом сказаних, слів. Летіла в повітрі,

обіймаючи собою безмір. Зупинилась. Повернулась. Заглянула в очі Буревію. Запалало єдине полум'я в серцях.

— Разом, друже?

— Разом.

— До Сонця, Урагане мій?

— До Сонця, кохана.

Світ Полум'яний

На світанку наступного дня вони прийшли в Інститут. Там ще нікого не було. Основні заняття і експерименти розпочиналися через чотири години. В головній лабораторії панував морок — віконниці були зачинені.

Ріона нечутно підійшла до стіни, натиснула кнопку. Віялоподібні фіранки плавно розійшлися. Рожеві барви світанку м'яко попливли до приміщення. Дівчина поглянула на Буревія. Він був зосереджений, блідий.

— Ти неспокійний, друже?

— Так. Це правда.

— Тебе турбує етичність нашого задуму?

— Так, Ріоно.

— Що скаже Багрян? Що скажуть друзі? Ти про це думав?

— Думав, — щиро згодився Буревій. — Всю ніч. Серце моє боліло. Але я не бачив іншого виходу. Багрян ніколи не дозволить. А ждати? Скільки ждати? Можуть сказати — наше життя і вміння належить людям. Але ж і наші прагнення належать людям. Наше прагнення переважає обережність Багряна, хай воно і торжествує. Так вирішило серце моє.

— Друже мій, — прошепотіла Ріона. — Я думала теж так. Якщо з нами щось станеться — інші продовжать наші спроби. В еволюції людства рік чи століття — не має великого значення. Це лише в часи воєн та розбою мало значення, коли винайдено ту чи іншу зброю. А позитивні відкриття завжди будуть вчасними для людей, коли б вони не з'явилися. І ще я думала... щоб тебе не наражати на небезпеку...

— Як ти могла?

— Могла, могла, мій друже. Бо люблю тебе. Жіноче серце хоче оберегти того, кого любить. Я знаю — це дуже небезпечно, це зовсім несподівано і неймовірно. Ніхто не скаже, що чекає того, хто заглибиться в полум'яний світ. Але моїх сил не вистачить для проникнення на Сонце. Я добре знаю. А дві об'єднані свідомості — це не просто сума енергій двох людей. Ти знаєш, що психічні сили при гармонійному об'єднанні зростають у незміряній прогресії. В сотні, тисячі і мільйони разів. Все залежить від якості гармонізації.

— Я знаю про це, дівчинко моя. Досить сумнівів. Ми готові. Значить, треба йти. Перші не питають дозволу. Перші просто йдуть на штурм.

Обрій над горами розгорівся багрянцем. Запроменіли вершини. Між зубцями скель викотився палаючий диск Сонця. Його промені сяйнули у простір. Відбилися тривожно в очах Ріони. Якусь мить Буревій і Ріона дивилися на пульсуючий диск. Здавалося, що світило здригається, напружується в своєму старанні одірватися від Землі. Воно з блискавичною швидкістю обертається, і від нього скачуть іскри, ніби від гігантського точила. Нарешті воно піднялося над хребтами гір, легко стрепенулось і урочисто покотилося в Безмежжя.

— Пора, — зітхнула Ріона.

Вона рушила до камери. Буревій мовчки пішов за нею. Вона відкрила герметичні двері. Ще раз подивилася в очі Буревію. Його погляд був тривожний, але щирий, радісний, сповнений хвилюючого передчуття тайни.

Ріона ніжно усміхнулась і переступила поріг. Він зайшов за нею.

Двері зачинились. Тепер там, на стіні, спалахнув червоний напис:

ІДЕ ЕКСПЕРИМЕНТ

Ніхто не зайде в лабораторію, не потривожить їх. Все, що буде, в їхніх руках, в їхній волі.

Вона вказала на глибоке зручне крісло. Він сів.

Ріона сама наділа на його чоло диск ЦПК. Перевірила функціональну систему. Те ж саме вона зробила для себе. Вимкнула світло. Сіла в крісло.

— Пора, — почувся її голос.

В ту ж мить вони опинились у просторі.

Інститут блищав срібним куполом внизу. Потоки хмар рожевіли між спокійними ніжно-фіолетовими вершинами. Сонце піднялося досить високо над ними.

Буревій побачив поруч із собою Ріону. Крізь неї просвічувались гори. В променях світила «психодвійник» здавався райдужним.

— Ти ніби з казки, — сказав Буревій, і сам здивувався, що його слова звучать у просторі.

— Ти теж, — відповіла Ріона.

— Я й досі не можу звикнути. Це неймовірно. Нереально. Дівчина засміялась. Повернулася до Сонця.

— Ну що ж... Хай поки що це буде сном. Для більшості людей. А для нас — вищою реальністю. До Сонця, друже. Дай руку.

Він простягнув їй руку. Вона торкнулась її. І знову Буревій відчув, як і тоді, серед гір, гарячий стук її серця.

— Спочатку на Меркурій, — сказала вона. — Там зосередимось і потім...

Буревій поглядом відповів, що все зрозумів. Вони зосередились. Метнули себе у простір. Прямо до Сонця. Земля блискавично зникала в Космосі, перетворювалась на зірочку. Навально виросло світило, закрило велику частину видимого неба. Спереду з'явився жовтуватий диск планети.

— Меркурій, — промовив Буревій.

Вони спрямували політ до нього. Пробили димуючу атмосферу.

Зупинилися на пустельному плоскогір'ї. Де-не-де блищали озерця блискучої сріблистої рідини, з гігантських щілин виривалися хмари газів. Сонце в тих хмарах здавалося багряним, зловісним.

— Невесела планета, — сказав Буревій.

— Дивлячись для кого, — заперечила Ріона, оглядаючи фантастичний пейзаж. — Для наших тіл — невесела. А може, тут живуть якісь істоти. Для них це пекло може бути прохолодою. Адже ми не відчуваємо спеки?

— Наші «двійники», — відгукнувся Буревій.

— Все одно. Якісь істоти можуть бути взагалі збудовані так, як наші «двійники». Але пора, друже. Тут нам треба з'єднатись. В один «двійник»...

— В один? — вражено запитав Буревій. — Хіба це можливо?

— А як же? — лагідно всміхнулася Ріона. — Хіба ти не сказав мені, що любиш? Хіба ти не відчув, що ми одне ціле? Хіба ти можеш уявити себе без мене?

— Ні, — щасливо відповів Буревій. — Не можу. Я зрозумів тебе.

— Я жду.

Він ступив до неї. Торкнувся руки. Рука ввійшла в руку. Груди в груди. Серце торкнулося серця. І тоді грандіозний космічний вогонь спалахнув у них, з'єднавши разом два серця в могутнє вогнище.

Не було її, не було його. Було одне серце, одна свідомість, одне бажання.

І те бажання, та воля, сила і прагнення виросли в Безмежжя. Єдина свідомість їхня відчула, що вона всемогутня. Та свідомість підняла спільний «двійник» над планетою і жбурнула до Сонця. Прямо в центр полум'яного диска.

Палаючий океан закрив Космос. Насунувся з усіх боків, охопив «двійник» лютуючою плазмою. Об'єднана свідомість Ріони та Буревія відчувала, що оптильйони ергів енергії шматують їхню вогняну броню, намагаються знищити дерзновенного пришельця з маленької темної планети.

Але об'єднана воля сердець протистояла стихії. «Двійник», ламаючи бар'єри розпеченої матерії, проникав глибше і глибше в надра сонячної атмосфери.

Десь далеко-далеко, в глибинах свідомості, чи то ЇЇ, чи його, дзвеніло застереження. Воно кликало назад, на знайому, квітучу, улюблену Землю, де так спокійно, де не треба боротися з космічними силами, де не загрожує палаючий океан. А що, коли гіпотеза Матакрішни химера? А що, коли Сонце ущільнюється до центру, і вони потраплять у такі надра, де температура досягає мільйонів градусів, де страшна енергія ядерного синтезу знищить їх, як хмарку, навіть не помітивши цього.

Але той голос був ледве чутним. То був голос тіла, що залишалось далеко, на Землі. А посланець розуму, серця — «психодвійник», ніби всепереможна стріла, мчав крізь протуберанці, крізь потоки радіації, крізь пружні енергетичні поля все далі й далі.

Напруга збільшувалась. Відчувалася спека. Свідомість їхню оточувало суцільне сяйво. Вогонь і устремління. Вічне прагнення до таємниці — ось що вело їх у калейдоскопі полум'я.

І ось вогняний вихор обірвався. Залишився позаду. Перед ними виник неосяжний простір. Позаду, — там, звідки вони прилетіли, де тільки що клекотіла стихія вогню, — блищала блакитна сфера ніжних тонів. А внизу — майоріли райдужні обриси невідомого світу. «Психодвійник» метнувся туди. Він бачив казкові сплетіння барв і променів, з яких виникали форми будівель і утворів.

Це був новий світ. Це був Сонячний Світ, Світ Полум'яний. Невидима, плавна, але вражаюча по своїй потужності сила зупиняла «психодвійник», не дозволяла йому наблизитись. Ріона та Буревій посилювали устремління, але годі було.

Чарівний світ залишався внизу. Як фантом. Як химерна мрія. Як марево на обрії в пустелі. Не вистачало енергії, щоб пізнати його, заглибитись у нього.

Та ось раптом хтось метнувся до них з того світу. Перед «пси-ходвійником» виникла гігантська блакитна постать. Не можна було визначити її форм. Ясно сприймалися лише очі, погляд. Ріона і Буревій відчули радісну дружню енергію істоти. В свідомості «психодвійника» відбилося щире вітання Сонячного Брата, який радів дерзновенному успіху людей Землі. У цьому вітанні була велика віра в майбутнє такого Розуму, який не страшиться польоту в Полум'яний Світ, у невідоме...

Підійшла остання межа. Свідомість «психодвійника» не витримала напруження Сонячного Світу. її кинуло назад, до блакитної сфери.

Замерехтів полум'яний океан. Протуберанці. Чорний Космос з міріадами зірок. Ніжно-зелений ореол Землі... І легка тінь забуття покрила їхню свідомість.

Вони стояли перед Багряном — радісні, урочисті, мовчазні.

— Я ніколи не прощу вам цього, — із сльозами на очах казав Багрян. — Як ви могли? А якби нещастя? Я б не пережив такого. Як ви могли? Як ви сміли?

А вони мовчали, не в силі сказати й слова. Що могли сказати слова про те, що в серці вкарбувалося вічними знаками радості і торжества? Про те, що віднині ставало їхнім вічним дороговказом.

Багрян, поглянувши на їхні блаженні лиця, махнув рукою.

— Я бачу, що від вас нічого не доб'єшся. Ви втратили від радості здатність говорити. Хоч скажіть — є там Світ? Матакрішна правду сказав?

— Є, Багряне, — прошепотіла Ріона. — Є Світ Полум'яний. Але хай трохи пізніше. Пізніше. Ми зараз не можемо...

Вони вийшли з приміщення. Тихо, мовчазно пішли в гори. Друзі зачарованими поглядами проводжали їх.

Сяяло Сонце на блакитному небі. Воно щирим золотом, ніжним променем вінчало чола дітей своїх за їхній великий подвиг. І співали деодари, шуміли привітально потоки, задумливо лаштувалися в надійну охорону скелі, щоб зберегти, щоб захистити грудьми своїми перших сонячних мандрівників — провісників вогняної епохи людства

Вона прийде. Якщо двоє, об'єднавшись, змогли піднятись до Сонця, то те ж саме зможе зробити Об'єднане Людство. Воно проникне в Полум'яний Світ, до Вогняних Братів.

А піднявшись до них — воно стане такими, як вони. Бо піднятись до Вогню — це значить стати Вогнем.

Частина друга
Вогонь Прометея

І п'ядь за п'ядею ми місця здобували.
Хоч не одного там калічили ті скали,
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.
Іван Франко

Щит серця

Пролунав мелодійний звук. То настінний хронометр відзначив схід Сонця.

Самі собою відчинились широкі віконниці. Гірське прохолодне повітря дихнуло в кімнату, запрошуючи до праці.

Учитель Сонцезір встав, хутко одягнувся в робочий костюм — голубі спортивні штани і куртку з короткими рукавами. Вийшовши на широку веранду, він завмер на кілька хвилин, повернувшись до сходу Сонця.

Промені світила ковзнули з-за гряди гірських снігів, легким і грандіозним помахом змітаючи з долин залишки нічного присмерку. Вершини сліпучо заблищали. Зарожевіли над ними нерухомі хмарини.

Сонцезір радісно вбирав у себе животворну силу Сонця, пив разом з пробудженими луками та лісами щедрий вогнистий напій, відчуваючи себе клітиною пульсуючого полум'яного диску.

Проробивши кілька гімнастичних вправ з глибоким диханням, він збіг вниз, до шумливого гірського потоку. Роздягнувся до пояса, обмився холодною водою.

Одразу стало бадьоро, легко, весело.

Сонцезір повернувся до Школи. Ввійшовши до своєї кімнати, ввімкнув Мережу Зв'язку. На екрані з'явилося привітне обличчя юної дівчинки. Вона білозубо всміхнулася Учителю.

— Я вітаю тебе, Сонцезоре. Що потрібно?

— Бажаю ясності, Ластівко. Мені потрібна Велика Матір.

— Вона буде зайнята десять хвилин. Це влаштує тебе?

— Так. Я буду ждати.

Ластівка зникла з екрана. Сонцезір, хвилюючись, підійшов до дзеркала, поправив куртку на грудях, пригладив сивіюче волосся на скронях. Темно-сірі очі дивилися на світ впевнено і строго. Ні, Учителю не соромно буде зустріти погляд Великої Матері Зірниці — Покровительки Вищих Шкіл. Він може пишатися своїми учнями, яких незабаром треба випускати у перший самостійний шлях на простори Всесвіту. Уже десять років він веде групу з семи юнаків і дівчат, готує їх для Великої Місії — як представників людства Землі в далеких світах при галактичних польотах.

Сонцезір почув сигнал апарата Зв'язку, повернувся до екрана. Ластівка сяяла посмішкою.

— Велика Матір готова слухати тебе, Учителю Сонцезір.

— Дякую, Ластівко.

Голубий екран покрився білою хмаринкою, потім на ньому виникло зображення кабінету. Стіл, шафа з книгами, на стінах кілька старовинних картин з гірськими пейзажами. З глибини кімнати з'явилася висока граціозна постать жінки. Вона наблизилась, зупинилася біля столу.

Це була Зірниця, або, як її любовно називали учні Вищих Шкіл, Велика Матір, Покровителька Учбових Закладів Космічних Проблем. їй минуло вже вісімдесят років, хоч зовні цього й не видно. На худорлявому обличчі не було зморщок, блакитні очі випромінювали енергію і любов, темно-синя сукня підкреслювала тонку струнку постать.

П'ятдесят років тому Зірниця віддала трьох синів своїх у Школу Космопілотів. Через п'ятнадцять років вони побували на кількох супутниках Юпітера і Сатурна, зробивши багато чудових відкриттів. Але в п'ятому польоті трапилась трагедія. Корабель зник. Сини Зірниці не повернулися на Землю. Розшуки не привели ні до чого.

Сумувала вся Земля. А печалі Зірниці не було меж. Вона місяць перебувала в Гірському Будинку Самотніх, а потім ще з більшою енергією кинулася у вир праці. Самовіддане служіння на благо людей, любов до юних привели її на вершину учительської праці. Рада Старійшин Землі обрала її Покровителькою Вищих Шкіл.

Все це блискавкою майнуло в думці Сонцезора, і серце його радісно забилося, сприйнявши в себе глибокий, дружній погляд Великої Матері.

Мовчазно, одними лиш ледь помітними жестами привітались вони. Усміхнулись одне одному. Потім вона сказала:

— Один твій учень сьогодні вступає у повноліття. Ти це хотів сказати мені?

— Так, Зірнице. Ім'я його — Ясноцвіт.

— Прекрасне ім'я. Воно відповідає його суті?

— Я вірю в це.

— Ти добрий учитель. Чого ж бажаєш від мене?

— Перше: кілька хвилин твоєї присутності. Звичайно, з допомогою екрана.

— Згода. Кілька годин зранку у мене вільні.

— Друге: мені потрібна ще одна дівчина. Ти знаєш, Зірнице, що Космічна Група повинна бути гармонійною. Для цього потрібна рівновага Начал.

— Подруга потрібна Ясноцвіту? — строго запитала Велика Матір.

— Так.

— З цим треба обережно, — задумливо сказала вона. — Не поспішай.

— Але ж скоро — Великий Іспит для групи. Без необхідної повноти Іспит небажаний.

— Я сказала — зачекай. Я сама поговорю з ним сьогодні.

— Я цього й бажав, — зрадів Сонцезір.

— Ну от і гаразд. Ще що-небудь?

— Третє: нам потрібна енергія для проникнення в інші виміри. Сьогоднішня лекція — на цю тему.

— Надовго?

— Хвилин десять.

— Гаразд. Я зв'яжуся з Радою Старійшин. Вони розпорядяться. Про час повідомлять тебе з Центрального Енерговузла Землі. Все?

— Все.

— Я буду чекати. Викликай мене упродовж години. Велика Матір послала Сонцезору привітну посмішку, махнула ледь помітно рукою. Екран згас.

Учитель полегшено зітхнув, поглянув на хронометр. Наближався час зустрічі з вихованцями.

Сонцезір зайшов до спільної їдальні. Там вже нікого не було. Учитель приязно всміхнувся. Напевне, зібралися в аудиторії і ждуть. Знають, що сьогодні буде щось незвичайне.

Він переглянув список страв. Вибрав собі ананас, яблучний компот. Швидко поснідавши, рушив нагору, до центральної аудиторії.

Його вже чекали. Двері до залу відкрив Ясноцвіт.

Сонцезір зупинився на підвищенні, оглянув свою групу. Всі учні, привітавшись з Учителем, стояли. Вони ніби чекали чогось від нього.

Учитель збагнув їх настрій. Наказавши жестом сідати, мовчав. Дивився на рідні, близькі обличчя, думав.

Незабаром розлука з ними. Надовго. Це буде Великий Іспит, або, як звали його педагоги Землі, — Іспит на Людину.

Важко буде Сонцезору розлучатися з вихованцями. Уже зараз дрижать, напинаються туго незримі ниті зв'язку, які міцніли протягом багатьох років. Недарма Учитель вкладав у кожного з них серце і душу, знання і весь свій час, досвід і любов. І тепер не можна сказати, що учні його — це щось окреме від Учителя. В кожному з них — його частка, зернятко його ідей, його безсонних ночей, його волі і бажання. А коли зернятко виростає згодом у могутнє дерево — хіба дерево і майбутні плоди його не завдячують всім, що матимуть, колишньому непомітному зерну?

Чи витримають учні важку Дорогу? Чи не зігнуться, не впадуть під натиском бурі?

Колись життя саме посилало тяжкі випробування кожній людині. А тепер відсутність хаотичних перепон замінюється іспитами, призначеними Учителями, перед тим, як групи учнів вступають у самостійне життя.

Сонцезір з надією і вірою оглядав принишклих, здивованих вихованців, ніби хотів заглянути в глибину їх сердець.

Космослав. Найстарший з них. Йому — вже сімнадцять років і три місяці. Могутня, широкоплеча постать. Гордовита постава голови. Він схожий на античного героя. Чорні кучері, бліде обличчя, палаючі темним вогнем очі. Здається, що всередині його весь час горить світильник, який не дає йому спокою, пориваючи все вперед і вперед.

Так воно і є. Космослав ніколи не задовольнявся знаннями, які здобував від учителів та книг. Він ненаситно прагнув все більшого і більшого, він ніби бажав поглинути в себе, в свій спраглий мозок весь неосяжний Космос. У цьому Сонцезір відчував щось тривожне, хоч і відзначав потай геніальність старшого учня.

Вже в п'ятнадцять років Космослав легко проаналізував теорію відносності Ейнштейна і розкритикував формули так званої «сферичності» часу — простору. Окрім наукового таланту, учень мав здатність не розгублюватись у найскрутніших умовах. Це він довів, плаваючи по Тихому океану. Тільки завдяки його мужності і винахідливості екскурсійний пневмохід не викинуло могутнім прибоєм на рифи острова, де його розбило б на друзки. Так. На Космослава можна покластися. У всякому разі, Сонцезір відпустить його на Великий Іспит з легким серцем.

А поряд з ним сидить подруга Мирослава. їй ще нема сімнадцяти. Ніжна, як весняна берізка. Навіть білі коси, що спадають хвилями на спину, підкреслюють цей образ. її очі весь час опущені вниз. Вона ніби прикриває чомусь свій погляд. Та коли подивиться — важко витримати потужний промінь її очей. Здається, сипі струмені ллються з глибини її душі. Вона незвичайно принципова. Сонцезір не пам'ятає, щоб вона коли-небудь згоджувалась з товаришами, навіть учителями, якщо вони апелювали до авторитетів. Вона настирливо

відстоювала свою точку зору, аж поки сама не переконувалась у протилежному. І вже тоді послідовно визнавала свою помилку, нітрохи не бентежачись.

Прекрасна пара. Космослав і Мирослава. їх не страшно буде послати в глибини Космосу, до інших світів. їм не соромно буде представляти собою людство Землі.

А ось Пломінь. Цьому сімнадцять. Зовнішність його не відповідає імені. Він весь у собі, у внутрішньому світі. Філософ, стоїк. Він прагне до найпотаємніших глибин абстракцій, до розуміння найзаплутаніших проблем Буття. Годинами він просиджує, як часто бачив Учитель, у гірській ущелині, над водоспадом, і обдумує якісь лиш йому відомі проблеми. Але Сонцезір не турбує його, не бажає вивідати тайну самотності, бо з таких прогулянок Пломінь приходить з великим і прекрасним здобутком — він передає на розгляд Учителя записи своїх філософських міркувань, нових гіпотез, які дуже часто бувають цінними і навіть практичними.

Його подруга — Горлиця — чимось схожа па свого товариша. Така ж замріяна, лагідна, ніжна. Попелясті коси, складені вінком, приязний погляд зеленкуватих очей, тонкі риси обличчя. Вона справді схожа на горлицю — скромного дикого голуба. І така ж поетична, як і цей лісовий птах. Про будь-яку подію чи явище вона обов'язково складає вірші.

Пломінь і Горлиця не підведуть Учителя. Вони, безумовно, вийдуть переможцями з будь-якого іспиту. Мрія і знання, роздум і любов — ось що поєднує цю пару учнів.

Ну а про Віору — кремезного, спокійного сімнадцятилітнього юнака — і говорити нічого. Погляд його темно-сірих очей завжди впевнений і незламний. Ні бурі, ні грози не злякають його. Силу волі і мужність підкреслюють і обриси крутого підборіддя, і стримана повільність рухів, за якими таїться колосальна енергія.

Він завжди щось творить. Ніколи не бувають спокійними його трудящі руки. То майструє нову модель телеприймача, то займається схрещенням квітів, то випилює з сухостою іграшки для невідомих дітей. Вийде Віора переможцем з життєвих бурь — Учитель знає напевне. Хто любить труд — того не злякає ніщо.

І Хвиля — подруга Віори — може впевнено виходити на космічні шляхи життя. Як вона схожа на древніх руських жінок. Готова завжди допомогти другу, товаришу, непомітна, турботлива.

Як мало часу минуло — менше ста років від останніх катаклізмів на Землі! — а які зміни в людях. І найкраще це видно по таких дівчатах, як Хвиля. їй лише шістнадцять з половиною років, а вона вже вміщає в собі цілу епоху. Разом з працьовитістю далеких предків вона ввібрала в себе високе знання Нової Епохи, з відданістю поєднала велику любов до кожної людини Землі, не чекаючи за свою любов ніякої відплати. Воістину, праця і любов до людини стали невіддільними якостями жителів Землі.

І нарешті наймолодший, Ясноцвіт. Він віддано дивиться на Учителя, чекає чогось незвичайного. Знає — хитрий, — що сьогодні буде якийсь сюрприз.

Про нього важко що-небудь сказати. Він ще недавно в групі. Потрапив до Школи після катастрофи з його батьками на Місяці. Сама Велика Мати рекомендувала його Сонцезору.

Нічим не відзначився Ясноцвіт, але Учитель любить його найбільше. Йому подобались і замріяні блакитні очі юнака, і його приглушений говір, і нестримні гарячі рухи. Сонцезір просто так, не ґрунтуючись ні на чому, глибоко вірив наймолодшому учневі, був переконаний у його славному майбутті, відчував, що в глибині єства Ясноцвіта налає велике і віддане серце, таке серце, яке вело Спартака проти римських тиранів, а Джордано підносило у безмежні світи.

Ось тільки жаль, що нема подруги в Ясноцвіта. Ну та сьогодні все виясниться.

Учні, здивовані довгою мовчанкою Учителя, потай перезиралися. Сонцезір помітив це, всміхнувся.

— Бачу, — просто сказав він. — Не дивуйтесь, друзі мої. Просто мені захотілось подивитися на вас, подумати про вас перед довгою розлукою. Не дивуйтесь — ця розлука необхідна, хоч і важко мені думати про неї. Але сьогодні мова йтиме не про це. Ясноцвіте...

Юнак хутко встав за столиком, запаленів. Учитель підбадьорливо поглянув на нього, сказав:

— Зараз ви побачите Велику Матір Зірницю.

Гомін радості прокотився по аудиторії. Учитель жестом заспокоїв учнів, додав:

— Я говорив з нею. Вона звернеться до Ясноцвіта. Крім того, Зірниця обіцяла поклопотати у Раді Старійшин... Нам дадуть енергію для експерименту з багатомірності.

Очі учнів заблищали. Космослав підняв руку. Сонцезір попередив його.

— Я знаю, що вам не терпиться від цікавості, — промовив Учитель. — Але зачекайте кілька хвилин. Я все поясню. Спочатку зустріч із Зірницею.

Загорівся великий екран Зв'язку. Сонцезір пригасив денне світло, опустивши матові голубі штори на віконниці.

Учні завмерли, дивлячись на об'ємне зображення кімнати, знайомої всім вихованцям Вищих Шкіл. Ось почувся шелест кроків, і перед учнями з'явилася постать Великої Матері.

Вона була у фіолетовій сукні, з широкою бузковою накидкою на вузьких плечах. її тонкі руки простяглися до дітей, глибокий, невимовно ніжний і рідний погляд Матері проник у серця учнів.

— Шлю вам своє серце, діти мої, — пролунав її голос.

Сяйво очей і радісні бурхливі слова любові були відповіддю. Вона почекала трохи, поки в аудиторії запанувала тиша, потім звернулась до Ясноцвіта:

— Сину Ясноцвіте. Вітаю тебе з повноліттям. Тепер ти, як твої товариші, незабаром підеш на самостійні дороги життя...

Ясноцвіт аж хитнувся вперед, щоб сказати слова подяки Зірниці, але вона ласкаво попередила його,

вказавши жестом помовчати.

— Вашій групі належить незабаром пройти Іспит. Яким він буде — це визначимо ми з вашим Учителем після останньої зустрічі з вами. Але, щоб пройти його, необхідна повна гармонійність групи. Ви, напевне, знаєте, що ця гармонійність включає в себе і рівновагу Начал. У кожного з вас є друг. Так була створена ваша група. Троє дівчат і троє юнаків. Це не лише механічне поєднання, а й дружба сердець. Сподіваюсь, я не помилилась?

Цнотливі і радісні усмішки були відповіддю.

— Любов — основа Буття, — вела далі Зірниця. — Тільки велика любов може бути основою творчості, труда, подвигу. Лише любов має Космічне Право дати життя новій істоті. Раніше було далеко не так. Насилля, обман, розпуста і легковажність панували в храмі любові. І це позначалось на житті всієї планети. Приниження жінки дало гіркі наслідки — світ був конгломератом лицемірства і рабства, сваволі і ненависті. І тільки Комуністична Ера рішуче ліквідувала ганебне порушення Космічного Права, встановила рівновагу Начал, піднесла значення Любові до Основи Буття.

Ось чому я звертаюсь сьогодні до тебе, Ясноцвіте, і запитую: чи є в тебе подруга, з якою ти хочеш пройти шлях подвигу?

— Нема, — поспішно сказав юнак, густо почервонівши. — Я про це не думав, Велика Матір...

Учні засміялися. Зірниця теж посміхнулася.

— Це не дивно, — сказала вона. — Але я гадала, що ти з кимсь дружиш?

Ясноцвіт мовчав, зовсім присоромлений. Зірниця перезирнулася з Учителем, м'яко додала:

— Гаразд, сину Ясноцвіте. Ми покінчимо з цією розмовою. Але пам'ятай — я не даремно розпочала її. Ти зрозумів?

— Я запам'ятаю, Велика Матір, — прошепотів хлопець. — Я зрозумів.

— От і чудесно. А тепер — до праці. Бажаю успіхів, любі мої сини і дочки. Сонцезоре, Енерговузол дає енергію.

Зірниця піднесла руки в привітанні. Екран потьмарився, згас.

Сонцезір зійшов па підвищення. Натиснув кнопку на пульті. Знову піднялися штори на вікнах і золотисте проміння Сонця заповнило аудиторію.

— Твоє повноліття, Ясноцвіте, — сказав Учитель, — буде відзначено чудовим і рідкісним експериментом. Енерговузол Землі дає енергію для проникнення в інші виміри часу-простору. Цим займаються, як ви знаєте, лише визначні вчені Землі, бо подорож в іншу структуру Буття таїть у собі небезпеки і несподіванки. Для нас зроблено виняток. Сьогодні — лекція па цю тему. Після неї — десятихвилинний експеримент, який наочно продемонструє вам реальність глибинних світів.

Бачу, що ви палко бажаєте одразу ж почати експеримент. Зачекайте. Спочатку побесідуємо на цю тему.

Я нічого нового вам не скажу. Або майже нічого нового. Просто ми разом з вами пройдемо стародавніми шляхами пізнання, щоб прослідкувати шукання Розуму, який невтомно, крок за кроком створював гігантську мозаїчну картину Істини від сивої давнини аж до сьогоднішнього часу. Та мозаїка — то не заслуга однієї людини. Навіть не якоїсь групи людей. То — результат тяжких подвигів мільйонів борців за Світло, за Прогрес. Кожен вогник тієї мозаїки Земної Науки є вогником відважних, самовідданих сердець, які не шкодували ні життя, ні сил своїх в ім'я еволюції...

Ми почнемо, власне, не з наукових теорій чи передбачень. Згадаємо всю еволюцію живого світу, яка і є поступовим переходом життя на все вищі й вищі щаблі існування, в глибші й глибші виміри всеосяжного часу-простору...

Сонцезір пройшовся по підвищенню, зупинився біля вікна. На одну мить замислився. Погляд його сягнув за білосніжні хребти, в глибінь неба, ніби щось хотів знайти там. Потім повернувся в аудиторію, блискавицею пробіг по обличчях учнів.

— Я згадав давню притчу чи казочку, — сказав учитель. — Вона має філософське зерно і підходить до нинішньої розмови. Притча розповідає таке.

Жило-було в предковічні часи плем'я людей. Воно потрапило в глибоку гірську долину. Минали віки — тисячі літ. Люди забули про те, звідки вони прийшли. Вони не бачили нічого, крім гір, хмар над ними і своєї долини. Вони задовольнялись тим, що мали, і не прагнули до більшого.

Якщо народжувались діти, які питали батьків чи дідів: «Що там, за горами?» — відповідь була категоричною і вичерпною: «За горами нічого нема! Там кінець світу».

Так гасили батьки вогники пошуків в серцях дітей. І знову минали віки.

Та нарешті народився хлопець, який не задовольнився звичною відповіддю. Він довго думав, а потім вирішив перевірити твердження батьків.

Він зник з селища. Його спочатку шукали, а потім махнули рукою. Вважали, що хлопця пожер хижий звір або він упав у прірву. Та минув час. І в селищі з'явився новий чоловік. Він був гарний і розумний. Він був сміливий і не схожий па місцевих людей. Старшини запитали його, звідки він.

— З-за гір, — відповів пришелець.

— Не може бути, — заперечували старшини. — За горами нічого і нікого нема. Там кінець світу.

Пришелець сміявся:

— Ви мені теж так говорили. А я не повірив. Я пішов у гори. Піднявся на вершину. І не кінець світу побачив, а зовсім нові землі.

— Хто ж ти? — з острахом запитували люди.

Пришелець назвав себе. І, справді, батьки, родичі і знайомі признали його.

Він розповів їм про те, як змагався з крутизною гір, як у муках подолав гірські перевали і льодовики, як побачив з вершини по той бік хребта нові долини — квітучі, прекрасні, заселені.

— Там живуть люди. Багато різних людей. Там великі міста і селища. Там бачив я поля, засіяні хлібом, насаджені садами. Там, ще далі,— широкі ріки і моря. Ви навіть не знаєте, що таке моря. Це такі великі озера, що навіть берегів їхніх не видно. Досить вам сидіти в долині. Ходімо через гори. Там всього багато: і їжі, і простору. Там діти наші побачать безмежний світ, їх очі не впиратимуться в гірські масиви.

Старшини і діди заперечливо хитали головами, але молодь схвально зустріла слова пришельця. Довго сперечалися вони. І нарешті вирішили йти.

Пришелець попереджував, що не треба брати нічого, тільки одну-дві пари взуття, їжі, щоб подолати перевал, і більше нічого. Там, на тому боці, все є.

Та не послухались його. Понабирали переселенці всякої всячини. І худобу вели вони на прив'язі, і їжі запасли на багато місяців, і різного лахміття.

Піднялись вони до підніжжя найвищих гір, які треба було подолати. Більшість переселенців, змучені великими вантажами, зчинили ґвалт. Вони відмовлялися йти далі, кричали:

— Тільки дурень може повірити, що там, за горами, є щось, схоже на нашу долину. Кидати живе і шукати мертве? Нема дурних.

Вони повернулися назад. Кілька десятків молодших пішли далі. Але й вони несли на собі багато майна, бо не вірили повністю пришельцю. З них лив ручаями піт, горіли підошви ніг, пили плечі. Тільки пришелець легко і радісно поривався вперед, перескакуючи з каменя на камінь.

По дорозі відстало ще кілька чоловік. І нарешті біля самого перевалу знемогли всі. Пришелець заохочував їх, показував близьку вершину, але ніхто не бажав навіть дивитися в той бік. Внизу зеленіла між хмаринами їхня долина. Там було мило, там було звично, долина непереможно тягнула їх вниз своїм спокоєм, своєю очевидністю, своєю правдивістю.

А пришелець нічого не дав їм, крім красивих слів. Вони вже піднялися так високо і нічого не бачили, крім гір.

— Ще трохи, ще зовсім недалеко! — благав їх пришелець. — Ну, чекайте, я сам піднімуся...

Він зробив ще кілька десятків кроків. Останнє зусилля — і перед ним відкрився вражаючий краєвид. Пришелець повернувся до родичів своїх і натхненно сказав:

— Брати мої! Погляньте — яка краса. Ось, я бачу її. Ген блищить море вдалині. Зеленіють великі ліси. Біліють села. Золотисті хліба котять хвилі з краю в край. Який простір! Яка сила! Брати мої! Піднімайтесь сюди!

Та переселенці вже не слухали його. Вони один за одним рушали вниз, назад. Там їх чекало рідне село, пасовиська, теплі хати і постіль.

Останній з переселенців озирнувся, посварився кулаком на пришельця і сказав презирливо:

— Щастя твоє, що ти піднявся вище. Тут би тобі й кінець прийшов. Брехун! Не смій спускатись за нами!

— Я кажу правду, — розпачливо говорив пришелець. — Ну чому ви не хочете піднятися до мене?

— Ми досить ішли за тобою, — крикнув останній з переселенців. — І нічого не бачили. Скільки можна обманювати?

— Невже не розумієте, — обурився пришелець, — що нові обрії відкриваються лише на вершині! Зробіть останнє зусилля!

Та розлючені люди вже не чули його. Вони спускалися нижче і нижче, до рідної долини, де жили тисячоліттями їхні діди, прадіди і де вони знову житимуть віками, вже не піддаючись намові божевільних диваків.

А пришелець сидів на вершині гори і гірко плакав сльозами жалю і співчуття. Він жалів людей, яким залишилось так небагато до нових обріїв і які самі не побажали піднятися до них.

Сонцезір замовк. Оглянув учнів.

— Чи ясний зміст казочки? — запитав він. І, не чекаючи відповіді, ствердно сказав: — Я гадаю, що ясний. Нові обрії, нові перспективи в житті суспільства, в пізнанні Світу відкриваються лише на грані зусиль, лише тоді, коли люди піднімаються на вершини даного етапу Буття. Якщо вони не повірять Розуму, що веде їх па вершину, якщо вони зневажать пориви і підуть за голосом догми, розрахунку, очевидності — тоді настає епоха регресу, занепаду, і тисячоліття мороку і невігластва пропливають над такими народами. Так було часто на Землі і па інших планетах, як нам стало відомо з численних космічних повідомлень. Це закон Розвитку.

Ви не гадаєте, що я ухилився вбік? По очах бачу, що ви розумієте мене. Тим краще. Мій відступ має пряме відношення до сьогоднішньої лекції та експерименту.

Справді, будь-яке фізичне існування являє собою своєрідну долину, про яку розповіла вам старовинна притча. Чи то амеба, черв'як, чи мурашка, чи риба, чи навіть ссавець, чи людина — всі ці істоти знаходяться на певній висоті в тій долині, з якої бажає вивести своїх родичів Розум.

Уявіть обрій черв'яка чи мурашки. Він пролягає зовсім поряд з ними. Наприклад, черв'як може вивчати світ лише безпосередньо дотикаючись до предметів. У мурашки кругозір набагато ширший, бо вона входить до колективу, отже, об'єднується з братами своїми в грандіозну надістоту. Але навіть колективний розум

мурашок перебуває в досить тісній долині, створеній потребами і умовами життя цих комах.

Минають віки. Тисячоліття. Творчий імпульс, закладений у матерії Природою, невпинно змушує істот шукати шляхів з глибокої долини до вершин Буття. І ось з'являється гомо сапієнс — розумна людина. Починається колективний похід за вершину, з якої Розум обіцяє показати Безмежність. Скільки відсталих на шляху! Скільки проклять, нарікань, зневіри! Згадаймо деякі факти.

Спочатку древні обмежували світ лише своїми землями. Вони уподібнювали його млинцю, що плаває в Океані, або, в кращому разі, півсфері, що тримається на китах. Небо являло собою кришталеву сферу, а зорі — світильники, призначені для прикрашення ночі. Це, звичайно, набагато прогресивніше, ніж погляд мурашки, але, по суті, не відрізняється від нього, а може, ще й гірший, бо перекручує істину, замикає людську свідомість у непорушні догми, які потім так важко руйнувати.

Ще один поштовх вперед. Окремі геніальні вчені починають розуміти, що Земля оточена з усіх боків простором, що вона обертається навколо Сонця. Так учив Арістарх Самоський і деякі інші вчені давнини. Але прекрасні зернята Істини були поховані під пилом церковних догм і забобонів. Служителям тьми і регресу не хотілося, щоб люди вийшли з долини неуцтва, бо в Безмежності їх неможливо буде тримати в покорі, звільнений Розум обов'язково розірве кайдани умовностей і упереджень, потрапивши в свою істинну стихію — в Океан Безконечності. Так знову пливли віки темряви і сваволі, освітлені чадними вогнищами інквізиції, позначені криками замучених і подвигами безсмертних Пришельців Світла і Прогресу.

Згадаємо Кампанеллу. Згадаємо Коперніка і Галілея. Вони перші не побоялися похитнути кришталевий небозвід, вони закликали братів своїх — людей Землі — шукати вихід з долини неуцтва. Насилу пробила до життя стежину ідея геліоцентризму. Земля нарешті звільнилася від віковічного тягаря — бути центром Світу — і закружляла в космічному просторі. Але навіть тут прислужниками темряви були знайдені щілини. Кришталева сфера була відсунута трохи далі, за орбіту останніх планет. Але ж долина — така люба для обмежених і нікчемних умів — зберігалася. Ніхто не бажав визнати, що з вершини відкривається безмежний обрій, де є безліч таких же світів, як і наш світ.

Це зробив Джордано. Одним ударом Розуму він розсік тенета зашкарублості і піднявся на вершину пізнання. Порохом затхлості і дикунства розлетілися всякі сфери, що обмежували людство, — і перед враженою свідомістю відкрилася істинна Безмежність. Вогнище, на якому згоріло тіло Джордано, палатиме вічно. Воно горить на вершині, з якої відкривається новий безмежний обрій. Так, Джордано був Пришельцем з Безконечності, куди він піднявся неймовірним подвигом руху.

Почалася Нова Ера. Ера нестримного розвитку Знання. Та на цьому не скінчилася боротьба. О ні! Вона ще сильніше закипіла на порозі Безмежності. Адже темрява, реакція в особі різних мракобісних об'єднань знала, що руйнування обмежень, умовностей, традицій темного минулого зруйнує і владу її над умами людськими.

Так було ще зовсім недавно, ви про це читали в книгах і бачили фільми. Невігласи і мракобіси чіплялися за будь-які досягнення науки, щоб обмежити Світобудову, щоб довести нікчемність Людини, її приреченість, її залежність від випадку і так далі. Обмеженість свого фізичного мозку такі «теоретики» переносили на Всесвіт, ігноруючи весь хід пізнання, який свідчив, що нема і не може бути межі для Світобудови, Світобудова невичерпна в усіх своїх аспектах, вона невпинно еволюціонує, розвивається, само-пізнає себе через безліч розумних істот, об'єднується в Безмежності через вічні зусилля цих самих істот — своїх дітей.

Наша Ера вивела Людину на ту вершину, про яку говорила стародавня притча. Та вершина — розуміння неосяжності Всесвіту. Це не означає, що далі нема куди підніматись. Навпаки, шлях Розуму безмежний. Але тепер Людина знає, що не можна обмежувати жодну сторону Буття. Розвиваючись, здобуваючи нові почуття, розумні істоти переходять у нові виміри існування, розширюють координати свого перебування, розсувають обрії бачення. І вони знають, що позаду і попереду тягнеться безмежна валка переселенців. Одні ще перебувають у долині, звідки не видно неосяжності небес, а інші — вже досягли таких вершин Знання і Могутності, про які навіть ми, що володіємо великою наукою, не маємо ніякого уявлення.

Цього, власне, не заперечувала більшість вчених, але вони визнавали лише існування типу земного, грубо фізичного. Як можна було уявити собі безконечний розвиток в обмеженому плані будь-якої планети — це ми не збагнемо тепер. Для нас такий погляд здається смішним і наївним.

Але не будемо звинувачувати своїх предків у обмеженості. Адже вони не мали сміливості зробити кілька тих рішучих кроків, щоб піднятися на вершину синтезу. Хоч, правда, перші факти на користь нових глибин Безмежності були дані наукою першої половини двадцятого сторіччя. Пригадуєте думки знаменитого вченого Поля Дірака про можливість існування часток з негативною енергією? Його думки були підтверджені експериментально. Вчені знайшли так звані позитрони, антинуклони і безліч інших античасток. Деякі мислителі відкрили, що античастки розвиваються, існують в античасі, тобто в ритмі, зворотному нашому, і тому зникають, анігілюють, з'явившись у наших вимірах. Виникли гіпотези, які несміливо натякали, що античастки можуть являти собою світ, або антисвіт, схожий на наш, що може бути безліч таких світів, що проникають один в одного, як, наприклад, можна передати сотні передач по одному проводу, але з допомогою різних частот.

Та справжня революція Розуму наступила лише тепер. Завдання нашого суспільства — це всебічний розвиток кожного індивідуума, використання його здібностей і талантів для Спільного Блага. Будь-яку думку ми спрямовуємо в напрямку Еволюції, тому вона не викликає ворожості чи осуду, а лише дружній аналіз.

Ми тепер знаємо — і це підтверджує інформація, передана нам розумними істотами інших планет, — що

Еволюція Землі або будь-якої іншої планети — це лише певний клас, якщо порівняти Безмежжя зі Школою. І так поступово цивілізації у важкій боротьбі з неуцтвом пізнають себе і Природу, переходять з класу в класі, ступаючи гігантськими Щаблями Знання.

Еволюціонує все — від атома до людини. Ніщо не стоїть на місці. Бо зупинка — це смерть.

Таких вимірів-щаблів безліч. Саме в цьому — Безмежність, а не лише в сумі Сонць і Галактик, як думали наші предки колись. Безмежжя не тільки в кількості, айв якості.

Нагадаю вам сучасну гіпотезу. Вона стверджує, що планети, зірки чи інші небесні тіла — це не лише скупчення певного щабля матерії, скажімо, фізичної маси. Вони — центри сил, градації яких незліченні. Вони не вичерпуються видимими очевидними якостями, а мають безконечну глибину у всі боки всіх можливих часів-просторів. Дещо цю думку ілюструє фізика. Вона вивчає багато таких якостей матерії, які не піддаються нашим почуттям.

Наприклад, можна говорити про Землю не тільки як про тверду планету, а й як про електромагнітний вихор — на плані магнетизму, або нейтринну кулю — у вимірі нейтринного поля, або як гравітаційне ядро у гігантському організмі Метагалактики. І так без кінця.

Ти щось бажаєш запитати, Космославе? Чи не так? Я це бачу по твоєму обличчю.

— Так, — гаряче заявив Космослав. — Я багато думаю над тими проблемами, про які говориш ти сьогодні, Учителю. Мене завжди вражає грандіозність Світобудови. Але інколи, і ось зараз, сумніви закрадаються в душу. Чи не ефемерна і така будова Світу? Ми говоримо про Безмежність, а чим виміряли її? Ми просто не досягли ніяких меж і перенесли уявлення дикунів у протилежний бік — у відсутність кінця всім цим велетенським процесам.

— Що ж ти хочеш сказати цим?

— Те, що, може, Всесвіт і не такий, як гадали раніше, і не такий, як вважає наука тепер! — сміливо сказав Космослав.

— Поясни свою думку точніше.

— Я ще не сформулював. Це важко перевести у словесні форми.

— Зрозуміло. Поки що це у тебе в плані чуттєзнання? Так?

— Так, Учителю. Я хочу лише сказати, що такі поняття, як «конечність» і «безконечність» — історичні поняття. Вони виникли на певних етапах пізнання, коли люди не знали навіть, чи відповідає чому-небудь їхнє визначення. Створили слово «конечний», а не знали, що вичерпати будь-яку «конечну» річ не можна. Створили його заперечення — «безконечний», а не мали взірця для того, щоб визначити його істинність. Аналогія була лише одна — математичні абстракції. Але ж ми говоримо про конкретний Всесвіт, про конкретну Безмежність, а не про абстрактну.

— Я розумію тебе, Космославе, — лагідно сказав Сонцезір, оглядаючи принишклих учнів. — Твої роздуми цікаві, але в них суттєва помилка напочатку. Ти, як і наші предки, виходиш з поняття майже механістичного Всесвіту, постійного, саме конкретного. А він і не конкретний, і не абстрактний. Він не річ, не істота, а невпинний закономірний процес, він не конкретна, а потенційна Безмежність, тобто можливість безмежного прояву... Чи зрозуміло я говорю?

— Так, — якусь мить подумавши, сказав Космослав. — Я збагнув різницю. Я подумаю на самоті. Дякую тобі, Учителю. Але ще одне: як збагнути тоді конечну мету еволюційного руху серед цієї грандіозної картини Мегасвітів? Що собою може являти найбільш висока істота в цій системі Ієрархії, адже Буття не припинялося ніколи, і є цивілізації безмежно високі.

Сонцезір усміхнувся, зітхнув.

— Як завжди, ти залітаєш занадто далеко, Космославе. Це все одно, що намагатися уявити собі зоряне небо, ні разу не бачачи його. Це все одно, що глухому уявити красу і мелодійність Моцар-га чи Бетховена. Ми — сини певного щабля Природи, як я вже сказав. Наша фізична структура обмежена кількома почуттями і можливостями мозку, який досить незначного розвитку, якщо порівняти з розвитком високих планет. Коли ми підіймемося на наступну вершину Знання, то з неї осягнемо нові обрії. Сила справжньої науки — в послідовності, а не в розпилюванні своїх сил на Безмежність.

В моїх словах нема протиріччя, як гадаєш ти, Космославе! Адже саме так ти подумав? Ну от. Будь ласка, сідай. Я скоро закінчу свою бесіду. Найголовніше, що треба усвідомити всім, хто хоче бути справжнім дослідником Всесвіту, — це невичерпність Світобудови. Ми не постулюємо її, не виводимо від протилежного, як сказав ти, Космославе, а вивчаємо і є частиною її. Крім того, ми вже маємо підтвердження наших думок і гіпотез. Вони надходять з неосяжних глибин Космосу, від істот, які перебували на нашому ступені розвитку квадрильйони років тому за земним часом. Вони кажуть нам, наші старші Брати, що Світобудова безмежна і прекрасна, що боротьба за Знання приводить розумних істот до таких величних результатів, які виправдовують будь-які зусилля і втрати на Шляху до Істини.

Така картина Всесвіту — складна, але вона разом з тим і проста. Ця простота висловлюється одним словом «єдність». Саме Велика Єдність всього Буття — така думка є найбільшим досягненням сучасної науки. Різні глибини Буття, різні цивілізації чи еволюції в різних координатах не відокремлені від нас, а зв'язані тісними причинними нитями. Ми виходимо з попереднього, нижчого стану, переходимо у вищий, як риба в земноводну тварину, як земноводна в ящера і так далі. А за нами і перед нами — нескінченний потік Братів — розумних і ще не розумних істот. Кінця нема цьому шляху — шляху великого сходження до Істини...

На пульті замиготів червоний сигнал, перериваючи натхненну мову Учителя. Сонцезір зупинився,

ввімкнув Мережу Зв'язку. В аудиторії почувся голос:

— Енерговузол Землі дає енергію експерименту Вищій Школі номер сім Алтайського Космоцентру. Початок — через дев'ятнадцять хвилин, тривалість експерименту — десять хвилин. Підготуйтесь. Говорить диспетчер Енерговузла Громовик. Ви зрозуміли мене?

— Ми чуємо тебе, Громовик, — сказав Сонцезір радісно. — Система ввімкнута. Ми готуємось. Дякую.

— Дякуйте Великій Матері, — відповів голос. — Бажаю успіху. Будьте обережні.

— Друзі мої, — сказав Сонцезір. — Хутко перейдемо до експериментального приміщення. Там все готове.

Учні вийшли за Учителем з аудиторії і опинилися в глухому приміщенні без вікон. Лише вгорі, під сферичним куполом, слабо світилася червона люмінесцентна лампа.

Сонцезір розмістив учнів півколом у низьких напівлежачих кріслах, сам одійшов до невеликого пульта.

— Повний спокій, — сказав він. — Ми проникнемо в один із нижчих вимірів Землі. Це та ж сама планета Земля, але в її недоступному для звичайних почуттів аспекті. Там є своє життя, хоч і примітивне, але воно теж поступово піднімається до нашого рівня...

— Можна запитання, Учителю? — заворушилася в кріслі Горлиця.

— Я слухаю тебе. Ще є час. Тільки коротко.

— А чому — в нижчий вимір? — запитала дівчина. — Чому не в вищий?

— Слушне запитання, — усміхнувся Сонцезір. — У вищий — було б краще. Але для цього потрібна не лише стороння енергія, а й власна. Це вже привілей окремих дослідників, які готуються до таких експериментів роками. Необхідна самодисципліна, очищена свідомість, могутня воля, і володіння собою, і ще багато таких якостей, яких у вас ще нема. Не журися, Горлице, і ви, друзі, все прийде з часом. Не перескакуйте, як ми вже говорили, через закономірні щаблі розвитку.

Отже, увага. Енергополе створить навколо пас потужний захист. Ви побачите, як зникне для вас звичний світ і почне виникати інший. Сприймайте спокійно все, що побачите. Не вставайте з місця.

У темряві зажеврів голубий екран. На ньому з'явилася постать молодого хлопця з вогнистим чубом-їжаком. Він стояв біля великого пульта з безліччю миготливих вічок. Побачивши його, Сонцезір запитав:

— Громовик?

— Я, — весело відповів хлопець. — Ви готові до експерименту?

— Так.

— Тоді вмикаю подачу енергії.

Екран згас. У темряві почувся шепіт Горлиці. Вона дружелюбно сказала:

— Справді Громовик. У нього чуб наче з вогню.

— Тихо! Увага! — посварився пальцем Учитель. — Одна хвилина. П'ятдесят секунд. Сорок. Тридцять п'ять...

Серця учнів стукали схвильовано і сильно у передчутті неймовірного експерименту. Абстрактні міркування на тему про інші виміри були своєрідним інтелектуальним опіумом, дія якого закінчувалась після бесіди. А тут — реальне, конкретне проникнення в недоступні для почуття координати. Це щось незвичайне, казкове!

Над приміщенням попливли розмаїті іскри, ніжні фіолетові спіралі.

— Перебудова часу — простору, — почувся глухий голос Сонцезора.

Зникло світло червоної лампи під куполом. Настала цілковита пітьма. А в ній — з'явилося плетиво блакитних ліній, які завихрилися спіраллю навколо групи учнів, ніби охоплюючи їх вогнистою сферою.

Холодна хвиля пронизала тіла учнів і Учителя. Пітьма поступово зникала.

Розтанули стіни приміщення.

Зник купол.

Учні і Учитель опинилися серед неосяжного простору. їхні крісла і пульт управління, на якому пульсували вогники індикаторів, тепер перебували під відкритим небом.

Небо було темно-зеленим, на ньому вирізнялися якісь плями — чи то хмари, чи то розмиті цятки зірок. Сонце являло собою гігантську примарну багрову кулю — вона в сотні разів більша за видимий диск світила у звичайному вимірі.

Учні мовчали, приголомшені, заворожені.

— Ви бачите Сонце? — запитав Учитель. — Воно більше від звичного і зовсім іншого кольору. Це тому, що ми бачимо інший його аспект. Але про це потім... Зверніть увагу на оточення. Воно нічим не нагадує Землю.

Справді, не було звичних рослин, лісів. Замість них по рівнині повзли корчуваті, густі зарості коричневих, маслянистих дерев. Вони мали непевні, туманні обриси, звивалися, ніби змії, повертаючись у різні боки. А далі, за ними, колихалися імлисті утвори — чи то живі істоти, чи то якісь дивовижні рослини, схожі на плакучі верби.

— Дужо бридке життя, — прошепотіла Мирослава. Учитель заперечливо похитав головою.

— Так було й у нашому вимірі. Згадайте потворні форми ящерів, птеродактилів, морських тварин. Природа шукає найкращого вияву можливостей даного організму у певних умовах. Інакше не може бути.

— Ах! — пролунав зляканий дівочий голос. Сонцезір замовк, тривожно озирнувся.

З-за дерев з'явилася гігантська чорна потвора. Вона була схожа на казкового дракона. Довжелезний

тулуб на присадкуватих ногах, кінець якого губився у хащах, гігантська голова з багровими очицями. Потвора грізно заричала, піднялася над групою дослідників. На її опуклому лобі — між очима — видулося щось схоже на лійку. Та лійка сповнилася зеленкуватим полум'ям, з неї метнулася тонка зигзагоподібна блискавиця.

Блискавиця промайнула над головами учнів. Боляче різонуло по вухах.

— Обережно! — почувся тривожний голос Сонцезора. — Треба закінчувати експеримент.

Та він не встиг виключити установку, як потвора знову піднялася в просторі і націлилася на Сонцезора. Замерехтіла зловісним полум'ям лійка-антена. Закричали дівчата.

— Учителю! — приглушено гукнув Пломінь. Яскрава зелена блискавиця полетіла прямо в груди Учителя.

І в ту ж мить між потворою і Сонцезором опинилася постать. То був Ясноцвіт. Весь жахливий заряд енергії він прийняв у свої груди.

Почувся стогін. Юнак важко впав на руки Учителя. І разом з тим зник примарний світ нижчого виміру. Сонцезір вимкнув установку.

Спалахнули лампи денного світла. Навколо були стіни звичного приміщення. Ніби й не існувало казкового світу, де вони тільки що побували.

Та про жахливу пригоду свідчило бліде обличчя Ясноцвіта, який нерухомо лежав на руках Учителя.

Сонцезір притулився вухом до грудей учня.

— Тримайте Ясноцвіта. Вій тяжко хворий!

Учитель кинувся до пульта. Пролунав дзвінок тривоги. На екрані з'явилася дівчина-диспетчер.

— Що трапилося?

— Хворий Ясноцвіт. Тяжка травма.

— Кого викликати?

— Велику Матір. І Інститут Енергії Серця.

— Даю позачергово.

В ефірі прозвучав її голос:

— У небезпеці життя людини. Викликаю Інститут Енергії Серця і Зірницю — Покровительку Вищих Шкіл.

Через кілька секунд на екрані з'явилася Зірниця. Вона тривожно дивилася на Сонцезора.

— Серце моє в смутку, — сказала вона. — Напевне, щось трапилося?

— Так.

— Експеримент?

— Так, Зірнице. Все йшло гаразд. З'явилася потвора, відома дослідникам під назвою «Чорний Змій». Вона метнула заряд в мене. Ясноцвіт захистив мене собою...

— Ясноцвіт! — зойкнула Зірниця. — Що з ним?

— Він непритомний. Боюся, параліч серця.

— Ти викликав Інститут Серця?

— Так.

— Негайно вилітай разом з Ясноцвітом. Не гайнуй жодної хвилини. Енергія Чорного Змія смертельна!..

Учні побігли до виходу. Космослав і Пломінь вже виводили з ангара портативний вертоліт, а дівчата несли легкі носилки, клали на них свого друга.

Велика Матір печально дивилася на їхні приготування, склавши чутливі тонкі руки на грудях, і ледве чутно промовляла:

— Сиротино моя! Дитя моє, Ясноцвіте... Що буде з тобою?

Блакитне полум'я

Надходив вечір. Сонце ховалося за гірські хребти. На дверях лабораторій згасали сині і червоні таблички з написами:

УВАГА! ЕКСПЕРИМЕНТ!

Розходилися нечисленні працівники — лаборанти, піддослідні. Інститут Енергії Серця припиняв роботу до ранку.

Керівник Інституту Суон, як завжди, йшов відпочивати. Він підіймався по пухнастому килиму па відкритий дах Інституту, лягав у шезлонг. Зоряне поле розстилалося перед ним неосяжним посівом, приймало до свого лона втомлений розум, неспокійну душу. Воно промовляло до Суона, навівало нові думки, вселяло незборимy віру в успіх великої справи.

Він лаштував невеликий телескоп, довго спостерігав за плином зоряної ріки. Вона струменіла в небесному фарватері — велично, неспішно. І здавалося, що від того потоку линуть акорди ледь чутної ритмічної музики.

Суон прислухався до неї, вловлював серцем божественний ритм.

Музика Сфер.

Вона справді існує. її може почути кожен, хто відкриє серце своє у Всесвіт, хто зіллється з ним у зоряних просторах. Та музика — вічна пульсація Космосу, ритм Вселенського Життя, якому нема ні кінця, ні початку.

Ритм і велика єдність — у всьому. Суон дивиться на далекі пасма галактик, на їх завихрені спіралі. Які вони схожі на Серце, далекі світи. Справді, чи не нагадує грандіозну пульсацію Серця пульсація Мегасистеми? Адже давно вже вчені помітили розбігання галактик. І чим далі — тим швидше. Логіка підказувала, що повинен бути й зворотний процес. І наступні дослідження підтвердили це. Ритм пульсації був єдиний, універсальний у всій Безмежності.

Серце! Ти справді прообраз Космосу. Недаром у давнину казали: «Пізнай самого себе!» Шукай, як казали мудреці, ближче близького, нижче низького.

Пульсують зірки, галактики, атоми — все у вічній праці, у вічній зміні активності і спокою.

Суон заплющує очі. І йому здається, що незримі руки ніжної Матері несуть його серед осяйних космічних просторів, заколисують, вливають його снагу, його енергію, його розум у єдиний потік Безмежжя...

І ось уже нема його. Нема Суона. Є Всесвіт, і він — його невіддільна частина. Мчить, мчить розум мимо галактик, мимо грандіозних надсистем — і вони зливаються в єдині мерехтливі пасма. І згадується вченому давня-прадавня розмова з дідом. Тоді Суону було лише шістнадцять років, він навчався в університеті і приїхав до діда в гості.

Дід завідував гігантською селекційною станцією в Киргизії. Він розпитував онука про його успіхи в навчанні, полемізував з ним, висміюючи його прагнення до гіпертрофування великих наукових проблем. Про що вони тоді говорили? Ага, про Безсмертя. Дід тоді іронізував над Суоном. Ще й досі долинає з далекого минулого глухий, приємний, задумливий голос старого.

— Ти мрієш, сипку, про індивідуальне безсмертя, про вічність однієї і тієї ж особи? Це ж велика химера. Механізм у найпримітивнішому викладі. Вічне оновлення — ось закон Природи. Хіба цього не видно на кожному кроці? Я поставлю перед тобою кілька найпростіших запитань, а ти відповідай щиро, не хитруючи. Ти бажаєш безсмертя?

— Так, — не задумуючись, захоплено говорив Суон.

— Тоді скажи, чи є ще в тобі заздрість?

Суон, спантеличений таким запитанням, деякий час думав, а потім щиро відповів:

— Є, діду. Інколи проявляється.

— І не дивно. Так скажи мені, ти б хотів узяти в безсмертя заздрість?

— Ні! — палко заперечив Суон.

— А лють є?

— Інколи проявляється.

— Візьмеш її в Безсмертя?

— Ні.

— Лінощі візьмеш?

— Ні.

— Догматизм, консерватизм, забобони?

— Ні, ні, ні!

— От бачиш! А такі руки, як у тебе, такий ніс, рот, очі, хоч і досить непогані, — вів далі дід. ~ Невже ти бажаєш тягти в безконечність таку обмежену форму, не кажучи про те, що це в протиріччі з законом збереження енергії. Невже бажаєш увіковічити своє тіло, яке при своїй доцільності не являє собою ідеального утвору?

— Ні, не хочу! — говорив розгублено Суон. — Але я не збагну, до чого ти ведеш, діду?

— А до того, що все інше буде й так безсмертним. Все найкраще, що є в тобі, в мені, — буде жити. В твоїх дітях, у дітях інших людей, у квітах, у музиці, в красі Безмежжя, яке несе в своєму лоні всіх пас — всі видимі і невидимі проявлення. Куди нам, синку, подітися від нашої Матері Безмежності? Ми справді безсмертні. Одне лише запам'ятай: нам треба творити Красу, творити безперервно, щохвилини, кожним подихом, щоб бути достойними дітьми своєї Матері, щоб все більше і більше прикрашати свою безмежну домівку.

Суон розплющує очі. Голос діда відпливає у безвість, замовкає. Яке глибоке чуттєзнання було в старого. Хіба можна сказати, що він умер, хоч тіло його давно поховане в землі? Ні, і досі відчувається тепло його руки, полум'я його слів, ласка його великого серця.

Серце! Нема вищого поняття. Ще в юності збагнув це Суон. Ось чому він присвятив усе життя Серцю, його вивченню, його дивовижним грандіозним проблемам.

Як примітивно раніше розуміли роль серця. Хоч і берегли його, лікували, але зовсім ігнорували його центральне значення.

Насос! Компресор, щоб ганяти кров по організму. Яке приниження. З бога зробили грубого ідола.

Тільки в народі у примітивній формі пробивалося інколи розуміння значення Серця. «Серце віщує», «серце болить», «серце передчуває», «серце підказує». Так говорив народ, і тим визначив у геніальному прозрінні керівну роль Серця.

Справді, все навалили на мозок. Все приписали йому. Будь-які функції управління шукали в мозку.

Навіть передачу на відстань енергії думки поклали на мозок. А розгадка була в Серці...

Суон похитав головою, згадавши, яку боротьбу довелося пережити науці, щоб вийти на вірний шлях. Рішучі докази на користь величезного значення Серця дали експерименти — тонкі, але на диво точні.

Були зроблені знімки у високочастотних полях, у інфра- та ультраспектрах, у спектрах принципово нових полів невідомих раніше енергій. Це було проривом у незнайомий світ.

Навіть енергетичне світіння показало, що Серце має центральне значення в організмі. Воно палало блакитним вогнем, воно було центром, що не лише виконував механічну роботу розподілювача крові, а й конденсував у могутній батареї гігантські запаси енергії.

Порівняли мозкові телепатичні імпульси, якими намагалися встановити зв'язок на відстані, з сердечними розрядами. Різниця була разючою.

Розповсюдження сердечних імпульсів не мало меж. Вони проникали крізь воду, крізь землю, для них не було матеріальної перепони. Почали розроблятися нові методи зв'язку на відстані. Вчені вже не ігнорували серця. Вони старанно вивчали безліч стародавніх переказів, спогадів, натяків, легенд, казок про Серце. Вони зрозуміли, що відкрили в Людині Безмежність...

Чому «серце підказує», а не мозок? Чому «серце стрепенулося», коли хлопець побачив кохану дівчину, а не, скажімо, «мозок затуманився»? Чому «серце впало», «серце промовляє», «серце веде» в бій, на подвиг, чому про черству людину кажуть «безсердечний» або про зрадника — «чорне серце»?

Так. Це тепер ні для кого не дивина. Всі знають, що проблеми Серця — проблеми Майбутнього. Якщо мозок — це, примітивно порівнюючи, кібермашина, то Серце, в його найменшому аспекті, генератор енергії, сонце організму, конденсат всього найкращого в людині або найгіршого. А скільки ще не вивченого в ньому, які неосяжні перспективи для армії майбутніх вчених?

Так, так. Не мозок свій вирвав Данко для людей, а серце. Не мозок Прометея клював орел Зевса, а серце. І воно — скромне, непомітне, працьовите, невтомне — мовчить, ховається в глибині, веде свою всеосяжну роботу, палає блакитним полум'ям, доки в ньому є хоч крихітка снаги.

Минала ніч. Згасли зорі. Подрімавши якусь годину перед світанком, Суон бадьоро встав з шезлонга, кілька разів глибоко вдихнув холодне повітря. З високогірних луків долинав аромат квітів, смолистий запах кедрів.

Швидко виринуло з-за гір Сонце. І Суону здалося, що все навколо — і вершини, і темно-сині ліси, і луки, всіяні міріадами росинок, — засміялося радісно, прокинулося, простягнуло невидимі руки назустріч своєму Серцю, співаючи йому урочистий гімн Любові.

Суон прилаштував фільтр, поглянув в окуляр телескопа. «Здрастуй, Сонце, — Серце нашої системи. Хіба ти куля газу, як кажуть сухарі-астрономи? Так можна і людину розкласти на атоми кисню і азоту, заліза й кремнію. Так можна і квітку троянди перетворити на хімічну формулу, музику Моцарта звести до коливання часток повітря. Ні, ні! Ти не плазма, не куля мертвої палаючої матерії! Ти яскраве, вогнисте Серце, вічно творче, невтомне, єдиносуще з нами, твоїми дітьми.

Справді, хіба можна нас відділити від тебе? Все — твоє. І краса квіток, і аромат плодів — твоя енергія, трансформована вічним Життям у чудові форми, запахи. І пломінь наших ламп, і політ наших апаратів — ракет чи автомашин, атомопланів чи гелікоптерів, тепло жіночої руки чи тріпотіння крилець метелика — все це твоя вічна, промениста, еволюційна енергія, прекрасне Сонце!

Будь благословенне, Серце нашого Світу! Я вітаю тебе, я радію тобі!»

Суон ще трохи посидів на даху, вбираючи всім єством своїм потоки живлючої енергії. Потім він зійшов униз. Тихими пустельними коридорами добрався до веранди і звідти — в ліс, який тісно примикав до споруди Інституту.

Маленькою стежиною Суон підійшов до високогірного озера. Роздягнувшись, обмився холодною водою.

Повертався назад урочистий, енергійний, сповнений новими силами, новими задумами.

Його спокійний настрій порушив якийсь побічний звук. Суон насторожився. Ніби гелікоптер? Чи йому здається?

Звук посилився, наблизився. Почувся топкий свист. Над деревами промайнуло щось блискуче, опустилося біля Інституту.

Так і є. Гелікоптер. Що ж трапилося? Може, якийсь вчений?

У грудях прокотилось відчуття тривоги. Ах, знову серце. Чому ти стривожене? Значить, щось погане. Нещастя...

Скоріше, Суоне! Скоріше!

Ось назустріч вибігла помічниця Суона — Сніжинка. Суону завжди весело, коли він дивиться на неї. Вона чорна як галка — чорні очі, чорне кучеряве волосся, чорні брови і вії, а ім'я прямо протилежне — Сніжинка. Дівчина пояснює, що вона змалку була біленькою і пухнастою. А життя внесло свої корективи.

Але чому вона така дивна? Певно, щось не гаразд! З оксамитних очей Сніжинки ллється смуток, вона здалека гукає:

— Суоне! Жодної хвилини не можна гаяти!

— Що трапилось?

— Молодий хлопець. З Школи номер сім. Експеримент. Нижчий вимір. Чорний Змій!

Сніжинка випалила все це одним подихом, але Суон все зрозумів. Його бліде обличчя поблідло ще

дужче, ясні очі під навислими бровами потемніли.

— Що в нього вражене? — глухо запитав він, пориваючи за собою дівчину вперед, до Інституту.

— Серце. Параліч.

— Де він?

— В лабораторії. Я все приготувала. Асистенти чергують. Конденсована енергія є. Психодонори ждуть.

— Добре. Добре, Сніжинко. Ах, яка біда! Чорний Змій. Це майже безнадійно!

— Суоне! Сама Велика Матір прохала за нього!

— Не говори мені цього, — з болем сказав Суон, хутко підіймаючись по сходах. — Хіба життя кожного з наших сучасників не повинне бути врятоване будь-що?

До Суона підбігли дівчата-помічниці. Вони майже на ходу одягли його в білосніжний халат. Двері в лабораторію відчинилися. Над ними спалахнув вогняний напис:

УВАГА! ЕКСПЕРИМЕНТ!

А трохи нижче — попередження блакитними буквами:

ТИША І СПОКІЙ. СЕРЦЕ В НЕБЕЗПЕЦІ!

Суон одразу кинувся до операційного підвищення, блискавично оглянув оголену постать. Хлопчик! Ще зовсім хлопчик!

— Де енергоаналізи? — коротко запитав він.

Помічниця Сніжинка миттю ввімкнула демонстраційний екран. Згасло денне світло. На екрані попливли світляні зиґзаґи. Потім виникло гігантське пульсуюче серце. Воно було темно-синім, в окремих місцях його прорізували сліпучі блакитні цяточки. Сяйво навколо серця було слабким, тьмяним, промені його загиналися, в'яло тріпотіли в ефірі, ніби водорості за течією. А поміж ними ясно чорніла густа павутина, яка проникала глибоко всередину пульсуючої сфери.

— Занадто сильно вражено! — прошепотів Суон. — Занадто сильно. Як це сталося?

— Він захистив свого вчителя Сонцезора від Чорного Змія, — схвильовано сказала Сніжинка. — Сонцезір теж тут.

Тільки тепер Суон підвів голову і оглянув присутніх. Він побачив давно знайоме обличчя знаменитого Учителя і філософа, космонавта і видатного теоретика. Коротко кивнув. Погляд Сонцезора був тривожний і важкий.

— Чи є надія? — глухо запитав він.

— Надія є завжди, — відповів Суон. — І повинна бути завжди! Того, хто закриває серцем друга від смерті, будь-якою ціною треба повернути до життя. Ведіть психодонорів!

За кілька хвилин психодонори пройшли крізь установку, де аналізувалась їхня сердечна енергія. Порівнювались дані Ясноцвіта і тих, від кого треба було брати енергію. Після перевірки Суон спохмурнів.

— Не підходять. А час не жде. Його серце ось-ось зупиниться. Добу — не більше — підтримаємо. За цей час потрібно знайти нових донорів. Випадок виключний. Вражене все серце. Необхідна майже повна заміна. Допоможе лише абсолютно гармонійне серце. Те, що в нашому Інституті назвали «космічною половиною».

— Що ж робити? — розгублено прошепотіла Сніжинка. В її оксамитних очах заблищала сльоза.

— Рано ще плакати, дівчинко, — суворо сказав Сонцезір. Він якусь мить роздумував. Потім погляд його сягнув у невидиму даль, ніби обіймаючи собою всю Землю. — Ми забули, що існує людство. Я йду до Великої Матері. Ми звернемось до планети. Суоне, збережіть нашого сина скільки можна. Ми врятуємо його.

«Селеніт»

Вони йшли вузькою ущелиною поміж місячними горами.

Інколи зупинялись, дивилися навколо себе, в чорне небо, де сяяв тремтливим зеленкуватим промінням великий напівдиск Землі.

Розгублено переглядались. І знову йшли. Попереду йшов хлопець. Йому було вісімнадцять років. Він був сильний і сміливий. Жодного почуття страху не з'явилося на його обличчі. Недаремно ж він полетів сюди, на супутник Землі! А може, він тримався тому, що позаду йшла дівчина. Його подруга. Його помічниця по селенологічній роботі. їй всього п'ятнадцять років і сім місяців, а вона поводиться як доросла. Жодної скарги. Жодного натяку на втому. Горда, тільки інколи в її синіх, як земні озера, очах проглядає смуток і розгубленість. Чи то, може, здається? Дівчина зупинилася, покликала його.

— Добромире!

Хлопець обернувся, подивився на неї.

— Що тобі, Зоре?

— Я втомилася. Я хочу спочити.

— Не можна, Зоре, — благально сказав він. — У нас кисню залишилось на три години. Треба шукати, шукати, шукати.

— Не пропадемо, — вперто сказала вона. — Нас уже шукають. Ракетні вертольоти. А якщо ні — то локатори із Землі намацають. Я хочу спочити.

Добромир заглянув за скло її шолома. Личко Зорі, справді, було втомлене і зеленкувате. Напевне, їй важко, адже вона така маленька і мініатюрна.

Дівчина рішуче сіла на великий плескатий камінь, потім прилягла. Очі її склепилися. Добромир почув її бурмотіння:

— Отак заплющити очі — і здається, що ти вдома. Поряд нечутно ходить мама, муркоче кіт, і за вікном шелестить яблуня.

Хлопець сів поряд з нею. Мила, рідна. Яка вона хоробра. Навіть знаку не подає, що вони перед смертю. А в самої, напевне, коти шкребуть на душі.

Добромир поглянув на хронометр. Скільки вони ходили? Дванадцять годин. Чому вони заблукали? Яка необачність! Вийшли з селенологічної бази погуляти в легких костюмах, потрапили в ущелину. їх захопили розсипи барвистих самоцвітів. А потім зникли обриси станції. Чому так трапилося? Чому? Начальник станції Гайворон тепер вижене його з роботи! Вижене — це точно! її ні, вона молода ще і, крім того, не несе відповідальності. А втім, спочатку треба повернутися. Може, вони взагалі нікуди не повернуться. Отут і залишаться серед мертвих місячних скель. Вийде кисень, вичерпається енергія термозахисту — і все.

Добромир зусиллям волі відігнав неприємні думки. Геть, геть! Якщо і вмерти, то людиною, а не боягузом.

Він подивився на її тендітну постать у сріблистому скафандрі, тихо покликав:

— Зоре! Чуєш, Зоре?

— Чую, — прошепотіла вона.

— Може, підемо? — жалібно сказав він. — Час іде.

— Не хочеться, — зітхнула вона. — Все одно, нікуди не вийдеш. Спокійно будемо сидіти і ждати. Нас знайдуть, ось побачиш! Краще поглянь на зорі. Які вони прекрасні! Нема нічого прекраснішого від зоряного неба. Напевне, воно завжди було основою всього чудового: і поезії, і любові, і творчості, і прагнень до подвигу.

— А були такі люди, — зітхнувши, сказав Добромир, — що хотіли знищити цю красу.

— Що знищити? — не зрозуміла Зоря.

— Зірки. Зоряне небо.

— Нічого не розумію, — знизала дівчина плечима. Вона з цікавості аж підвелася на камені. — Розкажи, що ти маєш на увазі.

— Був такий проект, — почав пояснювати Добромир. — Здається, американського фізика. Тоді ще було таке розділення — американський, російський, французький. Як його прізвище — забув. Та це й не має значення. Тоді той проект прийняли серйозно, як науковий, і навіть обговорювали.

— Ну-ну, розповідай, — підохотила Зоря.

— Він, той фізик, запропонував таке. Оскільки Земля використовує тільки нікчемну долю сонячної енергії, здійснити проект, за яким можна було б захопити всю сонячну радіацію.

— Як?

— Пошматувати на клапті Юпітер і зробити з нього гігантську сферу, якою повністю прикрити Сонце, а разом з ним і три внутрішні планети — Меркурій, Венеру і Землю. Не пам'ятаю, чи про Марс говорилося, чи ні.

— Для чого це їм? — обурилася дівчина. — А потім, як же жителі Юпітера?

— Тоді думали, що там життя нема, — пояснив Добромир. — Але не в тому справа. Учений та його прихильники міркували так. На внутрішньому боці сфери можна буде розмістити більйони істот — значить, перенаселення не загрожуватиме Землі. Друге — вся енергія Сонця буде використана для потреб людей.

— Це якесь божевілля, — прошепотіла Зоря. — Навіть подумати страшно. Замкнути Сонце в якийсь ковпак!

— Ні, дивно те, що проект зовсім безграмотний науково, але він все ж обговорювався серйозно сотнями людей. По-перше, сфера з масою Юпітера була б неминуче розірвана гравітаційними силами і знову поступово об'єдналася б в певні скупчення. А якби навіть не розірвалась, то уявляєш, яке майбутнє ждало жителів такого ковпака? Весь внутрішній простір являв би собою замкнуту систему, яка дуже скоро наситилася б радіацією й плазмою до критичної межі й вибухнула б, як булька.

— Та ні, не в тому справа, — не вгавала дівчина, обурено розводячи руками. — Справа не в науковості, а в напрямку мислення. Це ж дуже погані люди. Вони не мали ніякого розуміння краси. Замкнути людей у космічний ящик, закрити від них зірки! Бр-р! Жахливо. Певно, вони були хворі.

— Тоді було багато таких «хворих», — додав Добромир. — З ядерної енергії робили бомбу, винаходились способи передачі енергії на відстань без дротів, а з цього робили «промені смерті», з дослідних ракет — бойові кораблі, з нових хімічних сполук — усякі отруйні гази.

Зоря знову прилягла, знеможено відкинула голову на камінь.

— Навіть вмерти краще під зорями, — тихо сказала вона. — Ось так. І полинути прямо до них, стати однією з них.

— Колись була така легенда, — сказав Добромир, — людина, вмерши, стає ангелом — звісно, хороша людина, — а потім її серце сяє, як зірка.

— Гарна легенда, — озвалася дівчина. — Я б хотіла, щоб вона була правдою.

— Ну, це забобони, — зверхньо заявив Добромир.

— Чому? — запитала вона.

— Як то чому? — розгубився він. — Легенда гарна, нічого не скажеш. Але ж стати зіркою — це не солідно.

— Ну для чого ж так прямолінійно, — докірливо сказала Зоря. — Я думала, що ти трохи поетичніший. Адже масштаби творчості зростають безконечно. Хіба не так?

— Ну так.

— У Безмежжі є такі могутні цивілізації, які вже не кораблі творять, не ракети, не картини чи симфонії, а цілі світи, планети, квіти на них, нову еволюцію, зірки.

— Ну так... так я згодний, — примирливо озвався Добромир.

— Бач, тобі обов'язково треба розжувати. Ти, мабуть, просто втомлений. Ляж і спочинь.

— Нема коли спочивати. Я вже втрачаю терпець. У нас кисню на дві години.

— Будеш метушитись — більше кисню витратиш, — повчально сказала Зоря. — Краще помовч, більше зекономиш.

Добромир прикусив язик. Звідки в неї така витримка? їй би керівником експедиції бути з таким характером. І буде — це точно!

Хлопець мовчки приліг поряд з нею, задивився й собі на зоряний океан, що оточував двох самотніх дітей Землі грандіозним феєрверком. Велично сяяли блакитно-білі зірки, тривожно миготіли червоні далекі гіганти, серпанком прикрашували вселенське чоло небес прозоро-блакитні туманності Галактики.

В серці Добромира зародився дивний спокій. Він поглянув на туманну кулю Землі. «Десь там, на темному боці її, спить мама і сестри. Вони й не гадають, що син їхній і брат лежить на холодній скелі Місяця і жде смерті. Смерті? Тьху, проклята! Чого ти знову страхаєш мене? Соромно. Навіть Зоря, дівчинка, тримається так мужньо, а мені. Мені! Що мені потрібно? Нічого. Коли навіть найгірше — хай так. Тільки одне не можна забути. Сказати кілька слів Зорі. Обов'язково. Давно хотів сказати їх, та не смів. Чому? Хто знає! А тепер необхідно. А як сказати? Де взяти сміливості? Як вона зустріне мої слова? Якби вона відповіла ласкавим поглядом, словом згоди, тоді б не було небезпеки, печать смерті щезла б з їхнього обрію. Сказати? Скажу. Скажу, що вона єдина моя. Що вона та, з якою йдуть разом крізь Вічність, що вона люба, неповторна».

Добромир поворушився, глянув на непорушну постать. Кашлянув. Вона мовчала, дивилася на кулю Землі.

«Сказати чи ні? Треба сказати. Залишилось півтори години. І кисню не буде. Треба сказати тепер».

— Зоре... Зоренько, — покликав хлопець ніжним голосом.

Вона раптом рвучко підвелася на руках, тривожно подивилася на хлопця. Ніби й не чувши його звертання, глухо сказала:

— Добромире! У мене болить серце.

— Серце? — не зрозумів він.

— Болить серце, — вперто повторила вона. — Так, ніби воно вмирає.

— Може, ти хвора? — стурбовано заметушився Добромир. — Може, кисень кінчається...

— Ні, — урвала його дівчина, не зводячи погляду із Землі. — Там якесь нещастя.

— Де?

— На Землі.

— Ну що ти кажеш, Зоре? — жалібно заперечив хлопець. — Там можуть бути досить часто нещастя, особливо на морі.

— Я не про те! — з болем сказала вона. — Там нещастя з рідним серцем. Мені здається, що це моє серце. Може, це... може, це моя половина... «Космічна половина»?

Серце у Добромира впало. Не встиг. Тепер пізно. Вона не визнає його своєю «половиною». Адже він не на Землі, а поруч з нею. Отже, у неї є хтось там, вона його знає.

Дівчина схопилася з каменя, простягнула руки у відчаї до Землі.

— Йому боляче — рідному серцю! Воно на грані смерті! Що робити? Друже, що робити?

Добромир одвернувся, подивився в темну прірву біля своїх ніг.

— Ми самі — на грані загибелі, — глухо сказав він. — І потім... потім, може, це просто твоя вигадка. Ніякого нещастя нема. Нещастя з нами.

— Але ж я відчуваю, — жалібно сказала вона.

— Колись такі явища називали забобонами.

Вона пильно поглянула на нього, помовчала. її глибокі очі сповнились печаллю.

— Тепер так не кажуть.

— Так, — згодився він неохоче. — Тепер так не кажуть.

На вершинах близьких гір сліпуче спалахнули іскри, яскраві промені метнулися по схилах скель.

— Сонце! — радісно скрикнув хлопець. — Сонце сходить!

Світило виринуло з-за гірської гряди раптово. Все навколо миттю змінилося. Темна прірва заблискотіла розсипами самоцвітів, чорно-сірі схили почали мінитися розмаїтими породами.

Добромир озирнувся в надії побачити якийсь рятунок, але, як і раніше, небо сяяло спокійними зірками, які не втрачали свого блиску поряд з величним Сонцем. Хлопець поглянув на свою супутницю. Вона вже заспокоїлась, хоч на щоках, за склом шолома, видно було сліди сліз.

«Просто реакція втомленого організму, — подумав Добромир. — Ніякого нещастя з «половиною» нема. Треба діяти, поки є кисень».

— Ходімо вперед, — сказав він. — Все-таки якась дія. Ми ж з тобою селенологи. Якщо закоцюбнемо від холоду, то хоч якісь знахідки залишимо або записи.

— Ходімо, — неохоче згодилася вона.

Вони знову рушили по вузькій ущелині. На одному з поворотів дівчина зупинилась, здивовано крикнула:

— Добромире! Глянь.

— Що таке?

— Печера. Вхід. Плити і арка.

Хлопець поглянув туди, куди показувала дівчина, і ахнув. Зовсім недалеко від них, нижче тієї скелі, де вони йшли, темнів глибокий грот. До нього вела широка дорога з гігантських трикутних плит, сам вхід був облямований брилами з гладеньких каменів.

— Мовби штучна споруда, — прошепотів Добромир. — Оце так знахідка! Невже селеніти?

— А може пришельці? — заперечила дівчина.

— У всякому разі, Гайворон нас розцілує за таке відкриття. Треба дослідити.

Вони кинулися вниз, перестрибуючи через тріщини. Ось він — вхід. Ось плити. Безумовно, штучні. Яка радість! Далі, далі. Сходи.

Добромир оглядається на дівчину, сяє радістю, вона теж усміхається йому. Забуто все: небезпека, смерть. Тайна, тайна кличе їх, вимагає розкриття.

Сходи ведуть вниз. Якісь статуї, колони, металеві машини.

Раптом попереду спалахнуло сяйво, з'явилася висока постать. Зоря і Добромир розгублено зупинилися.

— Селеніт! — сказала вона.

— Не селеніт, а селенолог, — іронічно пролунала відповідь. — Селенолог Коор. З третьої селенологічної станції. А хто такі ви? А-а, зачекайте! Чи не потерпілі? Вас уже весь Місяць розшукує.

— Ми, — розчаровано сказав Добромир. — Ми тільки що відкрили селенітську печеру.

— Що ж, — згодився Коор, підходячи до них, — хай буде так, хоч я її відкрив уже тиждень тому. Але не селенітська, а зовсім інша.

— Чия ж? — зацікавилася дівчина. — Пришельці?

— І так, і ні. Але що ж ми так, на ходу. Ходімо скоріше до мене. Тут є притулок. Запаси кисню. У вас же, мабуть, кисень закінчується!

— Ще майже на годину залишилося, — пояснив Добромир.

— На годину, а він стоїть! — обурився Коор. — Негайно вниз. Там я вам розповім таке, що отетерієте від несподіванки. А спочатку — кисень, їжа і спочинок. І повідомлення на базу. Будете мати на горіхи від Гайворона. Ну та нічого. Відкриття такі, що можна терпіти все, що завгодно. Вперед, мої друзі! Вас чекає велика тайна!

Подих мільйонноліть

Втома дала себе взнаки.

Зоря і Добромир не бачили вже ніяких подробиць підземелля, не розуміли цікавих слів Коора.

Вони лише відчули, що опинилися в закритому приміщенні і вдихають чисте запашне повітря з ірозовою свіжістю. Скафандри з них зняли, і Коор поклав потерпілих на м'які чисті ліжка.

Вони поринули в прірву сну.

А коли прокинулись, то побачили незвичайну картину. Коор сидів у кутку великого, вирубаного в суцільній породі приміщення і ворожив над мініатюрними кібермашинами. Поряд з тими машинами видно було якісь дивні зеленкуваті сфери на золотистих триніжках. Вони з'єднувались з лічильними машинами кабелями.

Добромир оглянув печеру. На її сферичному куполі, в центрі, було вирізьблено опукле коло, облямоване золотим обручем. Від обруча в усі боки розходились зигзагоподібні промені. А далі, на темно-синьому тлі, блискотіли кружала. Напевне, планети. Добромир порахував їх. Кружал було одинадцять.

Дивно. Як дивно! Чому одинадцять? Адже планет дев'ять...

— Ага, — почувся голос Коора, і його сухорлява постать підвелася від кібермашин. — Ви теж помітили цю схему. Чудово. Абсолютна таємниця. Але я майже розгадав її.

— Тоді розкажіть нам, — озвалася Зоря, протираючи заспані очі. — Досить спати.

— От добре, що ви теж прокинулись. Я вже передав повідомлення про вас. Незабаром прилетить реактивний вертоліт. Попаде на горіхи. Зате почуєте таке, що й не снилося.

— Так чому ж одинадцять планет? — не стримався Добромир. Коор лукаво примружив очі, цмокнув і засміявся.

— Про одну можна догадатись і так.

— Фаетон! — скрикнула дівчина.

— Молодець, — похвалив Коор. — А ще одна — Трансплутон, або Вулкан. Не відкрита навіть сучасною наукою. Але була відома у давнину, а кому — скажу потім. Не робіть незадоволеного вигляду. Спочатку вмийтесь, поїжте, а потім — ласкаво прошу. Соромно говорити про такі тайни, не вмивши обличчя. Жартую, жартую. Вода ось там, у кутку. Тільки не розхлюпуйте. Вона потім ніде в дистиляцію. Треба берегти. Та вас не вчити... Ну, хутчіше, хутчіше.

Потерпілі швиденько вмилися, випили гарячої кави з бутербродами, їм не терпілося почути розповідь Коора, в словах якого відчувалося хвилювання і радість ученого, що відкрив зовсім новий світ.

Селенолог підійшов до дивних сфер на триніжках, торкнувся однієї з них рукою.

— Вас вразив їх вигляд? — запитав вій.

— Дуже, — признався Добромир. — Ніколи не бачив таких.

— І не дивно, — засміявся Коор. — Вони зроблені мільйони років тому.

— Де? — ахнула дівчина. — На інших планетах? Біля іншої зірки?

— На іншій планеті, — хитро сказав Коор, — якщо мати на увазі, що ми перебуваємо на Місяці.

— Не морочте нас, — скрикнув Добромир. — Ви говорите загадками.

— Ну все, годі, — посерйознішав селенолог. — Сідайте там, на ліжках, і слухайте. Ці апарати — подоба наших пам'ятних машин. Вони зроблені мільйони років тому, а точніше — сім мільйонів років тому, па Землі.

Добромир і Зоря перезирнулися вражено.

— Як — на Землі? — здивувалася дівчина. — Хто ж їх робив? Адже тоді ще не було людських рас.

— Були, — махнув рукою Коор. — Ви, може, не читали або забули, що вже півстоліття тому знаходили пам'ятки мільйонорічної давності, які підтверджували існування розвинутих цивілізацій багато мільйонів років тому. А наша знахідка тут, — Коор любовно погладив зелені сфери, — освітлює ту епоху повністю.

— Але чому на Місяці? — розвів руками Добромир. — Як потрапили на Місяць ці апарати? Хто сюди прилітав?

— Люди Землі. І дехто інший. Про все це я прочитаю вам. Слухайте уважно. В цих сферах методом кристалічного запису розповідається історія тих часів, часів розвитку лемурійської культури. Ви чули про гіпотетичний материк Лемурію? От і гаразд. Вона існувала раніше за Атлантиду. Це був гігантський материк. Він розстилався там, де нині Тихий, Індійський океани, до нього входила частина сучасної Африки.

— І ви зрозуміли чужу мову? — здивовано запитала Зоря.

— Не я, а мої кібермашини, — ласкаво сказав селенолог. — Вони дуже швидко знайшли ключ до записів. Довелося поморочитись, але все вдало. Скоро люди нашої планети знатимуть повністю свою передісторію. Досі все було в тумані. Труднощі були неймовірні. Розповідь ведеться в символічному плані. Своєрідна алгебра виразів і понять. Але я маю велику підготовку щодо стародавніх культур. Оскільки ж у них була повна спадковість, то мені пощастило натрапити на кінчик ниті. А до клубочка дійшли кібермашини. Ось так. Почнемо?

— Читайте, читайте, — разом скрикнули Добромир і Зоря.

— Гаразд. Ні, краще не я читатиму, а машина У неї неприємний голос, але вона збереже всю своєрідність викладу. Бо в мене можуть бути свої домисли, гіпотези, пояснення, а машина об'єктивніша. Будете судити самі. Назви Землі, Місяця, планет і так далі машина замінила з древніх на сучасні. Релігійно-містичне забарвлення залишилось. А об'єктивне наукове зерно вилущити — це вже справа дослідників.

— Скоріше, не мучте нас, — попрохала дівчина. Її сині оченята горіли нетерпінням. — А то прилетять наші мучителі — і не дослухаємо до кінця.

— Встигнете, — пообіцяв Коор. — Починаю.

Він підійшов до кібермашини, ввімкнув її. На щитку заблимали мініатюрні синюваті вічка. Почулося легеньке стрекотання. Спокійний металічний голос сказав:

— Ти, хто вперше доторкнешся до записів Асурамія, збережи священну повагу до моїх слів. Це слова правди, це слова горя, це слова великого попередження, яке Асурамія посилає в далеке Майбутнє. Я вірю — воно прийде, бо Спіраль Життя Вічна і нема сил у Безмежному Лоні Великої Матері, які б зупинили її урочистий і переможний хід.

Асурамія знає: ти, хто вперше доторкнешся до його записів, — будеш інший, бо ніщо не повторюється у Всесвіті. Ти будеш інший зовнішньо, у тебе буде інше вбрання, інші звичаї, інша мова, інші традиції. Але ми Брати з тобою, рідні Брати, бо Лоно Великої Матері, яке породило нас, — єдине. Кров Безмежності — Великий Вогонь — пронизує і мою, і твою ще не народжену субстанцію. І через нього, через той вічний благословенний Вогонь, ми з тобою і з'єднаємось у розмові дружби.

Прийми любов Асурамія, далекий Брате, прийми його сердечне попередження. Вислухай Історію Лемурії, історію її розквіту і загибелі, і хай вона буде для тебе дороговказом до Істини, яку не встигли побачити ми — діти Чорної Раси.

Вогонь — Священний Вогонь! Збережи слова Асурамія, донеси подих мільйонноліть до слуху майбутніх рас. Бо ми — це вони, бо вони — це ми, розділені невблаганним часом і простором — Великою Ілюзією Єдиного Існування.

Люди у підземеллі завмерли. Нема для них нічого: ні недавніх негод в ущелинах Місяця, ні страху смерті, ні Землі, ні Гайворона, який, напевне, готує їм прочухана за порушення дисципліни. Є лише цей дивний,

таємничий голос, є лише грандіозна, легендарна панорама давно зниклого життя, яке знову відроджується, вирує, постає нещадною об'єктивністю у всій своїй буряності і трагічності.

Слово Асурамія

— Я, Асурамія, сиджу в печері.

Переді мною — священний Сура-па. Він приймає мої слова і поглинає їх в надра своїх кристалів.

Інколи я виходжу з печери, дивлюся у простір. Там пливе колесо Землі, яку я покинув недавно. Вона охоплена полум'ям і димом. Не видно землі. Не видно води.

Гнівні Божества Космічної Справедливості обрушили свою караючу волю на грішних сипів Чорної Раси, які власними руками викликали до дії таємні сили Вогню, заховані Великою Матір'ю в своєму покрові. Посіяні отруйні зерна дали жахливі парості. Нема повернення назад! Лемурія гине!

Місяць теж здригається від пекельних вибухів. Вогняні смерчі іуляють по його тілу. Випаровуються від страшного жару теплі моря, чорніють голубі дерева і мохи.

По ущелинах Місяця з вереском і жахом мчать волохаті тюї-ри — примітивні тварини цієї планети. Вони нічого не розуміють. Вони шукають захисту в горах. Та захисту нема ніде. Гине Земля. Гине Місяць. Караючий вогонь не знає пощади. Хай же здійснюється воля Космічного закону. Хай наступні раси не повторять гріха Лемурії.

Я, Асурамія, повертаюся до печери, сідаю перед священним Сура-па і починаю свою розповідь. Це буде розповідь про далеке минуле Лемури, про дні її розквіту і падіння, про дивних, божественних Синів Вогню, які прийшли з Космічної Далини, і про Чорних Жерців Лемурії, які повстали проти Посланців Великої Матері.

Я теж скоро піду з цього світу страждань та ілюзій. Я піду спочивати до Сфер Блаженства, щоб колись знову прийти сюди для боротьби і страждань. Але тепер доведу до кінця свій задум — залишу для наступних рас Слово Попередження. Я, Асурамія, починаю.

Перші раси Лемурії вийшли з предковічних лісів. Вони були високі і могутні. Вони мали довгі сильні руки і порослі густим волоссям тіла.

Вони були хоробрі і меткі. Чоловіки не боялися наодинці зустрітися з плямистими гігантськими такала, які нападали навіть на носорогів.

Мисливці приносили з полювання багато м'яса. Жінки збирали плоди. Лемурія була багатою землею. Пересуваючись з місця на місце, племена легко знаходили їжу і притулок. Інколи вони селилися в гірських печерах, інколи робили криївки з кори великих дерев.

Так минали віки. Багато віків.

Лемури почали здобувати вогонь. Спочатку вони його зберігали у кам'яних схованках, а потім навчилися підпалювати сухий мох і бересту тертям двох кусочків дерева.

Вогонь дав тепло і захист від нічних хижаків. Він нагадав темним лемурам, що якісь вогні сяють вночі на небі. Вони почали, інколи думати про ті таємничі далекі вогні.

А думка — брат вогню. На її крилах почали прилітати до лемурів великі відкриття. Так почалася довга дорога до слави Лемурії.

Минула епоха списів, луків і стріл. Лемури знайшли в горах руди — мідну, залізну і срібну. Вони навчилися плавити і обробляти її. Деякі племена оселилися на постійних місцях. Виростали городища, які почали володіти навколишніми землями.

Спалахнули війни за землі. Полилася кров.

І тоді прокотилися по Лемури могутні землетруси. Земля попереджувала нерозумних дітей своїх. На заході океан поглинув частину земель. На сході піднялися високі гори. Над ними клубо-чились вогні, і гарячі камені розліталися від них, запалюючи навколишні ліси.

Та лемури не прислухалися до голосу Матері. Війни тривали. Вони інколи переривалися короткими роками спокою.

Якраз у цей час з'явилися Сини Вогню — Посланці Великої Матері.

З неба спустилися великі Храми. Вони були вищі за тисячолітні дерева. Вони сяяли, як сонце, і могутнім ревом потрясали землі Лемури.

З них вийшли Сини Вогню. Вони були високі і сильні. Одежа на них була як барви небес.

Лемури поклонилися Синам Вогню, вражені жахом і несподіванкою. Але Сини Вогню нікого не зачепили, нікого не знищили. Вони легко вивчили мову лемурів і почали розмовляти з ними.

І тоді лемури дізналися, що Сини Вогню — не божества, а Посланці Великої Матері. Так вони називали Безмежний Космос. Посланці жили на далекій планеті, яка десь у безодні небес летіла навколо свого Голубого Сонця.

Вони розповіли, що прилетіли допомогти молодим братам — так вони звали лемурів — краще жити, показати їм інші світи, навчити їхніх дітей великих таємниць Буття.

Та мало хто з лемурів розумів Синів Вогню. Вони визнавали тільки силу і владу. А Посланці принесли тільки любов і сяйво Знання.

Довго перебували Сини Вогню на Землі. Вони передавали лемурам знання про Космос, вчили їх будувати високі будинки і піраміди, вивчати рух небесних тіл і подорожувати по морю, записувати значками

свої думки і робити розрахунки. І ще багато-багато чого передали Посланці Великої Матері майбутнім поколінням Землі.

А потім вони полетіли назад, на свою Голубу Зірку. Вони обіцяли повернутися. Вони обіцяли, що будуть завжди з лемурами, але вже зовсім інакше. І що лемури зрозуміють цю таємницю, коли згодом навчаться читати записи, залишені Синами Вогню.

Для тих скарбів, що були залишені Посланцями Великої Матері, збудували Храм Знання. Він був високий і гарний, мав тисячу кроків у висоту і п'ятсот зокола. Високі гори зберігали його від кочових орд. Перед тим, як покинути Землю, Сини Вогню вивчили сто дітей лемурів, які оберігали Храм Знання і повинні були передавати знання Посланців новим і новим поколінням.

Так було деякий час. Охоронці Храму старанно виконували волю Синів Вогню. Вони допомагали містам лемурів будувати житла, статуї, храми Знання. Вони вирощували злаки з диких рослин. Вони приручали тварин.

Та серед охоронців Храму Знання почалася боротьба. Дехто з них повстав проти заповідей Синів Вогню, які говорили таке:

— Кожен, хто ввійде в Храм Знання, уже не належить собі. Він стає слугою всім людям. Любов до всіх — ось закон Космосу. Сонце дає силу свою всім планетам, всім рослинам і тваринам, всім людям і мінералам. Уподобимося Сонцю.

Повстанці говорили так:

— Для чого викидати дорогоцінні скарби Знання диким і темним рабам. Вони не розуміють їх, але користуються їхніми благами. Вони живуть у будинках, збудованих вогнем Знання, але від цього не стають ні розумнішими, ні добрішими. Любов до всіх, про яку говорили Сини Вогню, — велика химера. Такала пожирає травоїдних, травоїдні — траву, вогонь — сухе дерево, людина, озброєна Знанням, — підкорює собі все. Ось закон Буття. Ми, володарі Знання, живемо і вмираємо в порожніх приміщеннях Храму, не маючи ні задоволення, ні радощів Буття. Хто має силу, той і повинен панувати над слабкішими. Хай здійснюється Воля Сили.

В Храмі Знання почалася боротьба. Прихильники Синів Вогню не встояли. Вони не мали іншої зброї, крім любові і мудрості. Вони не були готові боротися проти насильства. Повстанці перемогли. Десятки учнів Посланців Безмежжя загинули. Тільки окремі з них втекли в гори, захопивши деякі цінні записи і прилади.

І тоді Повстанці стали володарями в Лемурії. Вони легко забрали владу в немічних вождів. Вони з'являлися разом із своїми слугами на площах міст, озброєні грізною зброєю у вигляді довгої трубки, яка кидала невидимий, але пекучий вогонь.

Горіли будинки, падали, розсічені страшним променем, гігантські статуї, вмирали люди на майданах. Розбігалися захисники вождів.

Так прийшли нові володарі, озброєні Знанням Синів Вогню.

Вони розділили між собою Лемурію, склавши угоду не порушувати кордонів кожного царства. Вони побудували ще більші міста і встановили Культ Синів Вогню. Храм Знання перетворився на Храм Вогню. Жерцем в ньому був найстарший з Правителів Лемурії.

Ніхто і ніщо не могло чинити опір волі жерців. Рабство духу і тіла входило в плоть і кров Чорної Раси. Страх перед розплатою породжував ненависть кожного до всіх, підозрілість, лицемірство. Жінка, яка раніше була серцем і душею сім'ї та племені, була зведена до стану рабині, бо любов — полум'я жіночого єства — була принижена і зганьблена. Любов жінки купувалась і продавалась. Принцип любові, заповіданий Синами Вогню, забули, а замість нього почав панувати принцип Сили.

Пливли тисячоліття. Жерці та їх послідовники прочитали багато записів Сипів Вогню. Вони навчилися будувати саморушійні колісниці, які блискавично проносилися по дорогах, навіваючи жах на лемурів.

Потім піднялися в повітря кораблі. Вони літали силою потужних струменів матерії, яку жерці навчилися вивільняти з допомогою Знання Синів Вогню. На кораблях можна було швидко пролетіти понад всією Лемурією, раптово напасти на сусіда. Це спонукало деяких вождів розширити свої володіння.

Почалися міжусобні війни. Вони поглинали сили лемурів і кров воїнів, знання мудреців і спокій в країні.

І тоді з гірських криївок вийшли мудреці та їх учні, вірні заповітам Синів Вогню. Вони йшли від селища до селища, від міста до міста і несли слово пересторог і правди. Вони не боялися виступати перед тиранами і жерцями. І слово їхнє було правдиве і ясне:

— Лемури зневажили заповіт любові і братерства. Розбрат і ненависть не можуть бути основою буття. Якби було інакше, вже давно б не існувало Лона Великої Матері — Безмежного Космосу. Тільки любов об'єднує, дає сили одного для всіх і всіх для одного, а ненависть роз'єднує, руйнує і призводить до занепаду. Силою не можна вирішити нічого. Сила повинна йти на допомогу слабшим, а не на підкорення їх. Так робили і роблять могутні Сини Вогню, так вони заповіли нам. Жерці приховали від лемурів їх заповіти. Ми знову нагадуємо їх. І попереджаємо насильників, що розплата за ненависть неминуча. Рабство і ненависть подібні до гниття тіла. І як тіло бореться з гниттям, заживлюючи рану, так і Велике Лоно Матері чистим вогнем спалить нечестивих, щоб відновити в Лемурії спокій і любов.

Слова мудрості не доходили до глухих ненависних правителів і жерців. І запалали вогнища на перехрестях доріг, де спалювали посланців любові на потіху юрбі. Під глум і крики вмирали мученики, пророкуючи неминучу загибель.

А жерці люто кричали своїм жертвам:

— Ви накликаєте вогонь — так спробуйте його першими! Так буде всім, хто підніме голос проти священної влади Служителів Вогню!

І знову клекотіли війни. Лилася кров. Стогнали жінки, принижені важкою працею, забобонами.

Після довгих і моторошних тисячоліть владу над всією Лемурією захопив Огунда — страшний і лютий жрець. Він підкорив собі всіх, і кожне його слово змушувало тремтіти близьких і далеких. Честолюбству його не було меж. Він створив численні легіони воїнів, зграї літаючих кораблів. Він миттю знищував до кореня всякі вияви незадоволення. Він створив касти наближених, які вірою і правдою служили його нещадній волі і діставали за це насолоди і втіхи. Будь-яка жінка, будь-який чоловік чи річ були в розпорядженні Огунди та його слуг.

При ньому мудреці збудували кораблі для польоту в Космос. Вони рухалися силою руйнування кристалу. Ця енергія була жахливою. Вона спалювала все навколо на тисячі кроків, якщо вибухала одразу.

Огунда велів будувати багато таких кораблів. Десятки посланців Огунди досягли Місяця — нічного світила. На ньому вони знайшли теплі мілкі моря і дивні ліси, сумирних тварин і високі гори. Там можна було дихати і жити.

Огунда велів побудувати на Місяці бойові фортеці. Він у своєму честолюбстві не знав меж. Він бажав поширити свою владу на інші планети, що літали навколо Сонця.

Та мудреці, які побували в Космосі, вперше не виконали волі тирана. Вони побачили таку красу простору, яка пробудила в їх серцях нові, не зрозумілі їм раніше почуття. Вони збагнули суть заповітів Синів Вогню. І найсміливіші з них таємно зв'язалися з гірськими мудрецями. Ті сказали їм:

— Благо вам, діти Розуму! Іскра, залишена нам Посланцями Матері, загорілася вогнем любові. Але пізно вже. Лемурія приречена. Треба рятувати обраних і священне знання. Місяць — найкращий притулок. А потім — інші планети розкриють обійми синам мудрості.

Воля Огунди була виконана. Фортеця на Місяці збудована. Але в ній зібралися воїни, які таємно готувалися до останнього, вирішального бою з тираном. Десятки учнів мудреців були переправлені на Місяць. Тут вони будували великі кораблі для польоту до далеких планет. У горах ховалися скарби Знання.

Поселенців очолив Апуїн — сміливий воїн і мудрець. Асура-мія, який говорить тепер з тобою, брате з далекого майбутнього, був його помічником.

Ми звернулися до тирана Огунди. Тоді було знайдено спосіб передавати слова і думки в просторі. Ануїн сказав рішуче і коротко:

— Слухай, Огундо! Слухайте всі, хто ще має розум і совість, хто тримає в серці своєму іскру любові!

Лоно Великої Матері — Безмежний Космос — не може більше тримати в собі планету, яка загниває рабством і розпустою, ненавистю і розбратом. Мудреці і Знання, залишене нам Синами Вогню, говорять: наступає час великого очищення! Лемурія приречена! Лише любов'ю і поверненням до заповітів Посланців Матері можна припинити катастрофу.

Ми, жителі Місяця, віднині не вважаємо себе підвладними Огунді — тирану і насильнику, який прирік нашу планету на знищення. Хай твориться Воля Космосу! Але попереджаємо — ще є час! Опам'ятайтесь!

У відповідь через простір понеслися прокляття Огунди. А вслід за ними кораблі з вогняними кристалами. Страшні вибухи потрясли поверхню Місяця. Вгору полетіли скелі, пара і дим від дерев. На місці вибухів з'явилися страшні глибокі прірви. Один за одним летіли кораблі, випаровуючи воду і життя на Місяці. Тоді Апуїн, який залишився живий разом з Асурамія та кількома помічниками, дав наказ знищити гніздо Огунди на Землі.

Ми у відповідь на підступ тирана послали бойові кораблі з вогняними кристалами на Лемурію. Фортеця, де засів Огунда, вибухнула. Ми бачили з Місяця, як ЇЇ охопив яскравий вогонь. Але на цьому страшна битва не закінчилася. Безумні жерці, вірні Огунді, й тепер кидають на Місяць страшні кораблі. Вони бажають знищити разом з Ануїном та його друзями навіть згадку про Синів Вогню та їх заповіт про любов і братерство. Але так не буде.

Наступає час великого очищення. Караюча Рука Космосу простягнулася на Землю. Лемурія розколюється на частки. Спопеляючий вогонь пожирає її, щоб очистити місце для майбутніх поколінь.

Ануїн велів мені записати на кристалах Сура-па розповідь про минуле Лемурії. Він впевнений, що майбутні люди Землі знайдуть ці записи і прочитають їх. Вони будуть любити один одного. Вони будуть братами. Між ними не буде насильників і тиранів. Вони запалять навколо всього Сонця той вогонь любові, який принесли від Великої Матері Сини Вогню.

Шлю тобі свій поклін і любов, мій далекий брате! Хто б ти не був, який би ти не був — ти мій брат, якщо серце твоє горить полум'ям любові і єдності. Пам'ятай: Лоно Великої Матері не триматиме в собі ненависті і розбрату, рабства і приниження, розпусти й загнивання духу.

Ануїн і Асурамія з тими братами своїми, які ще лишилися живі, покидають Місяць. Віднині він буде пустельним. Повітря його і вода випарувалися, і він перетворився на конаючий світ. Ми полетимо на інші планети. Ми будемо шукати братів своїх, поки на Землі знову не спалахне іскра Знання. Довго ждати цього часу, але він наступить. Асурамія вірить в це і посилає далеким нащадкам серце своє, яке вміло любити.

Заклик до всіх

Довго мовчали Зоря і Добромир, хоч давно вже закінчилася розповідь кібермашини. Дівчина дивилася кудись у простір, і в її темно-синіх очах блискотіли іскри давноминулих пожеж, голос Асурамія відлунював сердечною пересторогою. Вона важко зітхнула, якось по-дитячому сказала:

— Жаль.

— Кого? — не зрозумів Коор.

— Усіх, — витерла вологі очі дівчина. — І лемурів, і Асурамія, і життя, яке загинуло на Місяці.

— Асурамія жаліти негоже, — весело сказав Коор. — У нього, безумовно, було життя, насичене боротьбою і любов'ю. А що можна побажати людині, коли вона у вічній боротьбі за Істину? Нічого!..

— А мені здається, що тут багато казкового, — раптом озвався Добромир. — Асурамія все змішав: війни з волі людей і геологічні катаклізми на Землі. Яке це має відношення одне до одного, не розумію? Хіба від того, що в Лемурії панували розбрат і ненависть, могла статись катастрофа? Дуже містичний висновок!

— Як сказати, — серйозно відповів Коор. — Певна символічність є, але його розповідь треба зрозуміти. Добре, що я попрацював над перекладом древніх символів на наші поняття і термінологію, а то взагалі була б абракадабра. А щодо взаємозв'язку між станом планети чи людства і Космосом — то я не згоден з тобою, хлопче. Зв'язок всього, що є в Бутті, — це філософська аксіома. Тільки є очевидний, видимий зв'язок, який може пізнати всякий, хто має очі або вуха, а є зв'язок глибинний, не вивчений людьми на певному етапі розвитку. Багато говорити не будемо, часу обмаль і незабаром за вами прилетять. Скажу лише свою думку, а ви думайте. Можна дивитись на Космос як па єдиний організм. Кожна система, планета в ньому — енергетичний вузол, клітина. Вони не існують самостійно, безвідносно до всієї Безмежності, а, навпаки, у повному взаємозв'язку. Будь-який імпульс — магнетичний, електромагнітний, гравітаційний чи соціальний, так-так, я не випадково сказав — соціальний, — передається по численних каналах всьому організму, як імпульс кожної клітини в нашому організмі теж передається по нервовій системі. Інакше й бути не може.

Але якщо ми визнаємо взаємозв'язок у нижчих аспектах, тобто в електромагнітних, гравітаційних і так далі, то чому б не визнати його в психічному. Чому, я питаю? Хіба життя не вища форма існування матерії? Хіба воно в такому разі не має більш могутніх каналів взаємозв'язку з Єдиним Організмом Космосу? Потім. Якщо на якійсь планеті стан певного розвитку, скажімо соціального, має катастрофічний, антиеволюційний характер, то як повинен реагувати Космічний Організм? Як хірург. Видаленням своєрідної гангрени, знищенням шкідливого тіла. В нас це роблять лейкоцити, а в Космосі — єдине енергетичне поле, яке відновлює порушену рівновагу і збуджує активність планети для очищення її від баласту. Зрозуміли мою думку?

— Зрозуміти зрозумів, — почухав голову Добромир, — але вона все-таки несподівана.

— Ха-ха! А ти все бажаєш звичайного. Бережись, хлопче, зашкарублості думки. Я висловив тобі не догму, не закінчену теорію, а гіпотезу, яку треба розвивати.

— Мені подобається твоя гіпотеза, Кооре, — сказала Зоря. — Вона діалектична і послідовна...

— Спасибі, — комічно вклонився Коор. — Більше мені нічого не потрібно. Аби жінка схвалила. До речі, сигнал. Прилетіли по ваші душі.

Через кілька хвилин, розпрощавшись з гостинним Коором, порушники дисципліни летіли в реактивному вертольоті до своєї бази в кратері Коперніка. Внизу мелькали прірви і цирки, щілини і «моря». Дівчина дивилася на звичний пейзаж, але бачила за ним інше. Сумне обличчя Асурамія, звернене до палаючої Землі, його руки, простягнуті в прощанні до своєї колиски, і гримотіння жахливих вибухів, які пожирали в нещадних вихорах матерії примітивне життя Місяця.

І в серці її променіла велика вдячність до далекого, невідомого друга, голос якого перелетів через мільйонноліття, з'єднавши предків і нащадків вічними нитями — нитями любові.

А ще через півгодини вони стояли, похиливши голови, перед грізним Гайвороном, який, нахмуривши чорні кудлаті брови, гримів:

— Безвідповідальний хлопчисько! Я не кажу про неї — вона жінка і сподівається на розум супутника, хоч жіноча стать не позбавляє теж відповідальності! Чи ви думали, що підняли на ноги весь Місяць? Добре, що на Землю не повідомили, там і свого лиха вистачає.

Зоря підвела голову. «Що він каже? Яке лихо па Землі? Можливо, про це лихо віщувало їй серце».

Гайворон метав громи далі, але дівчина не слухала. Знову тривога сколихнула груди, защеміло під серцем. Начальник помітив її бліде обличчя, стурбовано замовк, схилився до неї.

— Тобі погано, Зоренько? Може, я переборщив? Так ти скажи одверто.

— Ні, ні, — крізь сльози сказала дівчина. — Ти правильно вичитуєш нам. Винна я, а не Добромир. Я завела його в ущелину. Я здорова, але в мене було відчуття, що на Землі з кимсь біда. А ти сказав, що там лихо. Яке лихо?

Гайворон мовчки дав знак своїм помічникам. Хтось увімкнув пам'ятну машину. З динаміка долинув голос диктора Землі:

— Всім! Всім! Всім! Люди Землі! Нещастя з Ясноцвітом — учнем сьомої Вищої Школи Алтайського Космоцентру. Він закрив своїм серцем серце Учителя від енергетичного розряду Чорного Змія — породження нижчих координат Буття. Наступив сильний параліч. Потрібна енергія іншого серця — самовідданого, але повністю гармонійного. Ми закликаємо добровольців — серце Людини в небезпеці! Прийдіть на допомогу Серцю! Вас чекають друзі в Інституті Енергії Серця!

Зоря задихнулася від хвилювання і болю. Ось воно! Сльози полилися по її щоках, вона кинулася до

Гайворона, стиснула його великі, вузлуваті руки.

— Гайворон! Це він кличе мене. Це моє серце. Ти розумієш? Я повинна там бути. Гайворон! Як мені потрапити на Землю!

Начальник станції безпорадно оглянувся на працівників, на блідого Добромира, розвів руками.

— Проти серця встояти не можна, — слабо всміхнувся він. — Голубонько, Зоре моя! Дай я тебе розцілую! Негайно спорядимо позачергову селенологічну ракету — і в дорогу. Я вірю, ти врятуєш його!

Зоря усміхнулася. Вона наблизилась до Добромира і тихо сказала:

— Прощай, друже. Прости мене. Я знала, що було в твоєму серці. Я відчувала його голос. Але ти помилився. Твоя доля десь літає, шукай її. А я піду назустріч поклику. Ти розумієш, що я не можу інакше?

І вона залишила суворого, похмурого Добромира на самоті.

За товстими накриттями селенологічної станції вже метушилися люди, готували до старту присадкувату електровихрову ракету «Електрон». Гайворон одягав у шлюзі Зорю у важкий костюм космонавта, цілував її в бліде личко. А дівчина всім єством летіла назустріч далекому поклику, і в серці її відлунював болісний стогін іншого, невідомого серця.

«Космічна половина»

Ще перебуваючи в ракеті, яка спускалась до Алтайського Космодрому, Зоря жадібно слухала телепередачі планети. Перед нею на маленькому екрані пливли схвильовані обличчя дикторів, чути було їх тривожні голоси. З усіх усюд летіли на допомогу Ясноцвіту сотні й тисячі юнаків і дівчат. Надсилалися психоаналізи серця, щоб в Інституті могли перевірити їх і визначити схожість енергії психодонорів з енергією потерпілого. Але доба, визначена Суоном, закінчувалася, а ідентичного серця не знайшли.

— Стан Ясноцвіта катастрофічний, — сумно говорили диктори. — Пульсація серця припинилася. Ввімкнуте штучне серце.

Зоря, стримуючи сльози відчаю, вся зібралася в єдиний клубок енергії, який вона стрілою посилала поперед себе невідомому і єдиному другу. Запалені вуста її шепотіли:

— Тримайся, тримайся, серце... Ще трохи, трохи, зовсім небагато. Ось я лечу до тебе. Я почула твій поклик. Я врятую тебе. Тримайся, серце, тримайся.

Дівчина з радісним сумом дивилася на екран, бачила юрби добровольців, які стояли в чергах до лабораторій та інститутів, де перевіряли їх придатність для психодонорства. Вона знала, вона була впевнена, що ніхто не допоможе йому, крім неї, але велика гордість за людство горіла в її серці. І Зоря в душі зверталася до древнього друга Асурамія, який гаряче бажав такого Майбутнього для рідної Землі і вірив у нього, прозираючи на багато мільйонноліть в надра Часу і Простору, коли життя Людини буде визначати Любов і Єдність, а не ненависть і розбрат...

«Електрон» приземлився на космодромі па світанку. Залишалось три години до визначеного Суоном терміну. Зоря, бліда від безсонної ночі, вискочила до прийомної площадки. В легені ввірвався цілющим струменем колючий прохолодний вітер, у світанковій голубій імлі заблищали на обрії величні вершини Білухи. Дівчину затримав диспетчер, суворо сказав:

— Спокійно! Що за недисциплінованість? Чому не чекаєте сигналу?

— Три години! — задихавшись, сказала вона. — Ти розумієш — три години!

— Які три години? До чого?

— Ясноцвіт! Невже ти нічого не чув? — майже плачучи, крикнула Зоря.

Обличчя диспетчера одразу змінилося, на ньому позначилось радісне здивування.

— Ти до нього? З Місяця? Чому ж зразу не сказала. Біжи. Ей, ліфт! Спускай її позачергово. Пасажирський вертоліт для неї одної. Негайно до Інституту Серця, минаючи селенологічний пункт.

Зоря гаряче поцілувала суворого диспетчера в щоку, кинулась до отвору ліфта. Він здивовано поглянув їй вслід, доторкнувся до щоки рукою, радісно похитав головою.

— Не інакше як «космічна половина», — прошепотів він.

Під кабіною вертольота блискавично миготіли бурхливі ріки, в тумані пливли масиви густих лісів, а Зорі політ здавався повзанням черепахи. Вона дивилася на шкалу хронометра, благально заглядала в обличчя літнього бородатого пілота.

— Чи не можна швидше? Швидше, друже.

Він дивився на неї жалібно, безпомічно розводив руками.

І знову блискавично крутилася стрілка на хронометрі і злочинно повільно пливли масиви гір.

Нарешті внизу забіліли граціозні будівлі Інституту Енергії Серця. На широкому бетонованому майдані серед столітніх кедрів стояли сотні легких вертольотів. Біля них приземлився і вертоліт з Зорею. Вона ластівкою метнулася до Інституту по широкій доріжці.

Шлях перегородила густа черга юнаків і дівчат. Яка дивна раптова мішанина. Тут негри і малайці, ескімоси і китайці, індуси і міднолиці патагонці. А втім, нічого дивного нема: вся планета болів серцем за свого сипа.

Зоря хоче щось запитати останніх в черзі, але їй суворо показує на губи високий кучерявий негр, а потім — на споруду Інституту. Там над входом пломеніють слова:

ПОВНА ТИША. В НЕБЕЗПЕЦІ СЕРЦЕ!

Їй показали на останнє місце, дружньо кивнули — ставай!

Як? Ждати, як всі інші? Ждати, коли залишилось менше двох годин? Ні, так не можна. Вона не може ждати.

Зоря рішуче протиснулася крізь чергу психодонорів, перескочила через ряди квітів за межі доріжки і, не зважаючи на відчайдушні жести людей у білих халатах — певно, працівників Інституту, — побігла до входу.

Ось колонада. Вхід. її хоче затримати хтось. Вона навіть не дивиться на нього. Далі, далі, до Суона. Вона чула про нього, що він читає душу. Хай прочитає її душу. Він зрозуміє, чому вона тут.

Зоря біжить, задихавшись, коридорами. М'які килими скрадають шум кроків. Горять на стінах світляні спалахи. Вони попереджають:

СЕРЦЕ В НЕБЕЗПЕЦІ!

«Я врятую тебе, Серце! Я вже зовсім поряд!»

За нею поспішають кілька людей у білих халатах. Вони махають руками, вони хочуть затримати її. Ще, чого доброго, — вважають її за божевільну!?

Відчиняються двері. Одні, другі. Спалахують тривожні сигнали. Перед нею виростає якась постать. На плече лягає тверда, владна рука.

Зоря піднімає лице вгору. На неї дивляться темні пронизливі очі. Вони допитливо заглядають в саму душу. Золотиться м'яка борідка, здригаються вуста незнайомця, промені біжать в усі боки від очей.

Який він рідний, знайомий! Це, безумовно, Суон. Серце калатає сильно і впевнено. Тепер все буде гаразд.

— Я поспішала, — шепоче вона. — Я була на Місяці... Я почула біль серця...

Суон сяє прихованою внутрішньою радістю. Він робить застережливий жест працівникам, які здивовано з'юрмились навколо, веде її з собою.

Все наче у сні. Апарати, непорушні, як привиди, люди в халатах.

Де вона? Що з нею? Чи вони покажуть його?

Ні. її ставлять в якусь нішу, роздягають до пояса. Вона соромливо щулиться, прикриває долонями ледве помітні груди.

Спалахує матовий екран. На ньому біжить світловий зиґзаґ. Він слабий, повільний, інертний. Він згасає, знову виникає, знову згасає, ніби вогник маленької свічки серед урагану.

Та поряд з'являється інший зиґзаґ. Він пульсує впевнено і сильно. Його амплітуда займає весь екран. Він наближається до того, слабого, зливається з ним, і ось уже нема двох — є один-єдиний голубий струмінь. Він злився, як один потік, і ніхто не відрізнить, не скаже, де імпульс одного серця, а де іншого.

Зоря нічого не розуміє, але душа в неї співає, торжествує, чуттєзнання підказує: вона не помилилася! Вона вчасно прийшла!

Жвавий рух за екраном, приглушений шепіт:

— «Космічна половина»!

І владний голос Суона:

— Приготуйте Ясноцвіта до експерименту!

А потім вона стояла перед ним — маленька, худенька, напівдівчина, напівквітка — і дивилася в очі Суону — знаменитому на всій планеті вченому. Він не соромився того, що в його очах тремтять сльози. Він любовно оглядав її, ніби чудо, і вуста його ронили сердечні слова:

— Ти вчасно прилетіла, Зоре. Ми врятуємо його!

Битва з чорним серцем

Її вели мимо лабораторій. Вона втомлено оглядалась, здивовано відзначала, що в Інституті зовсім мало апаратів і машин. І ніби порожньо. Тільки кольори приміщень дуже гармонійних тонів заколисуючі, ласкаві.

Миготіли інтригуючі написи:

ПЕРЕДАЧА ДУМКИ
ЗАПИСИ МИНУЛОГО
ПЕРЕДБАЧЕННЯ ГРЯДУЩОГО
ФІЗІОЛОГІЯ СЕРЦЯ
ЕНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СЕРЦЯ

Вона нічого не розуміла, тільки відчувала, що потрапила в якийсь казковий, незвичайний світ. Вона знала, що попереду буде щось велике і відповідальне і що їй належить виправдати віру цих чудових людей і перш за все свою власну віру.

Її поклали на м'яке ліжко в блакитній кімнаті. До грудей приклали щось еластичне. Воно охопило її тісними обіймами, зігріло. Суон прикрив її тонкою ковдрою, прошепотів:

— Заплющ очі. Повний спокій фізично. Всі думки — до нього. До того, хто на грані смерті. Пошли йому серце своє, всю енергію його. Ти боєць. Твоє серце — щит. Так зробив він, захистивши Учителя. Так зробиш і ти, захищаючи його.

І ось вона па самоті.

Пливуть голубі хвилі, заколисують.

Ні, спати не можна. Вона на сторожі, вона не повинна допустити ворога до друга.

А втома склеплює повіки, свинцем навалюється на зморений організм, намагається зігнути напівдитячу волю.

Страшним зусиллям Зоря роздирає повіки, дивиться на стелю. Голубий колір кімнати починає мінятися. Він уже зелений. О, вже не зелений, а бузковий. Потім фіолетовий. А тепер вже зовсім чорний. Чому так чорно, страшно? А, зрозуміло! Там іде бій, бій між життям і смертю.

З пітьми з'являється багрова пульсуюча квітка. Вона охоплює поступово всю кімнату. Колір її тривожний, зловісний. Повзуть тіні, мерехтять.

І ось вже нема кімнати.

Навколо гори. На обрії білосніжні вершини. Над ними хмари. Хмари навколо. Вони мчать під поривами ураганного вітру, вони то оточують Зорю непроникним саваном, в якому важко дихати, то знову розходяться.

Свистить пронизливий вітер. Холодно.

Зоря стоїть на скелястому виступі. Перед нею прірва. Там глухо шумить невидимий водоспад, там клубочиться отруйний задушливий туман.

Чому вона тут стоїть?

А ось чому! За нею печера.

Вона озирається. Заглядає в печеру.

Там горить вогник. Слабенький, ледь помітний вогник.

В його променях — обличчя. Юнацьке ніжне обличчя. Видно воскові запалі щоки, гострий ніс, заплющені повіки.

Вона — на сторожі. Вона знає, що грізна небезпека загрожує йому. Той вогник — єдина надія. Не треба дати йому згаснути.

Повзуть хмари. Клубочаться криваві тумани внизу.

І ось Зоря бачить небезпеку. Вона насторожується.

З прірви повзе страховище. Вона знає добре його. Це вічний ворог людей, старий, мільйошюлітній ворог.

Це — Чорне Серце. Скільки людей воно згубило, скільки принесло горя і сліз, зрад і розпусти, братовбивства і воєн.

А тепер Чорне Серце хоче знищити друга. Ні, не допустить цього Зоря!

Чорне Серце наближається. Безшумно пересувається воно, чіпляючись за виступи скель. Зоря ясно бачить його обриси.

Воно велике — не менше метра в діаметрі, схоже па павука. Навколо слизького чорно-сірого тулуба — безліч рухливих ніжок-щупалець.

Чорне Серце помітило воїна. Воно люто зашипіло, блиснули червоним вогнем його очі, наїжачились віялом щупальці-ноги.

Воно готується до битви! Що ж, Зоря не боїться битви!

Поглядом не допускає вона страховище до печери. Чорне Серце боїться ясного погляду Білого Серця. Промені, голубі промені сяють з очей дівчини, обпікають брудний тулуб потвори. Вона корчиться, метається над прірвою. Ось Чорне Серце ховається за каменем. Невже втекло?

Зоря знеможено перепочиває. Вона відчуває, як багато енергії вийшло з неї, щоб відбити перший напад.

Але треба стояти на чатах. Чорне Серце дуже хитре. Воно так не одступить!

Щось повзе з-за каменя. Темна тінь. Ну, звичайно, це знову воно! Чорне Серце розпласталося, припало до землі, хоче проповзти до печери непомітно, щоб погасити вогонь.

Зоря грізно поспішає назустріч, ллє на потвору весь пломінь дівочого серця. Оскаженіло відскакує страховище, падає в прірву. Перемога! Перемога!

Зоря підбігає до прірви, заглядає в зловісну глибину.

Вона бачить, що Чорне Серце розбилося об гостре каміння, розбризкалось отруйними краплями і плямами по багрових скелях. Але одне щупальце зачепилось недалеко від виступу, де стоїть Зоря. Та нога швидко росте, роздувається. Виростає новий тулуб, ворушаться страхітливі щупальця. Воно вміє розмножуватись з найменшої частки! О, який страшний ворог!

Нове Чорне Серце поспішає вгору, знову люто пробивається до печери. І тоді Зоря, переборовши огиду, сильним ударом ноги спихає його в прірву. Знову зачепились уламки щупальця за виступ, але дівчина рішуче розтоптує їх і очищає скелю від найменших залишків Чорного Серця.

Ураган змовкає. Наступає тиша.

Блакитним полум'ям спалахують гори. Хмари розходяться. Загорається вогонь у печері. І Зоря знає, що життя друга врятовано. Вже ніщо не загрожує йому.

На обрії сходить Сонце. Його промені запалюють над горами урочисті факели, а простір звучить хвалою на честь великої перемоги Світла над Темрявою.

Зникають видіння. Нема гір. Знову кімната, ліжко і вона сама.

Ні, не сама.

Розкриваються двері, і в них вривається торжествуючий вихор сердець і очей — сяючих, радісних, дружніх.

Попереду — Суон. Переможно майорить золотиста борода, голубим полум'ям горять очі.

— Він врятований, Зоре! — гримить голос Суона. — Тепер можна кричати. Він врятований! Хай живе Серце!

Зоря не може говорити. Вона плаче сльозами щастя. її обнімають чиїсь руки, цілують чиїсь теплі вуста. Вона чує тремтячі від хвилювання голоси, бачить блиск очей — синіх, чорних, сірих.

Горлиця, Космослав, Мирослава, Пломінь... Друзі Ясноцвіта... І вона — їхній друг. Завжди разом, завжди з ними. Вона щаслива, вона радісна. Звати її — Зоря.

— Ти справді Зоря, — ніжно шепоче Горлиця. — Ти розвіяла темряву смерті.

А потім до неї наблизилась висока струнка жіноча постать. Тонкі чутливі пальці охопили її личко, в ясні очі дівчини дивляться глибокі, материнські, всеосяжні, як безмежність, очі. Вони вливають в серце Зорі нову снагу, вони поять її невидимим нектаром.

— Велика Матір, — чує вона чийсь голос.

Велика Матір. Зірниця. Ось вона яка! Прекрасна, велична. Мати всіх, хто прагне в Космічну Безмежність. Покровителька всіх, хто йде на Подвиг.

Велика Матір пригортає Зорю до грудей, і дівчина чує стукіт ЇЇ великого серця, її милий голос:

— Ось вона — «половина» Ясноцвіта. Чуєш, Сонцезоре? Для чого шукати її. Вона сама прилетіла з Космосу до нього, як вогняний птах життя. Підеш, дитя моє, з ним у життя? Будеш його подругою?

— Куди завгодно, — знеможено заплющивши очі, щасливо прошепотіла Зоря. — На край Всесвіту... У Вічність...

Останній урок

Вже не самотній сидить юнак Ясноцвіт за столиком в аудиторії. Поряд — ніжне створіння, квітка, радість, чудо. Про неї можна сказати всі найкращі, найніжніші слова, які існують у словниках, у мовах Землі і далеких планет. Але й ті слова нічого не значать. Те, що діється в серці Ясноцвіта, — не передати словами.

Тільки промені очей ллються, ллються без упину, пестячи золоту голівку дівчини, її тендітне личко, її чутливі руки.

Рожеві пальці Зорі ледь помітно ворушаться, здригаються. Вона, певно, відчуває його погляд, бо щока дівчини паленіє, вії тріпотять і опускаються вниз.

Ясноцвіт зітхає на повні груди. Йому ніби не вистачає повітря. Звідки це? Чому?

Що воно — сильне, непереможне, ураганне, раптове і прекрасне, ждане і неймовірне? З яких космічних глибин прилетів Птах Радості, чим Ясноцвіт заслужив цю зустріч?

Відповіді нема. Та її й не потрібно.

Вони завжди були разом. Тільки не бачили, не чули звичайними почуттями. А серцем — єдналися в найкращих мріях, устремліннях, бажаннях. А зустрілися тоді, коли грізна рука темряви замахнулася на рідне серце. Так було б і тоді, якби Зоря стояла над прірвою. І він, Ясноцвіт, ринувся б їй на поміч крізь бурі і грози, крізь космічну глибінь і перешкоди.

Юнак помічає погляд Учителя, звернений до нього.

Сонцезір жартівливо, ледь помітно хитає головою. І Ясноцвіт розуміє Учителя. Занадто захопився він власним щастям і забув, що іде урок. Останній урок.

Рік минув з того часу, як Зоря прилетіла з Місяця, щоб врятувати невідомого коханого. І більше не розлучалася з ним, з його друзями. Ввійшла в групу майбутніх космічних мандрівників як невід'ємна клітина. І ось незабаром — розлука. Розлука з усталеними, звичними обставинами, людьми. І хвилюючий новий шлях. Ніхто не знає про нього. Ніхто не знає, куди проляже шлях восьми учнів. Але на тому шляху буде разом з Ясноцвітом вона — єдина, невіддільна, кохана.

Зусиллям волі Ясноцвіт виринає з хвилі щастя, прислухається до заключних слів любого Учителя. Сонцезір сумовито і зосереджено, задумливо і натхненно говорить:

— Майже нічого нового я не сказав вам. Лише повторив давно відоме, звичне. Але мені б не хотілося, щоб ви звикали до величного і таємничого. Бо це стане смертю духу і розуму, який росте, розвивається лише наявністю вічної таємниці.

Не міряйте навколишнє усталеними мірками. Не переносьте на Безмежність свої обмежені погляди.

Все в Космосі в невпинному плині, зміні, еволюції. Все — в неповторності.

Наші предки дуже полюбляли догму, інерцію думки. Саме тому Знання просувалося вперед з

труднощами і боротьбою, яка часто не виправдовувала жертв. А нині нема перепон ураганному розвитку Розуму. Але треба боротися з найсильнішим ворогом прогресу — егоїзмом і пасивністю, інерцією, бажанням зупинки і відпочинку. Хто переможе цих ворогів — для того шлях у Безмежність відкритий.

Не треба далеко заглядати. Наш Сонячний Світ, наша рідна система являє собою ілюстрацію справжньої невичерпності.

Корисно згадати еволюцію наших знань про цю єдину домівку. Скільки непорозумінь, помилок, дурниць. Хоча всі вони виправдані діалектичним ходом розвитку Великого Єдиного Знання.

Вважали, що життя може існувати лише на киснево-вуглецевій основі, а воно існує на безлічі інших основ.

Думали, що Космічна Еволюція грандіозних систем випадкова або, в крайньому разі, підлягає лише законам розвитку нижчих форм матерії. Тепер ми знаємо, що найважливішу роль у розвитку систем і життя в них грають розумні Істоти, як найвищий вияв Єдиної Субстанції Буття.

Ми рішуче переглянули свої погляди на Всесвіт. Ми шукаємо принципово нових шляхів у Безмежність. Ще недавно думали тільки про механічний рух, про субпроменеві швидкості фотонних, гравітаційних та інших ракет. Ми знаємо, що механічний рух — лише найгрубіший, первісний аспект всеосяжного Руху Матерії. Далекі цивілізації передають нам, що нема межі ні швидкості пересування у Всесвіті, ні глибині проникнення Розуму в надра Світобудови. На кожному етапі — свої методи, свої можливості, нові, глибші, ніж раніше.

Ми теж зійшли на такий новий ступінь. Нові енергії стукають у нашу свідомість, нові обрії встають перед Людиною. Те, що вчора і сьогодні годилось, завтра буде примітивним і навіть шкідливим. Те, що предки відстоювали як вічну і непорушну істину, сьогодні доводиться м'яко, але рішуче поставити в Музей Знання.

Так сталося з поглядом на Життя, який ще недавно був до смішного вузьким і примітивним.

Відкинувши геоцентричні погляди древніх, навіть вчені зберегли своєрідний геоцентризм у всіх інших галузях знання, особливо в астробіології. Більшість з наших попередників вважали, що життя у вищій розумній формі існує лише на Землі. Космічна Ера нещадно розвіяла помилкові твердження.

Ми дізналися, що життя на Землі — лише одна грань безмежного Кристала Життя, яке проявляється в найнесподіваніших поєднаннях. Так, вже тепер ми знаємо про високотемпературне життя на Меркурії, яке швидко розвивається в напрямку розумних істот. Ми маємо зв'язки з друзями з Венери, де цивілізація досягла гігантського рівня вже мільйони років тому. Те ж саме з життям на Юпітері, Урані й Нептуні, на деяких великих супутниках. Астрономічні знання про поверхневі умови па тих планетах і обмежені гіпотези про суть життя приводили до куцих уявлень. Та прийшли нові поняття про глибинність світів. І тепер ми не дивуємось тому, що жителі Венери, Юпітера та Урана живуть і діють у глибших вимірах, недосяжних для наших почуттів.

Ми ще не вміємо проникати в глибини багатьох вимірів. Наука Землі лише ступила на цей таємничий, хвилюючий поріг. Але вже видніються обрії — прекрасні, величні. На шляху до них чигають страшні небезпеки. Ми самі відчули і побачили це.

Сонцезір багатозначно і з любов'ю поглянув на Ясноцвіта. Посміхнувся ледь помітно кутиками вуст. А потім рішуче махнув рукою згори вниз, ніби розрубуючи щось:

— Але ніщо, ніякі небезпеки не втримають нас. Нема такої тьми, яка б не розступилася перед відважними серцями, озброєними Знанням і Любов'ю.

Саме для цього людство готує вас і багато ваших товаришів у інших школах Космоцентру. Ви — один з численних загонів піонерів Землі, які будуть мозком і руками людства, його совістю і серцем у далеких світах. Будьте нещадні до всього антиеволюційного, до всього у вас самих, що заважатиме Спільному Благу. Хто відсіче себе від Єдиного Організму Всесвіту, той уподобиться одірваному від дерева листку. Він неминуче загине і згниє.

І ще пам'ятайте. Великі завдання вимагають великих випробувань. Ждіть їх завжди. Щодня. Щогодини. Бо випробування — це боротьба зі Стихіями, при якій викрешуються іскри Істини. Чим сильніший, нестримніший рух уперед, тим сильніший опір середовища. Це стара як світ істина.

Будьте ж вічно новими, друзі мої. Будьте вічно радісними. Бо нема кінця Великій Дорозі, ім'я якій Безсмертя Розуму. А без радості, без любові на тій неосяжній дорозі не пройти.

Сонцезір замовк. Важко зітхнув.

Що діялося тепер у його серці, що проносилося в його свідомості — учні не знали. Вони лише відчували невидиме хвилювання Учителя, його дивну напругу.

Він зійшов з підвищення, підійшов до дверей. Зупинився. Ясним поглядом пробіг по обличчях вихованців своїх.

— Я залишаю вас. Будьте разом. Говоріть. Говоріть про майбутнє завдання ваше. Знайте, що нема кінця вашому шляху. Що б ви хотіли здійснити на ньому? Які завдання? Зазирніть найглибше. Я і Велика Матір слухатимемо вас на відстані. Знайте про це. І по вашому прагненню ми виберемо вам Іспит на Людину.

Велика спіраль

Зірниця вже чекала Сонцезора.

Вона стояла біля великого об'ємного екрана, одвернувшись до вікна. Учитель помітив — чи, може, то лише здалося! — що в очах її блиснули сльози. Він на одну мить затримався біля входу, ніби оглядаючи пульт

управління. А коли знову підвів голову, Велика Матір вже дивилася на нього — спокійна, сумовита, зосереджена.

— Спасибі за делікатність, — тихо сказала вона, слабо всміхнувшись. — Тільки між нами цього не треба. Хіба я не Мати? Хіба можна коли-небудь заглушити гіркоту втрати?

Сонцезір мовчав, дивився в її бездонні печальні очі, ждав.

— Згадала своїх, — зітхнула вона. — Виряджала колись так, як і цих пташенят. Вірила в їх повернення. І вірю тепер. Дивно?

— Не дивно, — майже нечутно заперечив Учитель.

— Мені здається, — сказала Зірниця, — що Всесвіт пронизаний великою печаллю Матері. Вона жде, сподівається, кличе своїх синів, розсіяних по всіх усюдах, у Безмежжі. Якими дорогами прийдуть вони до Єдиної Матері, коли, з чим?

— Дорогою Любові, Зірнице, — тихо промовив Сонцезір, поклавши долоню на руку Великої Матері. — Дорогою Самозречення і Єдності. Але нас ждуть діти. Вони починають свою Велику Спіраль Прагнення. Ми повинні вибрати їм Іспит на Людину.

— Я готова.

Зірниця відійшла від екрана і сіла в глибоке крісло, загорнувшись у широку бузкову накидку. Сонцезір увімкнув зв'язок. На екрані виник зал аудиторії Вищої Школи, де Сонцезір недавно залишив своїх учнів.

Почувся гучний голос Космослава. Його могутня постать і постаті його товаришів з'явилися зовсім близько від Великої Матері.

— Гаряче! — посміхнулася вона. — Ану послухаємо, куди приведе їх Велика Спіраль Прагнення.

— Не встановлюємо меж для прагнення, — почувся торжествуючий голос Космослава. — Починаємо творення думкою. Беремо за основу творення нової Системи. Уявляємо, що час у нашому розпорядженні, і ми не думаємо про смерть. Починаю я. Є простір, є вакуум — потенційна, не диференційована субстанція, і є наша група — вісім розумних істот.

— Далеко залетіли, — похитала головою Велика Матір. — Чи не завеликий тягар взяли на свої плечі?

— Тим більший Іспит пройдуть, — суворо сказав Сонцезір.

А Космослав тим часом вів далі натхненну імпровізацію:

— Я зруйную Простір і диференціюю його на першочастки Матерії. Виникне Час.

До Космослава повільно, але впевнено підійшов Віора — спокійний, вольовий. Він став біля товариша і, оглянувши друзів, сказав:

— Я згуртую Матерію в Центральну Зірку. Я дам їй програму розвитку з необмеженим вибором можливостей.

— А потім, — підхопив Космослав, — ми сформуємо навколо Зірки планети. Виникне обмін між центром і периферією. Тільки на такому принципі може існувати стабільний світ.

— А я, — сміливо заявила Мирослава, наблизившись до двох юних творців, — встановлю гармонію Системи. Краса необхідна, починаючи з першооснови творення. Інакше згодом обов'язково наступить розлад, руйнування, хаос.

— Минуть мільярди років, — продзвенів голос Пломеня, і його бліде обличчя осяялось внутрішнім вогнем, — сформується кора планет. Виникнуть океани — водяні, вуглеводні, кварцові, свинцеві. Почнуться реакції ускладнення. Я прослідкую можливий хід тих реакцій до безмежності. Я врахую досвід попередніх цивілізацій і внесу додатки в програму розвитку живого світу.

— Я створю прекрасні рослини і квіти, — замріяно сказала Горлиця. — Серед них не буде хижих, отруйних і потворних. Вони будуть лише прикрашати і очищати планету. Вони дадуть чудові плоди для майбутніх поколінь розумних істот. Квіти будуть не лише давати плоди для живлення, не лише радувати істот ароматами, — вони будуть ще й співати, вони будуть звучати.

— Чудові мої, — прошепотіла Зірниця. — Вони зроблять все, я вірю.

Біля групи на підвищенні з'явилася Хвиля — скромна, соромлива. Вона оглянула приміщення аудиторії, ніби шукала, куди докласти рук, і заявила:

— Я зроблю так, щоб на планеті не виникало потворних істот. Хай вони будуть не лише доцільні, а й красиві. Хай вони швидко пройдуть еволюційний шлях і досягнуть рівня Розуму. І хай вони не плутаються в численних лабіринтах передісторичних кривавих епох, а впевнено йдуть до Світла, яке земна цивілізація знайшла після неймовірних страждань і пошуків.

— Чи не занадто вони бажають полегшити шлях для своїх створінь? — замислено запитала Зірниця. — Що їх спонукає?

— Співчуття, — сказав Сонцезір. — Це закономірно. Гадаю, що так і треба. Не слід, щоб кожен виток повторював попередній. Інакше Еволюція перетвориться на пародію — якесь кошмарне замкнуте коло. Я розумію їх і схвалюю.

— Згодна з тобою, — сказала Велика Матір.

Тим часом до «гри» приєднався наймолодший — Ясноцвіт. Він ніби весь променів від радості, його погляд проникав десь у Безмежність, наче намагався побачити тих ненароджених прекрасних істот.

— Я дам нашим молодшим Братам розуміння Великої Єдності, — сказав Ясноцвіт. — Хай вони знають і відчувають свою нерозривність з Природою, з Космосом, хай вони прагнуть до великого об'єднання на Шляху Безмежності.

— А я віддам їм серце своє, — відважно підхопила Зоря, тримаючись за руку свого друга. — Хай воно веде їх на подвиг і самозречення. Хай воно налає в їх грудях вічним полум'ям, хай у темні ночі історії попереджує їх проти помилок і злочинів.

— А потім, — радісно додав Ясноцвіт, — ми будемо зустрічати Братів наших з далеких мандрів по Безмежжю. І де будуть творці, а де створені? Все об'єднається, все буде в гармонії, в єдиному вселенському акорді. Бо нема у Безмежжі нічого поза єдністю. І ті, що йдуть попереду, на вершинах Буття, і ті, що повзають у мороці неуцтва та багні первісних світів, — ланки Єдиного Життя.

— Хвала Життю! — урочисто підхопив Космослав.

— Хвала Любові! — зворушено скрикнула Зоря.

І в просторі полилися дзвінкі юнацькі голоси:

— Хвала Єдності!

— Хвала Гармонії!

— Хвала Безмежності!

Сонцезір вимкнув екран. Його і Велику Матір огорнула тиша. Вони дивилися одне одному в очі, ніби читали ті таємні думки. Першою озвалася Зірниця.

— Ти не даремно жив на Землі, Сонцезоре, — сказала вона. Він заперечливо хитнув головою.

— Знаю, — лагідно додала Велика Матір. — Похвала не для тебе. Але в них я бачу твоє серце. Великий Іспит можна призначити.

— Який саме? — насторожено запитав Учитель. Вона сумно зітхнула.

— Ти сам знаєш. Вони вибрали свій шлях. Найважчий. Вони бажають творення і усвідомлюють відповідальність такої місії. Хай покажуть своє право.

— Ти хочеш сказати... — Сонцезір не закінчив фрази, ніби боячись того, що мало статися.

— Так, — рішуче заявила Велика Матір. — Нам важко це робити, але закон Еволюції непорушний. Вони повинні пройти Іспит Перший. Найтяжчий. Хай доведуть, що вони справжні Люди.

Сонцезір помовчав. Подумав. Його рука і рука Великої Матері зустрілися в гарячому потиску.

— Я згоден, — важко сказав він.

Удар

Зменшується в оптичних отворах космольота Земля.

Тане в чорній оксамитній глибині.

Наливаються могутньою силою полум'яні зірки. Створюють а багатоцвітних діамантів незміряну сферу — казкову, неповторну.

Вісім — у Космосі. З ними Учитель.

Куди вони летять? Що з ними буде?

Ніхто не знає. Велика Матір і Сонцезір призначили Іспит на Людину. Де він відбудеться? Коли?

Учитель сказав, що перед Іспитом бажано загартуватись, побувати на інших планетах, «вдихнути», як він висловився, величі Космосу.

І ось вони летять.

Учбовий космоліт «Райдуга» впевнено пронизує простір, прямує до пояса зовнішніх планет. Учні з'юрмились біля оптичних отворів, мовчать, поринули в Безмежність.

Кожен відчуває її по-своєму, неповторно.

Космославу здається, що це не корабель, а сам він стрілою проноситься мимо планет і зірок. Що там, за сріблистими скупченнями? Нові тайни! І їх відкриє він, Космослав! Неодмінно він! І побудує з тих скупчень нові Світи, нові Системи, як мріяв про це колись великий філософ Кант.

«Дайте мені матерію, і я покажу, як з неї утвориться світ!» Які горді слова!

Таким хоче бути Космослав! Вш дасть матерії нові закони, нові форми, а товариші будуть свідками і помічниками того гігантського творення.

А Мирослава — мовчазна подруга його — дивиться на сліпучу блакитну зірку. Вона думає, а може, й не думає. Чим можна назвати невловимі промені свідомості, які тчуть у химерних поєднаннях чисті юнацькі бажання? Хто там, біля яскравого світила? Які вони? Чим живуть — боротьбою, любов'ю, стражданням? Які думки долинають від них крізь простір Світобудови? Мирослава прислухається, чи не зазвучить серце, чи не відтворить послання розуму в зрозумілі слова.

Заглибився у простір Пломінь, очі його не бачать ні зірок, ні туманностей. Він, певне, охопив свідомістю всю велич Космосу, хоче збагнути його єдність. У зіницях мерехтять промені, вуста щось шепочуть.

А Горлиця захоплено творить вірші. Учитель чує ЇЇ тихий голос, який промовляє чіткі рядки:

— Сталось так, що споконвіку, зроду
Світ, в якому, друзі, ми живем,
Зашифрований Творцем Природи
Ієрогліфами зоряних систем.
Та фату таємну відкриває

Атомно-космічна дивина,
І Людини Розум вже читає
Древньої легенди письмена.
То переказ давній про Вітця
І про Сина, що пішов із дому,
А тепер блукає без кінця
По стежинах Світу незнайомих.

Горлиця замовкла, задумалась. Потім знову вихопила з кишені куртки олівець і заходилася виводити на шматку паперу поспішні рядки.

Сонцезір з ніжністю подумав про Горлицю. Вона намагається поєднати в синтезі легенди і науку, минуле і грядуще, збагнути плин Еволюції як нерозривний ланцюг Буття. Навіть на поетичний процес благотворно діє прекрасний Космос.

Дружньо сяють зірки.

Зеленкуватою кулькою відпливає в безмір Земля.

Мерехтять на виступах космольота промені далекого Сонця.

І невідомо, хто летить: апарат чи ті, хто в ньому? Зосереджений трудар Віора, сповнена творчої енергії Хвиля, з'єднані в одне серце Ясноцвіт і Зоря — наймолодші, але, може, наймудріші учні Сонцезора!

Радісно і тривожно Учителю.

Він бачить те, чого не бачать вони.

Він готує власними руками найтяжче для тих, хто є його серцем і совістю, його надією і життям.

Тривога від минулого, атавістичного. А може, від співчуття? Від знання важкого шляху, який ним уже пройдений?

Хай! Це необхідний етап. Пташенята вилітають з гнізда! Хай тренують крила і волю. Без цього — шлях у Безмежність закритий.

Пропливає вдалині Марс. Гіпнотизує його червоний вогник, завихрює навколо себе думки.

Скільки таємниці тримала і тримає в собі ця планета — найближчий сусід Землі? Вже давно відвідали космонавти його пустельну поверхню, наочно переконалися в наявності життя на старій планеті. Відкрили засипані, але ще де-не-де функціонуючі канали, підземні міста, оазиси. Проникли в штучні супутники Фобос і Деймос, які були гігантськими космічними музеями.

Багато зрозуміли вчені Землі. Але ще більше не розгадано. Де вони — жителі Марса? Чому покинута планета? Чому пісок засипає грандіозні споруди, які не під силу навіть науці Землі? Невже при такому потенціалі не змогли марсіани запобігти якомусь космічному лиху?

А може, й не було ніякого лиха. Може, відбувся якийсь еволюційний процес якісного переходу вищого життя на новий просторово-часовий рівень. Вони живуть, пізнаючи нові глибини Матерії, які ще недосяжні для нас.

Хто знає?

Мовчить Космос. Посилає з далини вогні зірок-маяків, як сигнали Розуму — безсмертного, невтомного, вічно діючого.

Трохи відпочинку, праці біля автоматів.

І знову учні разом з Учителем спостерігають за плином зоряної ріки.

Автомати впевнено ведуть космоліт серед небезпечних астероїдних потоків. Блискучі брили пролітають десь далеко, не загрожуючи людям.

І вже ось, зовсім недалеко, гігант системи Сонця — Юпітер.

Гравітаційні прилади відзначили його тяжіння. В передніх отворах з'явилася, почала збільшуватись моторошно-зеленкувата куля, прорізана могутніми пасмами ураганів.

На тлі планети рухались невеличкі кульки супутників. Здавалося, ніби велетень Юпітер грався, як цирковий фокусник, тією численною зграєю підвладних йому планеток. Вони поривались у Безмежність, намагалися вирватись із страшного полону, а він самовдоволено посміхався, незначним зусиллям тяжіння повертаючи в царство своє неслухняних дітей.

«Райдуга» попрямувала до однієї з планеток-супутників. Космослав підійшов до пульта, провів розрахунки, звірився з картою.

— Ганімед? — запитав він Учителя.

Сонцезір ствердно хитнув головою.

— Чому саме сюди? — поцікавився Пломінь.

— Вам доведеться бувати в далеких світах. Не на всіх планетах і супутниках є життя, атмосфера. Навпаки — більшість їх непридатна для земного життя. Саме такою планетою є Ганімед. Без атмосфери, без помітного життя. Звикайте. Шукайте можливостей у таких умовах.

— Але ж поряд — Європа? — здивувався Космослав. — На ній є хоч і розріджена, але киснева атмосфера, рослинний і тваринний світ.

— Знаю. Але я вже сказав — вивчайте найсуворіші планети.

— Це і буде Іспитом, Учителю? — обережно запитав Віора.

— Ні, — коротко відповів Сонцезір.

«Райдуга» легко наздогнала Ганімед на орбіті, зблизилася з ним, повиснула над широким скелястим

плато. Потужний електровихровий потік врівноважив падіння. Три лапи-упори торкнулися сіро-зеленої поверхні. «Райдуга» зупинилася.

Вона була схожа на широкий конус, в основі якого був потужний реактор і пристрої управління. Щілини дюз охоплювали все кільце конуса, а в центрі знаходився отвір входу.

З нього вийшло дев'ять постатей.

Восьмеро зімкнулися навколо дев'ятого.

Крізь прозорі шоломи сяяли юні, віддані очі. Вони чекали слова Учителя. Вони сподівалися на щось незвичайне.

Але незвичайного не було.

Сонцезір озирнувся навколо, поглянув на непривітні, холодні скелі, на примарний диск Юпітера в чорному небі і просто сказав:

— Розійдемось на чотири боки. Вивчайте умови на Ганімеді. Танкетки залишаться в космольоті. Треба розраховувати на найгірше. У вас є портативні аналізатори — вивчайте склад порід. Можливість здобування потрібних газів та речовин. Фауну і флору, яка може розвиватись біля вулканічних щілин і в глибоких урвищах. Будьте обережні. Слідкуйте за пеленгом. Зберемось через дві години.

— А ти, Учителю? — занепокоєно запитав Ясноцвіт.

Сонцезір якось дивно поглянув на нього.

— Я теж походжу недалеко. Буду чекати вас. А коли зберемось, скажу про наступне завдання. Не турбуйтесь — роботи вистачить.

Чотири пари мовчазно розійшлися від «Райдуги». Біля апарата залишився один. Учитель.

Він сумно і занепокоєно дивився на вихованців своїх. їхні постаті зменшувались, зникали в слабкому світлі Юпітера. Ось уже не видно нікого. Німує пустеля Космосу. Тиша Світобудоби поглинула в собі все — життя і рух.

Сонцезір важко зітхнув. Подумав. І, не стримавшись, кинув у ефір тривожні слова:

— Друзі мої! Не забувайте слів Учителя. Ждіть перешкод завжди і всюди. Щодня. Щохвилини.

І з безодні небуття донеслася гаряча відповідь Ясноцвіта, а за нею трьох інших юнаків:

— Ми чуємо, Учителю!

Минала друга година.

Багато ущелин перестрибували Зоря і Ясноцвіт. Багато зразків порід дослідили вони, опромінюючи їх аналізатором.

Портативні автосекретарі записували вивчене, широкі рюкзаки приймали в своє нутро зразки.

В кількох місцях Ясноцвіт натрапив на темно-зелені поклади дивного мінералу. Аналіз показав, що це звичайний лід, замерзла вода. Зоря була дуже здивована.

— Чому вода? Звідки вона тут?

— Адже на Місяці теж є викопний лід? — заперечив юнак.

Зоря згадала розповідь Асурамія, свої блукання на супутнику Землі.

— Але ж там було колись життя, — сказала дівчина. — Так думають вчені тепер. Була атмосфера, моря.

— А звідки ми знаємо, що було тут? — запитав Ясноцвіт. — Ще не мало століть пройде, поки ми дізнаємося про тайни планет та їх супутників.

Зоря подумала.

— Це правда. Згадую, як я була вражена на Місяці, коли почула історію Лемурії.

— Неймовірна розповідь, — підхопив Ясноцвіт. — Якби не матеріальні докази, можна було б прийняти за вигадку.

Зоря раптом насторожилася, схопила хлопця за руку.

— Зачекай! — прошепотіла вона.

— Що таке?

— Хіба не чуєш?

Юнак прислухався. В ефірі глухо прозвучав заклик:

— ...до-по-мо-гу!

Обличчя Зорі зблідло. Голубі очі, як завжди при тривозі, потемніли.

— Хто це? — скрикнула вона.

— На до-по-мо-гу! — знову долинуло з Космосу.

— Це Учитель! — глухо сказав юнак. — Скоріше до нього! Він схопив дівчину за руку, кинувся вперед.

Скелі, ущелини, прірви.

Мимо.

Летить вниз каміння, беззвучно проноситься біля них, але Ясноцвіта ніщо не злякає, не втримає.

Там лунає заклик Учителя. З ним щось трапилося. Адже він сам, без супутників.

— Я відчував, — прошепотів юнак. — Я не хотів, щоб він залишався сам.

— Але ж він досвідчений, — задихано говорила дівчина, поспішаючи за ним. — Що з ним може статися?

— Тут? У чужому світі? — болісно сказав Ясноцвіт. — Хто може знати про всілякі несподіванки. Вперед, вперед, Зоре! Хто зна, що там діється!

Ось уже плато, на яке опускалися вони з Космосу. Над далекими гірськими зубцями сходить невеликий диск Сонця. Він посріблив верхівку космольота. Все навколо ожило, заіскрилося. В безодні неба потьмянів

диск Юпітера.

Взявшись за руки, Ясноцвіт і Зоря широкими стрибками наближалися до «Райдуги». Вони бачили, як з різних боків швидко мчали до них ще три нари.

Ясноцвіт до сліз в очах дивився навколо. Біля космольота нікого не було. На рівнині теж.

Ось друзі всі разом. Вони зупинилися — задихані, стривожені. Дивляться одне одному в очі.

— Ви чули? — запитав першим Ясноцвіт.

— Чули, — сказала Горлиця.

— Що?

— Голос Учителя.

— Ми теж... Він кричав про допомогу.

— Ми чули те саме! — схвильовано підтвердив Космослав.

— Тоді де ж він? — скрикнула Хвиля. — Чому ми стоїмо? Треба шукати його.

— Віора! — рішуче сказав Космослав. — Швидко в космоліт. Перевір всі каюти. Ми розійдемось по околиці. Обійдемо всі найближчі долини та ущелини. А потім з Хвилею ти приєднаєшся до нас.

Віора зник в отворі «Райдуги».

— Гукайте! — наказав Космослав.

— Учителю-ю-ю! — гучно линув у простір заклик. Учні прислухались, затамувавши подих. Відповіді не було.

— Учителю-ю-ю! — не вгавали стривожені люблячі серця, і здавалося, що саме Сонце співчутливо зупинилося в небі, щоб не порушити великої тиші очікування.

Але марними були всі заклики. Сонцезір не відгукнувся. Похмурим вийшов з космольота Віора. Не питаючи його ні про що, Космослав наказав:

— Пішли. Не гаяти жодної хвилини. Вперед, друзі...

Через кілька годин вони повернулися до «Райдуги», втомлені, подряпані, голодні і розчаровані.

Мовчали. Не дивилися одне на одного.

В очах Зорі блищали сльози.

Вісім юних учнів залишилися самотніми, в далекому холодному, непривітному світі.

Учитель Сонцезір зник.

Зрада?

Багатогодинні розшуки нічого не дали.

Учні обійшли всі ущелини навколо корабля у радіусі п'яти кілометрів, спускалися в прірви, піднімалися на скелі.

Ніде ніяких слідів.

Вони повернулися до «Райдуги» засмучені і втомлені. Зібралися в спільній каюті. Сіли за круглим столом. Мовчали.

Зоря не витримала, поглянула благально на Космослава, гаряче промовила:

— Чого ж ми чекаємо? Космославе! Ти старший. Треба діяти.

Він важко зітхнув, провів долонею по обличчю, ніби знімаючи втому.

— Правильно, Зоре! Треба діяти! Віора — до гравіозв'язку! Викликай Землю. Пломеню і Ясноцвіте! Спускайте танкетки. Треба шукати в ширшому колі. Я перевірю наявність запасів кисню та їжі.

Вони розійшлися, не гаючи й секунди.

Закипіла робота.

Незабаром біля космольота вже стояло дві танкетки-всюдиходи. Пломінь і Ясноцвіт перевіряли вузли рушійної системи.

Через двадцять хвилин в ефірі пролунав тривожний заклик Космослава:

— Зібратися всім в каюті.

Щось недобре відчули Ясноцвіт і Пломінь в його словах. Вони залишили машини на рівнині і швидко піднялися в каюту.

Обличчя Космослава було блідим, суворим. Темні очі ніби потьмяніли від напруження. Він сказав рішуче і коротко, ніби одсікав від себе якусь непевність:

— З кораблем аварія!

— Що таке? — скрикнула Горлиця.

— В простір випарувалась майже вся робоча рідина для реактора

— Чому? — вражено запитав Ясноцвіт.

— Щілина від вібрації. Але причина не має значення. Важливо те, що ми не зможемо повернутися на Землю. І це ще не все.

Космослав сумно оглянув друзів, ніби вагаючись, і додав:

— Кисню для дихання дуже мало. Термін перебування в польоті був розрахований ненадовго...

— Нічого страшного! — втрутився Пломінь. — Негайно повідомити на Землю. Хай пришлють експедицію. Вони допоможуть знайти Учителя і повернутися нам.

З місця важко встав Віора. Він похмуро сказав:

— Гравіозв'язок вийшов з ладу. Порушена магнітна ізоляція гравіоконденсаторів. В умовах Ганімеда полагодити зв'язок нема можливості.

— А радіозв'язок? — з надією запитав Ясноцвіт.

— На такій відстані? Нічого не вийде. Слабкий. Передавач розрахований лише на пеленг у межах планети.

Учні замовкли. В каюті нависла гнітюча тиша. Нарешті дзвінко обізвалася Зоря:

— В чому справа, друзі? Кого ми ховаємо? Ще нічого не відомо. Моє серце говорить: Учитель живий і здоровий. Треба шукати його. Треба діяти!

— Діяти? — перепитав Космослав здивовано. Його темні очі засяяли вогнем рішучості. — Ти правильно сказала, Зоре. Діяти! Учитель готував нас до Іспиту, він вірив нам. А ми розгубилися при першому нещасті? Ясноцвіте, Пломеню, Віоро! Подруги мої! Зоре, Горлице, Мирославе, Хвиле!

Учні пожвавішали, оточили товариша. Вони готові, вони слухають голос старшого, який віднині стає їх учителем.

— Сідайте на всюдиходи, — наказав Космослав. — Розширюйте спіраль пошуків. Розглядайте обвали. Може, Учитель привалений камінням. Може, він втратив свідомість. Ще є час. Кисню в нього вистачить на дев'яносто годин. Забудьте про себе. Не гайте жодної хвилини.

— Ти говориш так, — обережно озвалася Мирослава, — ніби не поїдеш з нами.

— Ти зрозуміла правильно, — підтвердив Космослав. — Я залишаюся в кораблі. Треба зробити все, що можна. Я прогляну всі вузли, спробую привести в порядок зв'язок і реактор.

— Тоді я теж залишусь, — заявила Мирослава. — Я допомагатиму тобі.

— Ні, — рішуче заперечив Космослав. — Там потрібна кожна людина. Мирославо! Подруго моя! Слухай мене... Так буде краще.

Дівчина довгим і ясним поглядом заглибилась в очі Космос-лава, ніби намагалась прочитати щось таємне в його душі. Але він спокійно витримав той погляд, торкнувся пальцями її плеча, прошепотів:

— Вірити треба друзям... і серцю. І вже рішуче додав:

— До роботи, друзі. Прислухайтесь до пеленгу. Не заблукайте, прошу вас. Я вірю, все буде добре.

Вони вже втратили лік годинам. Одноманітні скелі, ущелини миготіли мимо всюдихода, затуманювали свідомість. Хилило на сон. Силою волі відганяли дрімоту друзі, вперто продовжували пошуки.

Над обрієм мерехтів Юпітер, палали колючі зірки, інколи сходило Сонце, заливаючи планетку сліпучим, але холодним промінням.

Всюдиходи роз'їхалися від космольота в різні боки. В одному вирушили на пошуки Віора, Хвиля і Мирослава, а в другому Ясноцвіт, Зоря, Пломінь і Горлиця. Вони домовились про зустріч на протилежному кінці великого кола пошуків, намітили координати.

Наближалась година зустрічі. А ніякого натяку на успіх не було.

Всюдихід періодично зупинявся. З нього виходили юнаки і дівчата і, розійшовшись віялом, обшукували місцевість у межах кілометра.

— Думаю, що це даремна робота, — похмуро сказав Пломінь. — Тут щось не те.

— Як не те! — скрикнула Горлиця. — Що ти кажеш? Що ти пропонуєш? Відмовитись від пошуків?

— Ні, не відмовитись. Зачекай, не кричи. Учитель не збирався йти так далеко від «Райдуги». Він сам сказав.

— Тоді що ж? — запитала Зоря з надією.

— Не знаю, — непевно відповів Пломінь. — Але чуттєзнання підказує мені, що тут щось не те. Може, він недалеко від космольота. А може, його затягли якісь тварини.

— Тварини? — здивувалася Зоря. — В безповітряному світі?

— Все може бути, — втрутився Ясноцвіт. — Космонавти знаходили дивних істот навіть на астероїдах. Вони розмножувалися, мали енергетичний обмін, пожирали одне одного. Тут можливе те ж саме.

— Не говори такого страшного, — огидливо зморщилася Горлиця. — Пожирали... Невже ти думаєш, що вони...

— Нічого не думаю, — різко заперечив Пломінь. — Шукати, шукати.

Раптом на обрії спалахнуло широке сяйво, ніби від блискавиці. Друзі від несподіванки різко повернулися в той бік, перезирнулись.

— Десь біля ракети? — непевно сказав Пломінь.

— Схоже, — підтвердив Ясноцвіт. — Дивіться, дивіться!

Над зубцями скель з'явилася блискуча цятка. Вона промчала над планеткою, півколом пролетіла над головами друзів і загубилася серед зірок.

— Що це? — ледве чутно прошепотіла Зоря. Ніхто не відповів їй.

Страшне передчуття закралося в серце Ясноцвіта. Він намагався відігнати його, придушити, але воно вперто з'являлося знову і знову.

Між скелями з'явився другий всюдихід. Він зупинився поряд, круто розвернувшись на невеликому майданчику над ущелиною. З нього вискочив Віора, виглянули Мирослава, Хвиля.

— Ну як? — з надією запитав Віора. Ясноцвіт розвів мовчазно руками.

— У нас теж нічого нема.

— Ви нічого не бачили? — суворо запитав Ясноцвіт.

— Ні. А що?

— Негайно до космольота. Я не хочу говорити. Хай краще я помилився!

— В чому справа? — захвилювалася Мирослава. — Чому ти говориш загадками?

— Не треба, Мирославо, — сумно відповів Ясноцвіт. — Наші нещастя ще не закінчились.

Всюдиходи мчали, порушуючи всякі норми обережності. За кільканадцять хвилин вони минули гряду скель і вискочили на знайоме плато. Сонце заливало світлом всю рівнину, але космольота на ній не було.

— Що таке? — скрикнув Віора. — Ясноцвіте! Я не сплю? Не бачу корабля!

— Ні, ти не спиш, — почувся голос Ясноцвіта. — Я ж попереджав — готуйтесь до найгіршого!

— Може, ми заблукали? — глухо запитала Мирослава. — Ясноцвіте, що ж трапилось? Де корабель? Де Космослав? Адже пеленг працює!

— Зачекай ще хвилину...

Всюдиходи підскочили до того місця, де недавно стояв корабель. Там тепер виднілася купа якихось приладів та ящиків, прикрита темно-зеленою органічною тканиною. Поряд блищав невеликою антеною пеленгатор. Він безшумно повертав своєю химерною голівкою в різні боки, невтомно посилаючи у простір сигнали.

Учні вискочили з всюдиходів, з'юрмилися навколо покриття. Оглянулися.

Поверхня рівнини була обпалена вибухами реакторів. Стало ясно, що корабель стартував у Космос. На рівнині лежали прилади і ящики, виходить, Космослав залишив їх для товаришів.

Мирослава не витримала, кинулася до накриття, зірвала його. Судорожно шукала чогось між балонами, ящиками. Там не було нічого: ні записки, ні знаку.

Ясноцвіт і Віора мовчки підійшли до залишеного, переглянули.

— Кисень, їжа, всі необхідні побутові прилади, — сказав Віора. — Він все залишив нам.

— А сам? Куди полетів сам? — болісно запитала Горлиця. — Чому нічого не сказав?

— Невже злякався? — прошепотів Віора, обережно поглянувши на Мирославу.

Всі мовчали.

Мирослава дивилася в зоряну далечінь, і її ясні очі поволі наповнювалися сльозами. Вона хотіла стримати їх, втишити відчай, що рвався з душі, але не змогла. Глухі ридання потрясли її тіло, і дівчина впала на скелі. Зоря кинулася до неї, взяла за руку, намагалася підвести. А Мирослава ридала ще сильніше, ніби виливала весь свій біль, розчарування, гіркоту підступу.

— Зрадник... Зрадник, — лунали у просторі судорожні слова. — Який зрадник!

— Не треба, подруго... Не треба, — шепотіла Зоря. — Треба все витерпіти.

Мирослава замовкла так же раптово, як і заплакала. Єдиним ударом волі вона опанувала себе, перемогла слабість. Вдячно поглянула на Зорю, звелася на ноги і тихо пішла геть.

— Куди вона? — прошепотіла Хвиля. — Віоро, затримай її.

— Не треба, — застережливо підняв руку вгору Ясноцвіт. — Не слід цього робити. Поважайте чуже горе. Нам треба розібратися в тому, що сталося.

— Обговорити вчинок Космослава, — заявила Хвиля.

— Ні, — рішуче сказав Ясноцвіт. — Ми не знаємо всіх його мотивів. Ми не знаємо, що спонукало його на такий вчинок. І взагалі нічого не знаємо.

— Що ж ми будемо робити? — розпачливо сказала Горлиця. — Одні-єдині серед Космосу, на пустельній планетці.

— Тихо, — махнув рукою Віора.

Вони прислухалися. В ефірі чути було шепіт, болісні зітхання. Вони впізнали голос Мирослави, яка тінню сиділа на далекому виступі. Дівчина пристрасно, жалібно, докірливо зверталася до втраченого коханого:

— Космославе! Друже мій! Що ти наробив? Для чого? Хіба так ми мріяли пройти з тобою простори? Що сталося з тобою? Що штовхнуло тебе на такий підступ? Де ти, серце моє? Космославе!

— Він зрадник! — болісно сказала Горлиця. — Хіба можна інакше розцінити такий вчинок. Залишив товаришів у пустелі, тим більше, що невідома й доля Учителя. Залишив напризволяще подругу... Зрадник, зрадник!

— Стій, зупинись! — суворо обірвав її Пломінь. — Не посилай у простір осуду, який, може, не заслужила людина. Чи ти забула уроки Учителя?

— Друзі, — м'яко сказав Ясноцвіт. — Заспокойтесь. Тільки спокійний розум може вирішувати правильно і рішуче. Покладіться на своє серце. Зоре!

— Що, друже.

— Твоє серце підозрює Космослава у зраді?

— Ні, не підозрює, — щиро озвалася Зоря. — Я не вірю в це.

— А твоє, Віоро?

— Ні, Ясноцвіте.

— А ваші, Пломеню, Горлице, Хвиле?

— Ні! Ні!

Горлиця крізь сльози всміхнулася, торкнулася рукою плеча Ясноцвіта.

— Ні, Ясноцвіте. Моє серце не вірить у зраду Космослава.

— То й чудово, — сказав юнак з радісною посмішкою. — Вірте серцю. А розумом вирішимо потім, що спонукало його на такий вчинок. Час покаже.

— Дякую вам, друзі, — пролунав тихий голос Мирослави. — Дякую за все.

Дівчина нечутно підійшла ззаду і вже стояла поряд з друзями — вольова, ясна і спокійна, як завжди. Ясноцвіт мовчки кивнув їй і впевнено заявив:

— У нас є кисень і їжа. У нас є прилади і енергія. Попереду ще багато годин дії і творчості. Чого сумувати? Будемо шукати Учителя і працювати. Ми — воїни труда. Так нас учив Сонцезір.

— І ми не самотні, — підхопила Мирослава — Земля не покине нас у біді. Земля знає і прийде на поміч, хай навіть в останній момент.

— Зорі дивляться на нас, — радісно додала Горлиця. — То не зорі, а очі далеких Братів. Соромно сумувати, коли потоки розуму ллються на нас з усіх боків. Нас оточує безмежне зоряне братство. Видиме і невидиме. Вони з нами, вони навколо нас. Так нас учив Сонцезір.

— У нас є руки і воля, — твердо сказав Віора. — Є планета, яка не пристосована для життя. Але ми пристосуємо її. Такими нас хотів бачити Сонцезір.

— Тоді до праці, товариші мої, — сказав Ясноцвіт. — Хай живе радість. Віднині ми проголошуємо братство радості, труда і вірності на цій непривітній планетці. Зоре! Як ми назвемо наше братство?

— Так, як сказала Горлиця, — впевнено промовила Зоря. — Краще не скажеш. Зоряне Братство!

Хто він?

Все було наче у сні.

Нереально. Несподівано.

Задум зрів у глибині душі, і навіть Мирослава не знала про нього.

Чи мав право Космослав діяти так? Чи могло його серце виправдати рішучий вчинок?

Він одганяв, сумніви, не бажав аналізувати і синтезувати. Він просто діяв.

«Райдуга» стартувала з Ганімеда і стрілою помчала в простір. Космослав не дивився вниз, в оптичні отвори, щоб не бачити випадково всюдиходів, на яких товариші шукали Учителя. Ніщо не повинно ставати йому на заваді. Ніякі умовності, ніякі сентиментальні почуття. Вперед, вперед!

Ганімед залишився далеко внизу, він перетворився на жовтувато-сіру кулю. Збоку мерехтів величний Юпітер, спереду виростали зелені та білі диски інших супутників. «Райдуга» летіла до одного з них.

Над ним сліпучо блищав покрив густих хмар. Супутник поволі обертався.

Європа. Дивна планетка. На ній відкрито життя. Є киснева атмосфера, рослини, тварини. Є мілководні моря, озера, ріки. Температура така, як на помірних широтах Землі. Там можна знайти їжу і притулок. Там можна переждати, поки не прийде допомога з Землі.

Допомога! А чи буде вона?

Треба перш за все покладатися на власні сили. На себе! Не обтяжувати інших. Взяти найбільший вантаж. Тільки таким уявляв собі Космослав справжню людину. Тільки тоді можна дивитися з гордістю в лице товаришам, людям, Учителю.

Учителю? Що з ним? Чи знайдуть його друзі?

А втім, невідомо, чи вважають його тепер другом? Навіть Мирослава. Що вони думають про нього?

Скорботне обличчя подруги виникло в уяві Космослава. Вона дивилася в глибину серця його суворим поглядом. Не треба, Мирославо! Не дивись так! Я не міг інакше. Чуєш?

Силою волі відігнав Космослав видіння. Хай що буде!

Наближається Європа, блискавично мчить корабель, входить у спіраль посадки.

Ось він пробиває густі хмари, поринає в їх непрозору глибінь. Космослав вмикає інфрачервоні та гравітаційні очі «Райдуги». На екранах — поверхня супутника.

Пливуть гад кораблем широкі мілководні моря, звиви гір, рівнини.

Корабель повертається дюзами вниз, повільно падає на берег моря.

Погляд Космослава падає на пульт. Він хутко проглядає дані приладів. Робоча рідина майже закінчилась. Навіть для старту з Європи її не вистачить.

Острах війнув над його серцем. А що, коли нічого не вийде з його задуму? І він залишиться навіки самотнім серед предковічної чужої природи, далеко від Землі. Адже ніхто не знає, куди він полетів. Друзів ще зможуть врятувати, а його — ніколи.

Але Космослав одмахнувся від таких думок, ніби від настирливих комах: «Геть, атавістичне породження! Я не боюся смерті, бо її нема! Є лише вічна заміна старого новим! А якщо гине молода, нова клітина, то, значить, вона порушила якийсь закон Буття».

«Райдуга» різко вдарилася об поверхню планетки, посунулася по схилу до води. Знялася густа жовта курява. Затамувавши подих, Космослав чекав.

Настала тиша. Корабель завмер. Отже, все гаразд.

Він стояв біля самої води. Вона блищала в присмерковому освітленні, по ній котилися невеличкі хвилі. Задушлива пара здіймалася вгору, зливалася над кораблем з кудлатими свинцевими хмарами.

Космослав надів біомаску. Дихати можна було. Кисню Європи вистачало.

Він оглянувся. В тумані бовваніли густі джунглі. Звідти долинали якісь клекочучі звуки, свист, верещання.

Космослав пересунув наперед високочастотний розрядник. На всяк випадок. Космонавти розповідали, що на Європі можна зустріти справжніх драконів. Сімдесят років тому від легковажності загинув тут англійський космонавт. Летюча потвора занесла його невідомо куди, і більше його не бачили.

Але досить роздумів. Треба діяти. Жодної хвилини не гаяти.

Він знову піднявся до каюти. Трохи відпочив.

Потім довго готував систему, призначену для накачування робочої рідини в баки в умовах інших планет. Вода буде підходящою заміною. Трохи інший режим, але конструкція розрахована для цього. Все буде добре. Аби ніхто не завадив. Хто зна, які тварюки можуть з'явитися біля корабля.

Космослав увімкнув зовнішні насоси. Вони почали всмоктувати повітря Європи, очищаючи його і нагнітаючи в балони. Треба відновити повний запас.

Через кілька годин Космослав був знову біля корабля. Він тягнув до води широкий розтруб з фільтром. Йому допомагав невеликий універсальний робот.

Разом вони впоралися з важким шлангом. Розтруб плюхнувся в воду. Геть від берега метнулося змієподібне страховище, здіймаючи хмари бризок.

Над головою з свистом промчала довгокрила тварина. Вона хижо закричала огидним голосом, кинулася на Космослава.

Він встиг відсахнутися, провів розрядником, натиснувши кнопку. Блискавиця розряду рубонула потвору. Вона розпалася пополам. Оглушливе ревіння потрясло простір. Чорна злива густих тягучих бризок розлетілася в усі боки, кілька краплин попало на окуляри юнака. Він огидливо витер їх рукавом скафандра.

Страховище упало в «море». Висока хвиля ринула на берег. Космослав відскочив до корабля. За ним поспішив робот.

Яка страшна планета! Ні, тут треба весь час бути насторожі! Треба поспішати.

Він піднявся ще раз до керівної каюти, ввімкнув систему накачування. Вода пішла в баки.

Космослав роздягнувся. Все тіло було мокре від напруження. Він обтерся освіжаючим еліксиром. Ще раз перевірив режим системи накачування. І кинувся в постіль, ніби провалившись в яму небуття. Спав без сновидінь, без проблиску свідомості.

Розбудив його дзвінок хронометра. Космослав схопився з ліжка — свіжий, бадьорий. Хутко одягнувся, перевірив прилади. Баки вже були заповнені. Автомат сам вимкнув систему.

Він спустився вниз. Знову почав тягти важкий розтруб до люка. Робот старанно і смішно допомагав.

Космослав сторожко озирався, раз по раз припиняючи роботу. Розрядник був напоготові.

В тиші почулися голоси. Юнак здивовано і тривожно прислухався. Що таке? Чи йому здалося, чи ні? Саме людські голоси!

Крики... Напружені, схвильовані, дивні! Звідки тут люди? А може, це не люди, тутешні тварини?

Він вже був біля люка. Робот швиденько потягнув змотаний шланг і розтруб до корабля. Космослав ще раз прислухався. Крики прозвучали ближче.

Люк зовсім недалеко. Коли що — можна одразу заховатися.

З туману з'явилися вертикальні постаті. Космослав здригнувся.

Справді, схожі па людей. Хто ж вони?

Постаті махають руками, чи передніми кінцівками.

Вони сміливо наближаються до корабля. Невже тут є розумні істоти? Але які вони? Якщо на дикунському ступені розвитку, то можна ждати всяких несподіванок.

Космослав ще ступив крок до люка і нерішуче поклав руку на кобуру розрядника.

Космічна легенда

Не загинули друзі на пустельному Ганімеді.

Зоряне Братство почало роботу.

Віора з Хвилею знайшли в скелях велику печеру. Туди друзі перенесли всі балони, прилади, продукти.

Ясноцвіт без упину обходив разом з Зорею і Мирославою околиці, шукав Учителя. Вони все ще сподівалися знайти його, хоч знали, що вже давно в балонах Сонцезора закінчився кисень. Але вони не бажали навіть думати про це. Мовчки оглядали ущелини, прірви і йшли далі, далі.

З своїх мандрів вони принесли багато цінних відомостей. Зовсім близько були поклади льоду. В деяких глибоких щілинах біля виходу газів тулилися примітивні мохи чи щось схоже на них. Ті утвори були пружні, насичені вологою і життям. Отже, вони могли придатися для споживання. Ясноцвіт захопив кілька зразків, щоб перевірити їх у печері.

А Віора намагався зробити все, що можна було зробити. Він використав високочастотний розрядник, щоб створити притулок з герметичним входом. Потужний струмінь енергії розтоплював скелі, надавав їм прямокутної форми. Незабаром вхід до печери точно відповідав величині контейнера для продуктів.

Віора з допомогою Хвилі переклав банки з продуктами в інші ящики, а контейнер примостив до входу. Розтопити породу по краях і сплавити її з контейнером було вже не важко. Тепер печера була повністю

ізольована від поверхні Ганімеда. Дверцята контейнера не пропускали повітря. Треба було тільки добути зайвий кисень і наповнити ним печеру.

Ясноцвіт і Пломінь взялися за це. Вони на всюдиходах вирушили до покладів льоду і навезли його цілу купу. Віора використав портативний пристрій для електролізу. Воду розділили на водень і кисень. Киснем наповнювали печеру, а водень конденсували в балонах.

— Згодом використаємо, — обіцяв Віора. — Пригодиться для опалення.

Таким же чином здобули азот з порід. Через деякий час повітря в печері по складу і тиску відповідало земному. Друзі могли роздягнутися, відпочити без важких скафандрів.

Виходили з печери обережно, користуючись саморобним шлюзом. Берегли кожну краплину повітря.

Говорили мало. Більше думали, обмінювалися поглядами. Розуміли, що надії на рятунок мало, але серцем ждали. Ждали Учителя. Ждали Космослава, дій якого вони не могли збагнути. Не могли втратити віри в Життя, не могли схилити свідомості своєї перед привидом неіснуючої смерті. Ряди давніх і нових сміливців повставали перед їх уявою, коли сум схоплював серця кігтистими лапами, і тоді ставало легше. Вони оживали — давно неіснуючі герої — і заспокоювали юних, самотніх дітей Землі. Вони вказували їм на безконечну Дорогу, дружньо стверджували, що жертви на тій Дорозі такі ж закономірні, як закономірне саме Життя...

Так пливли години, дні. Все було умовним, бо сам ритм часу змінився.

Вони працювали самовіддано, напружено, щоб не допустити ні розчарування, ні песимізму. Вони хотіли зробити все, що дозволяли їх сили і вміння, щоб залишити людям, які прийдуть сюди, свідчення своєї волі і прагнення до перемоги.

Через кілька днів за земним часом друзі зібралися всі разом у печері. Їм треба було відпочити і порадитися.

Печеру освітлювала яскрава газосвітна лампочка. Посередині стояв саморобний стіл — ящик. На ньому Хвиля розіклала кілька банок з консервованими фруктами і сухариками.

Вони мовчки приступили до обіду. Їли запашні груші, ананаси. Запивали густим соком. Хрумтіли сухарями.

Зоря не витримала, зітхнула:

— А що ж далі? Що ж далі, друзі? Невже пасивно чекати, що з нами буде?

— Знову? — докірливо озвався Віора.

— Я розумію тебе, Зоре, — погладив подругу по руці Ясноцвіт. — Важко. Всім важко. Але треба терпіти.

— Доки? — схлипнула дівчина. — Хочеться дії. Хочеться руху. А тут — печера... Пустеля без повітря... Безнадія.

— Ну ні, — заперечив гаряче Віора. — Не говори так. По-перше, печера прекрасна. Первісні люди гірше жили. Морок, холод, повне невігластво. А ми — в теплі, з їжею, захищені, знаємо тайни Космосу, можемо мислити. Що ти, Зоренько, ми в прекрасному становищі. І потім — є надія.

— Яка? — заінтриговано запитала Зоря.

— Ага, зацікавило. Слухайте ж, я придумав. Можна поєднати високочастотний розрядник або навіть кілька і пеленгаторну антену. Виждати, коли Земля буде в сфері видимості і посилати періодично імпульсні сигнали. Я вирахував! Енергії розрядника вистачить. Станції спостереження на Місяці почують нас.

— Ти геній, Віоро! — скрикнула Зоря.

— Я про це знала завжди, — гордо заявила Хвиля.

Друзі засміялися. Обличчя їх повеселішали. Тільки одна Мирослава залишалася понурою і мовчазною. Горлиця помітила це, взяла її за руку.

— Веселіше, друзі мої. Забудемо на хвилину наші нещастя. Ми ж недавно говорили, що людина ніколи самотньою не буде — ні на Землі, ні в Космосі. З усіх усюд нас оточують видимі і невидимі світи. І дивляться на нас. Оцінюють нас. Ми мріяли недавно будувати системи, планети. Спочатку треба побудувати ці світи в собі. В душі, в розумі своєму. І насамперед — мужність і самозречення. Я думала довго над цим. І написала космічну легенду. Ось послухайте... Хочете?

— Читай, читай! — залунали голоси. — Перше літературне читання на Ганімеді.

— Історично-космічна подія! — підхопив Пломінь.

— Історична чи ні, а послухаємо залюбки, — сказала Зоря.

Горлиця дістала з глибокої кишені куртки кілька аркушів, розгорнула їх, присунулась до лампочки. Почала читати глибоким, тихим голосом.

Подвиг

Коли Орі-о завершив універсальний цикл навчання, батько і мати запросили його для зустрічі. Він давно не бачив їх, і така зустріч була приємною.

Орі-о жив на планеті А-мор. Батьки проводили якісь таємничі, глибинні дослідження в просторі. Для зустрічі вони прибули на А-мор.

На території школи, де вчився їх син, було багато чудових куточків для любителів самотності. Адже не кожен любив зборища і гуртове життя. Таким саме й був Орі-о.

Син, як ввічливий господар, посадив батьків на своє улюблене місце — під лапатим листям сріблистого паа. Там було затишно, там легко дихалось.

Стіни притулку розсунулись, до кімнати ввійшли далекі блакитні обрії, рожеві сузір'я неба, п'янкі ніжні запахи лісів.

Мати сказала:

— Сьогодні почався новий цикл твоєї путі. Хай вона буде ясною, Орі-о. Я даю тобі моє серце, сину.

Очі матері засяяли ясніше небесних сузір'їв. Серце Орі-о стрепенулось, радісно заграло, ніби відчуло дотик материнської любові. Але він промовчав, лише кинувши матері ніжний погляд.

Батько сказав:

— Я вітаю тебе, Орі-о, в перший день нового циклу. Хай ця путь буде суворою для тебе. Хай ноша твоя буде важкою. Я даю тобі руку свою, сину.

Орі-о поклав топку долоню на пружну вікову долоню батька, мовчазно передав йому свою вдячність.

— Вибирай, — додав батько. — Перед тобою безліч шляхів. Творення нових планет. Формування нових еволюційних зерен. Польоти в далекі системи. Кожна дорога вимагає великої віддачі сил, космічної напруги, самозречення. А можеш залишитися з нами. Я буду радий допомагати тобі, Орі-о!

Орі-о похитав головою, і райдужні кільця його волосся замерехтіли в променях сузір'їв.

— Я ще не знаю, батьку. Я подумаю.

Мати підійшла до сина, поцілувала його в чоло.

— Правильно, Орі-о. Думай. А щоб думка твоя була не поверховою, не збідненою, я принесла тобі дарунок.

Погляд сина заіскрився цікавістю. Мати завжди дарувала щось незвичайне.

Вона розгорнула барвисту срібно-фіолетову запону. На чорному моноліті лежав пурпуровий кристал і грав кривавими променями.

— Кристал Фо! — скрикнув радісно Орі-о. — Невже це мені?

— Май, — вражено сказав батько, — чому ти вирішила дати йому цей дарунок? Хіба ти не знаєш про небезпеку?

Очі матері потемніли. Вона помовчала, подивилася на друга свого, на сина, тихо мовила:

— Я хочу, щоб мій син був справжнім дитям Безмежжя, а не кімнатною квіткою...

Орі-о гаряче обняв матір, поцілував її прекрасні очі. Май щасливо засміялася.

— Ти бачиш, мій друже, він чудово розуміє мене?

— Йому рано ще дивитися в інші виміри, — прошепотів батько. — Рано, Май...

Орі-о не чув його слів. Він був зовсім зачарований кристалом Фо. Взявши подарунок з рук матері, син поніс його на долоні по кімнаті, милуючись неповторними переливами променів. Кристал Фо! Про нього складають пісні вже мільйони циклів найкращі поети, про нього шепочуть закохані, його прагнуть здобути герої, вчені. Навіть мріяти важко було Орі-о про чарівний камінь, який з'являється раптово в найнесподіваніших місцях. Чим він, юний Орі-о, заслужив таємничий кристал? Це тільки з ласки матері йому прийшло негадане щастя. Тепер можна мандрувати з допомогою кристала Фо по всій Безмежності. Він є конденсатом Єдиної Субстанції Буття, і хто володіє ним, має право зазирнути в будь-які глибини видимих і невидимих світів.

А батько дивився на радісного сипа, сумно мовчав. Його досвідчене серце віщувало тривогу.

Орі-о тріумфував. Мрії його були блідими тінями супроти реальності, яку відкрив йому кристал Фо. Сидячи в своєму чарівному притулку, юнак міг миттю перенестися в запаморочливі глибини Світобудови, розірвати запони Часу і Простору, побачити минуле і вловити зерна майбутнього, які спліталися, зароджувалися в Світах Синтезу.

Кілька днів він майже не спав, не відпочивав. Порушивши ритм життя, він просиджував над кристалом, викликаючи в його тремтливій таємничій глибині образи небаченого і нечутого. Перед поглядом Орі-о пропливали сусідні планети, гігантські світила, спіральні туманності, осколки мертвих світів.

Він побачив сотні, тисячі розмаїтих істот, не схожих на жителів планети А-мор. Всі вони жили напруженим, творчим, вогняним життям, без упину пробиваючи нові й нові шляхи в неозорих джунглях Безмежжя. Але за формою, такою різною, пульсував Розум — цей полум'яний Промінь Свідомості, — і саме він поєднував розкидані в просторі еволюції, цивілізації в грандіозний Потік Космічного Братства.

Та витаючи серед прекрасних світів, споглядаючи гармонійні путі високих планет, Орі-о раптом згадав, що Безмежжя не лише попереду, а й позаду. І тоді чарівний камінь поніс його у виміри попередніх еволюцій.

Блякли фарби. Грубшали форми. Тьмянішав Космос. І навіть зірки почали дрібнішати і розійшлися в незміряні далі. Орі-о оглядав нове буття, і холод суму торкався його серця.

Цей ще не вивчений ним світ здавався таким бідним, непристосованим до розумного життя, роз'єднаним. Самотньо сяяла на чорному тлі неба центральна зірка Сонце. Навколо нього на великій віддалі кружляли темні кулі планет.

Орі-о кинув імпульс своєї думки до найближчої з них. І, минувши густі шари атмосфери, закружляв у просторі. Перед ним відкрилася широченна панорама життя планети.

Похмуро блищали океани, котили високі хвилі під вітром, били люто в сірі, важкі скелі, що нависали над берегами. Далі жовтіли сумні, позбавлені життя, пустелі. А за ними — непролазні хащі примітивних рослин, буйних, сповнених предковічної жаги і лютості. Серед заростів повзли, підкрадалися, роздирали свої жертви,

мучилися і мучили інших міріади жахливих створінь — хижих і боягузливих, підступних і ніжних, потворних і гармонійних, слабких і неймовірно сильних.

І ще бачив Орі-о крижані пустелі, над якими бушували урагани замерзлої води, похмурі тумани над стовпищами примітивних, обідраних жител, з вікон яких ледь пробивалося жовтаве світло, потворні машини, що сотнями тисяч мчали, повзли і летіли над планетою, сповнюючи її повітря важкими, отруйними випарами.

Бачив Орі-о незліченні процесії людей, які ховали своїх померлих близьких: дітей, батьків, друзів. Чому так багато вмирало жителів цього світу? Чому взагалі вони вмирали, коли Закон Безмежжя — Вічне Життя?

Орі-о летів далі й далі думкою своєю над планетою, і серце його розривалось від жалю і співчуття. Чому вони живуть так роз'єднано? Чому вмирають від голоду, маючи таку технічну могутність? Чому широкі простори покриті пустелями, коли поряд є океани води, а в руках жителів машини, якими можна зросити і засадити неродючі місця?

Відповіді не було.

Та ось юнак завмер від жаху, зустрівши не бачене ніколи видовище. На широких просторах клекотіли багрові вогні і клубився задушливий дим.

Горіли притулки людей. Над ними чорними примарами летіли якісь апарати і скидали вниз темні пристрої. А потім повітря шматувалося в сліпучому вихорі, а разом з ним з гуркотом і свистом розліталися па дрібні скалки плоди праці розумних істот. В диму і заграві Орі-о насилу розгледів колони жителів планети. Вони поспішали кудись, тримаючи перед собою дивні інструменти. Що вони роблять? Чому ризикують життям? Мабуть, їм не терпиться відновити те, що зруйноване катаклізмом? Але звідки і чому на планеті стихійне лихо? Вулкани? Землетруси? Тоді чому в просторі летять ці чорні металеві птахи?

Орі-о побачив, що назустріч одній колоні людей виринула з диму інша колона. Вони змішались, завихрились в страшному двобої. Орі-о похолонув від несподіванки, і йому здалось, що вся Вічність зупинилась, вражена нечуваним злочином. Там, у пожежах і вибухах, люди нищили людей. Вони оскаженіло кололи одне одного, стріляли, душили. І, пошматувавши одного брата свого, вони поспішали далі, шукаючи нової жертви. Обличчя їхні були закривавлені і очі палали полум'ям ненависті.

Орі-о затулив очі руками, простогнав:

— Батьку мій, мати! Що це? Де ви?

— Я тут, — почувся тихий голос батька.

Його велика рука лягла на кристал Фо. Бездонні сумні очі дивилися на змучене обличчя сина.

Син довго мовчав. І прозорі сльози жалю котилися по блідих щоках. Потім він несміливо кивнув у бік кристала, прошепотів:

— Невже це правда, батьку?

— Правда, — суворо сказав батько.

Тоді Орі-о підняв свій погляд до нього, і старий вчений здивувався. Ніжні очі сина палахкотіли якимсь новим вогнем. Що це було? Звідки?

— Чому вони такі? — скорбно запитав син. — Чому вони вбивають одне одного? Адже вони сини однієї Матері Природи?

— Це нижча еволюція, — сказав батько. — Вони ще не знають про Єдність. Вони роз'єднані і нещасні. Вони шукають і не можуть знайти. Кожен з них вважає себе неповторним і тому протиставляє власну особу всьому світові.

Орі-о загорівся. Постать його напружилася в ще неусвідомленому бажанні.

— Я піду до них, батьку. Я скажу їм все. Я поясню їм, що вони брати. Що можна і треба жити дружно, радісно. Що треба йти вперед, до розкриття таємниць Космосу, і підніматись у Вищі Світи, в наші світи. Коли вони побачать мене — людину іншого виміру — вони зрозуміють все.

— Вони нічого не зрозуміють, — сумно сказав батько. — Вони злякаються тебе. В кращому разі — поклоняться тобі, як божеству. Ім'ям твоїм вони створять жорстокі і підлі культи, змушуючи поклонятись твоїй пам'яті наступні покоління. Ні, сину, наша могутність не для них. До цієї могутності їм треба йти ще міріади років!

— Я не можу так, — затулив долонями обличчя Орі-о. — Я мушу щось діяти. Покинути напризволяще їх... Бідних. Окрадених. Адже вони обкрадають самі себе! Вони крадуть свою радість, свій найкращий скарб — Любов! Батьку! Невже нічим не можна допомогти?

Батько помовчав. Син ждав, тамуючи подих. І ось прийшла відповідь:

— Можна допомогти.

— Тоді як? Як? Говори?

— Слухай. У ті світи, на ту планету не можна перенести наше знання, могутність нашої еволюції. Але там можна жити, ставши одним з них?

— Як? — не зрозумів син.

— Народившись людиною того світу, — сумно повторив батько. — Наша наука навчилась робити це. Вся індивідуальність розумної істоти перетворюється на психоембріон. Цей ембріон зв'язується з певним новонародженим нижчого світу.

— Але ж, — прошепотів син, — я не буду знати...

— Так, — твердо сказав батько. — Ти забудеш, звідки ти. Тільки інколи в серці з'явиться неясний спогад, що ти втратив щось. Щось прекрасне. Весь світ, де ти житимеш, буде ворожий тобі. Тому він повстане

проти тебе. Ти теж житимеш у повсякденній борні супроти всього, що оточуватиме тебе! І покличеш людей до Краси! Покличеш їх до Єднання! До Братерства! До Любові! До Миру! До Вищих Світів, які майорітимуть на обрії пізнання в душах кращих людей!

— І це допоможе тій еволюції? — скрикнув син.

— Безумовно. Це прискорить її.

— Тоді я йду, батьку!

— Зачекай. Я ще не все сказав, сину. Ти не знаєш і мільйонної долі того, що чекає тебе. Ти бачив бій між людьми? Ти впадеш, як один з них, на полі бою, захищаючи щось святе і рідне, і сконаєш у муках не один раз!

— Я йду, батьку!

— Ти холодним і голодним пройдеш нескінченні пустелі планети, жадаючи любові і не зустрічаючи її, жадаючи братерства і бачачи ворожнечу, жадаючи шматка їжі, а отримуючи камінь, віддаючи серце, а сприймаючи ненависть і зло. Ти роками сидітимеш у похмурих, мокрих в'язницях, не бачачи променя Сонця, вмираючи в страшних муках. Ти багато разів скопаєш розіп'ятий, прибитий до дерева, і ніхто не прийде втішити тебе в час смертний, а лише торжествуюча юрба буде криками ненависті супроводжувати твої останні кроки до могили. Ти згориш багато разів на вогнищах катів, які спалять тебе за ідеї Безмежжя, Безсмертя, Єднання! І серед вогнища того ти не побачиш рідного обличчя, сину, а лише злобні очі ворогів!

— Я бачитиму в небі далекі зірки, батьку, — прошепотів син. — І серце скаже мені, що звідти дивляться на мене Брати. І мені стане легше. Батьку! Клич матір, хай вона благословить мене в далеку путь.

— Ще одне слово, — скорбно промовив батько. — Ніхто не зупинить тебе, якщо ти вирішив. Це закон Космосу. Але запам'ятай, що ти не повернешся додому, ти не повернешся на рідну А-мор, до нас, батьків твоїх, аж доки на тій планеті, куди ти йдеш, не запанує Братерство і Любов, доки ті люди не вийдуть разом з тобою на широкий Шлях Еволюції! Віки, тисячоліття попереду. Подумай, сину!

Орі-о довго мовчав. Дивився на тремтливі, далекі обрії, на рожеві сузір'я, на ніжні дерева знайомих садів, ніби прощався з ними. Потім його погляд зустрівся з поглядом батька. Почувся тихий, але владний голос:

— Я йду, батьку.

* * *

Горлиця замовкла. Зоря присунулася до неї, поцілувала в щоку.

— Дякую, подруго. Це чудова легенда. І хто знає, чи легенда, чи, може, реальність.

— Може, — сказав задумливо Пломінь. — Але не скоро ми дізнаємось про це.

— Хто знає, — загадково сказав Віора.

— Що, — насмішкувато запитав Пломінь, — може, сподіваєшся на допомогу з інших вимірів? Прийдуть «боги», звільнять тебе з неприємного становища. Треба покладатись на власні сили!

— Не зовсім так! — серйозно сказав Ясноцвіт. — Не зовсім так, Пломеню! Розраховувати не треба на іншопланетних істот, але сподіватись можна. Це закон Солідарності!

Віора різким жестом перебив розмову. Застережливо підняв руку, вказуючи на шкалу електромагнітних приладів.

— Нічого не розумію, — сказав він. — Десь поряд відбувається колосальна концентрація енергії. Обережно!

Біля входу зажевріла велика овальна пляма. Присутні відчули, як у них запекло у грудях, стиснуло подих, защеміло в очах. Вони відсунулися в глиб печери — вражені, злякані.

Туманний овал завібрував, у ньому виникли якісь форми. Поволі з'являлися обриси вертикальної постаті, а біля неї ще однієї, трохи меншої і горизонтальної.

— Людина! — скрикнула Зоря.

— Жінка, — додала Горлиця.

— У мене сильно б'ється серце, — прошепотіла Хвиля.

— Тихо!

З непевних обрисів з'явилась об'ємна постать. Вона була схожа на жінку Землі, але набагато гармонійніша і ніжніша. Блакитне обличчя випромінювало ледь помітне сяйво, очі здавалися криницями темно-синьої рідини, в якій відбивалася таємниця зоряних світів, блискуче, ніби з платини, волосся розсипалося по вузьких плечах. Постать облягало вільне голубе мерехтливе вбрання. Гармонійні чутливі руки істоти простягнулися до друзів у сердечному пориві.

— Твоя легенда пророча, — шепнула Горлиці Зоря. Почувся голос дивного створіння. То був голос людини:

— Я відчула, що з Братами нещастя. Серце привело мене сюди. Я бачу Братів Розуму одиноких па цій пустельній планеті. Чим можу допомогти?

— Вона розмовляє земною мовою? — вражено прошепотіла Зоря.

— Нічого дивного, — відповів Ясноцвіт. — Певно, вона з іншого виміру. Вищого. Вони легко проникають у суть нашої психіки.

— Ти правильно сказав, друже, — озвалася істота. — Яз інших координат Світобудови. Ім'я моє — Біла

Зірочка. Так мене назвав Полум'яне Серце.

— Хто такий Полум'яне Серце? — запитав, отямившись, Віора. — І чому тут з'явилась ти, Біла Зірочко?

— Ви не знаєте Полум'яного Серця? — здивувалася Біла Зірочка, і її прекрасні очі загорілись натхненним вогнем. — Хіба можна не знати його? Він — це все. Без нього я не мислю життя. Я шукаю його по всій Світобудові. І знайду.

— Але як же ти опинилася тут? — схвильовано запитала Зоря. — Сама? В чужому світі? Де твій літальний апарат?

— Там, на рівнині. А лечу я не сама. Зі мною мій товариш Грі-ом. Ось він.

Біла Зірочка показала на маленьку постать біля своїх ніг. Це була граціозна тварина фіолетового кольору з шістьма ногами і зграбною високолобою головою. Очі тварини горіли фосфоричним м'яким блиском. Він дивився на друзів цілком людським поглядом — сумно і тривожно. При згадці про Полум'яне Серце Грі-ом тихо щось промурчав, потершись головою об ногу Білої Зірочки.

— Він каже, щоб я розповіла новим друзям про Полум'яне Серце. Він певний, що це буде корисно для вас. Дозвольте, я сяду ось тут. Не бійтесь, енергетичних феноменів більше не буде. Це відбувається лише при переході з одного виміру в інший. А тепер я в такій же якості, як і ви.

Біла Зірочка примостилася на ящику. На коліна їй стрибнув Грі-ом. Скрутився клубочком. Погляд її спалахнув синіми вогнями. Друзі помітили, що на чолі в неї запульсували білі зірочки. Видно було, що уява її помчала в незміряні глибини Всесвіту, шукаючи в свідомості своїй відповідних символів, щоб передати новим друзям вражаючі тайни Космосу.

— Слухайте розповідь про Голубу Зірку — мою батьківщину. Слухайте розповідь про Полум'яне Серце — відважного і вічного Мандрівника Безмежжя. Вам важко збагнути все, що існує в нашому світі. Я знайду зрозумілі символи, що відповідають вашим поняттям. І ви полюбите легендарну Голубу Зірку, ви теж будете шукати і ждати Полум'яне Серце — вічного і відданого друга всіх Шукачів на Шляху до Істини...

Слухайте ж легенду про Полум'яне Серце. Але знайте, що це Велика Реальність.

Полум'яне серце

— Я жила завжди спокійно і легко. Мій Світ не створював протиріч перед маленькою Оан. Таким було моє ім'я до зустрічі з Полум'яним Серцем.

Я любила небо наді мною, планету, по якій ходила і над якою літала, квіти і рослини, друзів моїх і тварин. Все навколо було таким гармонійним, що створювало враження повної єдності.

Так воно насправді й було.

Бо Блакитна Зірка, точніше її єдина Планета, — це найвища ступінь розвитку фізичного світу. Так учили нас у Школі Вищого Знання. Так говорили мені Старший і Полум'яне Серце. Це не значить, що Безмежність закінчується на еволюції Блакитної Зірки. Ні, кінця їй нема. Але моя Планета — завершення одного з безмежних Циклів безмежного Буття. За нею — починається новий Цикл, недосяжний для почуттів фізичного світу як вашого, так і всіх інших, аж до Блакитної Зірки. І так без кінця.

Я навчалась у Школі Вищого Знання. Сприймала в себе високу мудрість мільярдів віків. І залишалась спокійною. Я не зустрічала опору середовища, не знала боротьби. Світ навколо здавався прекрасним сновидінням.

Інколи туманно згадувала я минуле. Але то було не моє минуле, а моїх далеких попередників, предків, які жили на інших планетах, в інших вимірах, в інші часи. Там була жорстока і відважна боротьба, велика любов і ненависть, тортури і шукання. Я згадувала ці події тому, що враження предків були записані в пластичній живій матерії моєї свідомості, мого серця, мого єства. Адже ніщо не зникає. І я легко могла розмотувати клубки спогадів, коли мені цього бажалося. Отже, я не могла сказати, скільки я жила. Мені здавалося, що я жила вічно. Так воно, власне, й було. Бо ми, люди Блакитної Зірки, вважали себе клітинами Вселенського Єдиного Життя, яке нероздільне, вічне, всюдисуще.

Так було довго, завжди.

У мене не було виняткових товаришів. Всі були друзями, всі в разі потреби приходили на допомогу. Батьків теж не було, як у ваших світах. Бо наша еволюція вже не розмножувалась. Адже розмноження — це диференціація, розділення. А Блакитна Зірка — це світ Синтезу.

Навпаки, у нас відбувалося безперервне поєднання, злиття істот у більш високі, гармонійні істоти.

Я думаю, вам не важко буде збагнути суть того, що я кажу. Я бачу, відчуваю, що ви — юнаки і юні жінки, що сидите тут, — любите одне одного. І не змогли б уявити себе окремо, без друга. І лише фізичне роз'єднання заважає злитися в єдиний організм. У нас, на Блакитній Зірці, матерія в своєму розвитку настільки еволюціонувала, що не заважає будь-яким поєднанням. І бажання різних індивідуумів до об'єднання втілюється в життя, якщо між ними існує повна гармонія. Пластична матерія індивідуумів створює нову єдину істоту — багатшу, ніж дві попередні, мудрішу, могутнішу. Це справді злиття сердець, про яке мріють численні покоління на нижчих планетах.

Я теж пам'ятала, що завжди несла в своєму серці тисячі і мільйони різних істот. Та хіба ви теж не результат еволюції грандіозного ланцюга істот, починаючи від найнижчих?! Тільки у грубо матеріальних світах цей процес вдосконалення відбувається з муками і боротьбою, шляхом жорстокого змагання, а у нас —

шляхом великої гармонізації сердець і розуму.

Блакитна Зірка — це ніби вершина безконечно великого трикутника, до якої прагне весь Цикл Світів, розміщених у доступних нам координатах. І хоч Блакитну Зірку не видно з вашої системи, але вона доступна для вас у майбутньому, коли ви пройдете нові спіралі розвитку. Так само вашої зірки не можуть бачити нижчі від вас еволюції, яких теж безмежна кількість. Я багато разів подорожувала в такі світи разом з Полум'яним Серцем.

Але повернуся до основного.

Я була ніби клітина на периферії тіла. Відчувала свою єдність з усім тілом, але не несла такої напруги, як, скажімо, клітини мозку або м'язи кінцівок.

Я любила тварин, які в нас дуже розумні. Вони розуміють мову людей, охоче допомагають нам у роботі, коли це їм під силу. І вільно йдуть в ліси, на природу, коли їм хочеться пожити в звичних умовах. Велика дружба з'єднує розумних Істот Блакитної Зірки з живим світом. Тварини еволюціонують шляхом трансформації з нижчої форми у вищу, як у вас деякі комахи перетворюються з лялечки на метелика. Але в нас це набагато вище, тонше, прекрасніше. Я неодноразово була свідком таких трансформацій, коли в організмі тварини відбувався дивовижний синтез кращих його надбань: замість старої тварини з тієї ж основи — після стану так званого еволюційного сну — виникала більш висока істота.

Але найбільше я любила рослини, квіти.

На Планеті все в блакитних тонах, якщо порівнювати з вашими фарбами. Не можна уявити всі найтопші відтінки.

Перлисто-блакитні світанки над темно-синіми озерами.

Оксамитно-фіолетові ночі осяяні зорепадом фосфоричних птахів і метеликів.

Ніжні лазурні дерева з плакучими вітами, які перед сходом Світила співають ледве чутну мелодію пробудження.

Сині в'юнкі рослини з небесними квітами, які можуть літати. Для вас це дивно? А на моїй Планеті — це просто. Я можу покликати квітку, і вона прилетить мені в руки. Я можу поставити її дома у вазу, а потім, помилувавшись кілька днів її красою, її ароматом, повернути назад, де вона росла. І це не шкодить їй.

Квіти, закінчивши цикл розвитку, не гниють, як на грубо матеріальних планетах, їх матерія розчиняється у просторі, породжуючи нове зерно індивідуума, з більш високими якостями. На Блакитній Зірці нема шиття, нема розкладу. Тільки безупинна прекрасна трансформація форм, шукання найкращого вияву, відповідного до суті істоти чи рослини.

Міста на Блакитній Зірці невеликі. Бо й населення там небагато. Я вже сказала вам чому. Безперервний синтез, з'єднання однакових сердець — ось шлях нашої еволюції. Обмін енергій відбувається не так, як у вас. У нас саме тіло обмінюється енергією з середовищем, як ви, наприклад, дихаєте. Я бачу, ви мене розумієте. Тому не буду зупинятись на цьому. Це єдиний шлях, яким підуть всі цивілізації Всесвіту.

Місто, де я жила, прекрасне.

Стрімкі, легкі сходи, які ведуть на відкриті веранди, висячі сади. Стіни будівель випромінюють ніжне світло. Вони можуть швидко міняти колір, залежно від бажання людини. Нема моторошних, темних тонів.

Коли заходить Світило — випромінює все навколишнє: стіни, дерева, постаті істот, поверхня Планети. Створюється рівний, чудовий, ніжний, приємний для ока фон.

До речі, ми бачимо всім єством, а не лише так званими очима. Очі спеціалізовані і служать аналізаторами свідомості у випадках напруженої наукової діяльності, коли треба проникнути в суть нового явища, предмета, процесу.

На площах міста — давні скульптури з фосфоричного казкового каменю. Вони — утвір далеких цивілізацій, наших попередників. У вас є назва — Сфінкс. Ця фігура — велика загадка, в ній — Велика Тайна Буття.

Я любила милуватися заходом Світила біля Сфінкса.

Швидко мінялись тони, не порушуючи гармонії кольорів, не вносячи дисонансу. При Світилі моє вбрання, легеньке платтячко, здавалося полум'яно-синім, а ввечері засяяло власним світлом і стало перлисто-блакитним.

Все це природно у нас. Очі звикли до дивовижної чистоти барв, до їх прозорості, легкості, до простоти навколишніх предметів, їх закінченості.

Без кінця можна розповідати про наш Світ — милу Планету Блакитної Зірки. Але суть не в цьому. Я розкажу про той час, коли вся краса батьківщини померкла після зустрічі з Полум'яним Серцем.

Було так.

По всій Планеті пронеслася звістка. На Блакитну Зірку прибули з-за Великої Грані семеро Братів на чолі зі своїм Учителем. Вони були дітьми попереднього Циклу на Блакитній Зірці. Вони разом з усім людством еволюціонували і перейшли в той вимір, звідки не повертаються, залишивши па Планеті нові парості цивілізації, до якої належала і я.

Наші вчителі пояснили, що Брати зробили неможливе. Вони пожертвували новим, неймовірно високим станом своїм у Грядущому Циклі, щоб повернутися назад для допомоги відсталим цивілізаціям. Вони колись були Мандрівниками у Безмежжі, бачили безліч низьких планет, знали про страшну боротьбу і страждання, яке панує там. І серця їхні не могли бути щасливими, згадуючи про своїх молодших Братів. Бажання допомогти було таким могутнім, що воно зруйнувало усталені закони Природи, — Любов здійснила Чудо.

Я не сприйняла тоді слова вчителів до серця. Вони мені здавалися абстрактними. Я не уявляла конкретно, що таке страждання, Що таке жертва, що таке співчуття.

Одного разу в Школі Вищого Знання, де я навчалась, ми почули: прибув один з Братів. Ім'я його — Полум'яне Серце. Він виступить перед нами, розповість про далекі світи.

Я запізнилась трохи. Коли входила в амфітеатр, побачила, що друзі мої уважно і захоплено слухають людину, яка стояла спиною до мене і щось показувала на великому екрані, де миготіли зірки на темному тлі, пролітали планети, спалахували якісь формули.

Я непомітно проскочила в перші ряди, прислухалась.

Він закінчив фразу, повернувся. Його висока постать була топкою і гнучкою, але неймовірна сила відчувалася в граціозних рухах, в повороті голови, в блакитному ніжному обличчі з гігантськими очима.

Я подивилася на його обличчя. Він поглянув на мене.

І я забула все.

Він ще мовчав, але блискавиця пронизала мою свідомість, спопелила все, що було до того часу, запалила одною іскрою нові безмежні обрії.

Він мовчав, але в цьому мовчанні я чула гуркіт Космічних Звершень і тишу Вічної Таємниці Буття.

Блакитний промінь вийшов з його серця, могутнім ударом пронизав моє єство і ввійшов у моє серце. Як невпізнанно змінилося все навколо! Я відчула Безмежність в душі своїй, і тепер вже не як велику прекрасну абстракцію, а як живу реальність, як Єдину Сутність, і себе, як її невіддільну клітину.

Він знову щось говорив, але я не чула його слів. Блискавично пройшли перед моєю свідомістю дороги моїх попередників, вирвавшись із схованки серця, де вони дрімали під покривом мого безтурботного існування. Я згадала все. Я згадала боротьбу, страждання, велич перемог і пошуків, надінь і підйомів. Серце моє охопило весь Світ.

І я зрозуміла — прийшла Любов. Любов до Полум'яного Серця, тобто до всього Світу. Бо Полум'яне Серце — це і є весь Світ. Мій порив дійшов до нього. Я відчула, що мій подарунок був прийнятий просто і ясно. Він зрозумів мою Любов і влив її до Любові свого неосяжного Серця.

Полум'яне Серце підійшов до передніх рядів, поклав ніжну руку на моє чоло. Струмінь могутньої енергії пронизав моє тіло. Він ласкаво сказав:

— Я радий, що зустрів тебе, Біла Зірочко. Моє серце приймає тебе.

З того часу ми часто бували разом. Полум'яне Серце кудись літав і знову прилітав. А я ждала його з далеких польотів.

Інколи не витримувала, ходила в Центральну Будівлю Космічних Подорожей. Там я зустріла Старшого. Він був схожий на Полум'яне Серце, але волосся у нього було срібним і чоло несло на собі знак великих турбот. І це не дивно, — адже він був Учителем семи Братів і відповідальність за всіх лежала на ньому.

Братів уже не було. Вони розлетілися в усі кінці Безмежності. Я не могла знати про їх місію — це було таємницею їх сердець.

Старший уже знав про мене. Але тоді, коли я приходила до нього, щоб дізнатися про Полум'яне Серце, він лагідно, хоч і рішуче, говорив:

— Він буде весь час літати і повертатися. І ти завжди зустрінеш його. Але не обтяжуй його шлях непотрібною тривогою. Не треба бути зайвим вантажем. Допомагати й віддавати — твоє завдання.

Я запам'ятала його урок. І більше не ходила туди. Тільки тоді, як він повертався з польоту, я зустрічалася з ним.

А потім прийшла велика радість. Полум'яне Серце взяв мене в один політ на дуже високу планету. Не можна сказати, на якому рівні вона була у відношенні до Блакитної Зірки. Це була зовсім інша еволюція, не схожа на все те, що я знала. Але Полум'яне Серце вміщав у своєму всеосяжному Синтезі і цю еволюцію. Він у попередньому розвитку своєму знав такі планети і літав на них.

Ту планету я сприймала скоріше розумом, ніж серцем. Вона була трохи чужою для мене.

Пам'ятаю дивний присмерковий краєвид. Двоє маленьких світил в небі. Одне оранжеве, друге — лілове. Барви найчастіше бузково-фіолетові. Дивні дерева з трубчатими паростями, трава таких же гонів. І розумні істоти. Надзвичайно розумні, тонкі, чутливі, якщо можна об'єднати одним словом — суцільні згустки інтелекту.

Змісту розмов з ними я не пам'ятаю: говорив більше Полум'яне Серце. Але й досі залишилось почуття захоплення від лаконічності і точності їх мислення.

Істоти мали величезні — на пів-обличчя — випуклі очі. На голові членисті антени-вусики. Такі ж членисті, з багатьма суглобами руки, ноги. Шкіра ороговіла, фіолетових тонів — від світлого до темного. Незважаючи на відмінність від наших істот, вони не здавались неприємними. Навпаки, радісне відчуття великої мудрості і знання. Розмову з ними Полум'яне Серце вів майже безмовно, обмінюючись імпульсами сердечної енергії. Тільки інколи вони торкались його і мене прохолодними кінцівками. Ті дотики були дружніми і ніжними. Вони допомагали зрозуміти суть того, що було в імпульсі думки.

Після повернення на Блакитну Планету ми ще більше часу проводили разом. Говорили мало. Більше мовчали, думали, читали серцями ті думки.

Я відчувала, що більше не зможу жити без Полум'яного Серця, що буття без нього — це відсутність буття.

Він дивився мені в очі, але нічого не говорив. Чому? Може, він бажав, щоб все здійснилось у дії, в житті.

Він не любив слів і навіть думок просто так, якщо вони негайно не втілювалися в життя.

Перед останньою розлукою він був особливо мовчазним і навіть трохи суворим. Я не розуміла його і тому хвилювалась. Може, він збирався в новий політ? Так звідки ж хвилювання? Може, він хотів покинути мене? Я не вірила цьому. Це було неможливо. Так звідки ж, звідки така тривога і сум?

Ми сиділи одного вечора над синім озером. У глибині його повільно плавали смугасті риби, поблискували блакитними боками. Біля нас височіла скульптура Сфінкса. Полум'яне Серце печально дивився на нього, мовчав. Потім погляд його піднявся в глибінь небес. Я теж глянула туди.

Полум'яне Серце дивився на маленьку зелену зірочку. Любов і ніжність сповнювали його погляд, сум і співчуття. Чому, чому він так дивився на цю зірочку?

Другого дня я дізналася, що це за зірочка. То була планета іншого виміру, зв'язана з нашим світом спільними еволюційними нитями.

Я не питала в нього нічого. Він теж не говорив.

Тільки інколи Полум'яне Серце дивно поглядав на мене, ніби випробовував. Що він хотів запитати в моєму серці, що побачити? Я відчувала, що має статися щось незвичайне, таке, що порушить усталене життя, його ритм, все, все, що було раніше.

І ось одного разу Полум'яне Серце не прийшов до Сфінкса.

Я чекала всю ніч. Його не було.

Я прийшла до Старшого. Він просто і сумно сказав:

— Полум'яне Серце в іншому світі.

— Де? — з тривогою запитала я.

— Хай підкаже серце, — відповів Старший. — Я не можу сказати. Але повернеться він не скоро. Дуже не скоро...

Я знову залишилась самотньою. Щось обірвалося в серці, згасли барви дня і ночі.

Я багато днів ходила до того місця, де ми любили сидіти з Полум'яним Серцем. Мене супроводив інколи Грі-ом — невелика шестинога тваринка. Ось він і тепер зі мною. Його приніс мені на прощання Полум'яне Серце. Він дружив з ним, а тепер передав цю частку своєї дружби мені.

Грі-ом мав повну свободу. Коли хотів — ішов до лісу, а інколи повертався до мене. Він відпочивав разом зі мною біля Сфінкса, торкаючись м'якою кошлатою спиною моєї руки.

Так було довго, дуже довго. Я не знаю, скільки. Мені здавалося, що минала вічність. У нас, на Блакитній Зірці, час не має значення. Він вимірюється дією, думкою, прагненням. Отже, це могла бути доба, а могли бути і мільйони років, якщо лічити по вашому.

Я ніби заснула, паралізована в найкращих своїх почуттях. Я чула, що навколо мене вирує бурхливе життя, що здійснюються величні синтетичні відкриття, що до спільної скарбниці Світобудови вливаються нові й нові системи, зірки, але все це проходило мимо моєї свідомості, не зачіпало мого серця.

Одного разу я побачила, що біля Сфінкса, де ми бували з Полум'яним Серцем, почали створювати скульптуру. Вона сягала високо в небо. Я більше не ходила туди. Вибрала собі затишний куточок у густому синьому лісі і поринала в спогади. І от якось мені довелося побачити дивне видіння. Те, що ви називаєте снами, а ми — вільною творчістю Розуму.

Я була в безмежному просторі. З усіх боків мене оточували зірки, туманності, системи.

І ось з одного боку почала насуватись чорна імла. Вона була схожа на живу потвору. Темрява клубочилась, звивалась і ковтала зірку за зіркою, систему за системою.

Серце моє стиснулося від жаху. Рухи були паралізовані. Я нічого не могла подіяти. Я лише знала, що незабаром потвора наблизиться і тоді — кінець. Серце зупиниться, мозок паралізується. Що робити?

І от серед простору з'явився Полум'яне Серце. Він ішов серед зірок і туманностей впевнено, як господар Космосу, і тримав у руці вогняний факел. Він сміливо прямував назустріч страховищу і запалював у просторі нові зірки. Потвора здригнулася, почала відступати, і темрява швидко розтанула безслідно. І ось вже серед Безмежжя заіскрилися, засяяли міріади яскравих світів.

Я бачила сині, глибокі, як Безмежність, очі Полум'яного Серця, його втомлене, але щасливе обличчя.

Він підійшов до мене, схилився, і я почула тихий, проникливий голос:

— Все буде добре, Біла Зірочко... Тільки не треба страху і безнадії. Рух і прагнення, любов і жертва — ось основа Буття.

Видіння зникло.

І я відчула, що серце моє стукало сильно, схвильовано, по-новому. Я зрозуміла, що Полум'яне Серце з далеких світів послав мені промінь своєї безмежної любові, щоб сколихнути заснулу свідомість.

Я в той же вечір пішла до Сфінкса разом з Грі-омом. Там вже нікого не було, всі розійшлись па спочинок.

Я побачила гігантську скульптуру Сфінкса, що загадково посміхався. Поглянула вгору. Що це?

Я відчула, що втрачаю свідомість. Тіло моє похилилося до підніжжя пам'ятника. Але в спалаху осяяння встигла збагнути: постать, що стрімко заглиблюється в небо, трепетна і напружена, — це ж Полум'яне Серце. Його обличчя, його очі, його сяюче серце. А над скульптурою миготить слабим світлом зелена зірочка. Значить, він там?! Він вибрав собі найважчу місію. Це його жертва, його подвиг, його страждання, увічнене в скульптурі для грядущих Циклів Еволюції.

Він пішов у бурхливі, сповнені стражданням і страшною боротьбою світи, щоб вогнем свого серця

запалити там прагнення до великого звільнення від ланцюгів темряви і неуцтва.

Я тепер знаю свій шлях. Я йду до нього! Ніщо не зупинить мене. Треба розділити його шлях, його труд, його важке завдання.

Я отямилась від м'яких поштовхів. Грі-ом теплим носиком торкався моєї руки. Він турботливо заглядав мені в очі, щось муркотів. Він боявся, що зі мною погано.

Я заспокоїла його, що це просто від радості. Я сказала йому, що знаю, де Полум'яне Серце. Він дуже зрадів...

Я на другий день пішла до Старшого і сказала йому про своє рішення. Він підтвердив, що я правильно зрозуміла шлях Полум'яного Серця, що він і не чекав іншого рішення. Але ще вій додав: не просто знайти Полум'яне Серце. Він тепер в іншому світі, в інших формах. Тільки велика любов може з'єднати мене з ним.

Я зрозуміла його. І не боюсь. Я покину свою милу батьківщину, звичне, спокійне життя без жалю. Навіщо воно мені, коли нема його — буряного, вогняного, вічно діючого?

Мій політ навіть для жителів Голубої Зірки був не простим. Ми легко пересуваємось в одному вимірі на будь-які відстані. Для цього досить власної енергії організму. А щоб подолати бар'єри інших вимірів, треба не лише мати гігантську потенцію сердечної енергії, а й захист від хаотичних взаємодій космічних струмів. Полум'яному Серцю легше зробити це. Навіть ім'я його показує, чим він долає всі перешкоди — всепробиваючою енергією вогняного серця! Серце ж і веде в потрібному напрямі, воно служить найвірнішим дороговказом у лабіринтах Світобудови. Воно чує, де необхідна допомога Братам, що знемагають у боротьбі з темрявою і хаосом.

Мені Старший обіцяв дати спеціальний корабель з потужним захистом. А енергію для руху я буду черпати все ж таки з власного серця.

В останню мить виникла непередбачена обставина. Грі-ом категорично зажадав, щоб я взяла його з собою. Він хотів побачити Всесвіт і побувати на інших планетах. Я довго вагалася, а потім вирішила: хай летить. Він буде нагадувати мені про Полум'яне Серце. І вогник його маленького серця теж допоможе мені в польоті.

На прощання Старший сказав:

— Неси в інші світи вістку про Блакитну Зірку. Хай вона запалює серця бажанням Краси і Любові, Вдосконалення і Синтезу! Знайди Полум'яне Серце, скажи йому, що ми ждемо його. І не лише його, а й міріади нових сердець разом з ним! Краса і Єдність відкрита для всіх — так скажи в інших світах...

І я вирушила в путь.

Було важко і страшно. Хаос не раз загрожував поглинути мене, але щоразу я відчувала незриму підтримку. Я знала — серце далекого друга відчуває мою біду і посилає енергію для порятунку.

І знову безмежні цикли, роки, нові космічні дороги. Всього не розкажеш так швидко. Нарешті, я потрапила у вашу систему. І відчула, що десь недалеко нещастя. І ось я зупинилась, щоб допомогти... Так ми зустрілися з вами, мої друзі, прекрасні, сміливі і мужні. Так говорить про вас моє серце, а воно ще ніколи не помилялось.

А тепер скажіть, чи не чули ви в своєму світі про Полум'яне Серце? Я не знаходила його в інших світах.

Друзі не могли знайти слова для відповіді, настільки їх вразила поява Білої Зірочки і її розповідь. І лише Хвиля розгублено заявила:

— Ні, ми нічого не чули про Полум'яне Серце..

— Що значить не чули? — скрикнув Ясноцвіт. — А Прометей? Хіба ви не знаєте легенди про титана Прометея?

— Розкажи мені, — сказала Біла Зірочка, і її великі очі відкрилися ще ширше в тривожному очікуванні.

— Це було в предковічні часи на нашій Землі, — почав Ясноцвіт. — Люди жили в темряві і неуцтві. Боги-тирани правили ними, але не давали їм ні знань про навколишній світ, ні умов для розвитку. І тоді титан Прометей з великої любові до людей таємно від богів приніс з неба вогонь на Землю і віддав його людям. Він навчив їх різних наук, осяяв світлом розуму темне життя. Відтоді і почалася на нашій планеті справжня еволюція. Так розповідають давні легенди.

А потім головний бог Зевс розгнівався на нього і прикував Прометея ланцюгами до високих гір. Тисячоліттями страждав Титан за те, що він дав огонь людям. Щодня хижий орел клював його серце, а на другий день воно виростало знову, щоб знову давати їжу орлу. Він страждав, мучився, але не каявся. Він знав, що його звільнить герой Геракл, який пройде великий цикл подвигів. У легенді розповідається, що це сталося.

— Він! — радісно сказала Біла Зірочка. — Це Полум'яне Серце. Значить, він у вашій системі. Це він віддав своє серце, щоб розвіяти морок і скинути з небес химерні примари, яких на низьких планетах називають богами. Я щаслива, що потрапила до вас.

— Так, — несміливо озвався Пломінь. — Але я не розумію, де ж його шукати? І чому ми не знаємо такого на нашій планеті?

— Ах, як ви не розумієте! — здивувалася Біла Зірочка. — Він серед вас. Він у вас, у ваших серцях. Ваш вогонь — це ж і є вогонь Прометея, тобто Полум'яного Серця. Він кличе вас до об'єднання, він кличе вас до Блакитної Зірки, до Великого Синтезу. І я теж залишаюсь з вами. Я не повернуся назад. Я буду разом з вами йти шляхом шукань і боротьби, поки знову не засяє над нами Блакитне Світило, поки я не зможу з'єднатися з ним — неповторним Полум'яним Серцем у єдиному вогнищі. Тепер він вже не один у вашому світі. Народилося безліч Полум'яних Сердець. Хаос відступає перед ними, і міріади сонць спалахують у просторі на

шляху їхньої переможної ходи... Друзі! Прийміть мене. Я з вами.

— Але в нас нещастя, — сумно озвалася Горлиця. — Ми втратили Учителя свого, товариша. І в нас нема корабля.

— Але в мене є корабель, — твердо заявила Біла Зірочка. — Його вистачить на всіх. Летимо на вашу планету. А потім можна буде знайти вашого Учителя і товариша. Вперед, мої нові друзі!

Новий початок

Не встигли друзі й Біла Зірочка з Грі-омом підійти до дивного сфероїдального корабля, що стояв на рівнині, як їх чекав новий сюрприз. З простору на рівнину почав опускатися земний космоліт. Він був знайомої конічної форми. На борту ясно вирізнявся напис: «Райдуга».

— Космослав, — прошепотіла Мирослава.

Друзі помітили, як вона зблідла і беззвучно заплакала. Справді, й горе і радість однаково можуть потрясти людину. Але хто міг сказати, що чекало друзів ще?

Корабель приземлився недалеко від апарата Білої Зірочки. Вона щасливо всміхнулася, поглянула на людей Землі.

— Значить, повертається ваш товариш? Тепер ще знайти Учителя — і все буде гаразд...

— Учитель тут, — пролунав знайомий голос. Учні так і заклякли від несподіванки.

З-за скель вийшов Сонцезір. Він був живий і неушкоджений. Обличчя його випромінювало радість і ніжність, хоч тінь тривоги позначалась у погляді.

Учні кинулися до нього, навперебій почали обнімати його, жадали пояснень. Він одбивався жартівливо від них, сміявся.

— Зачекайте. Все поясню. Спершу познайомте мене з цією прекрасною жінкою. Хто вона? Без скафандра — в безповітряному просторі? Спочатку — космічні справи, а потім — власні, земні.

Минуло небагато часу. Кільканадцять хвилин. Але в ці хвилини ввійшли такі події, для яких вистачило б в інших світах хіба що мільйони років. Сонцезір узнав історію Білої Зірочки. Космослав вийшов з корабля, встиг обнятися з друзями і прийняв у серце докірливо-радісний погляд Мирослави. Вслід за Космославом з «Райдуги» з'явилися три постаті в скафандрах.

— Сини Великої Матері Зірниці, — пояснив Космослав. — Я зустрів їх на Європі. Вони зуміли вижити в предковічних умовах майже півстоліття. І провели багато цінних досліджень.

У повній тиші підійшли вони — троє непокірних, мужніх, прекрасних. Прекрасними були їх худі, постарілі обличчя, їх вогняні очі, їх спокійні рухи. Вони не говорили нічого. Вони лиш любовно оглядали постаті юних дітей Землі, ніби не могли повірити в те, що сталося.

І в тій тиші пролунав гармонійний голос Білої Зірочки:

— Скоро, скоро звільниться Полум'яне Серце від своєї важкої ноші. Я відчуваю, що ваше людство недалеко від Блакитної Зірки. Любов і Єдність визначає ваші вчинки і дії. Недалеко той час, коли ви станете Грандіозною Симфонією Людств, де в чудовому поєднанні зіллються всі багатобарвні особливості цивілізацій. І хто зможе з тієї симфонії виділити хоча б один звук? Все буде єдиним. Я залишаюся з вами, буряні, неспокійні серця!

Кораблі летіли до Землі. Перший вів Сонцезір, другий — Біла Зірочка.

Троє синів Великої Матері спочивали. Вже сповістили на Землю про велику радість: після півстоліття блукань па дикій планеті славетні діти Землі поверталися в лоно людства. Знали також про появу в системі Білої Зірочки — посланниці високої цивілізації.

Планета готувала урочисту зустріч.

Л учні сиділи тісним кільцем навколо Сонцезора і не могли повірити, що все залишилось позаду: пустельна планета, самотина, відчай і тісна печера.

— Це і був Великий Іспит, — тихо говорив Сонцезір. — Ви витримали його. Я був недалеко, в спеціальному підземному сховищі, приготовленому попередніми космонавтами. Я знав про ваші дії і про вчинок Космослава. Він теж витримав Іспит, тим більше що врятував синів Зірниці, але...

— Я знаю, — сказав Космослав. — Я збагнув. Мені не хотілося ризикувати життям друзів. Але в цьому був своєрідний егоїзм.

— Ти правильно зрозумів, — ствердив Сонцезір. — Навіть героїчний вчинок може бути негативним, якщо він диктується почуттям винятковості того, хто йде на цей подвиг. Треба завжди пам'ятати про це.

Але все гаразд. Мені не страшно випускати вас у далекі світи. Ви — справжні діти Полум'яного Серця, як сказала прекрасна мандрівниця Біла Зірочка. Повернемось на Землю, вас обійме Велика Матір, благословить на нові шляхи, і тоді ви вже самостійно виберете завдання, без Учителя. Все попереду: Безмежна Дорога Вдосконалення, Боротьба, Любов, Блакитна Зірка. Все — у ваших руках, у полум'ї ваших сердець. Нема перешкод, нема такого хаосу, який би не подолало Вогняне Серце. Вперед, мої любі учні, грядущі учителі нових поколінь, до нових обріїв, в нові світи, в Безмежність!

Епілог

Шумить грізно білий потік Аккема. Стрункі кедри і модрини завмерли над ним, заслухались.

Мерехтять зірки. Теплим вогнем сяють вікна аудиторій. Там друзі, соратники. Незабаром всі вони покинуть гостинні простори Алтаю, близьку серцю стареньку Землю. Політ у нові світи. Тепер уже не пробний, не іспитовий. Тепер уже по-справжньому.

Але куди? Досі ще Сонцезір не сказав нічого. Мовчить Велика Матір.

Зоря тривожно зітхнула. Схилилася до потоку, зачерпнула води, ковтнула. Зуби защеміли від холоду, зате в грудях прокотилася приємна хвиля свіжості.

Між деревами з'явилася висока тінь. Швидко наблизилась.

— Де ти, Зоре?

Він, Ясноцвіт. Нарешті. Жаром спалахує серце, праше назустріч йому.

Висока постать зовсім поряд. Він несміливо простягає руки. Вона кладе свої долоні на його. З неба сліпуче вдаряє блискавиця, перламутровим, райдужним полум'ям осяває виднокіл! А може, не з неба? Може, то полум'я об'єднаних Сердець?!

Все одно! Древні абстракції любові, вислови славетних людей, пояснення старших — все стає в світлі осяяння конкретним, прекрасним і простим. Нема двох, нема розрізненого, нема розділеного! Є одне-єдине Полум'я. Що з того, що палає воно на різних місцях? Суть його — одна.

— Ясноцвіте...

— Зоре...

— Мені здалося, що минула вічність. Чому ти так довго?

— Прибула Велика Матір.

— Зірниця? — вражено прошепотіла дівчина.

— Вона. Ось чому я затримався.

— Тоді ходімо. Я хочу бачити її.

— Зачекай, Зоре. Вона вже пішла спочивати. Завтра зберуться всі, і тоді ти почуєш незвичайні новини.

— Вже відомо? Ясноцвіте!

— Відомо, Зоре.

— Куди ж, як? Говори.

— Я подробиць не знаю, ластівко моя. Тільки головне. Ти пам'ятаєш легендарний політ героїв давнини Марії Райдуги та Івана Заграви?

Дівчина ясно всміхнулася.

— Аякже. Пам'ятаю, друже. Зірка Тау Кита. Планета Усо. Химерні істоти щоа. Там зараз нащадки Заграви та Марії. І ще деякі вчені.

— Все так, — сумно сказав Ясиоцвіт. — Але на планеті хаос. Великий задум порушився. Необхідна допомога.

— Як? — не стримала вигуку Зоря. — Невже ми...

— Ми, — підхопив юнак. — Велика Матір пропонує послати нас. Учитель згодився. Якщо згодні ми.

Дівчина мовчки сильно потиснула руку товариша. Він відповів їй усмішкою.

— На Усо буде створено Фортецю Знання. Ти розумієш, яке щастя — допомогги еволюції іншої планети?!

— Коли ми летимо?

— Не так швидко, — похитав головою юнак. — Я ще не все зрозумів. Через кілька днів ми вилітаємо в Гімалаї.

— Чому туди?

— В Інститут Думки.

— Невже правда? Там, де Ріона та Буревій? Сонячні Мандрівники?

— Правда, Зоре. Ріона і Буревій теж полетять. Вони очолять нашу групу. А перед тим — навчання в Інституті Думки.

— Навчання? З ким? Для чого?

— Я ще не знаю. Здається, політ буде не звичайний. Пленум Науки вирішив здійснити план Багряна — до інших зірок без ракет. І ще цілий ряд експериментів. Трансмутація тіл, вплив на відстані, активізація, перенесення свідомості, проникнення в інші виміри... Та подробиці потім, Зоре. Головне, що ми будемо разом. Всі друзі, навіть Біла Зірочка захотіла з нами.

— А Учитель?

— Він готуватиме нових учнів. Тут. На Землі. Але хіба ти не знаєш, що він буде завжди незримо з нами?

— Знаю, друже. Я це відчуваю завжди.

Вони взялися за руки. Підняли обличчя до неба.

На них дивилися в Безмірі осяйні очі далеких зірок. Ба ні, вже не далеких, не чужих. Космічні безодні, що колись лякали забобонних людей, нині ставали близькими, зрозумілими, вони перетворилися на дороги, що об'єднували розрізнених Дітей в Єдину Сім'ю.

Скільки ще попереду шляхів! Скільки небезпек? Страждань! Мук! Подвигів! Перемог!

Хто їм скаже про це?

— Ти не боїшся, Зоре?

Очі дівчини сяють діамантами.

— Чого ж боятись? Небезпеки — східці до Щастя! Невдачі — щаблі до Істини! Смерть — тільки вічне оновлення Єдиного Життя! Я готова до всього, друже. Аби разом. Аби вперед. Хіба ми не Діти Безмежжя?..

1964 р.